

T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

LİZBON ANTLAŞMASI'NIN HUKUKİ SONUÇLARININ TÜRKİYE
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

HARP/HAREKÂT HUKUKU ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Merve ÇINAR

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Sibel ÖZEL

İstanbul – 2013

TEZ TANITIM FORMU

ADI SOYADI	:Merve ÇINAR
TEZİN DİLİ	:Türkçe
TEZİN ADI	: Lizbon Antlaşması'nın Hukuki Sonuçlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi
ENSTİTÜ	: Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
ANA BİLİM DALI	: Harp/Harekât Hukuku
TEZİN TÜRÜ	: Yüksek Lisans
TEZİN TARİHİ	: 2013
SAYFA SAYISI	: 143
TEZ DANIŞMANI	: Prof. Dr. Sibel ÖZEL
DİZİN TERİMLERİ	: Lizbon Antlaşması, AB hukuku, Türkiye, Ortak Dış Güvenlik ve Savunma Politikası, AB Anayasası, Anayasacılık, Avrupalılık.
TÜRKÇE ÖZET	: Bu çalışma Lizbon Antlaşması'nın Avrupa Birliği Hukuku'nda meydana getirdiği hukuki değişiklikleri tam üyelik yolunda ilerleyen Türkiye açısından incelemek amacıyla yapılmıştır.
DAĞITIM LİSTESİ	: 1. Stratejik Araştırmalar Enstitüsü 2. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Bu tezin içerdiği hususlar, bireysel görüşlerimi yansıtır, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşlerini yansıtmaz.

Merve ÇINAR

T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

LİZBON ANTLAŞMASI'NIN HUKUKİ SONUÇLARININ TÜRKİYE
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

HARP/HAREKÂT HUKUKU ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Merve ÇINAR

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Sibel ÖZEL

İstanbul – 2013

JÜRİ ÜYELERİNİN KABUL VE ONAY SAYFASI

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

.....'ın
.....adlı tez çalışması,
jürimiz tarafından HARP/HAREKÂT HUKUKU ana bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi
olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____
Prof. Dr. Sibel ÖZEL
(Danışman)

Üye _____
Doç. Dr. Münevver CEBECİ

Üye _____
Yrd. Doç. Dr. A. Selcen ATAÇ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

/ /2013

Dr. Kur. Alb. Hasip SAYGILI

Enstitü Müdürü

ÖZET

Resmi ve tam adıyla “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşma’yı Tadil Eden Lizbon Antlaşması” 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 2009’da yürürlüğe girmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması’nın ismi aynı şekilde korunurken, Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşma’nın ismi Avrupa Birliği’nin İşleyişine Yönelik Antlaşma olarak değiştirilmiştir.

AB’nin hukuki çerçevesini yeniden şekillendiren Lizbon Antlaşması Avrupa Birliği’nin (AB) kurumsal yapısına ve işleyişine önemli hukuki değişiklikler ve yenilikler getirmiştir. Buna göre, Birliğin üç sütunlu yapısı tek bir tüzel kişilik altında birleştirilmiş ve 2.5 yıllık bir süre için daimi bir AB Zirvesi Başkanı’nın atanması öngörülmüştür. Dış politikada eşgüdümün sağlanması için Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği oluşturulmuş, ulusal parlamentoların bilgilendirilmesi suretiyle karar alma süreçlerinde etkinliği artırılmıştır. Ayrıca Lizbon Antlaşması nitelikli oy çoğunluğu sisteminde de değişiklikler öngörmektedir. Buna göre AB (Bakanlar) Konseyi kararlarında üye ülkelerin %55’inin (en az 15 üye ülkenin olumlu oyu) ve AB nüfusunun %65’inin olumlu oyu gerekmektedir. Buna ek olarak AB Temel Haklar Şartı da Lizbon Antlaşması ile bağlayıcılık kazanmıştır. Bir diğer önemli yenilik de Vatandaş Girişimi ile AB vatandaşlarının karar alma süreçlerine müdahil olmasının sağlanarak katılımcı demokrasi süreçlerinin pekiştirilmesidir.

Lizbon Antlaşması’nın kabul edilmesindeki temel amaç, AB’de yaşanacak yeni genişleme dalgasının önünü açabilmek ve bunun hukuki zeminin hazırlamaktır. Bir diğer amaç da AB’nin karar alma süreçlerini hukukun üstünlüğü çerçevesinde daha etkin, demokratik ve şeffaf kılmaktır.

Lizbon Antlaşması’nın meydana getirmiş olduğu bu değişikliklerin Türkiye açısından hukuki bir çerçevede değerlendirilmesi çalışmanın esas konusunu teşkil etmektedir. Çalışmada, Lizbon Antlaşması’nın AB’ye tam üyelik sürecinde olan Türkiye’ye etkileri etraflı bir biçimde ele alınmakla birlikte, Türkiye ve AB’nin bu süreci karşılıklı olarak nasıl değerlendirdiğine yer verilecektir.

Sonuç olarak, “Lizbon Antlaşması’nın Hukuki Sonuçlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi” isimli tez çalışmasının birinci bölümünde AB hukuku ve kurumsal yapısı, AB’nin yapısal özelliklerini şekillendiren kavramsal çerçeve ile birlikte ele alınacaktır. İkinci bölümde ise, Lizbon Antlaşması’nın öngördüğü düzenlemelerin hukuki açıdan analizi yapılacak ve son olarak üçüncü bölümde de Lizbon Antlaşması’nın hukuki etkilerinin Türkiye odağında yapılan bir değerlendirmesine yer verilecektir.

SUMMARY

The Lisbon Treaty was signed on 13th December 2007 and entered into force on 1st December 2009 under the official and complete name of “Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community”. While maintaining the same name of the Treaty on European Union, the name of the Treaty Establishing the European Community was amended as the Treaty on the Functioning of the European Union.

The Lisbon Treaty, reshaping the legal framework of the EU, introduced important legal changes and innovations to the institutional structure and functioning of the European Union. Accordingly, the three pillar structure of the Union was united under a single legal entity and the post of President of the European Council was created to be appointed for a period of 2.5 years. For the coordination of foreign policy High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy was created and its effectiveness on decision-making process was increased by informing national parliaments. Also, the Treaty of Lisbon provides changes in the system of qualified majority voting. Accordingly, the affirmative vote of 55% of the member states (the affirmative vote of at least 15 member states) and of 65% of the EU population were required on Council decisions. In addition, the EU Charter of Fundamental Rights became binding by Lisbon Treaty. Another important innovation is reinforcement of participatory democracy by opening the way for EU citizens to get involved in decision making through the mechanism of the Citizens’ Initiative.

The main purpose of the admission of the treaty was to be able to open the way for a new wave of expansion which will occur in EU and to prepare its legal ground. Another objective is to make the EU’s decision making process more efficient, democratic and transparent within the framework of supremacy of law.

The assessment of the changes brought by the Lisbon Treaty in the legal framework for Turkey’s policy choices constitutes the main subject of the study. In this study, the effects of the Treaty of Lisbon to Turkey in the process of full membership will be dealt in detail and how Turkey and EU assess this process mutually will be discussed.

As a result, in the first section of the thesis named “Evaluation of the Legal Results of the Treaty of Lisbon in Terms of Turkey”, EU law and its institutional structure will be dealt within the conceptual framework shaping the structural features of EU. In the second section, regulations provided by the Treaty of Lisbon will be analyzed in terms of legal point and finally in the third section, the legal effects of the Lisbon Treaty will be discussed focusing on Turkey.

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
TABLolar LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	VIII
ÖN SÖZ	IX
GİRİŞ	1
BÖLÜMLER	
BİRİNCİ BÖLÜM: LİZBON ANTLAŞMASI'NA GİDEN SÜRECİN AB HUKUKU	
KAPSAMINDA KURUMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	10
1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	10
1.1.1. Çok Kültürlülük ve Bütünleşme	10
1.1.2. Avrupa Kimliği ve Avrupalılaşma	14
1.1.3. Anayasa ve Anayasacılık	17
1.2. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU	19
1.2.1. Uluslararası Hukuk ve AB Hukuku İlişkisi	19
1.2.2. AB Hukukunun Kaynakları ve Temel Doktrinleri	21
1.2.2.1. AB Hukukunun Kaynakları	21
1.2.2.1.1. Birincil Hukuk	21
1.2.2.1.2. İkincil Hukuk	22
1.2.2.1.2.1. Tüzükler	23
1.2.2.1.2.2. Direktifler (Yönergeler)	23
1.2.2.1.2.3. Kararlar	23
1.2.2.1.2.4. Tavsiye ve Görüşler	24
1.2.2.2. AB Hukukunun Temel Doktrinleri	24
1.2.2.2.1. AB Hukukunun Birliği ve Özerkliği	24
1.2.2.2.2. AB Hukukunun Doğrudan Etkililiği	24
1.2.2.2.3. AB Hukukunun Doğrudan Uygulanabilirliği	26
1.2.2.2.4. AB Hukukunun Üstünlüğü	26
1.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURUMSAL YAPISI VE İŞLEYİŞİ	27
1.3.1. AB Kurumları	27
1.3.1.1. Avrupa Parlamentosu (Lizbon Antlaşması m. 9A, m.190-201)	28
1.3.1.2. Avrupa Konseyi (AB Zirvesi) (Lizbon Antlaşması m. 9B, m.201a, m.201b)	28

1.3.1.3. AB (Bakanlar) Konseyi (Lizbon Antlaşması m. 9C, m.204-210)	29
1.3.1.4. Avrupa Komisyonu (Lizbon Antlaşması m. 9D, m.211a-219)	29
1.3.1.5. AB Adalet Divanı (Lizbon Antlaşması m. 9F, m.221-245)	30
1.3.1.6. AB Merkez Bankası (Lizbon Antlaşması m. 245a-245c)	30
1.3.1.7. Sayıştay (Lizbon Antlaşması m. 246-248)	30
1.3.1.8. Diğer Kurum ve Organlar	30
1.3.1.8.1. AB Ombudsmanı (Lizbon Antlaşması m. 195)	31
1.3.1.8.2. Ekonomik ve Sosyal Komite (Lizbon Antlaşması m.258-262)	31
1.3.1.8.3. Bölgeler Komitesi (Lizbon Antlaşması m. 263-265)	31
1.3.1.8.4. Avrupa Yatırım Bankası (Lizbon Antlaşması m. 266-267)	31
1.3.2. Bütünleşme Kapsamında AB Kuruluş Süreci	32
1.3.2.1. Schuman Planı ve AKÇT'nin Kurulması	34
1.3.2.2. AET ve AAET'nin (EURATOM) Kuruluşu	34
1.3.3. Antlaşmalar Çerçevesinde Genişleme ve Derinleşme Süreci	35
1.3.3.1. Füzyon Antlaşması ve Gümrük Birliğinin Oluşumu	35
1.3.3.2. Avrupa Tek Senedi	36
1.3.3.3. Maastricht Antlaşması	37
1.3.3.4. Maastricht Antlaşması Sonrası Dönem ve Kopenhag Kriterleri	38
1.3.3.5. Amsterdam Antlaşması	38
1.3.3.6. Gündem 2000	39
1.3.3.7. Nice Antlaşması	39
1.3.3.8. Laeken Bildirisi	41
1.3.4. Anayasal Süreç	41
1.3.4.1. Anayasal Süreçte Yaşanan Genişleme Dalgası	42
1.3.4.2. Konvansiyonun Oluşturulması	43
1.3.4.3. AB Anayasası	43
1.3.4.4. Anayasanın Reddi ve Referandum Krizi	45
İKİNCİ BÖLÜM: LİZBON ANTLAŞMASI'NIN HUKUKİ AÇIDAN ANALİZİ	
2.1. ANAYASA'NIN REDDİNDEN LİZBON ANTLAŞMASI'NA GİDEN SÜREÇ	48
2.1.1. D Planı	48
2.1.2. Lizbon Antlaşması'nın İmzalanması	49
2.1.3. Lizbon Antlaşması'nın Onay Süreci	50
2.1.4. Lizbon Antlaşması'nın Özellikleri	54
2.2. LİZBON ANTLAŞMASI'NIN AB HUKUKUNUN İŞLEYİŞİNDE MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER	57

2.2.1. Kurumsal Yapıda Meydana Gelen Değişiklikler	57
2.2.1.1. Avrupa Parlamentosu (Lizbon Antlaşması m. 9A, m.190-201)	57
2.2.1.2. Avrupa Konseyi (AB Zirvesi) (Lizbon Antlaşması m. 9B, m. 201a, m.201b)	58
2.2.1.3. AB (Bakanlar) Konseyi (Lizbon Antlaşması m. 9C, m.204-210)	61
2.2.1.4. Avrupa Komisyonu (Lizbon Antlaşması m. 9D, m.211a-219)	65
2.2.1.5. AB Adalet Divanı (Lizbon Antlaşması m. 9F, m.221-245)	67
2.2.1.6. AB Merkez Bankası, Sayıştay ve Diğer Kurumsal Değişikler	69
2.2.2. Birliğin Tüzel Kişiliği ve Sütunlu Yapısına İlişkin Değişiklikler	70
2.2.3. Birliğin Yetki Dağılımı ve Ulusal Parlamentolar	71
2.2.4. Çok Vitesli Avrupa (Multi-Speed Europe) ve Güçlendirilmiş İşbirliği	77
2.2.5. Bütçeye İlişkin Değişiklikler	81
2.2.5.1. Lizbon Stratejisi	83
2.2.6. Birliğin Temel Haklar Katalogu: AB Temel Haklar Şartı	84
2.2.7. AİHS ve AB Temel Haklar Şartı	88
2.2.8. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile Savunma Alanı	90
2.2.8.1. Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi	94
2.2.9. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet	95
2.2.10. Komitoloji Prosedüründe Değişiklikler	98
2.2.11. Vatandaş Girişimi	99
2.2.12. Diğer Değişiklikler	101
2.3. LİZBON ANTLAŞMASI VE AB ANAYASASI ARASINDAKİ FARKLAR	102
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİK SÜRECİNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN LİZBON ANTLAŞMASI ODAĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	
3.1. TARİHSEL BAKIŞ İÇERİSİNDE TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİK SÜRECİ	105
3.2. TÜRKİYE'NİN AVRUPALILIĞINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME	110
3.3. TÜRK DİŞ POLİTİKASININ AB EKSENİNDE İNCELENMESİ	113
3.4. TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİĞİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER	115
3.5. TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİK SÜRECİNİN DİNİ PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ	117
3.6.LİZBON ANTLAŞMASI'NIN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ	118
3.6.1. Lizbon Antlaşması Kapsamında ODGP ve OGSP'ye İlişkin Düzenlemelerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi	119
3.6.2. Lizbon Antlaşması Bağlamında Yapılan Kurumsal Değişikliklerin Türkiye Özelinde Değerlendirilmesi	122
3.6.3. Birliğin İşleyişine Yönelik Düzenlemeler ve Türkiye	125
3.6.4. Diğer Alanlara İlişkin DüzenlemelerinTürkiye'ye Etkileri	126

3.6.5. Türkiye'nin AB'ye Uyum Sürecinde Yapmış Olduğu Anayasa	
Değişikliklerinin AB Temel Haklar Şartı ve AİHS Bağlamında İncelenmesi	127
3.6.6. Türkiye ve İmtiyazlı Ortaklığa İlişkin Meseleler	134
3.6.7. Lizbon Antlaşması Sarmalında Egemenlik ve Ulus-Devlete İlişkin	
Tartışmaların Türkiye Açısından Analizi	136
SONUÇ	139
KAYNAKÇA	144
ÖZGEÇMİŞ	167

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO-1: AB Zirvesi ve AB (Bakanlar) Konseyinin Nitelikli Çoğunluk Gerektiren Kararları İçin Üyelerin Oylarının Ağırlığı

TABLO-2: Her Üye Devletin Asgari İmza Sayısı

KISALTMALAR

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği Antlaşması
ABA	: Avrupa Birliği Antlaşması
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABİA	: Avrupa Birliği'nin İşleyişine Yönelik Antlaşma
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
ATS	: Avrupa Tek Senedi
ATA	: Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşma
BM	: Birleşmiş Milletler
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GKRK	: Güney Kıbrıs Rum Kesimi
HAK	: Hükümetlerarası Konferans
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OGSP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YY	: Yüzyıl

ÖN SÖZ

Tez çalışmamın hazırlanması aşamasında literatürde Lizbon Antlaşması'na ilişkin pek çok araştırmaya ulaşmanın yanı sıra birçoğunun bu gelişmeyi Türkiye açısından hukuki kapsamda değerlendirmesine yer vermediğine rastladım. Bu konuya değinmiş olan çalışmalarda da konunun siyasi yönüne büyük ölçüde yer verildiğini tespit ettim ve konunun hukuki tarafına ağırlık vermeye çalıştım. Bu nedenle çalışmamda hem literatürdeki bu yöndeki eksikliği gidermeye gayret ettim, hem de bundan sonra yapılacak daha geniş kapsamlı araştırmalara ışık tutmayı hedefledim. Araştırma, Avrupa Birliği'nin bölgesel bir örgüt olarak uluslararası dikkatleri üzerinde toplayan nevi şahsına münhasır hukuki yapısını Lizbon Antlaşması odağında ele alması ve bu Antlaşma'nın hukuki etkilerini Türkiye perspektifiyle değerlendirmesi bakımından önemlidir.

Öncelikle hukuka, bilime ve olaylara bakış açımı değiştiren, hayata dair görüşlerimi yeniden şekillendiren ve çalışmamın her aşamasında sonsuz anlayış, hoşgörü ve desteğini hissettiğim değerli tez danışmanım Prof. Dr. Sibel ÖZEL'e; her dersinde uluslararası hukuka dair yepyeni bilgilerle donandığım Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ'e; Uluslararası Ceza Hukuku'nu inter aktif bir biçimde tüm yönleriyle aktaran Yrd. Doç. Dr. Selcen ATAÇ'a; Silahlı Çatışma Hukuku'nun bilimsel yanlarını engin tecrübeleriyle taçlandırarak bizleri bilgilendiren (E) Tuğg. Atalay KOCATEPE'ye; İnsan Hakları Hukuku'na ilişkin uluslararası antlaşmalar ve mahkeme kararlarıyla bize kattıkları için (E) Hakim Abdulkadir KAYA'ya; bilimsel araştırma, tez ve makale yazma kurallarını bize ayrıntılı bir biçimde aktardığı için Yrd. Doç. Dr. Ulun AKTURAN'a; akademik bir çalışmada yöntemin önemini farklı bir bakış açısıyla değerlendirmemi sağlayan (E) Dz. Alb. Abdullah KÖKTÜRK'e; Deniz Hukuku'na dair yeni kazanımlar edindirdiği için Yrd. Doç. Dr. Derya AYDIN OKUR'a; yüksek lisans eğitimim süresince akademik çalışmalarımıza yönlendirmeleriyle desteğini esirgemeyen ana bilim dalı başkanı Doç. Dr. Hv. İkm. Alb. R.Kutay KARACA ile güler yüzlü bir biçimde yardımlarıyla destek veren başta Deniz ŞENSOY olmak üzere tüm SAREN personeline, görüş ve eleştirileriyle entelektüel birikimime katkı sağladıkları için tüm arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamı, bana yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca destek olup, hayatımın her aşamasında sonsuz sabrını ve hoşgörüsünü yanımda hissettiğim üzerimde büyük emeği olan canım annem Tülay ÇINAR'a, hayata dair bakış açımı oluşturan rahmetli babam Yahya ÇINAR'a ve beni sabırla dinleyerek motivasyonumu destekleyen biricik kardeşim Yavuz Selim ÇINAR'a ithaf ediyorum.

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin (AB) kurulması, genişlemesi ve derinlik kazanması ile hukuki çerçevesinin biçimlendirilmesi 20. ve 21. yüzyıla tekabül etse de bu yapının kökeni, oldukça eski bir tarihsel sürece dayanmaktadır. Bütünleşme ve evrensel barışın korunmasına yönelik idealler etrafında toplanan düşüncelerle tohumları atılan Avrupa'da bir birlik oluşturulması fikri zamanla evrilerek Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Eski çağlardan beri dünyada sayısız savaş meydana gelmiş ve devletler güvenliklerini korumak adına bu savaşlar çerçevesinde ittifaklar kurmuşlardır. Daha çok coğrafi bakımdan yakın ilişki içerisinde bulunan ülkelerle yapılan bu ittifaklar savaşları sonlandırmanın aksine yeni ittifak zincirlerine zemin hazırlayarak bir sonraki savaşa ortam hazırlamıştır. Bu nedenle barışın geçici olarak değil de kalıcı olarak sağlanmasına yönelik fikirler şekillenmeye başlamıştır. Savaş tarihiyle paralel bir biçimde en işlenmemiş haliyle ortaya koyulan bu düşünceler 20. yüzyılda kurumsal bir yapıya bürünmüştür.

Güvenliğin sağlanması amacıyla bugün devletler güç kullanmak bir yana güç kullanma tehdidinde dahi bulunmamaktadırlar. Birleşmiş Milletler (BM) Şartı ile kesin bir şekilde yasaklanan¹ bu eylemlere ilişkin kural, sonradan kurulan Avrupa Birliği gibi ulusüstü ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerce de benimsenmiştir. Bu doğrultuda denilebilir ki "jus ad bellum" (devletlerin savaş açma hakkı), "jus contra bellum"a (savaş açmaya karşı hukuk) dönüşmüştür.²

Bu gelişmeler özellikle de I. ve II. Dünya Savaşları'ndan sonra hız kazanmıştır. Çünkü her iki dünya savaşı da milyonlarca insanın ölümüne yol açarak tarihi mümkün olmayan sonuçlar meydana getirmiştir. Gerek bir daha böylesi bir felaketin yaşanmaması, gerekse bu iki dünya savaşlarında ihlal edilen insan haklarının korunması için uluslararası çapta örgütsel yapılanmalara gidilmiştir. Avrupa Birliği de devletler arasında ilişkilerin yakınlaştırılarak, girift ilişki ağı çerçevesinde ülkeleri karşı karşıya getirecek durumların önünün alınması amacıyla ekonomik bir işbirliği temelinde kurulmuştur. Kalıcı barışın tesisi amacıyla II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan AB, başta savaş teknolojisi için oldukça önemli iki madde olan kömür ve çeliğin üretilmesi için işbirliğini öngörmekteydi. Zamanla kapsamını genişleten AB

¹Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrasında "Tüm üyeler, Birleşmiş Milletler'in amaçlarıyla bağdaşmayacak şekilde veya her hani bir başka devletin siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı güç kullanmaktan ve güç kullanma tehdidinde başvurmaktan kaçınmalıdırlar." ifadesi yer almaktadır. BM Şartı 2. madde ve tüm hükümleri için bkz. "Charter Of The United Nations And Statute Of The International Court Of Justice", 1945, <http://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf>. (Erişim Tarihi: 04.06.2013).

²Atalay Kocatepe, **Silahlı Çatışma Hukuku Açısından Cenevre Sözleşmeleri Ve Ek Protokolleri El Kitabı**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.3.

daha sonra işbirliği alanlarını çoğaltarak bir değerler sistemi temelinde bütünleşmeyi hedef almıştır. “Avrupalılık” adı altında toplanan ve biçimlenen bu değerlerin AB’ye üye ve aday üye devletlerince de benimsenmesi beklenmiştir. Demokrasi, insan hakları gibi alanları da içerecek şekilde müzakere yapılacak konularla AB’ye üye devletlerin değişimini öngören Avrupalılaşıma, Avrupa entegrasyonunun yerel düzeyde meydana getirdiği dönüşümü ve interaktif etkileşimi işaret etmektedir.³

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu çatısı altında kömür ve çelik alanında gerçekleştirilen işbirliğinin başarıya ulaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nun kurulmasına zemin hazırlamıştır. Üye devletlerin ekonomilerinin uzlaştırılması ve mevzuatlarının yakınlaştırılmasını hedef alan Avrupa Birliği 1992 yılında Maastricht Antlaşması’nın⁴ imzalanmasıyla yeni bir döneme kapısını açmıştır. Sırasıyla Amsterdam⁵ ve Nice Antlaşmaları’nın⁶ da imzalanmasını da takip eden bu süreç anayasal sürecin ve devamında da Lizbon Antlaşması’nın imzalanmasına giden sürecin ayak sesleri olmuştur. 13 Aralık 2007’de imzalanarak 1 Aralık 2009’da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması çeşitli yeniliklerin yanında siyasi güç dağılımını düzenleyen hükümlere de geniş yer vermiştir.⁷

AB, kurulduğundan beri bugüne dek altı genişleme dalgası yaşayarak bugünkü 27 üyeli yapısına ulaşmıştır. 1973 yılında Danimarka, İngiltere ve İrlanda; 1981 yılında Yunanistan; 1986 yılında Portekiz ve İspanya; 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç; 2004 yılında Malta, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya; 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya’nın üyeliği ile genişleyen AB’nin üye sayısı 1 Temmuz 2013’de Hırvatistan’ın üyeliği ile 28’e ulaşacaktır. Sırbistan, Makedonya, Karadağ, İzlanda ve Türkiye de AB’ye resmen aday olan ülkeler arasında yer almaktadır.⁸

³Yonca Özer, “The EU’s Impact On Democratisation In Turkey: Europeanisation Through Political Conditionally”, Çiğdem Nas and Yonca Özer (ed.), **Turkey And The European Union: Process Of Europeanisation**, Asgate Publishing Company, United Kingdom, 2012, 45-69, p.45-46.

⁴Maastricht Antlaşması’nın orijinal metni için bkz. “The Maastricht Treaty”, 7 February 1992, Maastricht, <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

⁵1997 tarihli Amsterdam Antlaşması’nın orijinal metni için bkz. “The Treaty Of Amsterdam: Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts”, 02.10.1997, <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

⁶2001 tarihli Nice Antlaşması’nın orijinal metni için bkz. “Treaty Of Nice: Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts”, 2001, http://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_nice.pdf. (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

⁷T.C. İçişleri Bakanlığı AB ve Dışilişkiler Dairesi Başkanlığı “Avrupa Birliği Tarihi”, t.y., <http://www.diab.gov.tr/ab-1-avrupa-birligi-tarihi.html>. (Erişim Tarihi: 04.06.2013).

⁸T.C. İçişleri Bakanlığı AB ve Dışilişkiler Dairesi Başkanlığı “Avrupa Birliği’nin Genişleme Dalgaları”, t.y., <http://www.diab.gov.tr/ab-2-avrupa-birligi-nin-genisleme-dalgalari.html>. (Erişim Tarihi: 04.06.2013).

Görüldüğü üzere AB kuruluşundan itibaren sürekli bir genişleme dalgası içerisinde olmuş özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kurulan yeni devletleri de bünyesine kattığı tarihi bir süreç yaşamıştır. Ancak Birliğin yapısının bu bütünleşmenin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, farklı mevzuatlara sahip ülkelerin yakınlaştırılması ve gerek ekonomik, gerek siyasi entegrasyonun sağlanması Birliğin işleyişini daha işlevsel kılacak düzenlemeleri gerekli kılmaktaydı. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları bu yöndeki reformları gerçekleştirmeyi hedeflemekle birlikte Birliği istenilen düzeye taşıyamamıştır. Bununla birlikte, artık sosyal, siyasal ekonomik ve kültürel alanlarda tam bir bütünleşmenin yani derinleşmenin gerçekleştirilebilmesi de yeni düzenlemelerin bir nizam içerisinde bir arada toplanmasını zorunlu kılmaktaydı. Mevcut antlaşmaların anayasal niteliklerinin yanında tüm bu düzenlemeleri bir üst düzeye taşıyan ve Birlik içerisinde tam uyumlu bir işleyişin gerçekleştirilmesi amacıyla AB Anayasası hazırlanmıştır. AB'yi adeta federal bir devlete dönüştüren bu anayasa üye devletlerin ulusüstü bir çatı altında tüm alanlarda bütünleşmesini öngörmektedir. Nitekim AB Anayasası bu yönde bir marş, bayrak, anayasa, Birlik dışişleri bakanı gibi devleti haiz düzenlemeleri beraberinde getirmektedir.

Ancak, AB Anayasası'nın Fransa ve Hollanda'da yapılan referandumlar sonucunda reddedilmesi Avrupa'da bir şok etkisi yaratmış ve anayasal süreç sekteye uğramıştır. AB'nin ulusüstü bir yapılanmayla çıktığı yolda üye devletlerin egemenliklerinin bir kısmının AB'ye devredilmesiyle meşruiyet kazandığı yapıda Anayasa engeline takılması yerini yoğun meşruiyet tartışmalarına bırakmıştı.

Sonrasında anayasadan bir geri adım atılarak üye devletlerin endişeleri ve çekincelerinin de göz önünde bulundurulmasıyla, demokratik ve şeffaflığın ön planda olduğu yeni bir Antlaşma'nın hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır. Esasında AB Anayasası ile büyük benzerlikler gösteren Lizbon Antlaşması AB Anayasası'ndaki mevcut federal yapıyı yansıtan düzenlemelere getirilen yüzeysel değişikliklerle oluşturulmuştur. Birlik dışişleri bakanı, çerçeve yasa, anayasa, marş, AB günü gibi federal bir devleti çağrıştıran hükümlerin dışarıda bırakılmasıyla oluşturulan Lizbon Antlaşması, Birliğin genişleme kapasitesini artırmak üzere yapılan etkin düzenlemeleri içermektedir. Kurucu antlaşmaları yenileyen ve tamamlayıcı nitelikte olan Lizbon Antlaşması kurumsal yapıda meydana getirdiği yeniliklerin yanında, AB'nin işleyişini etkin kılacak, genişlemelerle yaşanacak muhtemel tikanıklıkların önünü açacak düzenlemelere yer vermektedir. Farklı ulus ve kültürlerin bir arada yaşamasına ve ortak bir mekanizma içerisinde bütünleşmesine aracılık edecek olan Lizbon Antlaşması, gerek üye devletler gerekse aday ülkeler açısından içsel sorunlarını çözmesi ve demokrasi açıklığı sorunlarına getirdiği çözümler bakımından oldukça önemlidir.

Birliğin hukuksal çerçevesini yeniden şekillendiren Lizbon Antlaşması'nın Birliği reforme eden hükümleri ve işleyişine yönelik getirmiş olduğu yenilikleri hukuki bakımdan birçok sonucu da beraberinde getirmektedir. "Lizbon Antlaşması'nın Hukuki Sonuçlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi" konulu bu tezde Lizbon Antlaşması'nın AB düzeyinde meydana getirmiş olduğu değişiklikler ve yenilikler hukuksal bir çerçeve içerisinde irdelenecektir. AB'nin kuruluşundan itibaren sürecin her basamağına yakından müdahil olan Türkiye'nin bu değişim rüzgarından etkilenmesinin kaçınılmazlığından hareketle Lizbon Antlaşması'nın hukuki etkilerinin Türkiye perspektifinden de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda genişleme süreci kapsamında Lizbon Antlaşması'nın Türkiye'nin üyeliğine etkisi ve özelde Türkiye'nin bu yönde gerçekleştirmiş olduğu uyum çabaları ele alınacaktır.

Bu bağlamda AB'nin kültürel ve ortak değerler temelinde bütünleşme sürecinin anayasal çerçeve içerisinde ele alındığı birinci bölümde bu alanlara yönelik kavramsal bir çerçeve çizilecektir. Devamında AB hukukunun yapısına ve AB'nin kurumsal yapısı ile işleyişine yer verilen bu bölümde Lizbon Antlaşması'nın hazırlanmasına kadar geçen süreç ele alınacaktır.

İkinci bölümde ise AB Anayasası'nın reddiyle başlayan, Lizbon Antlaşması'nın hazırlanması ve onaylanmasıyla devam eden sürecin ayrıntıları ortaya koyularak Lizbon Antlaşması'nın Birliğin kurumsal yapısına ve işleyişine getirmiş olduğu yenilikler Antlaşma'nın hükümleri bağlamında analiz edilecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise Lizbon Antlaşması'nın getirmiş olduğu yeniliklerin hukuksal sonuçlarının Türkiye açısından değerlendirilmesine yer verilecektir. Türkiye'nin üyelik sürecine etkilerinin yer aldığı bu bölümde Lizbon Antlaşması'nın Türkiye açısından doğrudan ve dolaylı etkileri, avantaj ve dezavantajları açısından değerlendirilecektir.

Araştırmanın problemi, Lizbon Antlaşması'nın Birliğin işleyişine yönelik demokratik, eşit ve adil çözümler kapsamında getirdiği değişikliklerin Türkiye'nin üyelik sürecinde meydana gelen hukuki ve siyasi alandaki olumlu dönüşümlerle bağdaşıklığının olmamasıdır.

Ayrıca bu çalışma ile Lizbon Antlaşması'nın meydana getirdiği hukuki değişikliklerin AB ile tam üyelik müzakerelerini sürdüren Türkiye arasındaki ilişkilere etkisinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu temel amaç kapsamında çalışmada alt amaç ve hipotezlere de yer verilmiştir.

Alt Amaç 1: AB'nin kurumsal çerçevesini yeniden şekillendiren Lizbon Antlaşması'nın hukuki açıdan analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Lizbon Antlaşması ile AB'nin kurumsal yapısını oluşturan, Avrupa Parlamentosu, AB Zirvesi, AB Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Adalet

Divanı ve diğer kurumsal yapıların işleyişi yeniden düzenlenmiştir. Birlik dahilinde yaşanacak yeni genişleme dalgasına zemin hazırlayacak olan bu düzenlemeler daha önce en fazla 27 üye için öngörülen yapıyı yeni üye devletlerin katılımına uygun bir hale getirmiş olacaktır.

Alt Amaç 2: Lizbon Antlaşması'nın AB Anayasası'ndan farklılıklarının ve benzerliklerinin ortaya koyulması hedeflenmiştir.

AB'nin daha önce üye devletlerin onayına sunmuş olduğu AB Anayasası'nın onay sürecinin başarıyla tamamlanamamasının ardından hazırlanan Lizbon Antlaşması, AB Anayasası ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Ancak üye devletlerin tepkileri doğrultusunda AB'ye ait bayrak, marş, anayasa, çerçeve yasa, dışişleri bakanı gibi unsurlar Lizbon Antlaşması'nın dışında bırakılmıştır.

Alt Amaç 3: Lizbon Antlaşması ile birlikte bağlayıcılık kazanan AB Temel Haklar Şartı'nın Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine etkilerinin açıklanması amaçlanmıştır.

Daha önce AB Anayasası'nın ikinci bölümünü teşkil eden AB Temel Haklar Şartı'nın Lizbon Antlaşması ile bağlayıcılık kazanması, AB'ye aday ülkelerin üyelik sürecini daha sıkı koşullara bağlamasına da yol açmıştır. Bu bağlamda üye devletlerin insan hakları ve özgürlüklere ilişkin mevzuatlarının AB Müktesebatıyla uyumlaştırılması gereklilikten öte bir zorunluluk arz etmektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin bu konuda İlerleme Raporları kapsamında gerekli yasal düzenlemeleri yapması daha sıkı koşullara tabi kılınmıştır.

Alt Amaç 4: Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine siyasi ve kültürel algıların yanında Lizbon Antlaşması ile daha da ön plana çıkan Ortak Dış ve Güvenlik Politikaları ve jeostratejik konumunun etkilerinin ayrıntılandırılması amaçlanmıştır.

Türkiye'nin demokratik ve laik bir hukuk devleti olmasının yanısıra etkin bir dış politika izlemesi, coğrafi bakımdan bölgede liderlik konumunu üstlenmesi ve güvenlik açısından güçlü bir orduya sahip olmasıyla ön plana çıkması AB'ye üyelik sürecinde göz önünde bulundurulacak belli başlı alanlar olmuştur.

Hipotez 1: Lizbon Antlaşması'nın imzalanması AB'nin karar alma süreçlerini hızlandırarak işlerliğini artıracaktır.

Daha önce oybirliği öngörülen alanlarda tek ülke engeline takılan konulara çifte çoğunluk ve nitelikli çoğunluk gibi alternatif mekanizmalar öngörülmesi sonucunda AB içerisinde mevcut karar alma süreçlerinin hızlanıp hızlanmayacağı sınanacaktır.

Hipotez 2: Lizbon Antlaşması AB Anayasası'ndan farklı bir biçimde ulus devlet algısının güçlenmesine yol açmıştır

Daha önce üye devletlerin egemenlik kaygılarıyla reddedilen AB Anayasası'nın yerine Birlik içerisinde üye devletlerin ulusal kimliklerinin güçlendirilmesine ve ulusal parlamentolar bazında güçlendirilmiş işbirliği mekanizmalarına yer verilmesine ortam yaratan Lizbon Antlaşması'nın hazırlanmasıyla Birliğin supranasyonel yapısından ziyade üye devletlerin ulusal kimlikleriyle ön plana çıkıp çıkmadığı irdelenecektir.

Hipotez 3: Lizbon Antlaşması ile bağlayıcılık kazanan AB Temel Haklar Şartı, AB'nin tüzel kişilik kazanması yoluyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olabilmesine olanak tanıdığından uygulamada ikiliğe yol açmayacaktır.

AB Temel Haklar Şartı'nın daha önce Avrupa çapında uygulanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile örtüşüp örtüşmediği uygulamada ikilik yaratıp yaratmadığı sınıanacaktır.

Hipotez 4: Lizbon Antlaşması ile Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci daha sıkı koşullara bağlanmakla birlikte üye olması durumunda Birlik içinde güçlü bir konuma gelmesi ihtimalinden hareketle muhalif sesleri yükseltecektir.

Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda nüfusu bakımından güçlü bir konuma gelip gelmeyeceği analiz edilerek muhalif görüşler kapsamında sunulan alternatif önerilere yer verilecektir.

Hipotez 5: Lizbon Antlaşması'nın öngördüğü düzenlemeler ve yeni alanlar Birliğin küresel bir aktör haline gelmesinde etkin bir oynamıştır.

Enerji, terör, iklim değişikliği gibi küresel sorunları da içerisinde barındıran Lizbon Antlaşması'nın bu alanlara ilişkin hükümlerinin AB'yi küresel bir aktör statüsüne taşıyıp taşımadığına değinilecektir.

Hipotez 6: Lizbon Antlaşması'nda öngörülen Birlik Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği'nin oluşturulması, Birliğin sütunlu yapısının kaldırılarak tek bir tüzel kişiliğe sahip olmasının sağlanması AB'yi uluslararası arenada tek sesli bir yapıya dönüştürecektir.

Daha önce öngörülen ve farklı işleyiş alanlarını düzenleyen Birliğin sütunlu yapısının tek bir tüzel kişilik altında toplanması ve Birlik Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği'nin oluşturulmasının Birliğin dış politik süreçlerinde farklı seslerin yükselmesinin önüne geçip geçmediği sınıanacaktır.

Hipotez 7: Lizbon Antlaşması AB'nin meşruiyetini güçlendirecek demokratik ve şeffaf yenilikleri ön plana çıkarmıştır.

AB'nin AB Anayasası'nın kabul edilmesi aşamasında yaşanan onay krizinin Lizbon Antlaşması'nda yaşanmaması amacıyla yapılan düzenlemelerin AB'nin meşruiyetini ne kadar güçlendirdiği ve ne kadar demokratik ve şeffaf yeniliklere yer verildiği analiz edilecektir.

Bu çalışma Avrupa Birliği'nin ekonomik bir topluluk olarak çıktığı yolda geldiği aşamayı Lizbon Antlaşması odağında ele alması bakımından oldukça önemlidir. Özellikle hukuki anlamda getirdiği yenilikler kapsamında yeniden yapılandırılan kurumsal işleyişin üye ve aday üye ülkeler açısından yansımalarının ele alınması, çeşitli alanlarda öngörülen düzenlemelerin Antlaşma hükümleri kapsamında ortaya koyulması çalışmanın hukukilik tarafını ön plana çıkarmaktadır. Çalışma ayrıca kuruluşundan itibaren AB'nin geçirdiği aşamaları, kapsadığı alanları, ekonomik boyutun yanında sosyal ve hukuki tarafının da geliştiğini göstermesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bununla birlikte çalışmanın Türkiye'nin ele alındığı son bölümü ise, Türkiye'nin AB'ye üye olma çabası sürecinde geçirdiği değişimlerin, AB Müktesebatı doğrultusuna iç hukukuna uyarladığı yasaların ve hukuki değerlerin bu sürece etkisini göstermesi açısından da ayrı bir perspektife sahiptir. Türkiye'nin üyelik sürecine bakıldığında 1999'da Helsinki'de yapılan zirvede Türkiye'nin aday ülke statüsü kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye yoğun bir şekilde üyeliğe hazırlık sürecine girmiş, uyum sağlamak adına kurumsal ve yasal birçok değişiklik yapmıştır. 2005 yılında katılım müzakerelerinin başlamasıyla da bu atmosfer yerini yoğun bir uyum sürecine bırakmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma çabalarının küresel ve bölgesel gelişmelerle şekillenerek değiştiği süreçte yer alan Lizbon Antlaşması gibi bir kırılma sürecinden doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden çalışma, Türkiye'nin ve AB'nin karşılıklı bir biçimde bu süreci nasıl değerlendirdiği, hukuki olarak üzerlerine düşen sorumlulukları ne ölçüde yerine getirdiğini genelde uluslararası düzeyde, özelde AB ve Türkiye ilişkisi düzeyinde ele alması açısından da oldukça önemlidir.

Çalışma konusu bakımından entegrasyon teorileri kapsamında fonksiyonalizm yönteminden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu konuda fonksiyonalizmin önemli temsilcilerinden David Mitrany, hükümet sistemlerinin giderek karmaşık bir hale gelmesinin devletleri teknik konularda daha sık yüzyüze getireceğini ve bunun uluslararası işbirliğini destekleyeceğini ifade etmiştir. Bu teknik işbirliğinin diğer alanlara da yansıtacağını ifade eden Mitrany, dallanma (*ramification*) doktrini bağlamında belli bir alanda başlayan fonksiyonel örgütlenmenin diğer alanlarda da benzer örgütlenmelere yol açacağını belirtmektedir. Örneğin, ortak pazarın oluşması, fiyatlama, yatırım, vergi, ücret, sosyal güvenlik gibi konularda da benzer örgütlenmeleri getirecektir. Mitrany bu örneği verirken, bu işbirliğinin dünya barışını da sağlayacağını ifade etmektedir. Fonksiyonalizm, savaşın önlenmesi ve barışın korunması için ekonomik işbirliğinin ve çatışan çıkarların uzlaştırılmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Bu bağlamda

Inis L. Claude bu amaca ilişkin varsayımları 3 noktada ele almıştır: Birincisi fonksiyonalizm, hayat standartlarının yükselmesini, ulusların içişlerine müdahale edilmemesini ve toplumsal adaletsizliğin önüne geçilmesini hedeflemektedir. İkinci varsayım, savaşlar ulusal devlet sisteminin kurumsal yetersizliğinden kaynaklandığından global sorunların devletlerin uluslararası işbirliği ile çözülmesi gerektiğidir. Üçüncüsü ise, fonksiyonel örgütlenmelerin işbirliği alışkanlıklarının gelişmesini teşvik ederek çatışmaların, yerini uluslararası işbirliği temelinde örgütlenen bir uluslararası ilişkiler sistemine bırakacağıdır.⁹

Kalıcı barış ve gönencin sağlanmasından yola çıkan fonksiyonalizm, araç olarak da uluslararası/ ulusüstü örgütleri kullanmaktadır. Fonksiyonalizmin en tipik örneğini teşkil eden Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu çatısında yapılan işbirliğinin savaş olasılığını düşürdüğü öne sürülmektedir.¹⁰

Bu bakış açısından hareketle Avrupa Birliği'nin II. Dünya Savaşı sonrası kalıcı barışın sağlanmasına yönelik başlattığı işbirliği sürecinin dallanma doktrini bağlamında diğer alanlara da sirayet ettiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Yalnızca ekonomik alanda entegrasyonu öngörmeyen AB, kültürel ve siyasal alanda da işbirliğine salık vermektedir. Ancak çalışma fonksiyonalizm yöntemiyle hazırlanmakla birlikte Inis L. Claud'un varsayımlarını temel almaktadır. Çünkü AB, üye devletlerin gerek ekonomik gerekse ortak değerler bakımından hayat standartlarını yükseltmeyi hedef alırken, kanımızca ulusların içişlerine de müdahale etmemelidir. Çalışma da bu perspektifle ele alınarak AB Anayasası'nın başarısız kaldığı yönlerin altı çizilmiş, geniş ve ayrıntılı bir biçimde Lizbon Antlaşması'nın üye devletlerin rolünü güçlendirici fonksiyonel işbirliklerine hukuksal zemin hazırladığına yer verilmiştir. Bu hususlardan hareketle, fonksiyonalizmin AB'nin yapısı ve işleyişinin, ayrıca Lizbon Antlaşması'nın hukuki sürecinin açıklanması konusunda yetkin bir yöntem olacağı ifade edilebilir.

Araştırmamanın varsayımları ise şunlardır:

- (1) Lizbon Antlaşması, AB Anayasası sonrasında federal yapıya yönelik gelişmelerde geriye atılan bir adım sonucu hazırlanmıştır.
- (2) Lizbon Antlaşması ile üye devletlerin rolü Birlik içerisinde güçlendirilmiştir.
- (3) Lizbon Antlaşması ile genişleme ve derinleşme sürecinin önündeki tikanlıklar giderilmiştir.

⁹Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa Yayınları, 2004, 3. Baskı, s.448-452.

¹⁰Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 1, Sayı: 1, (Bahar 2004), 1-32, s.6.

(4) Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci Lizbon Antlaşması'nın imzalanmasıyla yerini yoğun tartışmalara bırakmıştır.

(5) Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde öngörülen imtiyazlı ortaklık önerileri Türkiye tarafından kabul edilmemektedir.

Çalışmada AB hukukunun genel özelliklerine değinilerek genişleme ve derinleşme sürecinin hukuki boyutuna yer verilmiştir. Daha çok Lizbon Antlaşması'na sadık kalınarak hazırlanan çalışmanın siyasi tarafından ziyade hukuki tarafına ağırlık verilmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle yapılan çalışmanın Türkiye'ye yönelik kısmında da aynı hukuki çerçeve izlenmiştir. Türkiye-AB ilişkilerinde Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkin yaşanan gelişmeler yalnızca Lizbon Antlaşması'nın getirdiği yenilikler kısıtında ele alınarak izlenmiştir. Bu bağlamda öne sürülen alternatif ortaklık biçimlerine de kısaca yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİZBON ANTLAŞMASI'NA GİDEN SÜRECİN AB HUKUKU KAPSAMINDA KURUMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. Çok Kültürlülük ve Bütünleşme

Avrupa'nın bütünleşmesi fikri oldukça uzun geçmişi olan bir düşüncedir. Ancak bu düşünce, zamanın gereklerine ve değişen konjonktürel dengelere bağlı olarak dönüşüme uğramıştır. Özellikle günümüz Avrupa'sı bütünleşme yolunda geline netice açısından bu değişim sürecini Birlik bağlamında ortaya koymaktadır.

Kökleri 11. yy'a dayanan Avrupa bütünleşmesi fikri Avrupalı düşünürlerin de uzun zaman üzerinde yoğunlaştığı bir konu olmuş, birçok devletten tek bir "devlet" oluşturma (*e pluribus unum*) olgusunun uygulanabilirliği sorgulanmıştır. Ancak bu noktada II. Dünya Savaşı bir dönüm noktası teşkil etmiş ve Savaş döneminde yapılan barış konferanslarında (Yalta ve Postdam) sorunların çözülememesinden kaynaklanan korkuların yaşandığı bir ortamda Avrupa'nın bütünleşme düşüncesi hayat bulmuştur. Bu koşullarda özellikle iki dünya savaşında da etkin rol oynayan Almanya'nın yeniden bir tehdit olması ve Avrupa'yı yeni bir savaşa sürüklemesi ihtimali Avrupa devletlerini, Almanya'nın askeri ve ekonomik gücünün Birlik kapsamında kontrol altında tutularak barış ortamının sağlanması hedeflerinde bir araya getirerek kurumsal düzeyde bütünleşmesini sağlamıştır. Bütün bunların yanında Kore Savaşı (1950-1953) ertesinde yaşanan Sovyetlerin ideolojik yayılmacılığının yarattığı korku da bütünleşme sürecinde etkili olmuştur.¹¹

Bütünleşme sürecinde etkili olan bir başka olgu da Avrupalıların demokrasi, insan hakları, liberal ekonomi gibi ortak değerler ile Roma İmparatorluğu, Rönesans ve Reform, Avrupa Uyum gibi ortak kültürel geçmişe sahip olmasıdır.¹² Çünkü bir bütünün parçası olmak, ancak sahip olunan ortak değerlerin varlığına ve uyum içerisinde bir araya gelebilme kapasitesine bağlıdır.

Bütünleşme bir yandan ortak değerler oluşturma bazında gelişme göstermiş, diğer yandan da dünyada yaşanan çeşitli olaylar beşeri mobilizasyona neden olmuş ve adeta kültürlerin harmanlandığı çeşitlilikler gün yüzüne çıkmıştır. Bu hususta

¹¹Gökhan Akşemsettinioğlu, "Avrupa Bütünleşme Projesinin ve Genişleme Sürecinin Değişen Dinamikleri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2011, Cilt: 10, No:1, 1-18, s.3-4, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1583/17163.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.02.2013).

¹²"Avrupa'da Bütünleşme Süreci", 2010, <http://www.jurnal.net/dunya/2010/06/01/avrupa-da-butunlesme-sureci.htm>. (Erişim Tarihi: 13.03.2013).

özellikle son yüzyılın tecrübe ettiği dönüm noktalarına değinmek bütünleşme sürecinin dinamiklerinin ortaya koyulması açısından oldukça önem taşımaktadır.

20.yy, dünyanın çok hızlı değişim, dönüşüm geçirdiği ve birçok kırılma noktasının tecrübe edildiği, bu bağlamda da devletlerin yeniden yapılanarak karakteristik özelliklerinin biçimlendiği bir dönem olmuştur. Yaşanan bu kırılma noktalarından ilki Dünya Savaşları olurken, ikincisi Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Her iki olay da dünyayı derinden etkileyerek, haritaların ve mevcut dengelerin değişmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler doğrultusunda yaşanan göçlerin ve sınır değişikliklerinin kültürleri etkilemesi kaçınılmaz olmuş ve bu değişiklikler var olan kurumsal yapıların değişimini de beraberinde getirmiştir.

Ülkeler arasında kültürel etkileşimi artıran bir başka faktör de son yıllarda yaşanan küreselleşme olgusu olmuştur. Birçok kültürün bir arada yaşamasına yol açan küreselleşme olgusu farklı kültürleri temsil eden toplumsal kimlikleri de dönüşüme uğratmıştır. Geçmişte Batılı devletler, bünyesindeki azınlık grupları dominant kültüre adapte etmek amacıyla, onların kültürlerini bertaraf ederek baskı altında tutmaktaydılar. Oysa bugün, bu devletlerin tümü ulusal kimlikleri tanıyarak vatandaşlık zemininde bir arada yaşamalarının ortamını hazırlamışlardır.¹³ Bu bağlamda, uygulanmaya çalışılan asimilasyon politikalarına tepki olarak yükselişe geçen çok kültürlülük söylemi farklı toplumları bünyesinde barındıran Amerika ve Kanada gibi ülkelere de geniş destek bulmuştur. Daha sonra Batı Avrupa ülkelerinde de yaygın hale gelen çok kültürlülük nosyonu, farklı kültürleri ait toplumların birbirleri ile hoşgörü ve saygı çerçevesinde yaşamasını sağlayan politikalara zemin hazırlamıştır.¹⁴

Görüldüğü üzere çok kültürlülük kavramı küreselleşmeyle birlikte daha belirgin bir duruma gelerek yaşanacak kültürel çatışmaların önüne geçilmesi ve toplumların barış içerisinde yaşamasına olanak tanımaktadır.

Çok kültürlülük konusu yalnızca küreselleşme değil, modernleşme, insan hakları ve demokrasi gibi unsurlarla da iç içe geçmiş bir olgudur. Farklılıkların bilincinde olarak, farklı kültürlerin bir arada yaşamasını ifade eden çok kültürlülük, böylesi yapıya sahip toplumlarda vatandaşların birlik ve aidiyet duygusu çerçevesinde uzlaştırılmasını gerektirdiğinden demokrasinin de temelini oluşturmaktadır. Böylece her kesimi yansıtan görüşlerin temsil edilmesi ve toplumda meydana gelme ihtimali bulunan çatışmaların da önünün alınmasıyla bütünleşme

¹³ Keith Banting and Will Kymlicka, "Multiculturalism And Welfare", *DISSENT*, Fall 2003, 59-66, p.64.

¹⁴Yusuf İnel vd., *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, Pegem Akademi, Ankara, 2009, s. 426.

sağlanmış olacaktır.¹⁵ Farklılıkların özümsemesini de sağlayan çok kültürlülüğün bu özelliği nedeniyle demokrasiyi hızlandırıcı bir etki yarattığı da söylenebilir.¹⁶

Avrupa’da çok kültürlülük kavramı, etnik, kültürel, dilsel farklılıkların bir potada eritilmek suretiyle ortak bir dil, tarih ve kültür yaratma amacı güden ulus-devlet projesine tepki olarak ortaya çıkmıştır. “Çeşitliliğe” vurgu yapan bu kavram varlığını üç kaynağa dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi çoğunluk kültürü altında ayrı toplumlar olarak varlıklarını sürdüren “ulusal azınlıklar”, ikincisi “göçmen işçi” olarak nitelendirilen ve bireysel olarak başlayıp aile bileşimleriyle devam eden uluslararası göç ve son olarak da AB kapsamında serbest dolaşım sonucu ortaya çıkan iç göçtür.¹⁷

Bu uzantıda Avrupa’da meydana gelen ve hala devam etmekte olan çeşitliliğe AB üyelerinin yaklaşımları da aynı olmamaktadır. Çünkü bu ülkeler ulus-inşa sürecini farklı şekillerde tecrübe etmişler ve dolayısıyla vatandaşlık kavramına ve geliştirmekte olan çeşitlilik olgusuna karşı farklı bakış açıları benimsemişlerdir.

Bu bağlamda Avrupa’da “çeşitlilik” üç farklı modeli temsil etmektedir. Bunlardan ilki olan asimilasyonist model, “kültürlenme” bağlamında çok kültürlülüğe direnmeyi ve azınlık gruplarının hakim olan baskın kültüre adaptasyonlarının meşru sınırlar içerisinde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Bu modelin tipik örneğini Fransa temsil etmektedir. Birincinin tam tersi olan ikinci model ise yalnızca bireylere değil, aynı zamanda kolektif etnik ve dini gruplara da haklar tanıdığından çok kültürlülüğe oldukça uygun bir modeldir. Bu model çok kültürlülüğün son yıllarda artış gösterdiği İngiltere, Hollanda ve İsveç’te popüler hale gelmiştir. Dışlayıcı olan üçüncü modelin uygulanabilirliği mümkün olmamakla birlikte en temel haliyle ortak etnik kökende sadece tek kültürlülüğün gelişimine olanak tanımaktadır. Almanya ve Avusturya ile özdeşleşen bu modelde göçmenler, “yabancı işçi” (*Gastar Beiter*s) olarak görülmekte ve daha sonra ülkelere geri dönmeleri beklenmektedir. Sınırlı haklara sahip olan bu kitle daha çok Almanya’da (Türkiye’den giden göçmenler) görülmektedir.¹⁸

Avrupa’ya yapılan göçlerin artışıyla paralel olarak yükselişe geçen çok kültürlülük konusu siyasi ve entelektüel çalışmaların da temel konularından biri

¹⁵Hacer Çelik, “Çokkültürlülük Ve Türkiye’deki Görünümü”, *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 15, 2008/2, 319-332, s. 322, http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=91869_ed3582ff4c04b6bf13556d4ae4539dfa. (Erişim Tarihi: 25.02.2012).

¹⁶Müslim Akdemir, “Küreselleşme Ve Kültürel Kimlik Sorunu”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004, Cilt: 3, Sayı:1, 43-50, s.47, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/view/75/69>. (Erişim Tarihi: 25.02.2013).

¹⁷Yusuf İnel vd., *a.g.e.*, s. 427.

¹⁸Lisbeth Aggestam And Christopher Hill, “The challenge Of multiculturalism in European Foreign Policy”, *International Affairs*, 2008, Vol: 84, Issue: 1, 97–114, p.103-105.

haline gelmiştir. Bir toplum içerisinde homojen olmayan insan dağılımının tutarlı bir biçimde bütünleşmesini ifade eden çok kültürlülük, ancak kendisini destekleyen politikalarla uygulanabilir olmaktadır.¹⁹ Bu bağlamda, kültür ve çok kültürlülük 1990'lı yıllardan beri AB'de çok tartışılan konulardan biri olmuş, bu doğrultuda politikaların geliştirilmesi ve uygulanması için tadil edilen antlaşmalar kapsamında gerekli çalışmalar ve reformlar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçların bir gereği olarak 2004 tarihli AB Anayasası'nda özellikle "çeşitlilik içinde birlik" (*l'unité dans la diversité*) ifadesine sıkça yer verilmiştir.²⁰

Görüldüğü üzere AB yalnızca siyasi ve ekonomik anlamda değil, kültürel anlamda da bir bütünleşme süreci geçirmektedir. Bu nedenle, genişlemeye bağlı olarak yalnızca kurumsal değişikliklere değil aynı zamanda toplumsal yaşamı da düzenleyen, Birliğe hukuki ve siyasi derinlik kazandıran yeniliklere de ihtiyaç duyulmuştur. Farklı kültürlerin Birliğe adaptasyonu ve Birliğin içselleştirme kapasitesinin artırılması kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir.

Bu bağlamda, genişleme ve derinleşme gibi iki yapı üzerinde temellenen bütünleşme süreci, AB'nin kurucu üyelerinin sahip olduğu görece istikrarlı siyasi ve ekonomik yapılara, Birliğe yeni katılan devletlerin sahip olamaması nedeniyle bir noktadan sonra tıkanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası yükselişe geçen küreselleşme olgusuyla birlikte, farklı kültürlerin etkileri artmış ve sistem gereği bu etkileri benimseyen AB liderleri de yaşanan tıkanıklığın önüne geçilmesi amacıyla "farklılaştırılmış bütünleşme" çerçevesinde yeni dinamiklere odaklanmışlardır.²¹

Üye devlet veya gelecekte üye olması beklenen ülkelerin kültürel farklılıklarının tanınarak ortak bir değerler (demokratik bir yapılanma, insan haklarına ve kültürel çeşitliliğe saygı, farklı kültürlerin aynı anda var olabilmesi, temel hak ve özgürlüklerin korunması vb.) kümesinde bir araya gelmelerini ifade eden bu kavram çok kültürlülük politikalarıyla işlerlik kazanmış ve Birliğin tarihi bir genişleme arifesinde "çeşitlilik içinde birlik" sloganında hayat bulmuştur.

AB, sosyal adalet ve uyum içerisinde ortak değerlerine dayalı, kültürel çeşitliliğe saygılı, dünyaya açık, aktif bir Avrupa vatandaşlığı bilincini geliştirmek amacıyla 2008 yılını "Avrupa Kültürlerarası Diyalog Yılı" olarak ilan etmiştir.²² Bir anlamda kültürel çeşitliliği benimseyen ve farklı kültürleri bütünleşmenin tamamlayıcısı olarak gören, bu bakış açısı doğrultusunda da politikalar

¹⁹Sedat Murat ve Zehra Taşkesenlioğlu, *Avrupa Birliği Düzeyinde Göç, Entegrasyon Ve Yerel Yönetimler[Göç İle Gelen Ailelerin Şehir Hayatına Adaptasyonu İçin Belediyeler Arası Diyalog Projesi]*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları: 14, İstanbul, 2009, s.30-31.

²⁰Ercüment Tezcan, "Avrupa Birliği Hukuku'nda Kültür Konusu: Kurucu Metinler Düzeyinde Bir Değerlendirme(I)", 28.04.2009, <http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=938>. (Erişim Tarihi: 25.02.2013).

²¹Akşemsettinioğlu, a.g.m., s.3, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1583/17163.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.02.2013).

²²Aggestam and Hill, a.g.m., p.102.

oluşturacağının sinyallerini veren AB, 2008 yılını “Avrupa Kültürlerarası Diyalog Yılı” olarak açıklayarak bu yöndeki somut girişimlerini de ortaya koymuştur.

1.1.2. Avrupa Kimliği ve Avrupalılaşma

“Avrupalılık” kavramı, kültürel bir zeminde siyasal ve tarihsel bir birikimi ifade etmektedir. Avrupalılık, kimi zaman siyasi kimlik tartışmaları içerisinde “Avrupa merkezci Avrupalılar” tarafından üstünlüğü yansıttığı şeklinde ifade edilerek manipüle edilmeye çalışılsa da AB bu konuda kendisini “eşitlikçi” olarak tanımlamaktadır.²³

Avrupalılık, bugün gelinen noktada, coğrafi sınırlardan ve tarihi Avrupalı değerlerden (Hristiyanlık, Avrupa Uyumu, Rönesans gibi.) daha geniş ve derin bir anlam ifade etmektedir. Çünkü günümüz Avrupa’sı Birlik bazında kurumsallaşmış, genişleme ve derinleşme süreçlerini sağlıklı bir şekilde aşmaya çalışan ve bu doğrultuda yeni kültürlerin entegre olması amacıyla değerlerini farklılıklar temelinde dinamik bir biçimde güncelleyen bir Avrupa’dır.

AB üyesi devletler etnisite, kültür, din, dil ve siyasal sistemler bakımından birtakım farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklarla daha da yakın ilişkiler içerisinde bütünleşen, diğer bir deyişle bu farklılıkları bütünleşmenin bir parçası haline getirerek derinleşmeyi hedef alan bir Birlik yapılanmasının oluşturulması fikri özellikle son yıllarda hararetli tartışmalara neden olmuştur. Bu hususta, ortak bir Avrupa kimliği yaratma konusunda sayısız çaba gösterilmiş, 1973 tarihli Avrupa Kimliği Deklarasyonu’nun Kopenhag’da 9 Avrupa Topluluğu (AT) üyesi devlet tarafından imzalanmasıyla resmi bir “Avrupa Kimliği” tanımı ortaya koyulmuştur. “Ortak Avrupa Medeniyeti”, “ortak miras” ve “ortak tutumlar” kavramlarında temellenen Avrupa kimliği, aynı zamanda AT’nin dış dünya ile ilişkilerinin siyasi çerçevesini de belirlemiş olmaktadır.²⁴

Bu bağlamda 1973 tarihli Avrupa Kimliği Deklarasyonu’nun “Topluluk Üyesi Dokuz Ülkenin Birliği” isimli I no’lu başlığın 3. paragrafında yapılan tanım şu şekildedir:

“Avrupa kimliğinin özgünlüğü ve dinamizmi; ortak bir Avrupa Medeniyeti çerçevesinde kültürel çeşitlilik ile Birleşik Avrupa inşasında yer alan özel çıkarların

²³Deniz Vardar, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri Ve Vatandaşlık Sorunu”, **Küreselleşme, Avrupalılaşma Ve Türkiye’de Vatandaşlık**, E. Fuat Keymen ve Ahmet İçduygu (der.), Çev. Bahar Ulukan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 87-88.

²⁴Utku Özer and Gül Seniye Yıldırımkaaya, “The Turkish Identity: A part Of European Identity Or An Eternal Other?”, **International Journal of Turcologia**, Vol: VII, No: 14, 01.10.2012, 31-43, p. 32-33.

*bilinciyle, ortak değer ve prensipler ile ortak yaşam tutumlarının geliştirilmesi üzerinde temellenmektedir.*²⁵

Bununla birlikte bu belgede, kültürel çeşitliliğe saygı, demokrasi, sosyal adalet ve hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı gibi temel hakların altı çizilmiştir. Avrupa anayasal düzenine de kaynaklık edecek olan bu ilkeler AB'nin yapısı gereği, özellikle kültürel çeşitlilik etrafında şekillenmiştir.²⁶

Avrupa Topluluğu'nun kimliğini ve imajını güçlendirmek için vatandaşları da içine alan yeni bir düzenleme öngörülerek ortak kimliğin oluşturulması sürecinde önemli bir adım atılmıştır. Bu bağlamda 1984 Fontainebleau Avrupa Konseyi başkanlığı döneminde bu tedbirlerin alınması amacıyla geçici bir komite (Adonnino Komitesi) oluşturulmuş ve komite sunduğu raporla Avrupa kimliğine ilişkin somut fikirleri ortaya koymuştur. AB Bayrağı (mavi fon üzerine –o dönemde yalnızca 12 üye olduğundan- 12 yıldız), AB Marşı gibi Birliğin kimliğini ve bütünlüğünü yansıtan öneriler sunulmuştur.²⁷

Birliğin bütünleşmesine yönelik çalışmaların yalnızca Birliğin yapısını değil aynı zamanda Birliğe mensup üye devletlerin vatandaşlarını da kapsaması gerektiği fikrine varılmış ve en sonunda bu çalışmalar Maastricht Antlaşması'nda hükme bağlanan somut ifadelerde hayat bulmuştur.

Bu doğrultuda, Maastricht Antlaşması'nın “Birliğin Vatandaşlığı” başlıklı bölümünün 8/1. maddesinde üye devletin vatandaşı olan herkesin aynı zamanda Birliğin de vatandaşı olduğu belirtilmiş, yine Antlaşma'nın 128/1. maddesinde Birliğin, üye devletlerin bölgesel ve ulusal çeşitliklerine saygı gösterirken aynı zamanda ortak kültürel miras temelinde yeni kültürlerin gelişmesine ve yeşermesine katkıda bulunacağı hükme bağlanmıştır.²⁸

“Avrupalılaşıma” kavramı zaman içerisinde teorik ve terimsel olarak AB'nin mevcut ve gelecekteki üyeleri için kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Bununla birlikte, Avrupalılaşıma genel olarak Birliğin dönüştürücü gücü çerçevesinde AB'nin ulusal düzeydeki etkisini ifade etmektedir. Bu dönüşüm üzerine odaklanan çalışmalarda Avrupalılaşıma, çoğunlukla “yukarıdan aşağı” yaklaşımı perspektifinde ele alınmıştır. AB'nin bu dönüştürücü gücü, demokratik ve ekonomik reformlar sayesinde ülkenin içsel değişimi üzerinde kolaylaştırıcı bir etki yaratmaktadır. Aday

²⁵“Declaration On European Identity (Copenhagen, 14 December 1973)”, http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf. (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

²⁶İşıl Karakaş, *Avrupa Birliği Hukukunda Anayasal İlkeler*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 2003, s.32-33.

²⁷Annie Gruber, “Avrupa Birliğinin İşleyiş Sürecinde Avrupa Yurttaşlığı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, CiltNo:22,2005,140-153,s.143-144, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg22/gruber.pdf. (Erişim Tarihi: 14.03.2013).

²⁸“The Maastricht Treaty”, 7 February 1992, Maastricht, <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

lkeler için bu süreç, “kurumların istikrarı, insan hakları ve azınlık haklarının korunması, demokrasinin sürekliliği” gibi unsurlar üzerinde temellenen Kopenhag Kriterleri doğrultusunda gerçekleşmektedir.²⁹

Radaelli’ye göre ise “Avrupalılaşma”, ncelikle AB karar alma sürecinde belirlenen ve ardından yerel kimlik, siyasi yapı ve kamu politikalarıyla bütünleşen ortak inanç ve normlar, siyasi paradigmlar, resmi olan ve olmayan kural ile uygulamaların a) yapılanma, b) yayılma ve c)kurumsallaşma sürecidir.³⁰

Günümüzdeki tartışmalar ise “Avrupalı” teriminin yeniden şekillenmesiyle oluşan “hiperulusalcılık” kavramı etrafında toplanmaktadır. Hiperulusalcılık, “kültürel birlik” ve “kültürel çeşitlilik” karşıtlığı noktasında ortaya çıkan içsel çelişkileri ifade etmek için ortaya atılmış bir kavram olmakla birlikte, Avrupa kültürünün yayılmasını da ifade etmektedir.³¹

Aslında, AB politikaları her ne kadar birlik ve bütünlük çerçevesinde şekillense de bugünkü tartışmalar “kültürel çeşitlilik mi yoksa tek bir Avrupa kültürü m?” sorusu üzerine odaklanmaktadır. Çünkü AB, gittikçe genişleyen ve çeşitlenen yapısıyla ilk kurulduğu dönemlerden itibaren bağımsız bir grnm sergilemektedir. Bu noktada bir yandan Avrupalılık söylemleri, ortak değerler, tarihsel köken, demokrasi ve jeokültürel nosyonlar etrafında evrelenirken, diğer yandan farklılıkları da içerisinde barındıran yeni yeleri Birliğe dahil etmek için değer kavramlarının genişletilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak tartışmalar da bu ihtiyaçlar gereği uygulanan politikaların çelişkiler yaratacağı noktasında başlamaktadır.

Ancak AB, tüm bu tartışmaların dışında, ye ve aday ye devletleri de kapsayacak şekilde evrensel değerlere de referans veren temel kriterler belirleyerek ortak bir bütünleşme noktası tespit etmiş ve bu hususu Avrupa Birliği Antlaşması’nın 2. maddesinde somut olarak hükme bağlamıştır.

Buna göre, Avrupa Birliği Antlaşması’nın (ABA) 2. maddesinde “*Birlik, insan onuruna sayęı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına sayęı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, oğlculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda ye devletler için*

²⁹Canan Balkır and Didem Soyaltın, “ The Limits To Europeanization: Analyzing Domestic Change In Turkey”,iğdem Nas and Rana İzci (ed.), **Changing Europe And Turkey: Current Debates**, Marmara University European Union Institute, Marmara University Publication No: 786, European Union Institute Publication No: 15, İstanbl, 2010, 29-58, p.30.

³⁰Claudia M. Radaelli, “Ehither Europeanization? Concept Stretching And Substantive Change”, **European Integration Online Papers (EIoP)**, Vol: 4, No: 8,2000, 1-25, p.4, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-008.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.03.2014).

³¹Fran Cetti, “ Asylum And The European ‘Security State’ : The Construction Of The ‘Global Outsider’ ”, **Globalisation, Migration, And The Future Of Europe**, Leila Simona Talani(ed.), 9-21, p. 14, Routledge, New York: 2011.

ortaktır” denilmektedir.³² Bu Antlaşma hükümleri doğrultusunda, yeni üye olan ve gelecekte olması beklenen aday üyelerin bu değerlere ne kadar sahip olduğu ve Avrupa Kimliği ile ne derece uyumlu olduğu tartışmaların odak noktasını oluşturacak konular arasında yer almaktadır.³³

Özellikle, Türkiye’nin aday üyeliği bu hususta Türkiye-AB ilişkilerinin başlangıcından beri tartışmalara neden olmaktadır. Türkiye’nin bir Avrupa devleti olup olmadığı, coğrafi olarak Avrupa sınırlarından uzak olduğu ve bütün bunların yanında Avrupai değerleri taşımadığı bu tartışmaların belli başlı odak noktalarını teşkil etmektedir.

Türkiye’nin Avrupa kimliği ile ne kadar uyumlu olduğunun sorgulanması bir yana AB’de Türkiye’ye karşı yaşanan mevcut karışıklığın diğer nedenleri de şu temellere dayanmaktadır: 11 Eylül sonrasında İslam’ın terör ile özdeşleştirilmesi ile tarihsel ve dinsel kökenlere bağlı olarak kendinden olmayan kültürleri dışarıda bırakan bir Avrupa kimliği oluşturma arzusuyla AB’de genişleme ve AB kamuoyunda yapılan kültür odaklı tartışmalardır.³⁴

1.1.3. Anayasa ve Anayasacılık

AB, genişleme aşamalarıyla birlikte derinleşme politikalarına da ağırlık vermiş ve bu bağlamda Kurucu Antlaşmalar ile bu Antlaşmaları revize eden tamamlayıcı nitelikte yeni Antlaşmalarla (Amsterdam, Nice Antlaşmaları gibi.) bütünleşme sürecini her zaman bir adım daha ileriye taşımıştır. Ancak Birlik böyle bir yapılanma altında entegrasyon alanlarını genişlettikçe gitgide federe bir görünüm kazanma yolunda ilerlemiştir. Bu noktadan hareketle, entegrasyon sürecinin yasal zeminini hazırlamak adına anayasa oluşturma girişimleri başlamış ve 2004 yılında bu girişimler somut bir ifade ile ortaya koyulmuştur.

Ancak anayasanın hazırlanması kadar kavramsal olarak ne ifade ettiği de oldukça önem taşımaktadır. Zira, AB Anayasası ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak bahsedilecek olan çeşitli endişeler nedeniyle yürürlüğe girememiştir.

İngilizce ve Fransızca’da “constitution”, Almanca’da “verfassung” olarak ifade edilen anayasa kavramı *“Bir devletin yönetim biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların kamu haklarını*

³²“Avrupa Birliği Antlaşması Ve Avrupa Birliği’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma”, **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2013).

³³Özer and Yıldırım, a.g.m., p.37.

³⁴Yasemin Çiçeksoy, AB Değişim Programları, Türkiye’nin Avrupalılaşması, Kültürel Bütünleşme ve Tam Üyelik, Bahçeşehir Üniversitesi SBE Avrupa Birliği İlişkileri Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2008, s. 18. (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

bildiren temel yasa” şeklinde tanımlanmaktadır.³⁵ Teziç’e göre ise anayasa; “*Bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın temel devrini ve devlet iktidarı karşısında bireylerin özgürlüklerini düzenleyen bir belgedir.*” Değiştirilmesi güç koşullara bağlanan anayasalarda, güncel koşullara uyum sağlanması amacıyla, kanun koyucunun düzenleyebileceği alanlar ayrıntılı olarak düzenlenmemelidir.³⁶

Anayasalar “maddi” ve “şekli” olarak iki farklı şekilde ifade edilmektedir: Maddi anlamda anayasa, devletin temel organlarının kuruluşunu ve işleyişini belirleyen hukuk kuralları iken, şekli anlamda anayasa, normlar hiyerarşisinde en üst sırada yer alan, kanunlardan farklı ve daha zor bir usulle konulup değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünü olarak ifade edilmektedir. Şekli anlamda anayasa tanımını savunan Gözler, içeriği ne olursa olsun ancak zor değiştirilebilen kurallar bütünüünün anayasayı yansıttığını ifade etmiştir.³⁷

“Anayasacılık” ise iktidarın kötü kullanılabileceği ve insan onurunun dokunulmazlığı inancından kaynaklanır. İktidarın sınırlandırılmasını amaçlamakla birlikte, bölünmesi yoluyla devletin eylem ve işlemlerine etkin sınırlamalar getirilmesini ifade eder.³⁸

Gisbert Flanz da anayasacılığın, kökleri çok eskiye dayanmakla birlikte yakın bir geçmişi olduğunu ifade ederek her zaman iktidarın kötü kullanılmasına karşın garanti altına alınan hakların korunmasını hedeflediğini belirtmiştir.³⁹ Bununla beraber anayasa ve anayasacılık kavramları birbirinden tamamen uzak değillerdir. Çünkü anayasal sistemler de temelde bireylere ve var olan kurum ile yapılar çeşitli haklar tanımakta ve bu hakları meşruiyet çerçevesinde garanti altına almaktadır.

Devletlerce yerleşik hale gelmesi oldukça yakın bir tarihe dayanan anayasacılık anlayışı iktidarın bölünmesi, birbirini denetleyen mekanizmaların ve devlet organlarının oluşturulması, yargının işlerliğinin artırılması ve bireylerin devlete karşı korunması düşüncesine dayanmaktadır.

AB’nin anayasa ve anayasacılık anlayışına gelindiğinde ise, AB’nin kuruluşunun ve AB Anayasası’nı oluşturma sürecinin kaynağını İngiliz, Amerikan ve Fransız deneyimleri çerçevesinde örgütlenen anayasal sistemlerden aldığı görülmektedir. Bireysel özgürlüklerin korunması üzerine temellenen İngiliz

³⁵ Türk Dil Kurumu, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>. (Erişim Tarihi: 02.03.2013).

³⁶ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2009, s.8-9.

³⁷ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar Ve Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007, s.13-14.

³⁸ Mehmet Turhan, “Anayasa Ve Anayasacılık”, *Amme İdaresi Dergisi*, Eylül 1994, Cilt: 27, Sayı:3, 3-12, s.7, yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDQ4MDU1MDU2MDU1. (Erişim Tarihi: 15.03.2013).

³⁹ Gisbert H. Flanz, *XIX Avrupasında Anayasa Hareketleri: Anayasacılık Hareketlerinin Mukayeseli Olarak İncelenmesine Giriş*, Çev. Necat Erder, Şerif Mardin, Aydın Sinanoğlu, , Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 53-35, Müşterek Yayınlar Serisi No: 2, Ankara,1956, s.6.

modelinde yazılı bir anayasa yokken, Amerikan modelinde sosyal bir sözleşme yapılmak suretiyle siyasi iktidar sınırlandırılmıştır. Kişi haklarını güvenceye alan Fransız modeli ise ulus iradesinin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁰

Kaynağını bu anayasal sistemlerden almakla birlikte AB anayasa ve anayasacılık anlayışı bütünüyle bu sistemlerin bir ürünü değildir. Anayasal sürecin hala tartışma halinde kalmasının sebepleri de bu anlayışın kesin çizgilerle ortaya koyulamamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Kurucu Antlaşmalar ve bu Antlaşmaları reforme eden Antlaşmalar, yapısı gereği AB'nin işleyişini, organlarının görev ve yetkilerini belirten belgeler olduğundan anayasal nitelik taşıyan bir tarafları vardır. Ancak diğer yandan bu Antlaşmaların anayasal statü taşımadığı tartışmaları da devam etmektedir.

Bununla beraber uluslararası örgütlerin kurucu antlaşmaları sadece örgütlenmeyle ilgili bir “ana kuruluş belgesi” olmanın yanında şu özellikleri bakımından anayasaya yaklaşmaktadırlar: Antlaşmanın süreli yapılmamış olması, kendi örgütsel yapısı içerisinde özerk bir hukuk yaratması, antlaşmanın diğer antlaşmalar karşısında üstün kabul edilmesi gibi.⁴¹

Birlik hukuku da bu bağlamda gitgide anayasal bir karakter taşımaya başlamıştır. Çünkü gerek Antlaşmalarda yer alan hükümler gerekse Adalet Divanınca yorumlanan yasalar üye devletlerin hukukundan bağımsız bir hale gelmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Birlik hukukunun üstünlüğü içtihatlarca ortaya konulmuş, yasama yürütme ve yargı organları ile bu organların yetkileri ifade edilerek Birlik hukukunun anayasal karakteri ön plana çıkarılmıştır.⁴²

1.2. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU

1.2.1. Uluslararası Hukuk ve AB Hukuku İlişkisi

Bir yandan dünyadaki devlet sayısı iki yüze yaklaşırken, diğer yandan da uluslararası örgütlerin faaliyetleri gitgide artmaktadır. Ekonomik, siyasi, bilimsel, kültürel alanlarda birbirleriyle etkileşime giren bu kurumlar aslında uluslararası bir topluluğun dinamizmini yansıtmaktadır. Buradan yola çıkılarak varlığı yadsınamayan bu uluslararası topluluğun içerisinde zaman zaman ihtilaflar da meydana

⁴⁰Karakaş, *a.g.e.*, s.11-12.

⁴¹Bertil Emrah Oder, *Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 112.

⁴²Latif Aran, “Avrupa Birliği'nde Anayasallaşma Kavramı Ve Anayasal Antlaşma'nın Getirdiği Yenilikler”, 14.02.2011, <http://europeslog.weebly.com/2/post/2011/2/avrupa-brlnde-anayasalama-kavrami-ve-anayasal-antlamanin-getrd-yenikler-latif-aran.html>. (Erişim Tarihi: 15.03.2013).

gelmektedir. Bu nedenle, bu ihtilafların çözümü bir takım hukuki kuralların varlığını gerektirmiştir.⁴³

Uluslararası topluluğun içerisinde yer alan bu uluslararası örgütler de çeşitli mekanizmalar ve düzenlemeler sayesinde kendi içerisinde bir iç hukuk düzenine sahiptir. Bu uluslararası örgütlerin böylesine bir iç hukuka sahip olması çift taraflı bir hukuk düzenini de beraberinde getirmiştir. Birincisi, bu uluslararası örgütler ile bu örgütlere üye devletler arasındaki hukuki ilişki, ikincisi ise uluslararası örgütlerin de tabi olduğu uluslararası hukuk ile bu örgütlerin iç hukuk düzeni arasındaki ilişkidir.

Bu aşamada, AB hukukunun uluslararası hukuk ile ilişkisinin nasıl olacağı sorusu akıllara gelmektedir. Bu sorunun cevabı esasen AB hukukunun özerk yapısı ve Adalet Divanı'nın içtihatlarında yer almaktadır.

AB hukuku veya Topluluk hukuku olarak anılan hukuk düzeni, Avrupa Topluluğu (AT), Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'ndan (EURATOM) oluşan üç Avrupa Topluluğunun hukukudur. AB hukuku, Kurucu Antlaşmalar ile bu Antlaşmaları tadil eden Antlaşmalara (1986 Avrupa Tek Senedi, 1992 Maastricht Antlaşması gibi.) dayanmakta ve uluslararası hukuk ile iç hukuktan ayrı, özerk bir hukuk düzeni teşkil etmektedir. Bununla birlikte AB üyesi devletler, AB organları ve iç hukuk tüzel kişileri üzerinde doğrudan bağlayıcı olduğu kabul edilen AB hukuku, uluslararası hukuktan bazı özellikleri açısından ayrılmaktadır. İlk olarak, uluslararası hukukta var olan kurallar, devletler ve sınırlı olarak da uluslararası örgütlerce hazırlanırken, AB hukukunun kaynakları Kurucu Antlaşmalar ile AB organlarınca koyulan kurallardır. Bununla beraber, uluslararası hukukta zorunlu bir yargı mekanizması bulunmazken, AB hukukunda Adalet Divanı böyle bir görevi üstlenmektedir.⁴⁴

Ayrıca uluslararası hukuk devletlerarası ilişkileri düzenleyip, taraflar arasında borç ve haklar yaratırken, AB gibi uluslar üstü bir yapıyı teşkil eden hukuk düzeninde, üye devletler, hakimiyet haklarının bir kısmını üyesi olduğu ulusüstü kurumlara devretmişlerdir. Ayrıca, uluslararası antlaşmaların gerçek ve tüzel kişilere haklar tanımları kural olarak söz konusu değilken, ulusüstü karakterli bir hukuktan gerçek veya tüzel kişiler de yararlanabilir ve hatta haklarının ihlal edilmesi durumunda ulusüstü nitelikteki bir mahkemede dava açabilmektedirler ki AB hukuku böyle bir özelliğe sahiptir.⁴⁵

AB hukuku, uluslararası hukuktan tamamen farklı değildir. Ortak özelliklere sahip olmalarının yanında kimi yönlerden AB hukuku kaynağını uluslararası

⁴³Rona Aybay, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s.18.

⁴⁴Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008,s. 10-11.

⁴⁵Gülgören Tekinalp ve Ünal Tekinalp, *Avrupa Birliği Hukuku*, Katkıda Bulunanlar: Yeşim M. Atamer, Bertil Emrah Oder, Gül Okutan, Beta Yayınları, 1. Bası, İstanbul, 1997, s. 51-52.

hukuktan almaktadır. Çünkü AB uluslararası toplumdan bağımsız, ayrı bir şekilde göz önünde bulundurulduğunda, kendi içerisinde uluslararası bir toplum özelliği de göstermektedir. Bu nedenle çeşitli yönlerden benzerlikleri de söz konusudur.

Örneğin, Birlik hukukunda yer alan doğrudan uygulanabilirlik ve Birlik hukukunun üstünlüğü doktrinleri kaynağını uluslararası hukuktan almaktadır. Ayrıca Birlik hukukunun etkililiği, onun hala uluslararası hukuk statüsünde yer almasından ve devletler arasında yer alan uluslararası antlaşmalara dayanmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁶ Ancak böyle bir durumda, iç hukuk ile AB hukuku arasında çatışma olduğunda hangi hukukun uygulanacağı ikilemi ortaya çıkmaktadır.

Ancak Adalet Divanı bu konuya *Simmenthal Kararı*'nda açıklık getirmiş, her ulusal mahkemenin yargı yetkisine giren bir davada, Birlik hukuku ile ulusal hukuk arasında bir çatışma çıkması durumunda, mahkemenin direkt Birlik hukukunu uygulayacağı kararını vermiştir.⁴⁷

1.2.2. AB Hukukunun Kaynakları ve Temel Doktrinleri

1.2.2.1. AB Hukukunun Kaynakları

AB hukukunun kaynakları; birincil kaynaklar, ikincil kaynaklar ve uluslararası hukuk olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir. Birincil kaynaklar, Avrupa Birliği Antlaşması gibi yazılı olan ve hukukun genel ilkeleri ile örf-adet hukukunu içeren yazılı olmayan kaynaklardan oluşur. İkincil hukuk ise, Birlik organlarının birincil hukuka dayanarak yetkileri ile meydana getirdiği hukuk kurallarını kapsar ve tüzükler, yönergeler, karar, tavsiye ve görüşlerden oluşur.⁴⁸

1.2.2.1.1. Birincil Hukuk

Birincil hukuk, AB'nin Kurucu Antlaşmaları, planlar, ekler, protokoller, mektuplar ile bunları değiştiren veya bunlara ekleme yapan antlaşmalardan oluşur. Antlaşmalara, AB'nin kuruluşuna, organlarına, yasama, yürütme ve yargı gücü ile

⁴⁶Enver Bozkurt vd., *Avrupa Birliği Hukuku*, Asil Yayın, 5. Baskı, Ankara, 2011, s.178-179.

⁴⁷"Amministrazione Delle Finanze Dello Stato V Simmenthal", Judgement Of 9.J. 1978- Case 106/77, 630-646,parag.21,p.644, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61977CJ0106:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 04.03.2013).

⁴⁸Ahmet Mithat Güneş, "Avrupa Birliği Hukukunun Kaynakları", *Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, Sayı: 41-42, Ocak-Şubat, 2008, 74-91, s. 74, <http://www.belgeler.com/blg/2x7q/gne-ahmet-m-avrupa-birlii-hukukunun-kaynaklari-kazanci-hakemli-hukuk-dergisi-sayi-41-42-ocak-ubat-2008-s-74-91>. (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

kişilerin temel haklarına ilişkin kurallar dahildir. Birincil hukuk, üye devletlere olduğu gibi, üye ülke vatandaşlarına ve üye ülkelerde ikamet edenlere de uygulanır.⁴⁹

AB'nin birincil hukukuna kaynaklık eden kurucu antlaşmaların⁵⁰ başlıca olanları şunlardır: AKÇT'yi kuran Antlaşma (1952), [2002 yılında sona ermiştir], Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Antlaşma (1958), EURATOM'u kuran Antlaşma (1958), Avrupa Tek Senedi (ATS) (1987) ile bu Antlaşmaları tadil eden Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht) (1993), Amsterdam Antlaşması (1999) ve Nice Antlaşması'dır (2003).⁵¹ Bu kaynaklara ayrıca son olarak kabul edilen Lizbon Antlaşması ile Temel Haklar Şartı da eklenebilir. Çünkü Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) 6/1. Maddesinin birinci paragrafında *“Birlik, 12 Aralık 2007 tarihinde Strazburg'da uyarlandığı haliyle, Antlaşmalar'la aynı hukuki değere sahip olan 7 Aralık 2000 tarihli Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda yer alan hakları, özgürlükleri ve ilkeleri tanıır”*⁵² denilerek Temel Haklar Şartı'nın Antlaşmalar ile aynı hukuki statüde olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Yazılı olmayan birincil hukuk kaynakları arasında yer alan örf-adet hukuku; kuralın sürekli uygulanışı, Birlik tarafından benimsenmesi ve bağlayıcı olduğu yolunda genel bir inancın varlığı özelliklerini taşımakla birlikte uygulama alanı sınırlıdır. Avrupa Konseyi toplantılarının üye devletlerin daimi başkanları yerine devlet sekreterleri tarafından temsil edilmesi buna örnek teşkil eder. Hukukun genel ilkeleri de birincil hukuk kapsamında yer alıp, örf-adet hukukundan farklı olarak hukuk ve adalet ideallerine dayanan modern hukuk sistemlerinde ve üye devletlerin ulusal hukuklarında olan prensipler bütünü ifade etmektedir.⁵³

1.2.2.1.2. İkincil Hukuk

Birlik kurumlarının Antlaşmaları temel alarak geliştirdikleri yasal araçlar ikincil hukuk kaynağı kapsamında yer almaktadır. İkincil mevzuat araçları AB'ye hedefleriyle uygun mevzuat önlemleri alma imkanı tanımaktadır.⁵⁴

⁴⁹ Gülgören Tekinalp ve Ünal Tekinalp, *a.g.e.*, s. 53.

⁵⁰ Burada adı geçen antlaşmalarda belirtilen tarihler yürürlüğe giriş tarihlerini yansıtmaktadır.

⁵¹ Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ömer Faruk Altıntaş, “Avrupa Birliği Hukukunun Kaynakları”, Ankara: 2007, s.1, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuphane/AVRUPA%20B%20C4%B0RL%C4%B0C4%9E%C4%B0%20HUKUKUNUN%20KAYNAKLARI.pdf>. (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

⁵² “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma”, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2013).

⁵³ Ahmet Güneş, *a.g.m.*, s. 77, <http://www.belgeler.com/blg/2x7q/gne-ahmet-m-avrupa-birlii-hukukunun-kaynaklari-kazanci-hakemli-hukuk-dergisi-sayi-41-42-ocak-ubat-2008-s-74-91>. (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

⁵⁴ “AB Hukuku Kaynakları”, 26.10.2009, <http://www.abpe.org.tr/abpe/content-detail.php?lang=2&detail=30>. (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

1.2.2.1.2.1. Tüzükler

AB hukukunun ikincil kaynakları arasındaki hukuki bağlayıcılık bakımından en etkili olan kaynaklardır. AB hukukunun tüm üye devletlerde aynı şekilde uygulanmasını hedefleyen tüzükler, doğrudan etkili olma özellikleri, yani üye devletlerin herhangi bir onayına gerek duyulmaksızın re'sen uygulanabilmeleri nedeniyle kendileri ile bağdaşmayan hükümleri devre dışı bırakır.⁵⁵

1.2.2.1.2.2. Direktifler (Yönergeler)

Bütününüyle bağlayıcı olan tüzüklerden farklı olarak yönergeler, muhatap alınan üye devlet için ulaşılması gerekli sonuçları açısından bağlayıcıdır; ancak uygulanma şekli ve yöntemi ulusal mekanizmalara bırakılmıştır (Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma [ABİA]⁵⁶ m.288).⁵⁷ Yine aynı Antlaşma'nın 115. maddesinde direktiflerin üye devletler arasında iç pazarın kurulması ve işleyişini doğrudan etkileyen kanun, ikincil düzenleme ve idari kuralların yakınlaştırılması amacını Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'e danışılması temelinde gerçekleştireceği ifade edilmiştir (ABİA m.115).

Yönergelerin doğrudan uygulanabilirliği Antlaşma hükümlerinde yer almasa da Adalet Divanı içtihat hukuku uyarınca, istisnai hallerde devletin söz konusu yönergeyi iç hukukuna uyarlamadan, uygulanması için verilen süre dolduktan sonra doğrudan uygulanabilir olabileceği ile ilgili kararı verilerek içtihat hukuku geliştirilmiştir.⁵⁸

1.2.2.1.2.3. Kararlar

Kararlar, etkileri bireysel düzeyde kalan ve somut olaylara uygulanan “bireysel kararlar” ile Bakanlar Konseyi veya kamuoyunun bir konuda uygulayacağı genel usul ve şartları belirleyen “genel kararlar” olarak iki gruptan oluşmaktadır.⁵⁹

⁵⁵Ahmet M.Güneş, “Avrupa Birliği Hukukuna Giriş”, 2012, s.117-118, <http://www.belgeler.com/blg/2x7k/avrupa-birlii-hukukuna-giri-i-dr-ahmet-m-gne-stanbul-2012>. (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

⁵⁶Avrupa Birliği'nin İşleyişine Yönelik Antlaşma, ABİA şeklinde kısaltılmıştır.

⁵⁷“Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma”, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2013).

⁵⁸Enver Bozkurt vd., *a.g.e.*, s.167.

⁵⁹Mehmet Nuri Tapan, “Avrupa Birliği (AB) Hukukunun Kaynakları ve Ulusal Hukuka Etkileri Avrupa Adalet Divanı, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl: 1998, Sayı: 3, 971- 1020, s. 994, http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/1998-19983-879.pdf, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

1.2.2.1.2.4. Tavsiye ve Görüşler

Tavsiye ve görüşler bağlayıcı olmamakla birlikte, gerektiğinde organlar ve ulusal mahkemelerce yararlanılabilirler. Ancak hukuka uygunluğuna ilişkin inceleme konusu yapılamazlar.⁶⁰

1.2.2.2. AB Hukukunun Temel Doktrinleri

AB hukuku veya bir diğer deyişle *Acquis Communautaire*, Romano-Germen hukukuna dayanmakla birlikte, olay hukuku (*case law*) ve yeni üyelerin de katılmasıyla sosyalist hukuktan etkilenmiştir. Önce ekonomik, sonra hukuki ve en son siyasal entegrasyonla şekillenen AB hukuku temelde kamu ekonomisi ile kamu maliyesine dayanırken, çatısını hukuk ile biçimlendirmiştir.⁶¹

Ayrıca AB hukuku, uluslararası hukuk ile iç hukuktan farklı supranasyonel yani uluslar üstü özerk bir hukuki yapıya sahiptir. AB hukukunun bu kendine özgü durumu çeşitli doktrinler aracılığı ile açıklanmaktadır. AB hukukunun daha berrak bir biçimde yorumlanması ve açıklanması için bu doktrinleri belirtmek gerekir.

1.2.2.2.1. AB Hukukunun Birliği ve Özerkliği

AB hukukunun birliği, Toplulukları (AKÇT, AET, EURATOM) oluşturan üç kurucu antlaşmanın hükümlerinin Birlik hukukunun uygulanmasında ve yorumlanmasında kendinden kaynaklanan kurallardan bağımsız düşünölemeyeceğini ifade etmektedir. Birlik hukukunun özerkliği ise “birlik” ile yetki ve görevlerin ayrılmasını ifade eder. Diğer bir deyişle, Birlik hukukunun ulusal yasal düzenlemelerden bağımsız tutularak bütünlük ve etkinliğinin korunması şeklinde de açıklanabilir.⁶²

1.2.2.2.2. AB Hukukunun Doğrudan Etkililiği

AB hukukunun doğrudan etkililiği; Birlik hukukunun üye devletlerin hukuk sistemleri karşısında üye devletlerin, ulusal mahkemelerin, Kurucu Antlaşmaların ve

⁶⁰Gülgören Tekinalp ve Ünal Tekinalp, *a.g.e.*, s. 58-59.

⁶¹Selçuk Demirbulak, “Avrupa Birliği Hukuku”, *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt: 80, Sayı:1, 2006,11-23, s.11-12, <http://www.istanbulbarosu.org.tr/yayinlar/BaroDergileri/ibd/20061/ibd2006112.pdf>. (Erişim Tarihi: 16.03.2013).

⁶²Enver Bozkurt vd., *a.g.e.*, s.182-183.

tali mevzuata istinat edilmesini ifade etmektedir. Hükümlerin üye devlete takdir hakkı bırakmaması durumunda Birlik hukuku koşulsuz doğrudan etkilidir.⁶³

Bir hukuk kuralının bireyler için hak ve yükümlülükler doğurmasını da ifade eden bu doktrin kapsamında ilgili hüküm eğer bireyler arasında hak ve yükümlülük doğurması durumunda “yatay doğrudan etki”den, birey-devlet arasında hak ve yükümlülük doğurması durumunda ise “dikey doğrudan etki”den söz edilir.⁶⁴

AB hukukunda birincil kaynaklar kapsamında yer alan Antlaşmaların doğrudan etkililiğinden söz edilirken, ikincil hukuk kaynakları olan tüzük, direktif (yönerge) ve kararların doğrudan etkililiğine de değinmek gerekir. Çünkü AB hukukunun hükme bağladığı her kuralın her durumda hiçbir işlem yapmaksızın üye devletler ve bireyler için bağlayıcı olup olmadığı konusu açıklığa kavuşturulması gereken önemli hususlar arasında yer almaktadır.

İkincil kaynaklardan tüzükler, doğrudan bağlayıcılığı ve etkililiği olan hukuk kurallarıdır. Yönergeler ise uygulanış, şekil ve yöntemi ulusal mercilere bırakılmakla birlikte hedeflenen sonuçlar bakımından bağlayıcıdır, ancak yine de doğrudan uygulanabilirlik özelliği taşımamaktadırlar. Kararlar da, uygulandıkları kişiler üzerinde tümüyle bağlayıcıdır ve tüzüklerden farklı olarak birel işlem niteliği taşırlar. Ek olarak uluslararası antlaşmalar ise, yapısı, içeriği ve özellikle hedefi doğrultusunda bağlayıcıdır.⁶⁵

Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın (ABAD), doğrudan etkililik doktrini ile ilgili içtihadı, *Van Gend en Loos Kararı*’nda yer almıştır. Hollandalı bir nakliye şirketi Federal Almanya Cumhuriyeti’nden Hollanda’ya mal ithal etmektedir. Ancak şirket Hollanda’nın gümrük vergilerini 1958 tarihli AET’yi kuran Antlaşmanın 12.maddesine⁶⁶ aykırı olarak yükselttiğini ifade etmiş ve sonuçta konu ABAD’a intikal etmiştir. Kararda Birliğin, sınırlı alanlarda da olsa yalnızca egemenliği sınırlandırılmış üye devletlerden değil, aynı zamanda bu devletlerin vatandaşlarından da oluşan yeni bir hukuk düzeni ortaya koyduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Birliğin, üye devletlerin mevzuatlarından bağımsız olarak yükümlülükler ve haklar yüklediğinin altı çizilerek bu hakların sadece Antlaşmada

⁶³Selçuk Demirbulak, *Avrupa Birliği Hukuku ve Haklarımız*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 192, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 24.

⁶⁴İbrahim Yüce, “AB Hukukunda Tüzüklerin Doğrudan Uygulanması ve Doğrudan Etkisi”, 23.12.2012, <http://marmaraacademy.com/2012/12/23/ab-hukukunda-tuzuklerin-dogrudan-uygulanmasi-ve-dogrudan-etkisi/>. (Erişim Tarihi: 16.03.2013).

⁶⁵Havva Börekçi ve Mehmet Onur Yurdakul, *Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Birliğe Katılım Sürecinde MASAK*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2011/411, Ankara, 2011, s.63-65.

⁶⁶AET’yi kuran Antlaşmanın 12. Maddesinde “Üye Devletler, aralarındaki ithalat ve ihracata yeni gümrük vergileri veya eş etkili yükümler koymaktan ve karşılıklı ticari ilişkilerinde halen uygulamakta oldukları vergileri yükseltmekten kaçınırlar” ifadesi yer almaktadır. AET’yi kuran Antlaşmanın 12. Maddesi ve tüm metni için bkz. “Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma”, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2827,rometpdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 04.03.2013).

açıkça ifade edilen haklar olmadığı, aynı zamanda üyelerin ve Birlik kurumlarının yanında bireyler için belirlenen durumlarda da ortaya çıkacağı vurgulanmıştır. Bununla beraber, direkt uygulanabilir etki yaratan tüzüklerin de doğrudan uygulanabilir olduğu açıklanmıştır.⁶⁷

Böylelikle, ABAD'ın içtihatlarıyla yeniden şekillenen bu doktrin, devletlerin yanında bireyler için de bağlayıcı hale geldiğinden AB hukukunun anayasal karakterini bir ileri aşamaya taşımıştır. Yani, bireyler de artık AB hukukunun birer sujeleri durumuna gelerek AB hukukunun doğrudan etkililiği kapsamında yer almaktadırlar.

1.2.2.2.3. AB Hukukunun Doğrudan Uygulanabilirliği

Ulusüstü bir yapılanmanın gereği olan ve bütünleşmeye temel teşkil eden doğrudan uygulanabilirlik doktrini Birlik hukukunun ulusal hukuk düzeninde doğrudan uygulanabilirliğini ifade eder. Burada güdülen amaç, Birliğin yapısı ve kurumlarıyla birlikte üye devletlerin üzerinde bağlayıcı bir hukuk düzeni yaratmaktır. Doğrudan etkililik, doğrudan uygulanabilirlikten kişiler bazında ulusal mahkemelerde dayanılabilecek haklar yaratması bakımından ayrılmaktadır.⁶⁸

1.2.2.2.4. AB Hukukunun Üstünlüğü

AB hukukunun doktrinleri kapsamında aktarılan tüm bu konular her ne kadar farklı başlıklar altında arz ediliyor olsa da temelde aynı amaç altında birleşmekte ve Birlik hukukunun, üye devletlerde bütünleşme odağında yeknesak uygulanmasını sağlamayı hedeflemektedir. AB hukukunun üstünlüğü de, bu icrailik aşamasında meydana gelen ikililiğin ortadan kaldırılmasında söz konusu olmaktadır.

AB hukuku ile ulusal hukuk arasında herhangi bir çatışma olması durumunda AB hukukunun uygulanması gerektiğini ifade eden bu doktrin içtihat hukukuyla gelişerek pekişmiştir. Bu bağlamda, önce *Costa / ENEL Kararında*, sonra da *Simmenthal Kararında* bu durum açıklığa kavuşmuştur. ENEL (Ente Nazionale Energia Elettrica)(National Electricity Board) ve Flaminio Costa arasında yaşanan davada İtalya Cumhuriyeti'nin elektrik üretim ve dağıtım kuruluşunun devletleştirilmesi ve yeni kurulan ENEL'in tüm bu hakları üstlenmesi sonrasında

⁶⁷“Van Gend en Loos V Nederlandse Administratie der Belastingen”, Judgment Of 5. 2. 1963- Case 26/62, 2-16, p.11-12, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61962CJ0026:EN:PDF>, (Erişim Tarihi:04.03.2013).

⁶⁸ Ayşe Işıl Karakaş, *Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği*, İstanbul, 1993, s.107-111.

ortaya çıkan bir olaya karşı dava açılmıştır. Kararda “sıradan uluslararası antlaşmaların aksine, AET’yi kuran Antlaşma kendi hukuk düzenini yaratmış ve yürürlüğe girmesinden itibaren üye devletlerin ve mahkemelerinin uymakla yükümlü oldukları hukuk sistemlerinin ayrılmaz bütünleyici bir parçası olmuştur. Süresiz, kendi kurumları, kişiliği ve uluslararası alanda temsil yetkinliği ile gücüne sahip olan bu Birliği kurarken üye devletlerin egemenliklerini sınırlı alanlarda olsa da, devretmeleri sonucunda oluşturulan hukuksal mekanizma üye devletlerin yanında, bu devletlerin vatandaşları için de bağlayıcı olacaktır” denilmektedir.⁶⁹

Simmenthal Kararında ise Birlik hukukunun etkinliğini bozabilecek, Birlik hukukuna aykırı hiçbir yasama, yürütme ve yargı uygulamasının olamayacağını altı çizilmiştir. Ayrıca, Birlik hukukunun önceliği uyarınca, Antlaşmanın iç hukuka etkisi ulusal mevzuatta yer alan bir hükmün Birlik hukukuyla çatışması durumunda ulusal hukuk hükmünün otomatik olarak uygulanamaz hale geleceği vurgulanmıştır.⁷⁰

1.3. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN KURUMSAL YAPISI VE İŞLEYİŞİ

1.3.1. AB Kurumları

AB’nin kurumsal yapısı ve işleyişi Birliğin kurulduğu yıllardaki gibi olmamakla beraber bütünleşme ve derinleşme süreciyle yeniden biçimlenmiştir. Son olarak, Lizbon Antlaşması’nın imzalanmasıyla AB’ye yeni kurumlar da eklenmiş, böylece kurum ve organların görevleri yeniden tanımlanarak kurumsal yapıya yönelik değişiklikler gerçekleştirilmiştir.⁷¹

Birlik, vatandaşlarının ve üye devletlerin değerlerini desteklemeyi, hedeflerini izlemeyi, çıkarlarına hizmet etmeyi ve politika ile eylemlerinin tutarlılığını, etkililiğini ve sürekliliğini sağlamak için kurumsal bir çerçevede işleyişini sürdürmektedir. Buna göre AB kurumları ABA madde 13’te şu şekilde belirtilmiştir;⁷²

- Avrupa Parlamentosu
- Avrupa Konseyi (AB Zirvesi)

⁶⁹“Costa V ENEL”, Judgement Of 15.7.1964 - Case 6/64, 587-600, p. 588, 593, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61964CJ0006:EN:PDF>, (Erişim Tarihi: 04.03.2013); Roland Flaminio, “Judicial Reach: The Ever-Expanding European Court of Justice”, *World Affairs*, November/December, 2012, 55-61, p. 60.

⁷⁰“Amministrazione Delle Finanze Dello Stato V Simmenthal”, Judgement Of 9.J. 1978- Case 106/77, 630-646, p.643-644, parag.17,22, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61977CJ0106:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 04.03.2013).

⁷¹Hakan M. Keskin, *Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği*, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2010, s.61.

⁷²ABA madde 13 ve tüm Antlaşma metni için bkz. “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma”, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2013).

- AB (Bakanlar)⁷³ Konseyi
- Avrupa Komisyonu
- Avrupa Birliği Adalet Divanı
- Avrupa Birliği Merkez Bankası
- Sayıştay

1.3.1.1. Avrupa Parlamentosu (Lizbon Antlaşması⁷⁴ m.9A, m. 190-201)⁷⁵

Yaklaşık 503 milyon⁷⁶ Avrupa Vatandaşının temsilcilerinden oluşan Avrupa Parlamentosu'nda üye ülkeler nüfusları oranında sandalyeye sahiptir. Parlamento üyelerinin en önemli görevlerinden biri Komisyon tarafından verilen mevzuat önerilerini, Bakanlar Konseyi ile hareket ederek yasalaştırmaktır. Yazılı ve sözlü sorular aracılığı ile başta Komisyon olmak üzere tüm AB kurumlarını denetlemektedir. Parlamente'nin üye sayısı Lizbon Antlaşmasıyla 785'ten 750'ye düşürülmüş, denetim, danışma, yasama, bütçe ve uluslararası antlaşmaların onaylanma sürecindeki yetki ve ağırlığı artırılmıştır.⁷⁷

1.3.1.2. Avrupa Konseyi (AB Zirvesi) (Lizbon Antlaşması m.9B, m. 201a, m.201b)⁷⁸

Birliğin gelişimi için gerekli itici gücü sağlamakla birlikte, bu amaç doğrultusunda genel siyasi yönelimleri ve öncelikleri belirlemektedir. AB Zirvesi Başkanı, iki buçuk yıllığına nitelikli çoğunlukla seçilir ve Birlik Dışişleri ve Güvenlik

⁷³ AB (Bakanlar) Konseyi metin içerisinde her iki isimle de kaynaklara sadık kalınması amacıyla metin boyunca kullanılacaktır.

⁷⁴Lizbon Antlaşması'nın, ABA ve ABİA'da yapmış olduğu değişiklikler, düzenlemeler ve yenilikler Lizbon Antlaşması'nda farklı bir biçimde numaralandırılmışlardır. Bu farklı numaralandırmalar Lizbon Antlaşması'nın Ek'inde "Lizbon Antlaşması Madde 5'te Belirtilen Eşdeğerlik Tabloları" başlıklı kısımda yer almaktadır. Bu eşdeğerlik numaralarıyla ABA ve ABİA'daki numaralandırmaya bakılarak Lizbon Antlaşması ile değişiklik yapılmış olan hükümlere ulaşılabilir. Bu çalışmada Lizbon Antlaşması'nın madde numarası ile verilen hükümlerin yanında ABA ve ABİA'da mevcut bulunan eşdeğerlik numaraları da eklenecektir. Ancak bu açıklamada Lizbon Antlaşması için verilen referans resmi sitesi bundan sonra kullanılacak Lizbon Antlaşması'nın tüm hükümleri için geçerli olacaktır. ABA ve ABİA için bkz. "Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma", T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2013); Lizbon Antlaşması orijinal metni için bkz. "Treaty of Lisbon", 17.12.2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

⁷⁵ABA madde 14, ABİA madde 223-234.

⁷⁶AB'nin nüfusu en son 2012 tarihinde açıklanan ve 04.06.2013 tarihinde güncellenmiş haliyle 502.467.790 kişidir. Bu nedenle buradaki bilgi de güncellenmiş şekliyle ifade edilmiştir. AB'nin nüfusu için bkz. "Demographic Balance And Crude Rates", 04.06.2013, http://appso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en. (Erişim Tarihi: 07.06.2013).

⁷⁷T.C. Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ali Erdem Sevdin, "Avrupa Birliği Kurumları", t.y., http://www.abgm.adalet.gov.tr/ab_kurumlar.html, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

⁷⁸ABA madde 15, ABİA madde 235, madde 236.

Politikası Yüksek Temsilcisi'nin yetkileri saklı kalmak kaydıyla Ortak Dış Güvenlik Politikası konularında Birliğin dış temsilini sağlar. Zirve başkanı aynı zamanda ulusal bir görev üstlenemez. (ABA m.15)⁷⁹ AT Antlaşması'nın orijinalinde yer almayan Zirve, 1974 Paris Zirvesi sonrasında açıklanan bir bildiri ile kurumsallaşmış, Tek Senetle Kurucu Antlaşmalara dahil olmuş ve son olarak da Lizbon Antlaşmasıyla Birlik kurumları arasında yer almıştır.⁸⁰

1.3.1.3. AB (Bakanlar) Konseyi (Lizbon Antlaşması m. 9C, m. 204-210)⁸¹

Her üye devletin yetkili bakanlar düzeyindeki temsilcisinden oluşan AB (Bakanlar) Konseyi, üye devletlerin genel ekonomik ve sosyal politikalarını koordine eder.⁸²

1.3.1.4. Avrupa Komisyonu (Lizbon Antlaşması m. 9D, m. 211a-219)⁸³

AB üyesi devletlerce atanan üyelerden oluşan yürütme organıdır. AB Antlaşmalarının koruyucusu olmak ve AB mevzuatının doğru uygulanmasını sağlamak görevleri arasındadır. Buna ek olarak, Birliğin içerisinde yasama sürecini başlattığından icrai bir etkisi vardır. Bu bağlamda Komisyon, hukuku uygulamaktan imtina eden üye devletlere ve diğer hukuki kişilere karşı Adalet Divanı'nda hukuki yollara başvurabilmektedir.⁸⁴

Komisyon görevini icra ederken bağımsızdır ve koordinasyon, yürütme ve yönetim işlerini yerine getirir. Ayrıca Birliğin dış temsilini sağlar. Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe giriş tarihi ile 31 Ekim 2014 tarihi arasında atanan Komisyon başkan ile başkan yardımcılarında biri olan Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi dahil, her üye devletin birer vatandaşından oluşur. 1 Kasım 2014 tarihinden itibaren ise, Avrupa Birliği Zirvesi tarafından oybirliğiyle

⁷⁹“Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma”, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2013).

⁸⁰ Havva Börekçi ve Mehmet Onur Yurdakul, *a.g.e.*, s. 93.

⁸¹ ABA madde 16, ABİA madde 237-243.

⁸²İstanbul Büyükşehir Belediyesi İnternet Sayfası, “AB Kurumları”, 26.10.2009, <http://www.ibb.gov.tr/sites/Avrupa-Birligi/Sayfalar/ABKurumlari.aspx#abkonseyi>, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

⁸³ ABA madde 17, ABİA madde 244-250.

⁸⁴“Kurumsal Yapı”, Ankara Valiliği AB Temas Noktası Projeler Destek Merkezi, <http://www.ankara.gov.tr/Portal.asp?X=AB10>, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

değiştirilmesine karar verilmedikçe, üye devlet sayısının üçte ikisine karşılık gelen sayıda üyeden oluşur. (ABA m.17)⁸⁵

1.3.1.5. AB Adalet Divanı (Lizbon Antlaşması m. 9F, m. 221-245)⁸⁶

AB'nin mahkemesi olan ABAD'ın, her üye ülkeden gelen 1 yargıçtan oluşan 27 üyesi vardır. Yargılama süreci, yazılı aşama, soruşturma aşaması ve sözlü aşama olmak üzere üç aşamadan oluşur. Fransız idari yargı usulünü benimseyen ABAD, Kurucu Antlaşmaların ve ikincil hukuk normlarının uygulanmasından sorumludur.⁸⁷

1.3.1.6. AB Merkez Bankası (Lizbon Antlaşması m.245a- 245c)⁸⁸

1 Haziran 1998'de faaliyete geçen AB Merkez Bankası, Avrupa Para Birliğinin oluşmasının ardından AB para politikalarının oluşturulması, döviz operasyonlarının yürütülmesi, üye ülkelerdeki fiyat istikrarının sağlanması gibi görevleri üstlenmiştir.⁸⁹

1.3.1.7. Sayıştay (Lizbon Antlaşması m.246- 248)⁹⁰

Lizbon Antlaşması ile kurumsal varlığını devam ettiren Sayıştay, her üye ülkenin birer temsilcisinden oluşur. Üyeleri, ABAD yargıçlarının sahip olduğu yargıç bağımsızlığı ile dokunulmazlığına sahiptir. AB hesaplarının ve bütçesinin uygulanmasını denetler. Ayrıca ulusal, bölgesel ve yerel yönetimleri ile Birliğin yardım ve fonlarından yararlanan her kurumu kısmi bir şekilde denetler.⁹¹

1.3.1.8. Diğer Kurum ve Organlar

AB Antlaşması'nın 13. maddesinde belirtilen kurumların dışında AB dahilinde çeşitli işlevleri yerine getiren pek çok organ, kurum ve ajans vardır. Bunlar, işleyiş sürecine hız ve verimlilik kazandırmaktadır.

⁸⁵ "Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma", T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2013).

⁸⁶ ABA madde 19, ABİA madde 251-281.

⁸⁷ Hakan Keskin, *a.g.e.*, s. 78.

⁸⁸ ABİA madde 282-284.

⁸⁹ "AB Hukuku Kaynakları", 26.10.2009, <http://www.abpe.org.tr/abpe/content-detail.php?lang=2&detail=30>, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

⁹⁰ ABİA madde 285-287.

⁹¹ Enver Bozkurt vd., s.149-150.

1.3.1.8.1. AB Ombudsmarı (Lizbon Antlaşması m. 195)⁹²

Maastricht Antlaşması ile oluşturulan ombudsmanlık, AB içerisindeki mevcut kurum, kuruluş, vatandaş ve ikamet edenlerden şikayetleri kabul etmeye ve soruşturma yaparak AB kurumları ile vatandaşlar arasında iletişim ve uzlaşmayı sağlamaya yetkilidir. İyi yönetim kurallarına uyulması ve insan hakları ihlalleri ile ilgili şikayetleri incelemektedir.⁹³

1.3.1.8.2. Ekonomik ve Sosyal Komite (Lizbon Antlaşması m. 258-262)⁹⁴

Parlamento, AB (Bakanar) Konseyi ve Komisyona yardımcı olması için öngörülen Komitenin kararları danışma niteliğindedir. Üyeler toplumun farklı kesimlerinin menfaatlerini temsil eden gruplar ile işçi ve işverenlerden oluşur.⁹⁵

1.3.1.8.3. Bölgeler Komitesi (Lizbon Antlaşması m. 263-265)⁹⁶

AB Konseyi'ne ve Komisyona yerel ve bölgesel konularda danışmanlık hizmeti veren kurumdur. Oy birliği ile AB Konseyi tarafından dört yıllığına atanırlar. Komitenin amacı, AB'de yerel yönetimlerin daha etkin bir konuma getirilmesi ve güçlendirilmesidir.⁹⁷

1.3.1.8.4. Avrupa Yatırım Bankası (Lizbon Antlaşması m. 266-267)⁹⁸

ABİA'nın 309. maddesine göre Avrupa Yatırım Bankası'nın görevi, öz kaynaklarını kullanarak sermaye piyasalarının, Birliğin çıkarları doğrultusunda dengeli ve istikrarlı bir şekilde gelişimini sağlamaktır. Banka kâr amacı gütmeyen, ekonominin tüm sektörlerine kredi ve garantiler vererek az gelişmiş bölgelere yardım

⁹² ABİA madde 228.

⁹³“Avrupa Birliği'nin Önemli Kurum ve Kuruluşlarının İşleyişi”, http://eski.barobirlik.org.tr/ui/kuruluslar/avrupa_isleyis_bilgi_notu.aspx, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

⁹⁴ ABİA madde 301-304.

⁹⁵“Avrupa Birliği: Kurumlar”, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_2_kurumlar/ab_kurumlar.pdf, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

⁹⁶ ABİA madde 305-307.

⁹⁷T.C. Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Sevdin, a.g.m., http://www.abgm.adalet.gov.tr/ab_kurumlar.html, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

⁹⁸ ABİA madde 308-309.

eder ve birçok devletin ortak çıkarlarını ilgilendiren projelere finansman sağlar. (ABİA m.309)⁹⁹

1.3.2. Bütünleşme Kapsamında AB Kuruluş Süreci

Birlik çatısı altında bütünleşmiş bir Avrupa toplumu oluşturma düşüncesi, Roma İmparatorluğu'nun son zamanlarına ve kuram olarak da Yunan Uygarlığı çağlarına kadar uzanmaktadır. Temelde barışın sağlanması üzerinde yoğunlaşan bu fikirler önceleri Saint Pierre, Bentham gibi isimlerin silahsızlanma düşünceleri etrafında şekillenirken, sonrasında ekonomik alanda David Ricardo'nun "karşılaştırmalı üstünlükler kuramı" etrafında gelişmiştir. 1843'te ilk kez toplanan Dünya Barışı Kongresi'nin amacı, 1849 yılındaki toplantısında açıklanmış ve Avrupa Birliğinin kurulmasının gerekliliği belirtilmiştir. 20. yy'ın ilk yarısında ise bütünleşme süreci, Jean Monnet, Rober Schuman, Konrad Adenauer, Winston Churchill gibi isimler önderliğinde örgütlenmeler yoluyla ilerlemiştir.¹⁰⁰

Aslen bu konunun ciddi bir biçimde ele alınması, Kant'ın "Avrupa Birleşik Devletleri" düşüncesiyle gerçekleşmiş, sonrasında Sanayi Devrimiyle birlikte ortaya çıkan pazar ihtiyacıyla da geniş destek bulmuştur.¹⁰¹ Ekonomik gelişmelerle doğru orantılı olarak gelişen bütünleşme düşüncesi federe bir yapı altında ortak hareket edilmesiyle hem savaşların önüne geçilmesi hem de istikrarlı bir pazar mekanizmasının oluşturulması hedeflenmiş, ancak yine de bu düşünceler resmi bir şekilde uygulama alanı bulamadığından amaçlanan planlar yaşanan iki dünya savaşının sonrasına ertelenmiştir.

1914 yılında yaşanan ve milyonlarca insanın ölümüne neden olan I. Dünya Savaşı gerek maddi gerekse manevi birçok yıkıcı sonuca neden olmuştur. Savaş sonrası barışın tesisi ve evrensel düzeyde korunması amacıyla Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Ancak beklenen başarıyı sağlayamayan Milletler Cemiyeti II. Dünya Savaşı'na neden olan faktörleri de önleyememiştir. Bütünleşmiş bir Avrupa oluşturulamamasına da bağlanan Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığı "Birleşik Avrupa Devletleri" fikrinin desteklenmesi gerektiği savını da güçlendirmekteydi.¹⁰²

⁹⁹ "Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma", T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2013).

¹⁰⁰ Beril Dedeoğlu, *Adım Adım Avrupa Birliği*, Çınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1996, s.61-67.

¹⁰¹ Yalçın Alganer ve Müzeyyen Özlem Çetin, "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri(I)", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Yıl: 2007, Cilt: XXIII, Sayı:2, 285-309, s. 296, http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_17-ALGANER-CETIN.pdf. (Erişim Tarihi: 17.03.2013).

¹⁰² Haluk Kabaalioğlu, *AB Kurumları ve Avrupa Hukukunun Uluslararası Özellikleri Işığında Avrupa Birliği ve Kıbrıs: Parlamento, Konsey, Komisyon, Adalet Divanı Bölgeler Komitesi Aaland*

Bu bağlamda, Uluslararası Pan-Avrupa Hareketi (*International Pan-European Movement*) ve bu düşüncenin ideoloğu Avrupalı siyasetçi Richard Coudenhove-Kalergi Avrupa'nın bütünleştirilmesi amacıyla çok yönlü çalışmalar yapmıştır. Hedefini, özgürlükçülük, Hristiyanlık, sosyal sorumluluk ve Avrupacılık çerçevesinde federal bir Avrupa fikriyle destekleyen Coudenhove-Kalergi II. Dünya Savaşı'ndan sonra AB kurucuları için önemli bir esin kaynağı olmuştur.¹⁰³

Özellikle dönemin Fransa Dışişleri Bakanı M. Aristide Briand'ın "Briand Muhtırası" bağlamında öne sürdüğü fikirleri önemlidir. Ekonomik krizle bağlantılı olarak korumacılık politikalarının yükselişe geçtiği bir dönemde yaşanan siyasal kriz, etkilerini her alanda hissettirmekteydi. Bu doğrultuda Briand, ekonomik sorunların çözümünün siyasi sorunların çözümüne bağlı olduğunu savunarak devletlerin egemenliğine saygı çerçevesinde tüm Avrupa devletlerinin temsil edildiği daimi bir örgütsel yapı öngörmekteydi.¹⁰⁴

Ancak dönemin koşulları da göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik koşullara bağlı olarak adeta kendi kabuğuna çekilen devletlerin birlik oluşturacağını düşünmek güç görünmekteydi. Bu nedenle, önerilen fikirler her ne kadar uzun vadeli ve çözüm odaklı olsalar da, koşullar kısa vadeli çözüm arayışlarını gerektirmekteydi. Böyle bir konjonktürel yapıda bulunan kısa vadeli çözümler de yetersiz kalmış ve I. Dünya Savaşı'nın yaraları henüz sarılmadan dünya yeni bir felaketle karşı karşıya kalarak II. Dünya Savaşı'yla mücadele etmiştir.

II. Dünya Savaşı ve ardından gelen Soğuk Savaş dönemi, Avrupa'da köklü yapısal değişikliklere yol açmış, bir yandan Sovyetler Birliği savaştan büyük bir güç olarak çıkarken, diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa'ya mali destekte bulunarak serbest dolaşıma dayalı ekonomik bir düzen kurulması konusunda liderlik rolünü ele almıştı. Bu koşullarda barışın tesisi için II. Dünya Savaşı'nın bitimini takiben üç yıl sonra 1948 yılında İngiltere'nin Muhafazakar Parti Lideri Winston Churchill başkanlığında Avrupa Kongresi yapılmış ve bütünleşmeye dair fikirler de bu kongrede ileri sürülmüştür.¹⁰⁵

Sonuç olarak, Avrupa'da bir birlik oluşturulması düşüncesinin kıta uluslarında ve yöneticilerinde uyandırdığı bu dönemde, II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarının onarılması ve yaşanan acıların tekrar yaşanmaması amacıyla yeni bir ekonomik, politik ve barışçıl çözüm arayışları hız kazanmıştır. Marshall Yardımı kapsamında ABD sermayesinin Avrupa'ya transferinin kendilerini ABD'ye bağımlı kılacağını

Adalarının Statüsü Amsterdam Antlaşması ve AB'nin Geleceğine İlişkin Projeler, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997, s.31-32.

¹⁰³Serdar Palabıyık ve Ali Yıldız, **Avrupa Birliği**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2007, s.6.

¹⁰⁴Kabaalioğlu, **a.g.e.**, s.32-40.

¹⁰⁵Canan Balkır, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010, s. 59-61.

öngören Batı Avrupa ülkeleri Avrupa menşeli yeni bir sermaye piyasası oluşturmak suretiyle ekonomik potansiyellerini birleştirerek ortak bir pazar oluşturma girişimlerine başlamışlardır.¹⁰⁶

1.3.2.1. Schuman Planı ve AKÇT'nin Kurulması

Bütünlük arayışı ve girişimlerinin akabinde Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman ile Fransa Plan Komisyonu'nun başında olan Jean Monnet tarafından geliştirilen ve Almanya ile Fransa'nın savaş teknolojisinde önemli rol oynayan kömür ve çelik üretiminin birleştirilmesini öngören Schuman Planı, Roma Antlaşması'nın imzalanmasında da ön bir aşama olmuştur.¹⁰⁷

9 Mayıs 1950'de açıklanan Schuman Planı'nın ardından bütünleşme fikirlerinin somutlaştığı ve gerçek anlamda işbirliğine dayalı, uluslar üstü (*supra-national*) bir yapıya sahip olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksembourg arasında imzalanan 1951 tarihli Paris Antlaşması ile kurulmuştur.¹⁰⁸

1.3.2.2. AET ve AAET'nin (EURATOM) Kuruluşu

AKÇT'nin kurulmasının ardından daha kapsamlı ve derinleşmeyi hedef alan görüşler doğrultusunda çalışmalar başlamıştır. Çünkü birlik düşüncesi en başından itibaren yalnızca ekonomi alanında değil, siyasal derinliği de olan bir çatı altında gerçekleştirilmesi öngörülen bir fikir olarak süregelmiştir. Bu bağlamda, ihtiyaçların da göz önünde bulundurulmasıyla işbirliğinin yeni alanlara sirayet etmesinin önü açılmıştır.

AKÇT'ye üye altı devletin Dışişleri Bakanları İtalya, Messina'da toplanarak ulusal ekonomilerinin birleştirilmesi, ortak pazarın yaratılması ve sosyal politikaların uyumlaştırılması suretiyle gerçekleşecek entegrasyon üzerinde yoğunlaşmışlardır. Böylece 25 Mart 1957'de iki Roma Antlaşması'nın imzalanmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. AET'yi kuran Antlaşma ile 12 yıllık süre zarfında ortak pazarın kurulması, serbest

¹⁰⁶ Tuğçe Gençtürk, "Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi", 01.06.2012, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/3086-avrupa-birliginin-tarihsel-gelisimi>. (Erişim Tarihi: 06.03.2013).

¹⁰⁷ Muzaffer Akdoğan, "Yarım Asırlık AB", 18.01.2012, <http://www.uiportal.net/yarim-asirlik-ab.html>, (Erişim Tarihi: 06.03.2013).

¹⁰⁸ Uğur Özgöker, "Küresel Finansal Krizin Işığında Küreselleşmenin Unsurlarının En Başarılı Uygulaması Olarak AB'nin Kuruluşu ve Alman-Fransız İşbirliği", *Maliye Finans Yazıları*, Yıl: 23, Sayı: 83, Nisan 2009, 115-130, s.126-127, http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/83/MFY_83_Ugur_OZGOKER_Kuresel_Finansal_Krizin_Isginda_Kuresellesmenin_Unsurlarinin_En_Basarili_Uygulamasi.pdf. (Erişim Tarihi: 17.03.2013).

dolaşımın sağlanması ve Avrupa Sosyal Fonu ile Avrupa Yatırım Bankası'nın kurulması öngörülürken, EURATOM'u kuran Antlaşma ile de nükleer enerji konusunda ortak bir pazar oluşturulması planlanmıştır.¹⁰⁹

1.3.3. Antlaşmalar Çerçevesinde Genişleme ve Derinleşme Süreci

AET' yi kuran Antlaşma'nın 2.maddesinde Birliğin kuruluş amaçlarıyla ilgili olarak *"Topluluğun görevi, ortak bir pazarın kurulması ve üye Devletlerin ekonomik politikalarının giderek yaklaştırılması yoluyla Topluluğun bütününde ekonomik faaliyetlerin uyumlu bir şekilde geliştirilmesini, sürekli ve dengeli bir büyümeyi, daha fazla istikrarı, yaşam standardının hızla yükselmesini ve Topluluğun bir araya getirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkilerin kurulmasını sağlamaktır"* denilmektedir.¹¹⁰

Buradan da anlaşılıyor ki, AB'nin kuruluşu yalnızca bir başlangıç aşamasıdır ve devletler arasında var olan ilişkilerin gitgide daha da yakınlaştırılarak yeni bütünleşme alanlarının oluşturulması hedeflenmektedir. Yani bu hüküm, bütünleşmenin sadece ekonomik alanda yer almayarak, aşamalı bir şekilde siyasi derinleşmeye de taşınacağına habercisi olmuştur. Bu derinleşme sürecinin aşamaları da genişleme ile paralel bir biçimde Antlaşmalar bağlamında şu şekilde gerçekleşmiştir.

1.3.3.1. Füzyon Antlaşması ve Gümrük Birliğinin Oluşumu

Toplulukların kurulmasının ardından üye ülkelerin kendine özgü sahip oldukları kurumlar, işleyişte bazı sıkıntılara yol açmıştı. Çünkü her bir ülke kendi içerisinde farklı işleyiş ve uygulamalara sahipti.¹¹¹ Bu yüzden, bu üç Topluluğun yürütme organları olan Avrupa Komisyonu ve Konseylerinin de birleştirilerek ortak hizmet veren kurumlara dönüşmesini sağlayan Füzyon Antlaşması 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe girmiştir.¹¹²

Bu sırada kurucu devletler bir yandan Roma Antlaşması'nda belirtilen tarihten 1 yıl önce 1 Temmuz 1968'de Gümrük Birliği'nin oluşumunu tamamlamışlar, diğer yandan da ulaştırma ve enerji alanındaki gecikmelere rağmen AET'yi kuran Antlaşmadaki hedeflerini gerçekleştirerek kısa sürede başarılı sonuçlar elde

¹⁰⁹ John McCormick, *The European Union: Politics and Policies*, Westview Press, Forth Edition, The United States of America, 2008, p. 67-68.

¹¹⁰ "Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma", <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2827,rometpdf.pdf?0>. (Erişim Tarihi: 04.03.2013).

¹¹¹ Palabıyık ve Yıldız, *a.g.e.*, s.12.

¹¹² Mehmet A. Bulut, *Avrupa Birliği Nedir?*, Vipajans Yayınları, Sakarya, 2005, s.15.

etmişlerdir. Diğer Avrupa ülkelerince de takip edilen bu başarılar üzerine İngiltere, Danimarka ve Norveç de üyelik için başvurmuş, ancak, İngiltere'nin başvurusu Roma Antlaşması'na uygun olmadığı gerekçesiyle Fransa tarafından reddedilmiştir. Yapılan müzakerelerden sonra İngiltere, İrlanda ve Danimarka 1972'de Topluluğa katılmışlar, ancak Norveç'in üyeliği referandumda reddedildiğinden gerçekleşmemiştir.¹¹³

1970'li yıllara gelindiğinde dünyada ve Avrupa'da çeşitli olaylar gerçekleşmiş ve AB de bu olayların etkisiyle değişim sürecine girmiştir. Gerek siyasi gerekse ekonomik alanda meydana gelen bu olaylar karşısında güçlü ve istikrarlı konumunu korumak adına yeni arayışlar içerisine girmiştir. Bu aşamada Avrupa'da diktatörlüklerin yerini demokratik yönetimlere bırakması yeni bir genişleme sürecinin de habercisi olmuştur.

Üç yeni devletin katılmasıyla sayısını 9'a yükselten AB, bu sırada bir yandan Arap-İsrail Savaşı sonrası yaşanan enerji krizi ve ekonomik problemlerle yüz yüze gelmiş, diğer yandan da yeni bir genişleme dalgasına da ev sahipliği yapmıştır. İspanya ve Portekiz'deki diktatörlüklerin devrildiği sırada Yunanistan'ı bünyesine katan AB'ye beş yıl sonra da İspanya ile Portekiz üye olmuştur.¹¹⁴

1.3.3.2. Avrupa Tek Senedi

Roma Antlaşması'nda ilk revizyonist gelişme olarak kabul edilen Avrupa Tek Senedi (SEA), 1986 yılında imzalanmış ve 1987'de yürürlüğe girmiştir. Bu Senetle AT'de çoğunluk oyuna geçilmiş, tek pazara geçiş takvime bağlanmış ve Avrupa Parlamentosunun karar sürecine katılımı planlanmıştır. Avrupa Siyasi İşbirliği Kurucu Antlaşma metinlerine girerek *de facto* nitelik taşıyan uygulamalar hukuksal bir zemine taşınmıştır.¹¹⁵

Temelleri 1985 yılında Avrupa Komisyon Başkanı Jacques Delors'un sunduğu Beyaz Kitap'a (*White Paper*) dayanan Senet'te iç pazarın 1992 yılı sonunda tamamlanacağı, malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin özgür dolaşımının sağlanarak gümrük ve mali engellerin kaldırılacağı, AET'nin yetkilerinin araştırma-

¹¹³“AB Genişlemesi: Avrupa Birliği Genişleme Süreci”, t.y., <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abgenismesi&baslik=AB%20Geni%C3%BEleme>. (Erişim Tarihi: 06.03.2013).

¹¹⁴ “The History of European Union”, http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_en.htm. (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

¹¹⁵İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme: Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2002, s.70-71.

geliştirme, ekonomik ve sosyal uyum, çevre ve işçi sağlığı gibi konularda artırılacağı karara bağlanmıştır.¹¹⁶

Kurumsal yapısını uzun vadede gerçekleştireceği planlar dahilinde sağlam bir zemine taşıyan AB, 80'lerin sonu ve 90'lı yılların başında uluslararası arenada meydana gelen gelişmeler doğrultusunda konjonktürel gelişmelere eklemlenme ihtiyacıyla vizyonundaki yenilikçi yaklaşımı geliştirmiştir. Çünkü bu dönemde, iki kutuplu sistemin çökmesiyle dünya, çok kutuplu bir sistem haline gelmiş ve AB bu ortamda küresel bir aktör olabilmek adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

1.3.3.3. Maastricht Antlaşması

Avrupa Tek Senedi kapsamında ele alınan hedefler ve bu bağlamda yapılan çalışmalar daha sonra imzalanacak olan Maastricht Antlaşması'na da önemli bir temel oluşturmuştur.

1992'de Maastricht'te imzalanan Maastricht Antlaşmasıyla AET'nin adı Avrupa Topluluğu olarak değişmiş, Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET ve EURATOM) AB çatısı altında toplanmıştır.¹¹⁷ Topluluğun "Avrupa Birliği" adını aldığı Antlaşmada şu değişiklikler öngörülmüştür: Birliğin ekonomi ve parasal politikalarının yakınlaştırılması; AR-GE, çevre gibi konularda Topluluk yetkilerinin artırılması; Parlamentonun karar alma sürecindeki etkinliğinin artırılması; AB vatandaşlarına mahalli seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilmesi; haberleşme, sanayi politikaları; enerji ve ulaştırma şebekelerinin oluşturulması; sağlık, mesleki eğitim, kültür gibi daha önce Roma Antlaşması'nda olmayan yeni unsurlar yer almıştır.¹¹⁸

AB'nin yeniden şekillenen yapısı 3 sütun üzerinde temellenmiştir: İlk sütunda, Roma ve Paris Antlaşmalarıyla oluşan Avrupa Topluluğu ile parasal birlik ve vatandaşlık gibi konular, ikinci sütunda, Avrupa çapında savunma politikasını hedefleyen bir Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, üçüncü sütunda ise hukuk alanında daha sıkı işbirliğini öngören Adalet ve İçişleri yer almaktadır.¹¹⁹

¹¹⁶ Serdar Palabıyık ve Ali Yıldız, *a.g.e.*, s.22.

¹¹⁷ İstanbul Büyükşehir Belediyesi İnternet Sayfası, "Kurucu Antlaşmalar", t.y., <http://www.ibb.gov.tr/sites/Avrupa-Birligi/Sayfalar/KurucuAntlasmalar.aspx>. (Erişim Tarihi: 18.03.2013).

¹¹⁸ Veysel Bozkurt, *Avrupa Birliği ve Türkiye: Siyasal Kurumlar, Çıkar Grupları, Kamuoyu, Ortaklık Belgeleri*, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s.153-155.

¹¹⁹ "Maastricht Antlaşması", t.y., s.2, <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf>. (Erişim Tarihi: 18.03.2013); András Torma, "The Public Administration Of The European Union And The Member States, In Terms Of The Lisbon Treaty", *Curentul Juridic*, 23-37, p.23.

1.3.3.4. Maastricht Antlaşması Sonrası Dönem ve Kopenhag Kriterleri

1990'ların ortasına gelindiğinde AB bünyesinde ekonomik bakımdan karlı da görülen üç devletin üyeliği gerçekleşmiş, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üye olmasıyla Birliğin işleyişi daha da karmaşık bir duruma gelmiştir.¹²⁰ Ancak bu sırada bir başka önemli gelişme olan Soğuk Savaşın sona ermesiyle yönetim biçimleri de değişen yeni devletler ortaya çıkmış ve bu devletler de AB'ye üye olmak istemişlerdir. Ancak bu devletlerin yıllardır süregelen düzenlerinin değişmesi, yeni sisteme uyum sağlaması gerekmektedir.

Bu nedenle Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da yapılan Kopenhag Zirvesi'nde bağımsızlığını kazanan "Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri"nin AB dışında üçüncü bir yola yönelmelerinin bölgede istikrarsızlığı tetikleyeceği vurgulanarak, bu ülkelerin üye olmak istemeleri halinde, gerekli ekonomik ve siyasal koşulları yerine getirdiklerinde kabul edilecekleri belirtilmiştir.¹²¹

Buna göre Kopenhag Kriterleri üç başlık¹²² altında toplanmıştır:

Siyasi Kriterler: Demokrasinin garanti altına alınması, istikrarlı kurumsal yapının varlığı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı gibi ilkeleri içeren kriterlerdir.

Ekonomik Kriterler: Etkin işleyişi olan bir pazar ekonomisi ve Birlik dahilinde rekabet baskısı ile pazar güçlerine karşı mücadele edebilme kapasitesinin bulunmasını ifade eder.

Topluluk Müktesebatının Kabulü: Üye olacak ülkeler Birliğin ekonomik, parasal ve siyasal amaçlarıyla uyumunu içeren üyeliğin gereklerini yerine getirebilecek yetkinliğe sahip olmalıdır.

1.3.3.5. Amsterdam Antlaşması

AB, Maastricht Antlaşması'ndan sonra önemli atılımlar gerçekleştirmiş, 1995 yılında dördüncü genişlemesinin ardından hem yeni genişlemelerin önünü açmak, hem de Maastricht Antlaşması ile ulaşılan noktayı bir ileriye taşımak amacıyla yeni girişimlerde bulunmuştur.

¹²⁰Palabıyık ve Yıldız, *a.g.e.*, s.26-27.

¹²¹"AB Genişlemesi: Avrupa Birliği Genişleme Süreci", t.y., <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abgenismesi&baslik=AB%20Geni%C3%BElemesi>. (Erişim Tarihi: 06.03.2013).

¹²²"Accession Criteria (Copenhagen Criteria)", http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/accession_criteria_copenhagen_en.htm. (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

Bu amaçla, 1997 yılında Amsterdam Zirvesi yapılarak para birliği ile kurumsal yapıya ilişkin konular ele alınmıştır. Zirve sonunda imzalanan Amsterdam Antlaşması'nın revize ettiği düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir: İlk kez AB'de temel hak ve özgürlükleri sürekli ihlal eden devletlerin Bakanlar Konseyi'ndeki oy haklarının askıya alınabileceği öngörülmüştür. Ayrıca serbest dolaşım hakkı kolaylaştırılarak, göçmenlik, siyasi sığınma ile adli işbirliğine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir.¹²³

Amsterdam Antlaşması Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nda (ODGP) radikal bir değişime giderek Siyasal Planlama ve Erken Uyarı Birimi'nin oluşturulmasını öngörmüştür. Bu politikanın uygulanmasında AB'nin aktif bir rol oynaması ve olumsuz durumlar karşısında erken değerlendirme yapılması hükme bağlanmıştır.¹²⁴

1.3.3.6. Gündem 2000

Amsterdam Antlaşması'ndan sonra AB'nin karşılaşmakta olduğu zorlukları etkin bir biçimde çözmek, Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerini üyeliğe hazırlamak için AB Komisyonu 16 Temmuz 1997'de Gündem 2000 (*Agenda 2000*) isimli bir strateji belgesi yayımlamıştır.¹²⁵

Gündem 2000, üç bölümden oluşmaktadır: AB politikalarının desteklenmesi ve yenilenmesi, özellikle de Ortak Tarım Politikası ve Ekonomik ve Sosyal Uyum konusunda gösterilen çabalar, AB'nin genişlemeye yönelik hedeflerine ilişkin öneriler ve 2000-2006 dönemini kapsayacak yeni bir mali çerçeve oluşturulması konularından oluşan ilk bölüm; katılım ortaklıkları ve aday ülkelerin Topluluk programları ile Topluluk Müktesebatının uygulanmasıyla ilgili mekanizmalara çok yönlü katılımını da içeren üyelik- öncesi stratejisi ve son olarak da genişlemenin AB politikaları üzerindeki olası etkilerinden oluşmaktadır.¹²⁶

1.3.3.7. Nice Antlaşması

Amsterdam Antlaşması'nda AB üyelerince kurumsal reformlara ilişkin kimi sorunların çözümü bir sonraki aşamaya bırakılmıştı. Amsterdam Antlaşması kimi reformları içerisinde barındırsa da kurumsal işleyiş konusunda yetersiz olmuştur. Sonuçsuz ve belirsiz kalan alanların telafisi için Birlik yeni arayışlar içerisine

¹²³ Veysel Bozkurt, *a.g.e.*, s.239.

¹²⁴ Ülger, *a.g.e.*, s.97.

¹²⁵ Gençtürk, *a.g.m.*, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/3086-avrupa-birliginin-tarihysel-gelisimi>. (Erişim Tarihi: 06.03.2013).

¹²⁶ "Gündem 2000 (Agenda 2000)", AB Kavramları Sözlüğü, http://www.ikv.org.tr/sozluk.asp?bas_harf=G&anahtar=&sayfa=&id=1105, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

girmiştir. Belirlediği yol haritasında her ne kadar pürüzler çıksa da AB, yavaş ama emin adımlarla ilerleme gayesindedir.

Bu amaçla bir sonraki aşamada gündeme getirilmek üzere Amsterdam Antlaşması'nda ek bir protokol yapılmış, bu doğrultuda da yeni bir Hükümetler arası Konferans (HAK) yapılması planlanmıştır. Böylece 2000 yılı HAK süreci sonunda şu kararlar alınmıştır: Komisyonun büyüklüğü ve üye ülkelere göre dağılımı, Bakanlar Konseyi'ndeki ağırlıklı oy oranlarının yeniden belirlenmesi, nitelikli oy çokluğu ilkesinin kapsamı ve daha yakın işbirliği gibi çözümlenemeyen konular üzerinde karara varılırken, AB Temel Haklar Şartı'nın hazırlanmasına ilişkin çalışmaların görüşülmesine de karar verilmiştir.¹²⁷ Nihayet, yapılan uzun müzakereler neticesinde 2001 tarihinde HAK Zirvesi sonunda Nice Antlaşması imzalanmıştır.

Nice Antlaşması onay aşamasında İrlanda'da yapılan referandumda red aldığından yürürlüğe girişi ancak 2003 tarihinde gerçekleşmiştir.¹²⁸ Genişlemenin de zeminini hazırlayan Antlaşmanın yukarıda sözü geçen değişikliklerinin ayrıntıları şu şekildedir: Birliğin küçük ve büyük ülkeleri arasında yaşanan Komisyondaki üye sayısına ilişkin tartışmalar sonucunda iki opsiyonlu bir uzlaşuya varılmıştır. Buna göre 1 Ocak 2005'ten itibaren Birliğin üye sayısı 27'ye ulaşınca kadar Komisyonda her üye devletten 1 üye bulunacaktır. 27'yi geçmesi durumunda ise rotasyon sistemi uygulanacaktır.¹²⁹

Ayrıca "güçlendirilmiş işbirliği" (*Enhanced Cooperation*) başlığı altında Nice Antlaşması, ülkeler arasında işbirliğini kuvvetlendirmek amacıyla veto hakkını uzaklaştırarak daha az katı şartlara, yani daha esnek kurallara bağlamıştır. Ayrıca işbirliğine ilişkin yeni uygulama alanları yaratılmıştır. Nice Antlaşması'nın getirdiği önemli değişikliklerden biri de nitelikli oy çoğunluğu sisteminin kapsamını genişletmek olmuştur.¹³⁰

Buradaki değişikliklere bakıldığında Antlaşmanın daha çok Amsterdam Antlaşması'nı revize etmeye odaklandığı görülmektedir. Bu nedenle kanımızca Nice Antlaşması, daha önce imza edilen Roma Antlaşması, Avrupa Tek Senedi ve Maastricht Antlaşması kadar etkili olamamıştır. Ancak yine de kurumsal değişikliklere ilişkin getirdiği hükümler ile genişlemeye ilişkin sunulan öngörüler

¹²⁷ Devrim Kodakçı, **Genişleme, Avrupa Birliğinde Demokrasi Eksikliği ve Çözüm Önerileri**, Ulusal Program Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2004, s. 58-59.

¹²⁸ Ercüment Tezcan, **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, Ankara, 2005, s.164.

¹²⁹ Ercüment Tezcan, **Avrupa Birliği Komisyonu**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, Ankara, 2007, s. 30-31.

¹³⁰ "Treaty of Nice: A Comprehensive Guide", 11.01.2008, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/nice_treaty/nice_treaty_introduction_en.htm, (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

kapsamında Birliğin ne derece hazırlıklı olduğu ve yeni bir genişleme dalgasını nasıl hazmedeceği ciddi bir biçimde tartışılmış oldu.

1.3.3.8. Laeken Bildirisi

Nice Zirvesi'nde AB üyesi ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları, Birliğin geleceğine ilişkin tartışmaların daha geniş bir platformda yapılmasına karar vermişler ve buna istinaden 15 Aralık 2001 tarihinde Laeken'de yapılan Zirve'de bu yönde bir bildiri kabul etmişlerdir.¹³¹ Bildiri, AB'nin geleceğine ilişkin yapılan tartışmaları dört tema etrafında ortaya koymaktadır: Güçler ayrılığına ilişkin yetkilerin belirginleştirilerek demokratik koşulların sağlanması, antlaşmaların basitleştirilmesi, kurumsal bir yapının oluşturulması ve Avrupa vatandaşları için anayasa oluşturmaya yönelik hazırlıkların yapılması.¹³²

Kısaca Bildiri, AB'nin daha demokratik koşul, araç ve mekanizmalar aracılığı ile anayasallaşma amacı temelinde vatandaşlarına etkili, açık ve şeffaf bir AB sağlamayı hedeflemektedir.

Laeken Zirvesi'nde AB'nin gelecekteki anayasal gelişimi ve Avrupa bütünleşmesini yerine getirebilecek yetkinliğe sahip olabilmesi için gerekli yol haritasının oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Önemli bir dönüm noktası olarak da kabul edilen Laeken Zirvesi, daha bütünleşmiş bir AB politikasının yanı sıra, ortak bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası yönünde de ilk temel adımları ele almıştır.¹³³

1.3.4. Anayasal Süreç

Anayasal süreç, aslında AB'nin kuruluşundan itibaren ulaşılmak istenilen hedef noktasını işaret etmektedir. Yapılan tüm çalışmalar, kabul edilen antlaşmalar ve Birliğin büyümesiyle sonuçlanan genişleme dalgası daha bütün bir Avrupa ve daha entegre olmuş bir Birlik yapısına ulaşılmak için tecrübe edilen aşamaları göstermektedir. Sürekli vurgulanan ve anayasal sürecin de temelini oluşturan genişleme ve derinleşme stratejisi Birliğin dinamizm içeren tartışma konularındandır. Bu bağlamda yaşanan gelişmeler de esasında Lizbon sürecine giden adımları temsil etmektedir.

¹³¹ Devrim Kodakçı, *a.g.e.*, s.63.

¹³² "Laeken Declaration", http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/laeken_declaration_en.htm, (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

¹³³ John Palmer, "The Laeken Summit- A Milestone for Europe", 17.12.2001, <http://www.euractiv.com/future-eu/laeken-summit-milestone-europe/article-117058>, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

Birlik, faaliyetleri kapsamında kuruluşundan itibaren, ekonomik alanda birçok başarıya imza atmasına rağmen siyasi bakımdan üçüncü ülkelere karşı “tek ses” li olamama konusunda çok sayıda eleştiri almaktaydı. Başından itibaren federalistlerin savunduğu Birliğin “federe” bir yapıya sahip olması gerektiği yönündeki görüşler tekrar gündeme gelmiş, bu hedef doğrultusunda anayasa oluşturulmasının gerekliliğinin ortaya koyulduğu bir ortamda Nice Zirvesi gerçekleştirilmiştir.¹³⁴

Nice Zirvesi, Devlet ve Hükümet Başkanlarının katıldığı, anayasanın hazırlanması gerekliliğinin ciddi bir biçimde ortaya koyulduğu önemli süreçlerden bir tanesidir. Genişleme sürecinin değerlendirilerek, dört Kurucu Antlaşmanın gözden geçirilmesi ve Birliğin geleceğinin ele alındığı daha kurumsal bir platformun oluşturulması kararının verildiği Zirve’nin ardından imzalanan Nice Antlaşması’na eklenen 23 numaralı “Birliğin Geleceği Üzerine Deklarasyon”da, sürecin başarılı olması için üç aşamalı bir plan öngörülmüştür. Birinci aşamada her kesimden kişi ve kuruluşun katıldığı bir tartışma ortamının oluşturulması, ikinci aşama bunun 2002-2003 yıllarını kapsamı ve son aşama da, Kurucu Antlaşmalarda yapılacak değişiklikler için 2004 yılında Hükümetler arası Konferansın toplanmasıdır.¹³⁵

Bu süreçte özellikle Laeken Zirvesi önemli bir yere sahiptir. Zirve’de 2004 yılında yapılacak Konferans’a hazırlık amacıyla AB’nin Geleceğine İlişkin Konvansiyon’un toplanmasına karar verilerek daha şeffaf ve katılımcı bir sürecin başlatılması hedeflenmiştir. Konvansiyona sivil toplum örgütleri ile sosyal ortakların da katılımı üzerinde durulmuştur.¹³⁶

1.3.4.1. Anayasal Süreçte Yaşanan Genişleme Dalgası

Soğuk Savaşın sona ermesi ile bağımsızlığını kazanan Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinde yönetim biçimi değişmiş ve Avrupa’nın bütünleşme sürecine müdahil olmuşlardır. Bu konuda AB, Kopenhag Kriterleri kapsamında bu ülkelerin taşıması gereken koşulları belirleyerek hem içsel düzenlemeler yoluyla bu ülkelere ulusal bir dönüşüm fırsatı sunmuş hem de genişleme sonrası yaşanacak yapısal problemlerin de önünün alınması amaçlanmıştır. AB de yaşanacak bu genişleme

¹³⁴Erman Akıllı, “Laeken Zirvesinden Lizbon Antlaşması’na: Anayasalaşamayan Anayasallaşma Süreci”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2010,Cilt: 6, Sayı: 24, 35-54, s.38, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/yLc4EdJXFnQ7UDoJtXyLyKR4J8eF3.pdf>. (Erişim Tarihi: 02.12.2012).

¹³⁵Hasan Erdoğan, “Avrupa Birliği’nde Anayasa Hazırlık ve Onay Sürecinin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2008, Cilt:13, Sayı:3, 341-368, s. 347-348, <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2008-3-18.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

¹³⁶Can Mindek ve Zeynep ÖZLER, *AB’de Anayasa Süreci ve Lizbon Antlaşması*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 218, İstanbul, 2008, s.11.

dalgasına yönelik gerekli düzenlemelerin yapılması için hazırlıklara koyulmuş, birbiri ardına reformlar yaparak Birliğin hazmetme kapasitesini yükseltmiştir.

Birliğin sayısını 25'e yükseltecek olan tarihi genişleme süreci de sözü edilen bu Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile olmuştur. AB ile daha önce müzakerelere başlamış olan Macaristan, Polonya, Malta, Kıbrıs (Güney Kıbrıs Rum Kesimi), Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olmuşlardır. 1995 yılında üyelik başvurusunda bulunan Romanya ve Bulgaristan'ın üyelikleri 2003 Selanik Zirvesi'nde kararlaştırılmış, 18 Haziran 2004 Brüksel Zirvesi'nde teyit edilmiştir. İki ülkenin Katılım Antlaşmaları 25 Nisan 2005'te Lüksemburg'da imzalanmış ve bu iki ülke reform süreçlerinin tamamlamalarının ardından 1 Ocak 2007'de Birliğe üye olmuşlardır.¹³⁷

1.3.4.2. Konvansiyonun Oluşturulması

Laeken Zirvesinde daha önce de belirtildiği üzere, AB mevzuatının basitleştirilmesi, birleştirilmesi ve anayasal bir çerçevenin oluşturulması hedeflenmiştir. Demokratik, şeffaf ve daha hukuki bir zemine taşınmak istenilen Birliğin yapısı tüm kişi, kurum, kuruluşun ortak kararının bir uzantısı olarak varlığını devam ettirme temelinde anayasal sürece girmiştir.

Bu amaçlar bağlamında, AB Anayasası'nı hazırlaması için Fransız Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing'in başkanlığını, Giuliano Amato ve Jean Luc Dehaene'nin başkan yardımcılığını yaptığı bir konvansiyon oluşturulmuştur. Konvansiyona, üye ülke temsilcileri, Avrupa Parlamentosu üyeleri, ulusal parlamento üyeleri, Avrupa Komisyonu ve aday ülke temsilcilerinin katılmasıyla demokratik bir platform oluşturulmaya çalışılmıştır.¹³⁸ Laeken Zirvesi'nde ifade edilen amaçların gerçekleştirilmesi için şu konularda altı çalışma grubu oluşturulmuştur: Yetki ikamesi, AB Temel Haklar Şartı, AB'nin tüzel kimliği, ulusal parlamentolar, tamamlayıcı yetkiler, ekonomik yönetim.¹³⁹

1.3.4.3. AB Anayasası

28 Şubat 2002'de çalışmalarına başlayan Konvansiyon çalışmalarını 10 Temmuz 2003'te tamamlamış ve önerilerini Hükümetler arası Konferans'a

¹³⁷ Coşkun Güllü, Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Birliği'nde Genişleme-Derinleşme İkilemi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2010, s. 43-44, www.tez2.yok.gov.tr. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Erişim Tarihi: 02.06.2012).

¹³⁸ Mehmet Özcan, "Avrupa Birliği Anayasası", 28.10.2008, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=100>. (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

¹³⁹ Kodakçı, *a.g.e.*, s.69-70.

sunmuştur. Son şeklini de Haziran 2004'te alan Anayasa Taslağı, 29 Ekim 2004 tarihinde 25 üye devlet ve 3 aday ülke (Bulgaristan, Romanya ve Türkiye) tarafından imzalanmış ve 16 Aralık 2004'te AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanmıştır.¹⁴⁰

Hazırlanan Anayasa dört bölümden oluşmaktadır:

I.Bölüm, Anayasanın ilk 60 maddesinden oluşan bu bölüm Birliğin tanımını amacını, yetkisini, karar alma süreç ve prosedürleri ile Birliğin kurumlarını içermektedir. 61-114 arası maddeler kapsamında ele alınan "Birliğin Temel Haklar Antlaşması" başlıklı II. Bölümde Nice Zirvesinde yayımlanan Temel Haklar Şartı yer almaktadır. AB'nin mevcut antlaşmalarda yer alan birçok hükmü de içine alan "Birliğin Politikaları ve İşleyişi" başlıklı III. Bölüm de 115-436 arası maddeleri kapsamaktadır. Anayasanın kabul edilmesi ve gözden geçirilmesine ilişkin prosedürlerin yer aldığı "Genel ve Nihai Hükümler" başlıklı IV. Bölüm ise 437-448 arası maddeleri kapsamaktadır.¹⁴¹

Bu dört bölümde toplanan Anayasa'nın I. Bölümünde özetle, sütunlu yapının kaldırılarak AB'ye tüzel kişilik kazandırılması, Zirvenin 2.5 yıllığına atanan bir başkan tarafından yönetilen ayrı bir kurum konumuna getirilmesi, Ortak Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği ile Dış İlişkiler Komisyon üyesinin görevlerinin birleştirilerek bir AB Dışişleri Bakanının seçilmesi, Komisyona 2014'e kadar her üye ülkeden 1 üye, 2014'ten itibaren ise üye ülke sayısının 2/3 oranına indirilmesi planlanmıştır.¹⁴²

Ayrıca, Birliğin kurumlarınca uygulanan Anayasa ve mevzuatın üye devletin mevzuatında öncelikli bir yere sahip olduğu (m.I-6), Birliğin bayrağının mavi bir zemin üzerine daire biçiminde 12 altın yıldızdan oluşacağı, Birliğin marşının Beethoven'ın 9. Senfonisinden "Ode to Joy" (Neşeye Övgü)¹⁴³ eserinden oluştuğu Avrupa Gününün 9 Mayıs olduğu (m.I-8) ve üye vatandaşlığına ek olarak AB vatandaşlığına sahip olunması gibi hükümlere yer verilmiştir.¹⁴⁴ Bu hükümlerle birlikte, AB'nin yapısı adeta federe bir devlet görünümüne bürünmüştür.

¹⁴⁰ Börekçi ve Yurdakul, *a.g.e.*, s. 48-49.

¹⁴¹ AB Anayasası: Metin, İçerik ve Onay Süreci", 02.06.2005, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=37778&l=1>. (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

¹⁴² Havva Börekçi ve Mehmet Onur Yurdakul, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁴³ AB'nin sembollerinden biri olan Avrupa Marşı, Ludwig Van Beethoven tarafından 1823 yılında bestelenen 9. Senfoni'nin son bölümü olan "Ode To Joy" yani "Neşeye Övgü" isimli kısmından ilham alınarak hazırlanmıştır. Herhangi bir lirik anlatımı olmamakla birlikte AB'nin öncelikleri olan barış, özgürlük ve dayanışmaya dair mesajlar vermektedir. 1985 yılında AB'nin milli marşı kabul edilen bu Marş, üye devletlerin marşlarının yerini almamakta, yalnızca ortak değerleri ve farklılıklar içinde birlik olabilmeyi kutlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bkz. T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi Sitesi, "Avrupa Birliği Marşı", 01.07.2011, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=262>. (Erişim Tarihi: 07.06.2013).

¹⁴⁴ "Treaty Establishing A Constitution for Europe", 24.01.2004, Part I, http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/constitution_29.10.04/part_I_EN.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

“Birliğin Temel Haklar Şartı” başlıklı II. Bölümünde ise, “Onur, Özgürlükler, Eşitlik, Dayanışma, Vatandaşların Hakları, Adalet, Şartın Uygulanması ve Yorumlanmasına İlişkin Genel Hükümler” başlıkları yer almaktadır. Bu kapsamda Birlik vatandaşlarının sahip olduğu kişi hak ve özgürlükleri, yasama hakkı, köleliğin kaldırılması, özel hayata saygı, din, bilim ve düşünce özgürlüğü gibi (m.II-62-70) temel haklara yer verilmiştir.

“Bu şartın hükümleri sadece yetki devri çerçevesinde Birlik hukukunu uygulayan üye devlet kurumları, organları ve ofislerine yöneliktir. Bu nedenle, anayasanın diğer bölümlerinde belirtildiği gibi Birliğin yetkileriyle uyum içerisinde Şartın hükümlerinin uygulanmasını teşvik edeceklerdir” (m.II-111/1) denilerek Şartın uygulama alanı açıklanmıştır.¹⁴⁵

III.Bölümde “Birliğin Politikaları ve İşleyişi” düzenlenmiş ve yedi başlık içerisinde iç pazar, ekonomi, para politikası ile güçlendirilmiş işbirliği, özgürlük, adalet ve güvenlik alanı, ortak dış ve güvenlik politikası ve Birliğin organlarının işleyişi gibi birçok alanda Birlik politikalarına ilişkin detaylı düzenlemelere yer verilmiştir.¹⁴⁶

Anayasanın IV.Bölümü “Genel Hükümler” bölümünü ele almakta ve Birliğin simgeleri, yasal devamlılığı, anayasa ile önceki antlaşmaların yürürlükten kalkması ile anayasanın kabul ve onay sürecine yer verilmiştir. Ayrıca AB’de ulusal parlamentoların rolü, ikincillik ve oransallık ilkelerinin uygulanması, Vatandaşların Avrupa Parlamentosunda temsil edilmesi, Avrupa Konseyi ve Bakanlar Konseyindeki oyların ağırlığı, Eurogrup hakkında ve Euratom Antlaşmasını değiştiren protokollere yer verilerek bunların anayasanın bir parçası olduğu; son olarak da Vatandaşların Avrupa Parlamentosunda Temsil Edilmesi ve Avrupa Konseyi ve Bakanlar Konseyindeki Oyların Ağırlığı Protokolüne Ek, Dış Faaliyetler İçin Avrupa Servisi Oluşturulması Hakkında ve Anayasayı Oluşturan Antlaşmanın Nihai İmza Tasarrufu Bildirgeleri Anayasa metnine eklenmiştir.¹⁴⁷

1.3.4.4. Anayasanın Reddi ve Referandum Krizi

AB Anayasasının yürürlüğe girebilmesi için onaylanmasından sonraki 2 yıl içerisinde, yani 20 Ekim 2006’ya kadar 25 ülke ve Avrupa Parlamentosu

¹⁴⁵“Treaty Establishing A Constitution for Europe”, 24.01.2004, Part II, http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/constitution_29.10.04/part_II_EN.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

¹⁴⁶ Mehmet Özcan, “Avrupa Birliği Anayasası”, 28.10.2008, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=100>. (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

¹⁴⁷ Erdoğan, a.g.m., s. 358, <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2008-3-18.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

tarafından onaylanması gerekmektedir. Bununla birlikte, bu tarihe kadar üye ülkelerin Anayasayı onaylamaması durumunda ne yapılacağına ilişkin net bir ifade yoktu. Ancak yaşanacak herhangi bir tikanıklık durumunda üye devletlerden 4/5'ünün bu 2 yıl içerisinde Anayasayı onaylamasına karşın diğer üye devletler onay sürecinde bir sorunla karşılaşırsa kanunun Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyine havale edileceği belirtilmiştir.¹⁴⁸ Bu doğrultuda başlayan onay süreci farklı üye ülkelerde kendi anayasaları gereği farklı şekilde seyir etmiştir.

Kimi ülkelerde parlamento oylaması ile gerçekleşen onay süreci kimi ülkelerdeyse halkoylaması yoluyla gerçekleşmiştir. 29 Mayıs 2005'te Avrupa bütünleşmesinin lokomotifi olarak görülen Fransa'da yapılan referandumda %55 Hayır, %45 Evet çıkması AB'yi büyük bir şoka uğratmıştı. Ardından Hollanda'dan gelen %62 Hayır ve %38 Evet sonucu da ikinci bir sarsıntıya neden olmuştu.¹⁴⁹

Bu iki ülkenin referandum sonuçlarında çıkan Hayır'lar yorumlanırken, her iki ülkenin onay sürecindeki mevcut koşullar incelenmelidir. Fransa'da Evet diyenlerin desteğinin nedeninin Anayasa'yı AB ve Avrupa'nın siyasi açıdan Birliğinin sağlanması yönünde ilk adım olarak gördükleri ifade edilebilir. Hayır diyenlerinse, Fransa'nın ekonomik ve siyasi durumlarını göz önünde bulundurdıkları, Anayasa üzerinden Avrupa projesinin istihdama ve sosyal şartlara tehdit olarak görülmesi şeklinde açıklanabilir.¹⁵⁰

Hollanda'daki duruma Eurobarometer tarafından yapılan araştırmanın sonuçları açısından bakılmalıdır. Öncelikle Hollanda'daki referandum Hollanda modern tarihinde ülke çapında yapılan ilk referandumdur. Hollandalı seçmenlerin %62,8'i katılmış; katılmayanların %51'i ise katılmama nedenini Anayasa hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadıkları şeklinde ifade etmişlerdir. Sonuçlara göre ankete katılanların %23'ü Anayasayla ilgilenmediğini belirtirken, oy vermeyen seçmenlerin (%26) %29'u bayanlar ki bu seçmenlerin %33'ü 25-39 yaş aralığındadır ve bunların %35'i işçi ve %32'si beden işçisidir. Ayrıca oy kullanmayanların ortalama %26'sı oylamanın bir şeyi değiştirmeyeceğini düşünmektedir. "Evet" oyu verenler ise Anayasanın Avrupa'nın inşası (%24) için gerekli olduğunu belirterek, böyle bir yapının Avrupa kimliğine ait olma hissini de güçlendireceğini (%13) düşünmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁸ "Avrupa Birliği Anayasal Antlaşması Onay Süreci Ve Türkiye'ye Etkileri", <http://www.arem.gov.tr/Arem/defaultarem.aspx?icerik=83>. (Erişim Tarihi: 11.03.2013).

¹⁴⁹ Akıllı, a.g.m., <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/yLc4EdJXFnQ7UDoJtXybLyKR4J8eF3.pdf>. (Erişim Tarihi: 02.12.2012).

¹⁵⁰ Mindek ve Özler, *a.g.e.*, s.25-26.

¹⁵¹ "The European Constitution: Post-Referendum Survey in the Netherland", 2005, http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf, (Erişim Tarihi: 12.03.2013).

Her iki ülkenin “Evet” oyu vermelerinin nedenleri ise benzerlik göstermektedir. Yani vatandaşlar Anayasayı Avrupa’nın bütünleşmesinde, bireylerin ve devletlerin Birliğe aidiyet duygularının kuvvetlenmesinde gerekli görmekteirler. Ancak “Hayır” sonuçları belli noktalarda ayrılmaktadır. Fransa’nın referandum döneminde yaşadığı ekonomik ve siyasi sorunların Anayasanın kabulüyle daha da artacağı düşünülmektedir. Ancak Hollanda’daki “Hayır” oylarının büyük çoğunluğunun nedeni halkın yeterince bilgilendirilmemiş olmasıdır.¹⁵²

¹⁵²Mindek ve Özler, **a.g.e.**, s.28-29.

İKİNCİ BÖLÜM

LİZBON ANTLAŞMASI'NIN HUKUKİ AÇIDAN ANALİZİ

2.1. ANAYASA'NIN REDDİNDEN LİZBON ANTLAŞMASI'NA GİDEN SÜREÇ

2.1.1. D Planı

Fransa ve Hollanda'nın AB Anayasası'nın onaylanma sürecinde "hayır" oyu kullanmalarının ardından Birlik içerisinde ciddi bir kriz yaşanmıştı. Bu nedenle 16-17 Haziran 2005 tarihlerinde Brüksel'de gerçekleşen AB Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi'nde bir değerlendirme süreci (*period of reflection*) başlatılarak AB Anayasası'nın onay sürecine bir yıl ara verilmiştir.¹⁵³ Değerlendirme süreciyle hedeflenen ise, sivil toplumu, vatandaşları, siyasi partileri ve ulusal parlamentoları içerisine alan geniş ve ayrıntılı bir tahlil sürecini aktifleştirmektir.¹⁵⁴

Bu amaç doğrultusunda Avrupa Komisyonu, AB kurumları ve vatandaşları arasında, AB'nin geleceği üzerine daha geniş bir değerlendirme yapmayı teşvik etmek amacıyla "Demokrasi, Diyalog ve Münazara İçin D Planı"nı kabul etmiştir. D Planı ile temel iki konu üzerine yoğunlaşılması hedeflenmiştir. Birincisi, Avrupa'nın geleceği üzerine ulusal tartışmaların değerlendirilmesi; ikincisi ise diyalogun güçlendirilmesi, kamuoyu tartışması ve vatandaşların katılımının teşvik edilmesidir.¹⁵⁵

Bu doğrultuda D Planı ile hedeflenen konular şunlardır:

Tek pazarın tamamlanmasını engelleyen pürüzlerin kaldırılması, Avrupa vatandaşlarına haklarını kullanmalarını teşvik eden bir yetkilendirme kartı (*entitlement card*) oluşturulması, Avrupa'nın daha güvenli bir yaşam alanı olması amacıyla, özellikle organize suçlar, terörizm, insan kaçakçılığı ve adli işbirliği alanlarında topluluk yönetimine ilişkin mevcut Antlaşma hükümlerinin etkin hale getirilerek karar alma mekanizmalarının geliştirilmesi ve etkinleştirilmesi, Avrupa'nın dünyadaki rolüyle ilgili somut fikirler içeren bir strateji belgesi oluşturulması,

¹⁵³ Nazan Baykal, "AB Anayasa Sürecinde D Planı", 10.12.2008, <http://www.makaleler.com/universite-makaleleri/ab-anayasa-surecinde-d-planı-değerlendirme-sureci.htm>. (Erişim Tarihi: 09.04.2013).

¹⁵⁴ Sanja Ivic, "European commission's plan D for democracy, dialogue and debate: The path towards deliberation?", *Journal of Law and Conflict Resolution*, Vol:3(2), 14-19, February 2011, p. 14, <http://www.academicjournals.org/jlcr/PDF/pdf%202011/Feb/Ivic.pdf>. (Erişim Tarihi: 09.04.2013).

¹⁵⁵ "Plan D for Democracy, Dialogue and Debate", 22.01.2007, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/decisionmaking_process/a30000_en.htm. (Erişim Tarihi: 09.04.2013).

kurumsal sorunların aşamalı bir biçimde aşılmasına ilişkin bir takvim öngörülmüştür.¹⁵⁶

AB çatısı altında kabul edilen D Planı ile birlikte, AB Anayasası'nın yeniden ele alınıp değerlendirmesi sürecine Avrupa vatandaşlarının dahil edilmesi, toplumun farklı kesimlerinin karar alma sürecinde aktif rol almasının sağlanması ve böylece AB'nin demokratik yönünün eksik olduğuna ilişkin eleştirilerin de yanıtlanması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra, genişleme sürecinin daha hazmedilebilir olmasının da önünü açan bu plan etkin bir işleyiş mekanizmasının ön bir aşaması olarak değerlendirilebilir.

2.1.2. Lizbon Antlaşması'nın İmzalanması

Her ne kadar Anayasanın reforme edilmesi ve yeniden değerlendirilmesi için süre tanınmışsa da süreç yine üye ülkelerin ortak bir uzlaşuya varamaması ile neticelenmiştir. Buna karşın, anayasal sürecin geleceği bağlamında çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Bu fikirleri dört konu etrafında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, mevcut anayasal metinlerle AB'nin işleyişine devam edilmesi; ikincisi anayasal metinde yapılacak küçük değişikliklerle Anayasanın yeniden üye ülkelerin onayına sunulması; üçüncüsü yeni bir Konvansiyon ve Hükümetlerarası Konferansın toplanarak yeni bir metin hazırlanması ve son olarak Anayasa metnindeki Birliğin işleyişine ilişkin önemli noktaların seçilerek uzlaşuya varılması, ilk iki bölümün korunacak politikalara yer verilmesi ve üçüncü bölümün dışarıda bırakılmasıyla oluşturulan mini bir antlaşmanın onaya sunulması çerçevesinde şekillenebilir.¹⁵⁷

Bir yandan İspanya ve Lüksemburg'un başını çektiği Anayasanın bir an önce imzalanmasını isteyen ülkeler ile diğer yandan İngiltere ve Polonya'nın başını çektiği anayasanın yerini daha kapsamlı bir antlaşmanın alması fikirlerini savunan ülkeler arasındaki görüş farklılıkları Birlik içerisinde fikir ayrılıklarına yol açmıştır.¹⁵⁸ Bunun üzerine Almanya Şansölyesi Angela Merkel, üye ülkelerin hükümetlerine pragmatik bir çizgiyi yansıtan içerisinde 12 sorunun yer aldığı bir mektup göndermiştir. Sorulardan bazıları, AB Dışişleri Bakanlığının isminin değiştirilmesi gibi yüzeysel değişikliklere ilişkin olmasının yanı sıra bazıları da bayrak, milli marş, logo gibi AB

¹⁵⁶Tülin Yanıkdağ, "Anayasallaşma Sürecinde Avrupa: Temel Haklar Şartı'ndan Lizbon Antlaşması'na", **Bilge Strateji**, Güz 2010, Cilt: 2, Sayı: 3, ss.115-143, s.132-133, <http://bilgestrateji.com/en/images/stories/bilgestrateji/BS2010-2/BS2010-2%20115-144.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

¹⁵⁷Sanem Baykal, "Avrupa Birliği'nde Anayasallaşma", Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak, Deniz Senemoğlu (ed.), **Avrupa Birliği Temel Konular**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, ss.129-202, s.174.

¹⁵⁸Akıllı, a.g.m, s.48, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/yLc4EdJXFnQ7UDoJtXybLyKR4J8eF3.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.12.2012).

sembollerinin dışarıda bırakılması ile ilgiliydi. Sorular Çek Cumhuriyeti, Hollanda gibi sürece şüpheli yaklaşan ülkeleri de memnun edecek şekilde hazırlanmıştır.¹⁵⁹

AB'nin kuruluşundan bugüne elli yılı geride bıraktığı göz önünde bulundurulursa, daha somut adımların atılmasının gerekliliği ve üye ülkelerce beklenen Avrupa'nın geleceğine ilişkin planların hukukilik çerçevesinde netlik kazandırılması ihtiyacının aciliyeti daha açık bir şekilde anlaşılabilir. AB Anayasası'nın tadili mi yoksa yeni bir antlaşmanın imzalanması mı ikilemi içerisinde olan ülkelerin aynı zamanda AB'nin meşruiyetinin ve demokratikliğinin daha fazla zedelenmeden bu konuya ilişkin çözüme bir an önce varmaları Birliğe yönelik muhalefetin yükselmemesi için bir zorunluluk arz etmiştir.

Tüm bu gerekliliklerin sonucunda, 21-22 Haziran 2007 tarihinde yapılan Zirve Toplantısı'nda yeni bir antlaşmanın imzalanmasına karar verilmiş ve Portekiz Dönem Başkanlığı'na mevcut Antlaşmalarda değişiklik yapan Reform Antlaşmasının hazırlanması ve bu Antlaşmanın 23 Temmuz 2007 tarihinde başlayacak olan Hükümetlerarası Konferans (HAK) sürecinde müzakere edilmesi çağrısında bulunulmuştur.¹⁶⁰

Böylelikle değerlendirme ve AB Anayasasının yenilenmesine yönelik iki yıllık süreç son bulmuş, daha kapsamlı bir antlaşmanın hazırlanma süreci başlatılmıştır. 2007 yılında yapılan HAK'ın ardından, 2 Ekim 2007'de hazırlanan metin üzerinde mutabakata varılmış ve 5 Ekim 2007 tarihinde de kamuoyuna açıklanmıştır.¹⁶¹

18-19 Ekim 2007'de düzenlenen Gayri resmi Zirve'de AB liderlerinin üzerinde uzlaşmaya vardığı metin 13 Aralık 2007 tarihinde AB Zirvesi'nde Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından imzalanmıştır. Antlaşma, 27 üye ülkenin onaylamasının ardından 1 Aralık 2009'da yürürlüğe girmiştir.¹⁶²

2.1.3. Lizbon Antlaşması'nın Onay Süreci

AB kuralları uyarınca, Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi onun, ancak 27 üye devlet tarafından onaylanması ile mümkün olabilecekti.¹⁶³ Antlaşmanın yürürlüğe gireceği son tarih ise 1 Ocak 2009 olarak tespit edilmişti. Ülkelerin iç hukuklarına göre onaylanması beklenen Antlaşma, 2008'de iç hukuku uyarınca

¹⁵⁹Honor Mahony, "Germany Sends Letter to Salvage EU Constitution", 23.04.2007, <http://euobserver.com/institutional/23921>. (Erişim Tarihi: 11.04.2013).

¹⁶⁰Havva Börekçi ve Mehmet Onur Yurdakul, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁶¹Yanıkdağ, s.134, <http://bilgestrateji.com/en/images/stories/bilgestrateji/BS2010-2/BS2010-2%20115-144.pdf>. Erişim Tarihi: 29.10.2012).

¹⁶²T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Lizbon Antlaşması", t.y., <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 09.04.2013).

¹⁶³Q&A: The Lisbon Treaty", 17.01.2011, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6901353.stm>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

zorunlu olarak referanduma giden İrlanda'da olumsuz bir şekilde sonuçlanması nedeniyle planlanan tarihte yürürlüğe girememiştir.¹⁶⁴

Fransa ve Hollanda referandumlarının “hayır” sonucunda etkili olan nedenlerin arasında bu ülkelerin vatandaşlarının küreselleşme ve yabancı düşmanlığı ile ilgili ulusal politikalara ilişkin tepkileri yer almaktaydı. Yani arka plandaki asıl neden, AB'nin dışında kalan faktörlere dayanmaktaydı. Oysa İrlanda'daki “hayır” yanıtının nedeni ise Lizbon Antlaşması'nın açıklanmasının teknik düzeyde kalması ve etkili bir “evet” kampanyasının yapılamaması olmuştur.¹⁶⁵

Yani Fransa ve Hollanda vatandaşlarının tepkileri aslında ülke politikalarında tespit edilen sorunlara yönelik olurken, İrlanda'daki tepkinin sebebi çok daha farklı bir biçimde gelişmiştir. Fransa ve Hollanda'daki bu tepkiyle ortaya çıkan referandum krizi ulusal çapta izlenecek daha yapıcı politikalarla çözüm üretilebilir niteliktedir. Ancak, İrlanda'daki referandum sonuçları etkin bir tanıtım kampanyasını gerektirmektedir. Çünkü burada ortaya çıkan asıl sorun halkın hangi konuya evet diyeceğinin anlaşılamaması olmuştur.

Sonuçlara göre, katılımın %53.1'de kaldığı İrlanda'da halkın %53.4'ü Lizbon Antlaşması'na “hayır” oyu kullanırken, %46.6'sı “evet” oyu kullanmıştır. Daha önce 2001 yılında Nice Antlaşması'nın onayı sırasında da İrlanda, yapılan ilk referandumda Antlaşmayı kabul etmeyip, ikinci referandumda kabul etmiştir.¹⁶⁶ Referandumun ardından Hükümetin red sonucunu araştırmasıyla ortaya çıkan sonuçlar göstermiştir ki, “hayır” oyu kullananların çoğu, Antlaşma ile ilgili yeterli düzeyde bilgiye sahip değillerdir.¹⁶⁷ Bunlara ek olarak İrlanda'nın sıkı kürtaj yasalarının ve savunmaya ilişkin konuların Antlaşma hükümlerinden etkilenmesi endişeleri de sürece olumsuz şekilde yansıyan etkenlerden olmuştur.¹⁶⁸ Bununla birlikte, Avrupa Komisyonunda üye sayısının azaltılmasıyla İrlanda'nın komiser gönderemeyecek durumda kalması İrlanda halkınca endişeyle karşılanan bir başka husus olmuştur.¹⁶⁹ Bu sebeple, İrlanda halkının kaygılarının azaltılması amacıyla 11-12 Aralık 2008 AB Konseyi Zirvesi sonrasında Sonuç Bildirgesi'ne her üye

¹⁶⁴ Ahmet M. Güneş, “Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XII, Yıl: 2008, Sayı: 1-2, ss. 739-772, s.743, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_29.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁶⁵ Baykal, “Avrupa Birliği'nde Anayasallaşma...”, **a.g.m.**, s.177.

¹⁶⁶ “İrlanda Halkı ‘Hayır’ Dedi”, 13.06.2008, <http://www.cnnturk.com/2008/dunya/06/13/irlanda.halki.hayir.dedi/469809.0/index.html>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁶⁷ “Lisbon Treaty Explained”, t.y., <http://www.lisbonreformtreaty.ie/background/>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁶⁸ Margot Horspool and Mathaw Humphreys, **European Union Law**, Oxford University Press, USA, 2010, p.21.

¹⁶⁹ Ercüment Tezcan, “Lizbon Antlaşmasının Onay Süreci Üzerine Değerlendirmeler”, 05.01.2009, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=801>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

devletten bir komiser kuralının değişmemesi, vergilendirme, eğitim, aile ve sosyal politikaya ilişkin hükümler eklenmiştir.¹⁷⁰

Kasım 2009 tarihi itibarıyla iki devlet dışında 25 üye ülke onay sürecini tamamlamıştı. İrlanda'nın iç hukukunca uluslararası antlaşmaların yürürlüğe girebilmesi referanduma bağlı olduğundan Antlaşma'nın yeniden halkoyuna sunulmasına karar verilmiştir.¹⁷¹ Ancak ikinci denemede Ekim 2009'da İrlanda Lizbon Antlaşması'nı %67.1 oy oranıyla kabul etmiştir.¹⁷² Böylece İrlanda kendisine sağlanan ek yasal garantiler sonucunda Antlaşmaya onay vermiştir.¹⁷³

Yalnızca Lizbon Antlaşması'na değil, aynı zamanda AB içerisinde güçlü-zayıf çekişmeleri ile AB'nin entegrasyon sürecine de olumsuz yaklaşan Polonyalı lider Lech Kaczynski, İrlanda'nın Antlaşmayı kabul etmesinden sonra itirazlarını geri çekerek belgeyi imzalamıştır.¹⁷⁴

İrlanda'da referandumun olumlu bir şekilde onaylanmasıyla gözler Lizbon Antlaşması'nı henüz onaylamayan Çek Cumhuriyeti'ne çevrilmişti. Her ne kadar Çek Cumhuriyeti'nin Parlamentosu Lizbon Antlaşması'nı onaylamış olsa da Cumhurbaşkanı Vaclav Klaus, İrlanda'daki referandumun sonucuna göre onaylayıp onaylamayacağına karar vereceğini ifade etmişti. Buna ek olarak, Çek Cumhuriyeti'ndeki AB muhaliflerinin Antlaşma'nın onaylanmasıyla Çek Cumhuriyeti'nin egemenlik kaybına uğrayacağı ve Fransa ve Almanya gibi büyük ülkelerin küçük ülkeleri istedikleri gibi yöneteceğine ilişkin endişeleri de onay sürecinin tıkanmasına neden olmuştur.¹⁷⁵ Çek Cumhuriyeti'ne takılan engelin aşılması için Fransız ve Alman diplomatlar da sürece müdahil olmuşlar ve Çek diplomatlarla yakın temasa geçmişlerdi.¹⁷⁶

Ayrıca euro-septiklerin¹⁷⁷ çoğunlukta olduğu Çek Senatosu, Lizbon Antlaşması'nın Çek Anayasası'na aykırı olduğu gerekçesiyle konuyu Anayasa Mahkemesi'ne taşımıştı. Ancak, Çek Anayasa Mahkemesi Lizbon Antlaşması'nın

¹⁷⁰ Zeynep Özler, "Lizbon Antlaşması", Ekim 2009, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

¹⁷¹ Güneş, "Lizbon Antlaşması Sonrasında...", s.743-744, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_29.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁷² Nail Alkan, "Lizbon Antlaşması ve Sonrası...", http://www.ekoformdergi.com/yazi_oku.php?id=19. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁷³ "Ratification", t.y., <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/ratification.html>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁷⁴ Deniz Altınbaş, "Lizbon Antlaşması Yürürlükte", 21.12.2009, <http://www.avim.org.tr/degerlendirmekli.php?makaleid=272>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁷⁵ "Lizbon Antlaşması Çek Cumhuriyeti'nde Klaus Engeline Takıldı", 07.05.2009, <http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/lizbon-antlamasi-cek-cumhuriyetinde-klaus-engeline-takildi-005656>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁷⁶ Ayça Ayanlar, "Daha Güçlü' Avrupa İçin Lizbon, Çek Engeli ve Başkanlık Yarışı Süreci", 01.11.2009, <http://www.turksam.org/gencbakis/a1849.html>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁷⁷ İngilizce'de "euro-sceptic" kavramıyla ifade edilen euro-septik terimi Avrupa Birliği ile ilgili her şeye karşı olan kişi anlamına gelmektedir. Bkz. <http://www.thefreedictionary.com/Euroscepticism>. (Erişim Tarihi: 08.05.2013).

Çek Anayasası'na aykırı olmadığına karar vererek imza sürecindeki hukuki engeli de kaldırmıştır.¹⁷⁸

Almanya'da da benzer bir durum söz konusu olmuş ve durum Alman Anayasa Mahkemesi'ne intikal etmiştir. Bu bağlamda Lizbon Antlaşması'nın Alman Anayasası (*Grundgesetz*) ile uyumlu olup olmadığına ilişkin karar 30 Haziran 2009 tarihinde açıklanmıştır. Karara göre, Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle AB federal bir yapıya dönüşmeyeceği gibi, Alman Anayasa Mahkemesi'nin yetkilerinin aşınması gibi bir durumun varlığı da söz konusu olmayacaktır. Aynı zamanda, vatandaşların karar alma sürecinin merkezine alınması gerektiği ve Birliğin ikincilik prensibi bağlamında Antlaşmalarca kendisine verilen yetkileri aşmayacağı da kararda açık ve net bir dille vurgulanmıştır¹⁷⁹

Özetle, Lizbon Antlaşması'nın onay süreci üye ülkelerin uzlaşmaya varabilmeleri açısından sancılı bir süreç olmuştur. Polonya'nın Nice Antlaşması ile Bakanlar Konseyi'nde nitelikli oy çokluğu yöntemi ile karar almada nüfusuyla orantısız bir şekilde elde ettiği güçten vazgeçmek istememesi, Fransa'nın, rekabetin korunmasının Birlik politikası hedefi haline getirilmesine karşı çıkması, İngiltere'nin AB Temel Haklar Şartı, Birliğin Dışişleri Bakanı, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile Adalet ve İçişleri alanlarının "Topluluklaştırılması" konularına ilişkin duyduğu rahatsızlık ve kırmızı çizgileri gibi konular Antlaşma üzerinde uzlaşmaya varılması aşamasında tartışmalı hususları teşkil etmiştir.¹⁸⁰ Kırmızı çizgilerle Lizbon Antlaşması'nın hükümlerinin, İngiltere'nin egemenliğine ilişkin özellikle üzerinde durduğu konular bakımından müdahale edemeyeceği sınırlar kastedilmektedir. Dokunulmazlık teşkil eden bu sınırlar ise mevcut iş kanununun değiştirilmeden olduğu gibi kalması, bağımsız bir dış ve savunma politikası ile vergi ve sosyal güvenlik sistemlerinin korunması, ulusal güvenliğin korunmasına ilişkin hususların üye devletlere bırakılması gibi alanlardır.¹⁸¹

Aslında, Lizbon Antlaşması'nın onay sürecinin tüm aşamaları dikkate alındığında, AB Anayasası'nın onay sürecinden çok da farklı bir sürecin yaşanmadığı gözlenmektedir. AB Anayasa hükümlerinden uzaklaşmadan yüzeysel değişikliklerle üye devletlerin onayına sunulan Lizbon Antlaşması'nın hükümleri için birçok taviz verildiği ve AB'nin yapısal sorunlarının kökenine inilmeden, meşruiyetini

¹⁷⁸ Tezcan, a.g.m., <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=801>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁷⁹ Can Mindek, "Federal Almanya Anayasa Mahkemesi'nin Lizbon Antlaşması Kararı", 01.07.2009, ss.1-13, s. 1,7, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/1-federal_almanya_anayasa_mahkemesi-can_mindek-temmuz_09.pdf. (Erişim Tarihi: 11.01.2013).

¹⁸⁰ Sanem Baykal, "Reform Antlaşması ve Getirdikleri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7, No:1, Güz 2007, s. 45-67, s.52, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1125/13238.pdf>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁸¹ "The Reform Treaty: The British Approach to the EU", *Intergovernmental Conference*, July 2007', 1-37, p.1, http://www.eerstekamer.nl/eu/publicatie/20070723/the_reform_treaty_the_british/document. (Erişim Tarihi: 08.05.2013).

de korumak adına bir anlamda onay sürecini kurtarmayı hedef aldığı da gözden kaçmamaktadır. Görünürde, 27 ülkenin onayıyla yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nın üye ülkelerce ne kadar benimsendiği veya benimseneceği ise hala belirsizliğini korumaktadır.

2.1.4. Lizbon Antlaşması'nın Özellikleri

Lizbon Antlaşması bir Önsöz ve 441 maddeden oluşmakta olup, 37 protokol ile sayısı 65'e varan birçok ulusal veya ortak deklarasyon ile tamamlanmıştır. Esasen bu deklarasyonların hukuki bağlayıcılıkları olmamakla birlikte, yargı organlarının vereceği kararlara yardımcı nitelikte belgelerdir. AB'ye kültürel, ekonomik ve sosyal bütünleşme açısından yeni bir ivme kazandırmayı amaçlayan Lizbon Antlaşması, Maastricht, Amsterdam ve AB Anayasası'ndan farklı olarak yeni bir Antlaşma metni sunmayıp, mevcut Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ve Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşma'yı (ATA) değiştiren hükümlere yer vermiştir. Bu nedenle Lizbon Antlaşması (Reform Antlaşması), ABA'nın ismini korumaya devam ederken, ATA'nın ismini Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma (ABİA) olarak değiştirmiştir.¹⁸² Lizbon Antlaşması'nın 1. ve 2. maddelerinde ABA ve ABİA ile ilgili değişikliklere yer verilirken, 3-7. maddelerinde ise son hükümler yer almıştır.¹⁸³ Bununla birlikte Lizbon Antlaşması madde 6/1'de AB Temel Haklar Şartı'nın Lizbon Antlaşması ile aynı hukuki değere sahip olduğu ifade edilerek Birliğin, Şart'ın içerdiği hak ve özgürlükleri tanıdığının altı çizilmiştir.¹⁸⁴ Yani Lizbon Antlaşması ile birlikte üye devletler için bağlayıcılık kazanacak olan Temel Haklar Şartı Birliğin resmi haklar katalogu niteliğinde bir belgesi olacaktır.

Lizbon Antlaşması'nın temel hedefleri, Birlik dahilinde temel hakların korunmasının iyileştirilmesi, Birliğin aldığı kararların demokratik meşruiyetinin sağlanması ve Birlik organlarının daha şeffaf ve etkili bir konuma getirilmesidir.¹⁸⁵ Ancak şunu eklemek gerekir ki, Lizbon Antlaşması'nın onaya sunulmasındaki temel gaye, AB Anayasası'nın kabul edilmemesi ile ortaya çıkan meşruiyet krizidir. Bu nedenle ismi farklılık gösterse de AB Anayasası ile paralel hükümlere yer

¹⁸²Güneş, "Lizbon Antlaşması Sonrasında...", s.742-743, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_29.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁸³Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik, "Avrupa Birliğinin Kurumsal Yapısı ve Lizbon Antlaşması", Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (ed.), *Avrupa Birliğinin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 204.

¹⁸⁴ Lizbon Antlaşması madde 6/1 (ABA madde 6).

¹⁸⁵Tuğçe Gençtürk, "AB Lizbon(Reform) Antlaşması", 29.05.2012, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/3074-ab-lizbon-reform-anlasmasi>. (Erişim Tarihi: 11.04.2013).

verdiğinden bir anlamda Anayasa'nın bir gölgesi veya beklenmeyen bir durumda ortaya koyulan ikinci planıdır değerlendirmesini yapmak yanlış olamayacaktır.

Lizbon Antlaşması'nın 1. paragrafının (a) bendine göre AB'nin, hukukun üstünlüğü, eşitlik, demokrasi, özgürlük gibi değerlere dayandığı ve bu değerlerin taşıyıcısı olduğu ifade edilerek, Antlaşma'nın hükümlerinin de bu değerler temelinde şekilleneceği vurgulanmıştır.¹⁸⁶ Bu nedenle, daha demokratik ve şeffaf bir Avrupa oluşturmak için Avrupa vatandaşlarının Birliğin işleyişine daha etkin bir biçimde katılımının sağlanması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, basitleştirilmiş çalışma metodları ve seçim kuralları ile daha istikrarlı bir kurumsal yapının oluşturulması ve Avrupa vatandaşlarının karar alma süreçlerine yoğun katılımının sağlanmasına yönelik mekanizmaların geliştirilmesi amaçlanmıştır.¹⁸⁷

Böylelikle hem Birlik politikalarının ulusal düzeyde takibi sağlanmış olacak, hem de vatandaşların aktif bir şekilde karar alma süreçlerine katılmasıyla Birlik politikalarını sahiplenmesinin önü açılmış olacaktır. Öte yandan, Birliğin halktan kopukluğuna ilişkin eleştiriler doğrultusunda geliştirilen politikalar ile şeffaflığa ilişkin uygulamaların etkinleştirilmesiyle kapalı kapılar ardında izlenimi veren uygulamaların kamuoyunca güncel bir biçimde takibi sağlanmış olacaktır.

AB'nin kurumsal yapısına önemli değişiklikler getiren Lizbon Antlaşması, çağın gündemini oluşturan temel konuları da içermektedir. Çevre, iklim değişikliği, enerji, terörizmle mücadele, yeni enerji alanlarının geliştirilmesi gibi konuları bünyesine katan Lizbon Antlaşması AB'nin uluslararası sorunlara çözüm arayan küresel bir aktör konumuna gelebilmesine de hizmet etmektedir. Etkin dış ve güvenlik politikaları ile dünya barışının korunmasına yönelik üstelendiği yeni görevler de bu amaca yönelik gelişmelerdir.¹⁸⁸ Böylece uluslararası nitelikte konular AB hukukunun resmi konuları haline gelerek hukuki bir zemine taşınmıştır.

Lizbon Antlaşması'nın AB hukukuna müdahil olmasıyla birlikte hem daha önceki mekanizmaya ilişkin işleyişler reforme edilmiş hem de günün ihtiyaçları doğrultusunda AB hukukuna yeni hükümler kazandırılmıştır. Diğer taraftan, AB Anayasası ile büyük ölçüde paralellik göstermekle birlikte, devlet yapısını çağrıştıran, kimi kavramları da kullanmaktan imtina edilmiştir. Özellikle, anayasa,

¹⁸⁶ Lizbon Antlaşması paragraf 1(a).

¹⁸⁷ "Avrupa Birliği Lizbon Antlaşması", t.y., http://www.styileturkish.com/documents/content/file/LISBON_DECEMBER_2009.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

¹⁸⁸ Özler, "Lizbon Antlaşması", Ekim2009, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf. (Erişim Tarihi: 28.10.2012); Florin-Eduard Grosaru, "European Political Developments In South Eastern Europe After The Lisbon Treaty", *Revista Academiei Fortelor Terestre*, No: 3 (67),2012, 229-235, p. 232.

bayrak, marş, gibi kavramlar Antlaşma'nın dışında tutulmuştur.¹⁸⁹ Buna ek olarak çerçeve yasa kullanımı yerine, tüzük, yönetmelik, yönerge gibi kavramlara yer verilmiştir.¹⁹⁰ Çünkü daha önce kabul edilemeyen AB Anayasası'nın reddedilme sebeplerinden en önemlisi devleti çağrıştıran kavramları içerisinde barındırmasıydı. Bu bağlamda devletlerin egemenliklerini kaybetme kaygıları Lizbon Antlaşması'nın yeni hükümlerini şekillendiren başlıca sınırlar olmuştur.

Lizbon Antlaşması ile yapılan önemli değişikliklerden biri de, AB'nin üç sütunlu yapısının birleştirilmesi ve Birlik çatısı altında toplanmasıdır. Avrupa Topluluklarını içeren birinci sütun, Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını içeren ikinci sütun ile Adalet ve İçişleri ile Cezai Konularda Polis ve Adli İşbirliğini içeren üç sütun böylelikle bütünleşmiş olmaktadır.¹⁹¹

Bu sütunlar ABA'nın Birlik ve Topluluklar için geçerli olan nihai hükümleriyle düzenlenmiştir. Antlaşma bir yandan sütunların birleştirilmesini öngörürken, diğer yandan Birliğin tüm alanlarında supranasyonel yapıyı inşa etmekte ve Birliğin heterojen yapısını ortadan kaldırmaktadır. Ancak Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile Cezai Konularda Polis ve Adli İşbirliği alanının bir kısmında yine, hükümetlerarası yapı geçerli olmaya devam edecektir.¹⁹²

Lizbon Antlaşması ile getirilen yenilikler özetle şu şekildedir: Üye ülkelerin %55'i ve üye ülkelerin toplam nüfusunun %65 ile karar alınmasını öngören nitelikli çoğunluk sisteminin etkin olduğu alanların sayısı arttırılmıştır. Daha önce AB Anayasası'nda öngörülen Dışişleri Bakanı'nın yerine, aynı görevi üstlenecek olan AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği oluşturulmuştur. Zirvelere başkanlık edecek bir AB Zirve Başkanı (Avrupa Konseyi Başkanı) makamı oluşturulmuş ve Zirve Başkanının 2.5 yıllık süre için üye ülkelerce nitelikli çoğunluk ile seçilmesi kararına varılmıştır.¹⁹³

Lizbon Antlaşması AB kurumları arasında en çok AB Konseyi, Parlamento, Komisyon ve Zirve'yi etkilemiş, Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) ve danışma organlarına sınırlı düzenlemeler getirmiştir. AB Merkez Bankası ve Sayıştay bakımından ise mevcut düzenlemelerle yola devam edilmiştir.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Gençtürk, a.g.m., <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/3074-ab-lizbon-reform-anlasmasi>. (Erişim Tarihi: 11.04.2013).

¹⁹⁰ Honor Mahony, "EU Treaty Blueprint Sets Stage For Bitter Negotiations", 20.06.2007, <http://euobserver.com/institutional/24317>. (Erişim Tarihi: 16.04.2013).

¹⁹¹ Sumru Bilçen, "AB'de Önemli Bir Adım: Lizbon Antlaşması", 24.04.2010, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/docs/lizbonsumru24032010.pdf. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

¹⁹² Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği Kuruluşu Gelişmesi Genişlemesi Kurumları*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2011, s.264.

¹⁹³ Köksal Şahin, "Avrupa Birliği Kurumsal Reform Sürecine Lizbon (Reform) Antlaşması Eksenli Bir Bakış", www.sbkongre.sakarya.edu.tr/kongre2/ornek_bildiri.doc. (Erişim Tarihi: 09.05.2013).

¹⁹⁴ Bayraktaroğlu Özçelik, a.g.m., s.205.

2.2. LİZBON ANTLAŞMASI'NIN AB HUKUKUNUN İŞLEYİŞİNDE MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER

2.2.1. Kurumsal Yapıda Meydana Gelen Değişiklikler

2.2.1.1. Avrupa Parlamentosu (Lizbon Antlaşması m.9A, m. 190-201)¹⁹⁵

Avrupa Parlamentosu, AB'nin 27 üye devlet genelinde, AB'nin yaklaşık 503 milyon¹⁹⁶ vatandaşını temsil etmek üzere doğrudan seçilen üyelerden oluşmaktadır. Üyeler siyasi pozisyonlarının gereklerini daha iyi icra edebilmek adına gruplara ayrılarak çalışmalarını yürütmektedir.¹⁹⁷ Lizbon Antlaşması, vatandaşların demokratik temsili bakımından diğer kurumlara nazaran daha kapsamlı olan Parlamentosun yetkilerini sorumlulukları lehine artırmıştır.

Buna göre Avrupa Parlamentosu, AB Konseyi ile birlikte yasama ve bütçe görevlerini icra etmenin yanı sıra, Antlaşmalar doğrultusunda siyasi denetim ve istişare görevlerini de yürütür.¹⁹⁸ Daha önce de belirtildiği üzere Birlik vatandaşlarını temsilen görev yapan Avrupa Parlamentosu, Başkanla birlikte 751 kişiden oluşur. Vatandaşlar Parlamentosu, azalan oranlı temsil mekanizmasıyla, her üye devletten minimum 6 ve maksimum 96 sandalye ile temsil olunur. Parlamento üyeleri 5 yıl için genel, serbest ve gizli oy ile seçilirler.¹⁹⁹

Lizbon Antlaşması'nın Parlamento bakımından getirdiği yeniliklerden ilki, Parlamentosun yetkilerinin Avrupa'nın şekillenmesi hususunda artırılarak Birlik içerisindeki rolünün güçlendirilmesi olmuştur. Ayrıca Avrupa Parlamentosuna yasamaya dair tarım, enerji, göç, işçileri ve adalet, sağlık ve yargısal fonları da içeren kırk yeni alanda AB Konseyi ile eşit haklar çerçevesinde "ortak karar prosedürü"nü²⁰⁰ getirmiştir.²⁰¹

¹⁹⁵ABA madde 14, ABİA madde 223-234.

¹⁹⁶AB'nin nüfusu en son 2012 tarihinde açıklanan ve 04.06.2013 tarihinde güncellenmiş haliyle 502.467. 790 kişidir. Bu nedenle buradaki bilgi de güncellenmiş şekliyle ifade edilmiştir. AB'nin nüfusu için bkz. "Demographic Balance And Crude Rates", 04.06.2013, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en. (Erişim Tarihi: 07.06.2013).

¹⁹⁷"Organisation and Work",

t.y., <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/0025729351/Organisation-and-work.html>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

¹⁹⁸Lizbon Antlaşması madde 9A/1 (ABA madde 14).

¹⁹⁹Lizbon Antlaşması madde 9A/2 ve madde 9A/3 (ABA madde 14).

²⁰⁰Ortak karar prosedürü veya diğer bir deyişle ortak karar usulü, Lizbon Antlaşması ile birlikte olağan yasama usulü olarak belirlenmiştir. (Lizbon Antlaşması madde 251(a), [ABİA madde 294]).

²⁰¹"New EP: More Power, More Responsibility", t.y., <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/0042423726/Parliament-and-the-Lisbon-Treaty.html>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

Lizbon Antlaşması Parlamentonun bütçe ile ilgili karar alım usulüne de önemli yapısal değişiklikler getirmiştir. Parlamentonun bütçe üzerindeki yetkilerini AB Konseyi ile paylaşmasını öngören Antlaşma, ayrıca bu iki kurum arasındaki görüş farklılıklarını çözmek için bir uzlaştırma komitesi oluşturulmasını belirterek komitenin iki yerine tek okuma usulü ile çalışmasını öngörmüştür.²⁰² Bu düzenleme ile her iki kurumun da olabildiğince hızlı karar alabilmesinin önü açılmıştır.

Antlaşma, uluslararası antlaşmanın kabul edilmesine ilişkin yetkilerinde Parlamentoyu merkezi bir noktaya getirerek onay merci konumuna taşımıştır. Antlaşma'nın 188N/6. maddesine göre AB Konseyi, münhasıran Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının dışında kalan (i) ortaklık antlaşmaları, (ii) Birliğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne katılımına ilişkin antlaşma, (iii) işbirliği prosedürleri düzenleyerek özel bir kurumsal çerçeve oluşturan antlaşmalar, (iv) Birlik için önemli bütçesel sonuçları olan antlaşmalar, (v) olağan yasama usulünün veya Avrupa Parlamentosunun onayının arandığı özel yasama usulünün uygulandığı alanları kapsayan antlaşmalarda, Parlamentonun onayının alınmasından sonra, diğer durumlarda ise Parlamentonun görüşünü aldıktan sonra karar alabilecektir.²⁰³ Yani, Parlamento uluslararası antlaşmaların birçoğunda kilit bir konuma gelmekte, geri kalan durumlarda ise istişari yetkisi ile devreye girmektedir.

Daha önce de Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları doğrultusunda Parlamentonun yasamaya ilişkin önemli yetkileri vardı.²⁰⁴ Ancak yeni gelişmeler bu yetkilerin ağırlığını artırarak hukuki etkilerinin netlik kazanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, AB'nin uluslararası bir aktör olabilmesindeki en büyük rol de Parlamenta verilmiştir. AB vatandaşlarının tümünü temsil eden bir kurumun merkezi bir rol üstlenmesinin önemli sonuçları olmasının yanında demokratik bir gereklilik olduğunun da altı çizilmelidir.

2.2.1.2. Avrupa Konseyi (AB Zirvesi) (Lizbon Antlaşması m.9B, m. 201a, m.201b)²⁰⁵

Lizbon Antlaşması'ndan önce AB'ye üye devletlerin hükümet başkanları ile Komisyon Başkanının katılımıyla oluşan AB Zirvesi²⁰⁶, Birlik kurumlarının üstünde,

²⁰²Michael Shackleton, "The European Parliament: The Major Winner of The Lisbon Treaty?", *Maastricht Monnet Paper Series*, No: 4, 2011, 1-12, p.7, [http://www.mceg-maastricht.eu/pdf/2011\(4\)%20Shackleton.pdf](http://www.mceg-maastricht.eu/pdf/2011(4)%20Shackleton.pdf). (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

²⁰³Lizbon Antlaşması madde 188N/6 (ABİA madde 218).

²⁰⁴Shackleton, a.g.m.,p.6, [http://www.mceg-maastricht.eu/pdf/2011\(4\)%20Shackleton.pdf](http://www.mceg-maastricht.eu/pdf/2011(4)%20Shackleton.pdf). (Erişim Tarihi: 18.04.2013)

²⁰⁵ABA madde 15, ABİA madde 235, madde 236.

²⁰⁶Burada değinilmesi gereken en önemli konu da Avrupa Birliği Zirvesi(Avrupa Konseyi) ile Avrupa Konseyi'nin karıştırılabileme ihtimalidir. Ancak şu noktaya vurgu yapmak gerekir ki, AB Zirvesi'nin(yani

Toplulukların kurumsal yapısı içerisinde yer almayan siyasi nitelikli bir organ iken Lizbon Antlaşması'ndan sonra AB'nin asli organlarından biri haline gelmiştir.²⁰⁷ Yasal çerçevesi Lizbon Antlaşması'nın 9 ve 9B maddeleri ile şekillenen AB Zirvesi, AB'nin gelişimi için gerekli teşvikleri sağlar ve bu bağlamda gerekli siyasi öncelikleri belirler. Ancak AB Zirvesinin yasamaya dair işlevleri icra etme yetkisi yoktur.²⁰⁸

AB Zirvesi (Avrupa Konseyi), AB Anayasası ile paralel bir biçimde kurumsal bir statüye sahip olmuş, bu doğrultuda öngörülen en önemli değişiklik ise Daimi Zirve Başkanlığının getirilmesi olmuştur. 6 aylık Dönem Başkanlığı yerine daimi bir başkanlık sistemine geçilmiş olması AB'nin tek yüz ve sese sahip olması yolunda atılan önemli bir adımdır.²⁰⁹

Başkanlık sisteminin değiştirilmesine yönelik çalışmaların başladığı 2002 Sevilla Zirvesi'nden bu yana iki yaklaşım üzerinde durulmuştur. İlki, üye devletlerden bağımsız bir başkan seçilmesi ve bu kişinin kurumsal bir yapıya bağlı olmaksızın çalışması; ikincisi ise Başkanlığın üye devletlerce belli süreler içerisinde kurumsal çerçevede yürütülmesi olmuştur. Yeni düzenlemeyle hem uzun süreli bir Başkanın seçilmesi öngörülmüş, hem de eşit rotasyona dayalı dönem başkanlıkları mekanizması oluşturulmuştur. Yeni düzenlemeyle her iki yaklaşım da uzlaştırılmaya çalışılmış ve her ikisinin de harmanlanmasıyla oluşturulan bir Başkanlık sistemi Birlik yapısına dahil edilmiştir.²¹⁰

AB Zirvesi Başkanı, nitelikli çoğunluk ile bir kez yenilenebilir olmak üzere iki buçuk yıl için seçilmektedir. Ancak, Başkanın hukuki bir engeli veya görevini kötüye kullanması gibi bir durumu söz konusu olduğunda AB Zirvesinin aynı usul ile Başkanın görevine son verebileceği de Başkanın görev yetkisinin sınırsız olmadığı ve denetlenebilir olması bakımından da oldukça önemlidir.²¹¹

Lizbon Antlaşması yürürlüğe girmeden önce 19 Kasım 2009 tarihinde Brüksel'de yapılan gayri resmi toplantıda ilk Zirve Başkanı seçilerek, bu göreve Herman Van Rompuy getirilmiştir. Başkanın görevinin Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile başlaması planlanmıştır.²¹²

Avrupa Konseyi'nin) İngilizce karşılığı "The European Council" iken, uluslararası bir örgüt olan Avrupa Konseyi'nin İngilizce karşılığı ise "The Council of Europe"dir. Uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi, AB'nin bir organı olmamakla birlikte, 47 üyesi ile hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasinin korunmasında önemli bir role sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "European Council-Council of The European Union-Council of Europe", t.y., <http://www.consilium.europa.eu/contacts/faq?lang=en&faqid=79267>. (Erişim Tarihi: 17.04.2013).

²⁰⁷ Bozkurt vd., *a.g.e.*, s.98-99.

²⁰⁸ Lizbon Antlaşması madde 9B/1 (ABA madde 15).

²⁰⁹ Bozkurt vd., *a.g.e.*, s.55.

²¹⁰ Mindek ve Özler, *a.g.e.*, s.54.

²¹¹ Lizbon Antlaşması madde 9B/5 (ABA madde15).

²¹² "The President of The European Council", t.y., <http://www.european-council.europa.eu/the-president/the-presidents-role>. (Erişim Tarihi: 17.04.2013).

AB kapsamında üstlenilen görevlerin istikrarlı ve kademeli bir biçimde yürütülmesi amacıyla, daimi bir konuma getirilen Başkanlık kurumu AB'nin tek sesliliği ile ilgili gelen eleştirileri de bertaraf etmeye yönelik bir yenilik olmuştur. Aynı zamanda Birliğin uluslararası arenadaki temsilinde de önemli bir noktaya getirilen daimi Başkanlık sistemiyle, üye ülkeler arasındaki mevcut farklılıkların uzlaştırılarak eşgüdümün sağlanması ve bu farklılıklardan doğacak yavaşlamanın önlenmesi hedeflenmiştir. Birliğin işleyişinin düzenli bir sisteme taşınmasıyla birlikte yaşanacak yeni genişlemelerin de önünün açılması ve yeni ülkelerin de bu işleyiş mekanizmasına müdahil olmalarının kolaylaştırılması da dolaylı bir biçimde planlanan hedefler kapsamında yer almaktadır.

Bu çerçevede, genişlemeyle birlikte, Birliğin bütünleşmesine de hizmet edecek olan Başkanın görevleri Lizbon Antlaşması'nda şu şekilde yer almıştır²¹³:

- Başkanlık eder ve işleri yürütür,
- Genel İşler Konseyi çalışmaları temelinde ve Komisyon Başkanı ile işbirliği yaparak Zirve çalışmalarının hazırlığını ve devamlılığını sağlar,
- Zirvede uzlaşının sağlanması için çaba gösterir,
- Her Zirve toplantısının ardından, Avrupa Parlamentosu'na bir rapor sunar.

Lizbon Antlaşması'nın kabul edilmesinden önce, Antlaşma metinleri karar alma yöntemine dair genel hükümler içermemekteydi. Bununla birlikte, AB Zirvesi kararlarının Komisyon ve AB (Bakanlar) Konseyi²¹⁴ için bir esin kaynağı olduğu yönünde fikir birliği oluşsa da kararlar hukuki dayanaktan yoksundu.²¹⁵ Lizbon Antlaşması'nın hukuki bir sonucu olarak hukuksal bir dayanak kazanan AB Zirvesi Birliğin asli kurumları arasında yer almıştır. Karar alma yöntemiyle ilgili Lizbon Antlaşması ise Zirve kararlarının Antlaşmalarda aksi öngörülmedikçe uzlaşısı ile alınacağını hükme bağlamıştır.²¹⁶

AB Zirvesinin karar alma süreciyle ilgili Lizbon Antlaşması'nın 201a ve 201b sayılı maddeleri de konuya açıklık getirmektedir. Buna göre, AB Zirvesi usule ilişkin sorunlar ile iç Tüzüğün kabul edilmesine yönelik kararları basit çoğunluk ile alır.²¹⁷ Ancak Antlaşma'nın 9C/6 sayılı maddesine göre, Genel İşler Konseyi ile Dışişleri Konseyinin kararları dışında, AB (Bakanlar) Konseyi yapılarının (*configuration*) listesini belirleyen bir karar ile 9C/9 sayılı maddesine göre Dışişleri dışında,

²¹³Lizbon Antlaşması madde 9B/6 (ABA madde 15).

²¹⁴ AB (Bakanlar) Konseyi metnin diğer kısımlarında AB Konseyi olarak belirtilecektir. Ancak AB Zirvesi yani Avrupa Konseyi ve AB (Bakanlar) Konseyi'nin daha net açıklanması için AB Zirvesi ve AB (Bakanlar) Konseyi bölümlerinde tam ismiyle yer alacaktır.

²¹⁵Bozkurt vd., *a.g.e.*, s.102.

²¹⁶Lizbon Antlaşması madde 9B/4 (ABA madde 15).

²¹⁷Lizbon Antlaşması madde 201a/3 (ABİA madde 235).

AB(Bakanlar) Konseyi Başkanlığı düzenlemelerine ilişkin kararlar nitelikli çoğunluk ile alınır.²¹⁸

Lizbon Antlaşmasıyla bütçe ve başkanlık konularını da içeren bir kuruma dönüşen AB Zirvesinin Birlik içerisindeki gücü Komisyonun tersine göreceli bir biçimde artmıştır. “Birincil güç kutbu” (*primary poles of power*) haline gelen AB Zirvesinin AB şemsiyesi altında bir “rekabet ortamı” (*competitive environment*) oluşturduğu da söylenebilir.²¹⁹

2.2.1.3. AB (Bakanlar) Konseyi (Lizbon Antlaşması m. 9C, m. 204-210)²²⁰

Lizbon Antlaşması, AB (Bakanlar) Konseyinin oluşumu ve işleyişi ile oylama usulü olarak nitelikli çoğunluk sistemine ilişkin iki temel konuda değişiklik getirmiştir.²²¹ Görevleri ve yetkileri açısından ise önemli bir değişiklik getirmemekle birlikte görevine ilişkin en önemli yenilik, AB (Bakanlar) Konseyinin yasama yetkisini olağan yasama usulü çerçevesinde Avrupa Parlamentosu ile paylaşacak olmasıdır.²²² AB (Bakanlar) Konseyinin Avrupa Parlamentosu ile birlikte yasama ve bütçe yapma görevini sürdürmeye devam etmesi hükme bağlanmıştır.²²³

Lizbon Antlaşması AB (Bakanlar) Konseyinin oluşumu ve işleyişine ilişkin getirmiş olduğu değişiklikleri hükümler çerçevesinde oldukça ayrıntılandırmıştır. Buna göre AB (Bakanlar) Konseyi, her üye devletten, hükümeti adına oy kullanabilen ve taahhütte bulunabilen (*commit*) bakanlık seviyesinde birer temsilciden oluşmaktadır.²²⁴ Bununla birlikte Antlaşma’da, AB (Bakanlar) Konseyinin farklı şekillerde toplanabileceği belirtilerek, Birliğin yoğunlaştığı farklı alanlara ilişkin farklı düzenlemeler öngörülmüştür. Birlik, Genel İşler Konseyi ve Dışişleri Konseyi olmak üzere iki temel biçimde toplanır. Genel İşler Konseyi, farklı yapılarıdaki (*configuration*) çalışmaların tutarlılığını sağlar. Ayrıca Zirve Başkanı ve Komisyon ile irtibat içerisinde Zirve toplantılarının takibatını ve hazırlığını yapar. Dışişleri Konseyi ise, AB Zirvesince belirlenen stratejik ilkeler (*strategic guidelines*) bağlamında Birliğin dış faaliyetlerini iyileştirir ve Birlik faaliyetlerinin tutarlılığını sağlar.²²⁵ Dışişleri

²¹⁸Lizbon Antlaşması madde 201b (ABİA madde 236).

²¹⁹Honor Mahony, “European Council Seen As Winner Under Lisbon Treaty”, 25.05.2013, <http://euobserver.com/institutional/30142>. (Erişim Tarihi: 17.04.2013).

²²⁰ABA madde 16, ABİA madde 237-243.

²²¹Bayraktaroğlu Özçelik, a.g.m., s.205.

²²²Mehmet Akif Poroy, Avrupa Birliği Hukukunda Lizbon Antlaşması’nın Getirdiği Yapısal Değişiklikler ve Genişleme Sürecine Etkisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul, 2011, s.127-128. (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

²²³Baykal, “Reform Antlaşması Ve...”, s.56, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1125/13238.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

²²⁴Lizbon Antlaşması madde 9C/2 (ABA madde 16).

²²⁵Lizbon Antlaşması madde 9C/6 (ABA madde 16).

dışındaki AB (Bakanlar) Konseyi Başkanlığı yapılarının AB (Bakanlar) Konseyindeki üye devlet temsilcileri tarafından eşit rotasyon temelinde düzenleneceği öngörülmüştür.²²⁶ Uygulanacak rotasyonun ayrıntıları ise “AB Konseyi Başkanlığının Yürütülmesiyle İlgili Avrupa Konseyi Kararına İlişkin Avrupa Birliği Antlaşması Madde 9C/9 Hakkında Bildiri”de düzenlenmiştir. Bildiriye göre, Dışişleri Konseyi dışındaki AB (Bakanlar) Konseyi Başkanlıkları 18 aylık bir süre için önceden belirlenen üç üye devletten oluşan bir grup tarafından yürütülecektir. Bu grupların Birlik içerisindeki coğrafi dengeler ile çeşitliliğin göz önünde bulundurularak seçileceğinin de altı çizilmiştir. Aynı Bildiri’nin 2. maddesinde ise Üye Devlet Hükümetleri Daimi Temsilcileri Komitesi ile Politika ve Güvenlik Komitesi’nin Başkanlıklarına ilişkin hükümler yer almaktadır.²²⁷

Lizbon Antlaşması’nda ayrıca AB (Bakanlar) Konseyinin toplantılarıyla ilgili de bir ayrıma gidilmiş ve toplantıların Birliğin yasama faaliyetleri ile ilgili çalışmalar ve yasama dışı faaliyetlere ilişkin çalışmalar olmak üzere iki bölümden oluşacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, yasama taslağı üzerinde çalışılırken ve oylama yapılırken toplantıların kamuya açık bir biçimde yapılacağı da vurgulanmıştır.²²⁸

Antlaşmanın yasama süreçlerine özel bir önem attığı ve demokratik ilkelerin özellikle de yasama faaliyetlerinde hissedilmesi gereğinin bir sonucu olarak bu konuya ayrı bir düzenlemeyle yer verdiği görülmektedir. Kamuya açık yapılan oylamalar AB vatandaşlarını yakından ilgilendiren kararların alınmasında şeffaflığın gözetilmesini sağlamakla birlikte, bir sonraki aşamada karar alma süreçlerinde kamuoyu baskısının daha yoğun hissedileceği sinyallerini de vermektedir. Şüphesiz olumlu bir ilerlemeye işaret eden bu gelişmeler, olması gereken uygulamaların hukuki boyuta ulaştığını gözler önüne sermektedir.

Antlaşma’nın hazırlanması aşamasında tartışılan konular arasında ön plana çıkanlardan biri de nitelikli çoğunluk mekanizmasıdır.²²⁹ AB (Bakanlar) Konseyi, aksi Antlaşmalarda belirtilmediği müddetçe nitelikli çoğunluk ile karar almaktadır.²³⁰ Ancak, Antlaşmada AB (Bakanlar) Konseyine ilişkin bir geçiş dönemine yer verilmiştir. 1 Kasım 2014 ile 31 Mart 2017 tarihlerine referans veren bu geçiş döneminde uygulanacak nitelikli oy çokluğu şu şekilde tespit edilmiştir: Lizbon Antlaşması’na ekli Geçici Hükümler Hakkında Protokol’ün “Nitelikli Çoğunluğa İlişkin Hükümler” başlıklı II. Kısmı’nın 3. maddesinin 3. fıkrasına göre 31 Ekim 2014’e

²²⁶Lizbon Antlaşması madde 9C/9 (ABA madde 16).

²²⁷Lizbon Antlaşması’na Ekli 9 Numaralı AB Konseyi Başkanlığının Yürütülmesiyle İlgili Avrupa Konseyi Kararına İlişkin Avrupa Birliği Antlaşması Madde 9C/9 Hakkında Bildiri madde 1 ve madde2.

²²⁸Lizbon Antlaşması madde 9C/8 (ABA madde 16).

²²⁹Güneş, “Lizbon Antlaşması Sonrasında...”, s. 761, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_29.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

²³⁰Lizbon Antlaşması madde 9C/3 (ABA madde 16).

kadar kararlar, Nice Antlaşması ile getirilen ağırlıklı oy esasına göre alınacaktır.²³¹ (Bkz. Tablo-1).

Tablo-1 AB Zirvesi ve AB (Bakanlar) Konseyinin Nitelikli Çoğunluk Gerektiren Kararları İçin Üyelerin Oylarının Ağırlığı²³²

Belçika	12	Yunanistan	12
Bulgaristan	10	İspanya	27
Çek Cumhuriyeti	12	Fransa	29
Danimarka	7	İtalya	29
Almanya	29	Kıbrıs ²³³	4
Estonya	4	Letonya	4
İrlanda	7	Litvanya	7
Lüksemburg	4	Romanya	14
Macaristan	12	Slovenya	4
Malta	3	Slovakya	7
Hollanda	13	Finlandiya	7
Avusturya	10	İsveç	10
Polonya	27	Birleşik Krallık	29
Portekiz	12		

Bu sisteme göre karar, Komisyonun önerisiyle kabul edilirse üye çoğunluğunu temsil eden en az 255 oyun olumlu olması ile diğer durumlarda ise üyelerin üçte ikisini temsil eden en az 255 olumlu oyun bulunması ile kabul edilecektir. Yani, üye devletlerin toplam Birlik nüfusunun %62'sini temsil eden bir oy yüzdesinin toplanmasıyla nitelikli çoğunluk sağlanmış olacaktır.²³⁴ 1 Kasım 2014 tarihinden itibaren ise nitelikli çoğunluk, AB (Bakanlar) Konseyi üyelerinin en az %55'i ve Birlik nüfusunun en az %65'inin toplanmasıyla sağlanmış olacaktır.²³⁵ Ancak, Komisyon veya Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi'nin önerisi ile hareket

²³¹ Bayraktaroğlu Özçelik, a.g.m., 210.

²³² "Treaty of Lisbon", 17.12.2007,

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>. p.160-161. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

²³³ Kıbrıs adasının tamamını temsil eden meşru bir hükümet bulunmadığı için Türkiye, metinde "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak anılan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanımamaktadır. Ancak, metinde yer alan kavramlara sadık kalınması amacıyla "Kıbrıs" ifadesi değiştirilmemiştir.

²³⁴ Geçici Hükümler Hakkında Protokol madde 3/3.

²³⁵ Lizbon Antlaşması madde 9C/4 (ABA madde 16).

edilmediği durumlarda, nitelikli çoğunluk, üye devletlerin en az %72'si ve söz konusu devletlerin nüfusunun en az %65'i ile sağlanmış olacaktır.²³⁶

Nice Antlaşması ile "çifte çoğunluk" olarak yeniden isimlendirilen nitelikli çoğunluk sistemi, ağırlıklı oy sistemine nazaran daha demokratik niteliktedir. Çünkü ağırlıklı oy sisteminde büyük-küçük ülke tartışmaları gündeme gelmekte ve adaletsiz bir işleyiş söz konusu olmaktadır.²³⁷

Lizbon Antlaşması'nın hazırlanması sırasında bu yeniliklere ek olarak ayrıca yeni bir mekanizma öngörülmüştür. Adını 29 Mart 1994 tarihinde Yunanistan'ın Ioannina şehrinde üye devletlerin dışişleri bakanlarınca yapılan gayri resmi toplantısından²³⁸ alan Ioannina Uzlaşısı, Polonya'nın karar alım mekanizması içerisindeki etkisini kaybetmemesi için Antlaşmaya revize edilmiş haliyle eklenmiştir. Bu sistemle birlikte, nitelikli çoğunlukla alınan kararlara karşı engelleyici azınlık²³⁹ (*blocking minority*) grubu oluşturulduğunda, bu kararların uygulanmasının ertelenebilmesi mümkün olabilecekti.²⁴⁰ Lizbon Antlaşması'na 7 numaralı Bildiri ile eklenen Ioannina Uzlaşısı, AB (Bakanlar) Konseyinin siyasi uzlaşma çerçevesinde ülkelerin endişe içerisinde olduğu konulara çözüm aramayı hedefleyen hukuki bir mekanizmadır.²⁴¹ Deklarasyona göre, 1 Kasım 2014 ile 31 Mart 2017 tarihleri arasında nitelikli çoğunlukla alınan kararların uygulanmasına karşı oluşturulacak engelleyici azınlığın nüfus ya da üye sayısının en az dörtte üçü²⁴² ile 1 Nisan 2017'den itibaren ise üye devlet sayısının veya nüfusunun en az %55'ini temsil eden muhalefetle karşılaşılması durumunda AB (Bakanlar) Konseyi, konuyu tartışarak makul bir uzlaşmaya varmaya çalışacaktır.²⁴³

Lizbon Antlaşması'nın AB (Bakanlar) Konseyinin demokratikleşmesi lehine getirdiği uygulamaları kayda değer gelişmeleri de beraberinde getirecektir. Çünkü nitelikli çoğunlukla alınan her kararın uygulanma garantisi ortadan kaldırılarak

²³⁶Lizbon Antlaşması madde 205/2 (ABİA madde 238).

²³⁷ "Double Majority", t.y., http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/double_majority_en.htm. (Erişim Tarihi: 10.05.2013).

²³⁸"Ioannina Compromise",

t.y., http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/ioannina_compromise_en.htm. (Erişim Tarihi: 10.05.2013).

²³⁹ Lizbon Antlaşması'nın 9C/4. maddesinin 2. paragrafında engelleyici azınlığın nitelikli çoğunluğun sağlandığına hükmedilmesini önleyecek biçimde en az dört AB Konseyi üyesinden oluşacağı öngörülmüştür.

²⁴⁰ Vaughne Miller and Claire Taylor, "The Treaty of Lisbon: Amendments To The Treaty On European Union", **Research Paper**, 08/09, 24.01.2008, 1-85, p.10-11, <http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/working%20papers/House%20of%20Commons%202008b.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.05.2013).

²⁴¹"The Council Of European Union", 24.12.2009, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0008_en.htm. (Erişim Tarihi: 10.05.2013).

²⁴²Lizbon Antlaşması'na ekli 7 Numaralı Avrupa Birliği Antlaşması Madde 9C(4) ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma Madde 205(2) Hakkında Deklarasyon madde 1.

²⁴³Lizbon Antlaşması'na ekli 7 Numaralı Avrupa Birliği Antlaşması Madde 9C(4) ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma Madde 205(2) Hakkında Deklarasyon madde 4.

engelleyici azınlık mekanizmasının etkinliği artırılmıştır. Uzlaşma çerçevesinde azınlıkta kalan düşünceleri de gündeme alan bu kurumun, çoğunlukçu yapıdan çoğulcu yapıya yöneldiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ancak, teoride yapılan bu gelişmelerin ilerleyişini pratiğe yansıyacak uygulamalar şekillendirecektir. Bu noktada ülke vatandaşlarının da sahip olduğu hakları etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir.

2.2.1.4. Avrupa Komisyonu (Lizbon Antlaşması m. 9D, m. 211a-219)²⁴⁴

Avrupa Komisyonu, Birliğin çıkarlarını bağımsız bir şekilde savunmak ve kanun yapmak üzere teklif önerme yetkisiyle donatılan tek AB kurumudur.²⁴⁵ Bu özelliği sayesinde, Komisyonun tek başına kural yaratması ve uygulama tasarruflarında bulunması söz konusudur. Bununla birlikte Komisyon kendi inisiyatifi ile tekellere ve şirketlere verilen yardımlara ilişkin kural çıkarabilme, işçilerin istihdam edildiği ülkede kalmasını isteyebilme gibi yetkilere de sahiptir. Hatta bununla ilgili üye devletlerle şirketler arasındaki saydamlık²⁴⁶ ve telekomünikasyon sektöründe²⁴⁷ rekabet ile ilgili iki direktifi de bu yetkileri aracılığı ile çıkarmıştır.²⁴⁸

Birlik içerisinde bu denli önemli görevlere sahip olan Komisyonun yapısı ve işleyişinde de Lizbon Antlaşması ile değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerden en önemlisi üye sayısındaki azalmaya ilişkindir. 1 Kasım 2014'ten itibaren AB Zirvesi oybirliği ile bu sayıyı değiştirmedikçe Komisyon, Başkan ve Birlik

²⁴⁴ ABA madde 17, ABIA madde 244-250.

²⁴⁵ "Lizbon Antlaşması İçin El Kılavuzu", 2009, 1-16, <http://www.abbilgi.eu/web/Portals/0/docs/pdf/lisbon-final.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

²⁴⁶ 25 Haziran 1980 tarihli ve 80/173 EEC Sayılı "Üye Ülkeler ve Kamu Teşebbüsleri Arasındaki Mali İlişkilerin Şeffaflığı Üzerine Komisyon Direktifi" ile üye devletlerin kamu otoriteleri ile kamu işletmeleri arasındaki mali ilişkilerin şeffaf hale getirilmesinin sağlanması amacıyla kamu fonlarının doğrudan veya dolaylı olarak kamu iktisadi teşebbüslerine aktarılmasındaki şeffaflığın ilkelerini belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Başak Somuncu, "Üye Ülkeler, Kamu Teşebbüsleri ve Diğer Teşebbüsler Arasındaki Mali İlişkilerin Şeffaflığı", t.y., <http://www.belgeler.com/blg/29m0/ab-rekabet-politikasi>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013); 25 Haziran 1980 tarihli ve 80/173 EEC Sayılı "Üye Ülkeler ve Kamu Teşebbüsleri Arasındaki Mali İlişkilerin Şeffaflığı Üzerine Komisyon Direktifi" için bkz. "Commission Directive on the Transparency of Financial Relations Between Member States and Public Undertakings", Dir.80/723 EEC, 29.07.1980, Official Journal of the European Communities, No L: 195/35, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1980:195:0035:0037:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

²⁴⁷ 1988 tarihli ve 88/301 EEC Sayılı "Telekomünikasyon Terminal Donanımına İlişkin Direktif", üye devletlerin telefon, modem, faks aygıtı gibi donanımların satışı konusunda ulusal iletişim işletmelerine tanıdıkları tekelleri sona erdirmelerini öngörmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nisa Ünay, "Avrupa Birliğinde Devlet Tekelleri ve İhbari Haklara Karşı İzlenen Liberalizasyon Politikasının Hukuki Çerçevesi(I)", *Rekabet Bülteni*, Yıl: 2002, Sayı: 7, <http://www.esccr.com/article/1407/avrupa-birliginde-devlet-tekelleri-ve-inhisari-haklara-karsi-izlenen-liberalizasyon-politikasinin-hukuki-ercevesi-i>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013); 1988 tarihli ve 88/301 EEC Sayılı "Telekomünikasyon Terminal Donanımına İlişkin Direktif" için bkz. "Commission Directive on Competition in the Markets in Telecommunications Terminal Equipment", Dir. 88/301 EEC, 27.05.1988, Official Journal of the European Communities, No L: 131/73, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1988:131:0073:0077:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

²⁴⁸ Işıl Özkan, *Avrupa Birliği Kamu Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s.170-171.

Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi de dahil, coğrafi, demografik özelliklerin göz önünde bulundurularak eşit rotasyon mekanizmasıyla seçilen, üye devlet sayısının üçte ikisi kadar üyeden oluşur.²⁴⁹ Ancak AB Konseyi, Haziran 2008’de İrlanda’da yapılan referandum sonuçlarına bağlı olarak, ülkenin güç kaybına uğrayacağı ile ilgili endişelerine bağlı olarak her üye devletten bir komiser seçilmesi uygulamasına devam edileceğini belirtmiştir.²⁵⁰ Yani, 1 Kasım 2014’e kadar bu uygulamanın devam etmesine karar verilmiş ve böylelikle bir geçiş dönemi öngörülerek üye ülkelerin bir anlamda tepkilerinin azaltılması amaçlanmıştır.

Bununla birlikte üyeliğe dair önemli bir husus da Lizbon Antlaşması’na ekli “Avrupa Birliği Antlaşması Madde 9D Hakkında Deklarasyon”da vurgulanmıştır. Deklarasyon, Komisyonun tüm üye devletlerin temsilcilerini içermediğinde Komisyonun tüm üye devletler arasındaki ilişkilerin şeffaflığın gözetilmesine özellikle dikkat etmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu nedenle Komisyon üyesi olsun veya olmasın tüm üye devletlerin vatandaşları, bilgi paylaşımına ve danışma ihtiyacına dikkat göstermelidir.²⁵¹

Bu bildiriden yola çıkılarak denilebilir ki, Birlik yaşanacak yeni genişlemeleri de göz önünde bulundurarak hareket etmek istemektedir. Bu doğrultuda kitlesel bir üyeliğin gerçekleşmesi durumunda yaşanacak krizlerin önünü almak amacıyla yapılan bu bildiri ile Komisyonda üye bulundurmamanın herhangi bir güç kaybı yaşanacağı veya üye bulundurmanın daha öncelikli bir konuma gelmek anlamına gelmediğine işaret edilmiştir.

Lizbon Antlaşması’nın Komisyona ilişkin diğer önemli değişikliği de Komisyon başkanının seçim usulüne ilişkindir. Bu bağlamda, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu seçimlerini göz önünde bulundurarak ve gerekli istişarelerin yapılmasının ardından nitelikli çoğunluk ile Komisyon Başkanlığı için bir aday önerir. Aday, Parlamento üyelerinin çoğunluğu ile seçilir. Çoğunluğun sağlanamaması halinde, aynı usul takip edilerek yeni bir aday belirlenir.²⁵²

Komisyona getirilen bu değişikliklerin AB Anayasası’nda olduğu gibi, Komisyonun yeni düzeninin ve Başkanın rolünün güçlendirilmesine ilişkin yapının aynen devam etmesi öngörülmüştür. Ancak, Komisyonun bünyesinde yer alan Birlik Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ile ilgili değişikliğe gidilerek daha

²⁴⁹Lizbon Antlaşması madde 9D/5 (ABA madde 17).

²⁵⁰“The Lisbon Treaty 10 Easy-to-Read Fact Sheets”, Fondation Robert Schuman, Aralık 2007, 1-47, p.6, <http://www.robert-schuman.eu/doc/divers/lisbonne/en/10fiches.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.01.2013).

²⁵¹Lizbon Antlaşması’na ekli “Avrupa Birliği Antlaşması Madde 9D Hakkında Deklarasyon”.

²⁵²Lizbon Antlaşması madde 9D/7 (ABA madde 17).

önce AB Anayasası'nda öngörülen Dışişleri Bakanı Lizbon Antlaşması'nın kapsamı dışında bırakılmıştır.²⁵³

2.2.1.5. AB Adalet Divanı (Lizbon Antlaşması m. 9F, m. 221-245)²⁵⁴

1952 yılında kurulan Adalet Divanı'nın yapısı Nice Antlaşması'na kadar iki kademeli iken, bugün üç kademeli bir yapı haline gelmiştir.²⁵⁵ Lizbon Antlaşması'nın 9F/1. maddesine göre Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD); Adalet Divanı, Genel Mahkeme ile İhtisas Mahkemelerinden oluşur. Bir önceki yapıya farkla Lizbon Antlaşması, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nı "Divan", İlk Derece Mahkemesi'ni "Genel Mahkeme" ve Uzmanlaşmış Yargı Daireleri'ni "Uzman Mahkemeler" şeklinde yeniden adlandırarak Birliğin yargı mekanizmasının kurumsal çerçevesini oluşturmuştur. Bu kurumsal çerçevede ABAD, Antlaşmaların uygulanması ve yorumlanmasında hukukun gözetilmesini sağlar. ABAD aynı zamanda, AB hukukunun tek ve nevi şahsına münhasır yapısına da kaynaklık etmektedir.²⁵⁶

Bazı ihtilaflarda nihai inceleme merci, bazı ihtilaflarda üst merci statüsünde bulunan ABAD, her üye devletten bir tane olmak üzere altı yıl görev yapması için atanan 27 yargıçtan oluşur.²⁵⁷

Bağımsızlık ve tarafsızlık teminatına sahip olan hakimler, üye devletlerden bağımsız bir şekilde hukuki işlem icra etmektedirler. Divan'da ayrıca, hakimlerin yararlandığı bağımsızlık, tarafsızlık ve dokunulmazlık teminatından yararlanan 8 hukuk sözcüsü görev yapmaktadır. Tıpkı hakimler gibi hukuk sözcüleri de altı yıl görev yapmaktır. Hukuk sözcülerinden dördü daimi olarak Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya gibi büyük devletlerden oluşmakta, geriye kalan dört hukuk sözcüsü de kalan üye devletlerce rotasyon sistemiyle görevlerini icra etmektedir.²⁵⁸ Antlaşma, hakim ve hukuk sözcülerinin seçilmesine ilişkin hükümlere de ayrıntılı bir şekilde yer vermektedir. Bu bağlamda Antlaşma'da üye devletlerin hükümetleri, Genel Mahkeme ve Adalet Divanı Hakimleri ile kanun sözcülerini atamadan önce adayların bu göreve uygunluğuna ilişkin bir değerlendirme yapılması için konuyla ilgili yetkin yedi kişiden oluşan bir komisyonun oluşturulması belirtilmiştir.²⁵⁹

²⁵³ Bozkurt vd., *a.g.e.*, s.55.

²⁵⁴ ABA madde 19, ABİA madde 251-281.

²⁵⁵ Horspool and Humphreys, *a.g.e.*, p.66.

²⁵⁶ Güneş, "Lizbon Antlaşması Sonrasında...", s. 764, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_29.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013); Flamini, *a.g.m.*, p.60.

²⁵⁷ T.C. Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Sevim, *a.g.m.*, http://www.abgm.adalet.gov.tr/ab_kurumlar.html, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

²⁵⁸ Klaus-Deiter Borchardt, *The ABC Of European Union Law*, Publications Office Of The European Union, Luxembourg, 2010, p. 69.

²⁵⁹ Lizbon Antlaşması madde 224a (ABİA madde 255).

Bu nedenle, Antlaşma'da yalnızca üye devletlerce seçilen hakimlerin doğrudan atanması usulünün yerine bu hakimlerin ABAD'da göreve yapmaya ne kadar yetkin ve donanımlı olduklarının titizlikle incelenmesi usulü benimsenmiştir. Yasama ve yürütme organları üzerinde yapılan düzenlemelerin yargı organına da olumlu sirayet göstermesi meşruiyetini yasallık ve demokratiklik üzerine temellendiren Birliğin dinamizmini muhafaza etmesi açısından gereklilik olmanın ötesinde zorunluluktur.

Lizbon Antlaşması ABAD'ın yalnızca yapısıyla ilgili değil aynı zamanda görev, yetki ve bakmakta olduğu davalara ilişkin de yenilikler içermektedir. Bu bağlamda Antlaşma'da ABAD'ın Birlik içerisindeki rolünü güçlendirici nitelikte düzenlemelere yer verilerek, bakmakla yükümlü olduğu dava konularında da kapsam değişikliğine gidilmiştir. Daha önce suç, vize, iltica, göç ve Birlik içerisinde kişilerin mobilitesine ilişkin konularda ABAD'ın yetkisi sınırlıydı. Oysa bugün ABAD, bu alanlara ilişkin yorum yetkisini etkin bir şekilde kullanabilmektedir. Ayrıca AB Temel Haklar Şartı'nın Lizbon Antlaşması ile bağlayıcılık kazanması ile daha önce AİHS ile de çerçevesi çizilen hakların ihlali söz konusu olduğunda, bu ihlale ilişkin davaların ABAD kapsamında yargılanması gündeme gelmiştir.²⁶⁰

Birliğin sütunlu yapısına son verilmesiyle daha önce üçüncü sütunu oluşturan Polis ve Cezai Konularda Adli İşbirliği alanı, "Birliğin İç Politikaları ve Önlemleri" isimli 3. Kısımın "Özgürlük, Güvenlik ve Adalet" alanına dahil olmuştur. Böylelikle, Divanın daha önce üçüncü sütuna ilişkin karar verebilmesi üye ülkelerin muvafakat vermesine bağlıyken, yapılan yeni düzenlemeyle artık Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanına ilişkin konularda ön karar verebilmesi de mümkün duruma gelmiştir.²⁶¹ Ancak bu alana ilişkin üye devletlerin iç güvenlikleri, düzeni ve asayişini sağlamak adına polis ve kolluk güçleri tarafından gerçekleştirdikleri operasyonların orantılılıklarının incelenmesi ile ilgili ABAD'ın yetkisi yoktur.²⁶²

Antlaşma, gerçek veya tüzel kişilere karşı kısıtlayıcı önlemler uygulayan AB Konseyi kararlarının hukuki geçerlilikleriyle ilgili davalarda da ABAD'ın yetkilerine ilişkin çeşitli yenilikler içermektedir.²⁶³ Bu doğrultuda, Antlaşma ile gerçek veya tüzel kişilere de kendilerini ilgilendiren bir karar veya düzenleyici işleme karşı doğrudan dava açabilme hakkı tanınmıştır.²⁶⁴

²⁶⁰Sébastien Brisard, "The Court Of Justice Of The European Union And The Treaty Of Lisbon: Towards A Stronger System Of European Justice, *Epinworking Paper* ,No: 31 / September 2011, p.1-2, <http://www.ceps.eu/book/european-court-justice-empowered-after-lisbon>. (Erişim Tarihi: 25.04.2013).

²⁶¹Poroy, *a.g.e.*, s.164-165.

²⁶²Lizbon Antlaşması madde 240b (ABİA madde 276).

²⁶³Lizbon Antlaşması madde 240a (ABİA madde 275).

²⁶⁴Lizbon Antlaşması madde 230 (c) (ABİA madde 263).

ABAD'ın görmüş olduğu davaların ardından vermiş olduğu kararların üye devletlerce yerine getirilmesi de Birlikçe takip edilmektedir. Bu bağlamda Komisyon, Üye devletlerin Divan kararını uygulamak için gerekli önlemleri almadığı kanaatindeyse, bu devlete gözlemlerini sunma fırsatı vermesini müteakip, davayı Adalet Divanı'na getirebilmektedir. Hatta gerekli görülen durumlarda Komisyon, para cezasına da hükmedebilecektir. Buna ek olarak Komisyonun yasama prosedürü kapsamında almış olduğu önlemlerin üye devletlerce uygulanmadığını tespit etmesi halinde de konuyu ABAD'a intikal ettirebilme yetkisi vardır.²⁶⁵ Buradan yola çıkarak Komisyonun da cezai alanlarda yetki sahibi olduğu ve üye devletleri şartlar gerektirdiği durumlarda yaptırıma tabii tutabildiği de gözlerden kaçmamaktadır.

Antlaşma çerçevesinde, ABAD'la birlikte, üye devletler de Birlik hukuku kapsamında yer alan alanlarda adli korumanın etkinliğinin sağlanmasında sorumlu kılınmıştır.²⁶⁶ Adalet alanına getirilen bir başka önemli bir yenilik de madde 234'te yer almaktadır. Bu madde uyarınca, tutuklu şahısla ilgili ön karar usullerinin ABAD tarafından en kısa süre içerisinde tamamlanması hukuki alana taşınmıştır.²⁶⁷

Adalet, gerek gerçek gerekse tüzel kişileri oldukça yakından ilgilendiren önemli mekanizmalar arasında yer almaktadır. Esasen bireyi hedef alan düzenlemelerin, Birliğin de çıkarlarına hizmet edeceği ve meşruiyet zeminini hazırlayacağı aşikârdır. Bu nedenle, bireyi Birliğin faaliyetleri karşısında güçlü ve hukuksal donanımlara sahip bir aktör statüsüne taşımak, Birliğin bireye yönelik hukuka aykırı uygulamalarına karşı alınan önlemlerdendir. Bu bağlamda adaletin dinamizmini sağlamak da hukuki bir gerekliliktir. Bu gerekliliğin içerisine adil yargılanma hakkı kapsamında işleyişi hızlandırmak da girmektedir. Bu noktada özelde üye devletlerle yapılacak işbirliği genelde ise Birliğin yararına işleyen demokratik uygulamaların önemi son derece büyüktür.

2.2.1.6. AB Merkez Bankası²⁶⁸, Sayıştay²⁶⁹ ve Diğer Kurumsal Değişiklikler

AB Merkez Bankası, Sayıştay ve diğer kurumsal yapılar büyük oranda aynı şekilde işleyişlerine devam etmektedir. Lizbon Antlaşmasıyla Birliğin asli kurumları arasında yer alan Sayıştay'ın oluşumu ve görev süreciyle herhangi büyük bir

²⁶⁵ Lizbon Antlaşması madde 228 (a) ve 228 (b) (ABİA madde 260).

²⁶⁶ Lizbon Antlaşması madde 9F/1 (ABA madde 19).

²⁶⁷ Güneş, "Lizbon Antlaşması Sonrasında...", s. 765, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_29.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

²⁶⁸ Lizbon Antlaşması madde 245a- 245c (ABİA madde 282-284).

²⁶⁹ Lizbon Antlaşması madde 246- 248 (ABİA madde 284-287).

değişim öngörülmemiştir.²⁷⁰ Ancak AB Merkez Bankası, Antlaşma doğrultusunda AB kurumu statüsü kazanmıştır.²⁷¹

Ekonomik ve Sosyal Komite ile ilgili yapılan değişiklik ise daha önce iki yıl olan Başkan ve Başkanlık Divanı'nın süresinin iki buçuk yıla çıkarılmasıdır.²⁷² Benzer durum Bölgeler Komitesi için de söz konusudur. Aynı zamanda madde 259 (a) ve madde 263 (c) uyarınca, her iki komitenin de görev süreleri yapılan değişikliklerle 5 yıl olmuştur.²⁷³

2.2.2. Birliğin Tüzel Kişiliği ve Sütunlu Yapısına İlişkin Değişiklikler

20. yüzyıla kadar tüzel kişilik yalnızca devletler için öngörülen bir kavram iken çağımızda uluslararası yapının değişimi ile birlikte artık uluslararası ve ulusüstü örgütler için de geçerli olan bir hukuki statüyü ifade eder hale gelmiştir. Ulusüstü bir örgüt olan AB ile ilgili daha önceki Antlaşmalarda Toplulukların tüzel kişiliğine ilişkin hükümlere yer verilse de Birliğin tüzel kişiliğine ilişkin radikal yenilik Lizbon Antlaşması ile birlikte getirilmiştir.²⁷⁴

AB'nin "Avrupa Toplulukları, Ortak Dış Güvenlik Politikası (ODGP) ile Cezai Konularda Adli ve Polis İşbirliği" isimli üç sütunlu yapısının kaldırılarak tüzel kişiliğe sahip olması "Topluluk" teriminin değiştirilerek "Birlik" ibaresinin kullanılmasıyla başlamıştır. Bu değişiklikle birinci sütunda yer alan araçların diğer sütunlarda kullanılması ve ikinci ile üçüncü sütunlardaki hukuki araçların kaldırılması suretiyle tüm bu alanlara ilişkin amaçların Birliğin amaçları haline gelmesi sağlanmıştır. Yani Topluluğun tüm hak ve yükümlülükleri Birlikçe devralınmıştır. Buna ek olarak daha önce AT'nin ayrı bir hukuki birim olarak tüzel kişiliği ile uluslararası antlaşmalara imza koyabilme yetkisi AB'nin tüzel kişiliğe kavuşmasıyla AB'nin sahip olduğu bir yetki haline gelmiş ve AB üye devletler adına uluslararası antlaşmalara imza koyabilir konuma gelmiştir. Birliğin tüzel kişiliğe kavuşturulmasındaki temel amaç, AB'nin müzakere gücünü artırılması hedefiyle dünyada ve üçüncü ülkeler nezdinde etkin hale getirilmesidir.²⁷⁵

²⁷⁰ Özkan, *a.g.e.*, s.158-159.

²⁷¹ Emre Korumaz, "AB Anayasa Taslağı ve Lizbon Antlaşması: Karşılaştırmalı Bir Analiz", t.y., <http://akademik.zdergisi.com/?p=49>. (Erişim Tarihi: 14.04.2013).

²⁷² Lizbon Antlaşması madde 260 (ABİA madde 303).

²⁷³ Lizbon Antlaşması madde 259 (ABİA madde 302) ve Lizbon Antlaşması madde 263 (ABİA madde 305).

²⁷⁴ Derya Büyüktanır, "Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği'nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 27 (Güz 2010), ss. 87-110, s.102- 105, <http://www.uidergisi.com/wp-content/uploads/2013/02/dis-iliskiler-lizbon-antlasmasi.pdf>. (Erişim Tarihi: 14.04.2013).

²⁷⁵ Bilçen, a.g.m., s.2, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/docs/lizbonsumru24032010.pdf. (Erişim Tarihi: 28.10.2012); Büyüktanır, a.g.m., s.105, <http://www.uidergisi.com/wp-content/uploads/2013/02/dis-iliskiler-lizbon-antlasmasi.pdf>. (Erişim Tarihi: 14.04.2013).

Bu çerçevede madde 46A uyarınca, Birlik tüzel kişiliğe sahiptir. Bununla birlikte, Birliğin tüzel kişiliğe kavuşmasının Birliğin yasama işlemi yapması ve bu alanda faaliyet göstermesi anlamına gelmeyeceği de vurgulanan bir ek husus olmuştur.²⁷⁶ Bu hususla mevcut yanlış anlaşılmaların önüne geçilmesi hedeflenerek Birlik tüzel kişiliğinin ne anlama geldiğine işaret edilmiştir.

2.2.3. Birliğin Yetki Dağılımı ve Ulusal Parlamentolar

Birliğin sahip olduğu yetkiler ve nitelikleri, bu yetkilerin kullanılmasının denetimi ile yönetimi bütünleşmenin geleceği açısından Birliğin kuruluşundan beri üzerinde durulan konulardan biri olmakla birlikte asıl olarak Maastricht Antlaşması ile önem kazanmıştır. Birliğin yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlarının tespit edilmesine ilişkin konular Nice Antlaşması'na ekli "Avrupa Birliği'nin Geleceği Bildirisi"²⁷⁷ ile başlayan sürecin devamında geniş ölçüde tartışılan hususlar arasında yer almış ve Laeken Zirvesi sonrası açıklanan Bildiri²⁷⁸ ile Komisyon kapsamında oluşturulan çalışma gruplarından birinin de çalışma alanını oluşturmuştur. Nihai olarak, AB Anayasası'nın başarısızlığa uğraması nedeniyle de üzerinde büyük oranda değişikliğe gidilmeden Lizbon Antlaşması ile Birliğin yetkilerinin genel çerçevesi belirlenmiştir.²⁷⁹

Birliğin yetkilerinin sınırları, yetki devri ilkesi çerçevesinde belirlenmektedir. Bu yetkilerin kullanılması ise, yetki devri (ikincillik) ve orantısallık ilkeleri çerçevesinde şekillenmektedir.²⁸⁰ Bugün en etkili düzeyde karar alınması için yetki ve güçler ayrılığının önemli ilkelerinden biri olan ikincillik (*subsidiarity*) kavramı, Latince *subsidium* veya *subsidiaries* kelimelerinden türemiştir. Başlangıçta "yedek asker" anlamına gelen bu kelime sonradan daha dar bir anlamda, sosyal örgüt özerkliği kavramını açıklamak için kullanılmıştır.²⁸¹ Orantısallık ilkesi ise temelde tarihsel bir sürece referans vererek liberallerin aşırı kamu müdahalesinden korunması için

²⁷⁶ Baykal, "Avrupa Birliği'nde Anayasallaşma...", a.g.m., s.184.

²⁷⁷ "Avrupa Birliği'nin Geleceği Bildirisi" için bkz. "Declaration on The Future of The Union", http://www.cvce.eu/content/publication/2005/1/11/3ada83cf-5d6f-4c53-ab49-1f229554c6d2/publishable_en.pdf. (Erişim Tarihi: 21.04.2013).

²⁷⁸ "Avrupa Birliği'nin Geleceği Hakkında Laeken Deklarasyonu" için bkz. "Laeken Declaration on The Future of The European Union", <http://european-convention.eu.int/pdf/1knen.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.04.2013).

²⁷⁹ Sanem Baykal, "Avrupa Birliğinde Yetki Sorunu ve Lizbon Antlaşması", Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (ed.), *Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, ss. 235-273, s.235.

²⁸⁰ Lizbon Antlaşması madde 3b/1 (ABA madde 5).

²⁸¹ Jolanta Bieliauskaitė, "The Impact of The Principle of Subsidiarity on The Implementation of Socio-Economic Human Rights in Lithuania: Theoretical Approach", *Jurisprudence*, 2012, 19(1), 231–248, p.233-234.

tasarlanmıştır.²⁸² ABAD'ın içtihatlarıyla ortaya çıkan bu prensip, ikincillik ilkesine nazaran daha geniş bir uygulama alanına sahiptir. İkincillik, yetki kullanmaya yer olup olmadığını ifade ederken, orantısallık daha çok yetkinin nasıl kullanılacağı ile ilgilidir. Yani münhasır yetki alanına giren alanlarda da uygulanabilmektedir.²⁸³

Lizbon Antlaşması bu ilkeleri korumakla birlikte bu ilkelerin uygulanmasına ilişkin yeni usullere de yer vermiştir. Bu kapsamda Komisyonun ikincillik ilkesini ihlal edecek olan bir yasama girişimi söz konusu olduğunda, ulusal parlamentolar²⁸⁴ kendilerine ayrılan oyların üçte bir çoğunluğunu sağlayarak ikincillik ilkesini ihlal edecek olan yasa tasarısıyla ilgili şikayetlerini aktaran “sarı kart” isimli bir itiraz mekanizmasını devreye koyabileceklerdir. Komisyon ise sarı karta cevaben bu yasa tasarısını inceleyecek ve ardından ya yasayı geri çekecek ya değiştirecek ya da yasayı olduğu gibi koruyacaktır. Ancak Komisyonun üçüncü seçeneği seçmesi durumunda, ulusal parlamentoların çoğunluğu ile “turuncu kart” isimli ikinci itiraz mekanizması devreye girecektir.²⁸⁵ Sonrasında AB Konseyi ve Parlamento (yasa koyucu), Komisyonun yasa tasarısının ikincillik ilkesi ile uyumlu olup olmadığıyla ilgili oylamaya gidecektir.²⁸⁶ Bu aşamada AB Konseyi üyelerinin %55 çoğunluğu veya Avrupa Parlamentosunun geçerli oylarının çoğunluğu ile tasarının ikincillik ilkesi ile uyumlu olmadığı kanaatindeyse bu yasama işlemi daha fazla değerlendirilmeyecektir.²⁸⁷

Bu noktadan hareketle, bir taslak yasama işlemi kabul edilmeden önce bu taslağın ulusal parlamentolarca engellenebilmesinin ulusal parlamentoların rollerini daha güçlü bir konuma gelmesini sağladığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ancak her ne kadar ulusal parlamentoların rolleri güçlendirilse de nihai kararı verecek olan yine AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosudur. Bu bakımdan ulusal parlamentolar yasama sürecinde doğrudan merkezi rol oynamak yerine, sadece

²⁸²Robert Schütze, “Subsidiarity After Lisbon: Reinforcing The Safeguards Of Federalism?”, Cambridge Law Journal, 68(3), November 2009, 525–536, p. 533.

²⁸³Özkan, *a.g.e.*, s.95.

²⁸⁴Hatta bununla ilgili Lizbon Antlaşması madde 61B’de ulusal parlamentoların taslak yasama işlemlerinin Lizbon Antlaşması’na Ekli İkincillik ve Orantısallık İlkelerinin Uygulanması Hakkında Protokol uyarınca ikincillik ilkeleri ile uyumlu olmasının sağlanması gerekliliği ifade edilerek ulusal parlamentolara bu anlamda bir yükümlülük de getirmektedir. Bkz. Lizbon Antlaşması madde 61B (ABIA madde 69).

²⁸⁵Bu uygulama ile ilgili Lizbon Antlaşması’na Ekli İkincillik ve Orantısallık İlkelerinin Uygulanması Hakkında Protokolünün 7/3. maddesinde olağan yasama usulü bağlamında ulusal parlamentolara ayrılan oyların basit çoğunluğu ile taslak yasama kararının ikincillik ilkesi ile uyumlu olmadığına dair bir karar oluşturduğunda Komisyon ve AB Konseyi’nin bir kez daha inceleme yapacağı ifade edilmiştir.

²⁸⁶Joshua Louis Miller, “A New ‘Democratic Life For The European Union? Administrative Lawmaking, Democratic Legitimacy, and The Lisbon Treaty”, Contemporary Politics, Vol. 17, No. 3, September 2011, 321–334, p.327.

²⁸⁷İkincillik ve Orantısallık İlkelerinin Uygulanması Hakkında Protokol madde 7/3(b).

müdahale edici bir rol üstelenmektedir. Bu da Protokolün 7/3. Maddesinin teoride kalarak pratiğe uygulanamayacağı yönündeki eleştirileri yükseltmektedir.²⁸⁸

Ancak burada asıl vurgulanması gereken önemli husus, bu sistemin yasama sürecinde bir “erken uyarı sistemi” (*early warning system*) oluşturarak daha yasama süreci başlamadan parlamentoların bir önerge ile başvurma hakkına sahip olmasıdır.²⁸⁹ “Erken Uyarı Sistemi”, siyasi ve yargısal olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Siyasi kısım, ulusal parlamentoların kendilerine gönderilen tasarıları ikincillik ilkesi çerçevesinde değerlendirmesi aşamasından oluşmaktadır. Yargısal kısım ise, ulusal parlamentoların ikincillik ilkesi kapsamında itirazlarına rağmen karara dönüşen tasarıya karşı ulusal parlamentoların hükümetleri aracılığı ile iptal davası açma aşamasında devreye girmektedir.²⁹⁰ Bir nevi alarm niteliğine sahip olan bu mekanizma ile yasama işleminin kesinleşmesinden sonra dönüşü olmayacak uygulamaların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Sürecin başından itibaren ulusal parlamentoların entegre olabilmesinin de önünü açan bu sistem aynı zamanda parlamentolar arası işbirliği sürecini kuvvetlendirmeye de yöneliktir.

Parlamentoların karar alım süreciyle ilgili düzenlemeler de daha etkin olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, her ulusal parlamentonun iki oy hakkı vardır. Eğer ki, ulusal parlamento sistemi iki kamaralı bir yapıya sahipse her kamara bir oy hakkına sahiptir.²⁹¹ Ancak taslak yasama işlemine karşı öngörülen üçte birlik baraj, taslak yasama kararının Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanında olması durumunda dörtte bir olarak belirlenmiştir.²⁹² Diğer konulara nazaran, Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanında hazırlanan taslak yasama işlemlerine Birliğin daha titizlikle yaklaştığı görülmekle birlikte, üye ülkelerin de bu alanlara ilişkin endişelerini gidermek amacıyla denetim mekanizmalarının daha etkin bir duruma getirilmesi öngörülmüştür.

Bu bağlamda madde 8C’de Avrupa Birliği’nde Ulusal Parlamentoların Rolü Hakkında Protokol uyarınca ulusal parlamentolara yasama süreciyle ilgili bilgi alarak, ikincillik ve orantısallık ilkelerinin uygulanmasına ilişkin mekanizma ile uyumlu uygulamalarda bulunarak, Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanlarına ilişkin

²⁸⁸Fabio Tronchetti, “National Parliaments As Guardians Of Subsidiarity: A Feasible Task Or An Utopist Chimera?”, Journal of US-China Public Administration, September 2010, Volume:7, No:9, Serial No.59, 15-26, p. 22.

²⁸⁹Yüksel Metin ve Yakup Altan, “Lizbon Antlaşması Sonrasında Subsidiarite İlkesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2011, Cilt: 16, Sayı: 3, ss.131-147, s. 142, <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2011-3-8.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

²⁹⁰İlke Göçmen, “Ulusal Parlamentoların Avrupa Bütünleşmesindeki Rolü ve Lizbon Antlaşması”, Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (ed.), **Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, ss. 275-313, s.297-298.

²⁹¹Lizbon Antlaşması’na ekli “İkincillik ve Orantısallık İlkelerinin Uygulanması Hakkında Protokol”madde 7/1 ve madde 7/2.

²⁹²Lizbon Antlaşması’na ekli İkincillik ve Orantısallık İlkelerinin Uygulanması Hakkında Protokol madde 7/2.

politik değerlendirme süreçlerine müdahil olarak, Antlaşmaların değerlendirilmesi ve Birliğe katılım başvuruları ile ilgili süreçlerde aktif rol alarak ve bu aktif rolün ulusal parlamentolar ve Avrupa Parlamentosu ile parlamentolar arası işbirliğinde de devam ettirilmesi ile ilgili yetki ve yükümlülükler yüklenmiştir.²⁹³

Bu yükümlülüklerin sağlanması amacıyla, Avrupa Birliği'nde Ulusal Parlamentoların Rolü Hakkında Protokol, "Ulusal Parlamentolar İçin Bilgi" ve "Parlamentolar Arası İşbirliği" olarak iki kısma ayrılmıştır.²⁹⁴ Protokolün 1. maddesinde Komisyonun, danışma belgelerinin (yeşil ve beyaz kitaplar ile tebliğler) yayımlanmasının ardından ulusal parlamentolara ileteceği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Komisyon, yıllık yasama programının yanı sıra, diğer yasama planlaması ve politik araçlarını da Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyi ile aynı zamanda ulusal parlamentolara iletecektir.²⁹⁵

Ayrıca AB Konseyi gündemleri, AB Konseyinin taslak yasama kararına ilişkin görüşmeleri sırasında aldığı toplantı notları ve Sayıştay yıllık raporu da ulusal parlamentolara gönderilerek Birlik üye devletlerinin bilgilendirilmesi sağlanacaktır.²⁹⁶

Parlamentolar arası işbirliğine ilişkin de Lizbon Antlaşması, Avrupa Parlamentosu ve ulusal parlamentoların beraberce Birlik dahilinde düzenli ve etkili bir parlamentolar arası işbirliğinin oluşturulmasını teşvik etmeyi gerektirdiğini ifade etmektedir.²⁹⁷

Avrupa bütünleşmesinin önü gitgide açıldıkça ulusal parlamentoların da bu süreçte işbirliği arayışı yükselişe geçmekte, hem ulusal parlamentolar arasında, hem de ulusal parlamentolar ve Avrupa Parlamentosu arasında yeni işbirliği alanları oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, toplantılar ve parlamentolar arası ziyaretler ile bu ilişkilerin sürdürülmesine ve canlı tutulmasına gayret gösterilmektedir.²⁹⁸

Bu çerçevede, Lizbon Antlaşması AB'nin yalnızca merkezi yönetimlerine değil, aynı zamanda ikincilik ilkesi kapsamında üye devletlerin bölgesel ve yerel yönetimlerine de açık bir şekilde yer vermiştir. Böylece ulusal parlamentolar, İkincilik ve Orantısallık İlkelerinin Uygulanması Hakkında Protokol çerçevesinde ilk kez bir kontrol aracına sahip olmuştur.²⁹⁹ Görüldüğü üzere AB, ulusal parlamentoların karar alım sürecine müdahil olmasına, bilgilendirilmesine ve ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik gerekli yasal zemini hazırlamıştır. Bu çerçevede hem Birliğin asli organları

²⁹³ Lizbon Antlaşması madde 8C (ABA madde 12).

²⁹⁴ Göçmen, a.g.m., s.303.

²⁹⁵ Lizbon Antlaşması'na Ekli Ulusal Parlamentoların Rolü Hakkında Protokol madde 1.

²⁹⁶ Lizbon Antlaşması'na Ekli Ulusal Parlamentoların Rolü Hakkında Protokol madde 5 ve madde 7.

²⁹⁷ Lizbon Antlaşması'na Ekli Ulusal Parlamentoların Rolü Hakkında Protokol madde 9.

²⁹⁸ Göçmen, a.g.m., s.279.

²⁹⁹ Metin ve Altan, a.g.m., s.145, <http://sablonsdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2011-3-8.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

hem de üye devletlerin parlamentoları bu konuda yetkili bir yönetim ve denetim mekanizması statüsüne getirilmişlerdir. En tepedeki yönetim makamından, halka en yakın idari birimlere kadar tüm kurumlar bu alanda sorumlu ve yetkili kılınmıştır.

İkincilik ve orantısallık ilkeleri kapsamında ulusal parlamentoların rolünü de dahil edecek şekilde Birliğin yetkilerini üçe ayırmak mümkündür:

- Birliğin Yetki Alanına Girmeyen Alanlar (yani üye devletlerin yetkili oldukları alanlar)
- Birliğin münhasır yetkisinin bulunduğu alanlar
- AB ile üye devletlerin arasında paylaşılan alanlar.³⁰⁰

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Birliğin yetkileri dahilinde hareket edebilmesinin koşulu üye devletlerin Birliğe Antlaşmalar doğrultusunda verdiği yetkilere bağlıdır.³⁰¹ Buradan çıkacak hukuki sonuç ise Birliğin, üye devletlerin yetki vermediği hiçbir alanda yetki sahibi olamayacağıdır.

Birlik, münhasır yetkisine girmeyen alanlarda söz konusu faaliyetlerin amaçlarında üye devletlerce merkezi, bölgesel ve yerel düzeyde yeterince başarı sağlanamaması durumunda ve bu amaçların Birlik düzeyinde daha iyi bir şekilde gerçekleştirilebileceği koşullarda ancak hareket eder.³⁰² Yani burada Birliğin faaliyete geçebilmesinin şartı gerçekleştirilecek faaliyetin belirlenen amaçlar doğrultusunda Birlik düzeyinde daha iyi gerçekleştirilebilmesidir. Ancak bu koşulla Birlik hareket geçebilecektir. Yalnız, bu faaliyetlerin sınırı orantısallık ilkesi gereğince, Antlaşmaların amaçları için gerekli olanın aşılmasıdır.³⁰³ Ancak ulusal faaliyet üye devletlerce gerçekleştirilecekse de bu durumda bu faaliyet, mümkün olduğunca yönetimin en alt kademeleri (halka en yakın yerel idareler) tarafından yapılmalıdır.³⁰⁴

AB'nin yetkileriyle ilgili kategoriler Lizbon Antlaşması'nın ABİA'yı tadil eden bölümünde ve "Birlik Yetkisinin Kategorileri ve Alanları" başlıklı kısmında toplanmıştır.

Buna göre, madde 2A'da Birliğin münhasır yetkiye sahip olduğu alanda yalnızca kendisinin yasama işlemi yapabileceği ifade edilmekte; üye devletlerinse sadece Birlik tarafından yetkilendirildikleri takdirde ve yalnızca Birlik faaliyetlerinin uygulanması amacıyla bağlayıcı hukuki faaliyetlerde bulunabilecekleri vurgulanmaktadır.³⁰⁵

³⁰⁰ Baykal, "Avrupa Birliğinde Yetki Sorunu ve Lizbon...", s.238-239.

³⁰¹ Lizbon Antlaşması madde 3b/2 (ABA madde 5).

³⁰² Lizbon Antlaşması madde 3b/3 (ABA madde 5).

³⁰³ Lizbon Antlaşması madde 3b/4 (ABA madde 5).

³⁰⁴ Bozkurt vd., **a.g.e.**, s.33.

³⁰⁵ Lizbon Antlaşması madde 2A/1 (ABİA madde 2).

Birliğin münhasır yetkiye sahip olduğu alanlar şunlardır³⁰⁶:

- Gümrük birliği
- İç pazarın işleyişi için gerekli rekabet kurallarının tesisi
- Para birimi Avro olan üye devletler için para politikası
- Ortak balıkçılık politikası kapsamında biyolojik deniz kaynaklarının korunması
- Ortak ticaret politikası.

Bunlara ek olarak Birlik, uluslararası antlaşmaların akdedilmesinde Birliğin hukuki düzenlemesi olarak görülen, Birliğin yetkilerinin uygulanmasına olanak veren veya akdedilmesi ortak kuralları etkileyebildiği veya kapsamını değiştirebildiği durumlarda da münhasır yetkiye sahiptir.³⁰⁷

Eğer bir yetki Birlik ile üye devletler arasında paylaşılıyorsa, hem Birlik hem de üye devletler bu alanda yasama işlemi yapabilir ve bağlayıcı hukuki düzenlemeler kabul edebilir. Ancak burada şu nokta vurgulanmaktadır: Üye devletler Birliğin yetkisini icra etmediği veya icra etmeyi durdurduğu kapsamda yetkilerini icra edebileceklerdir.³⁰⁸ Bu doğrultuda Birlik ile üye devletler arasında paylaşılan yetki alanları³⁰⁹ ise şunlardır:

- İç Pazar
- Bu Antlaşma'da belirtilen yönleri bakımından sosyal politika
- Ekonomik, sosyal ve territoryal uyum
- Biyolojik deniz kaynaklarının korunmasının dışında tarım ve balıkçılık
- Çevre
- Tüketicinin korunması
- Ulaşım
- Trans-Avrupa ağları
- Enerji
- Özgürlük, güvenlik ve adalet alanı
- Bu Antlaşma'da belirtilen yönleri bakımından, kamu sağlığıyla ilgili ortak güvenlik kaygıları.

Bunlara ek olarak, Antlaşmalar'da belirtilen belli alanlarda ve koşullar altında Birlik, bu alanlardaki yetkilerini aşmadan üye devletlerin faaliyetlerini destekleme, koordine etme ve tamamlama yetkisine sahiptir. Ancak bu alanlara ilişkin Birliğin

³⁰⁶Lizbon Antlaşması madde 2B/1 (ABİA madde 3).

³⁰⁷Lizbon Antlaşması madde 2B/2 (ABİA madde 3).

³⁰⁸Lizbon Antlaşması madde 2A/2 (ABİA madde 2).

³⁰⁹Lizbon Antlaşması madde 2C/2 (ABİA madde 4).

kabul ettiği hukuki düzenlemeleri üye devletin mevzuatıyla uyumlaştırmayı gerekli kılmamaktadır.³¹⁰ Bu alanlar ise Antlaşma'da şu şekilde belirlenmiştir:³¹¹

- İnsan sağlığının korunması ve iyileştirilmesi
- Sanayi
- Kültür
- Turizm
- Mesleki eğitim, öğretim, gençlik ve spor
- İdari işbirliği.

2.2.4. Çok Vitesli Avrupa (Multi-Speed Europe) ve Güçlendirilmiş İşbirliği

AB gittikçe genişleyen yapısıyla artan ve çeşitlenen ihtiyaçlara cevap verme noktasında yetersiz kaldığından yeni arayışlar içerisine girilmiştir. Federal bir oluşumun sinyallerini veren Anayasa'nın da reddedilmesi şokunun ardından hedeflenen ideallerden uzaklaşmadan ılımlı düzenlemelerle Birlik içerisindeki pürüzlerin ortadan kaldırılması yoluna gidilmiştir. Her üye devletin aynı amaçlar etrafında toplanarak işbirliği yapması veya farklı gelişme düzeyleri bakımından ortak bir frekansın tutturulması mümkün olmadığından, Birlik hukuku kapsamında üye devletlerin çeşitli politikalar çevresinde işbirliği yapacağı mekanizmalar öngörülmüştür.

“Çok vitesli Avrupa” (*multi-speed Europe*) kavramıyla açıklanan bu yaklaşım, Avrupa entegrasyonu kapsamında üye devletlerin alt gruplar oluşturarak ortak amaçlar temelinde bütünleşen üye devletleri ifade etmenin yanı sıra esnek bütünleşme doğrultusunda Birliğin sürekliliğine de hizmet etmektedir.³¹² Çok vitesli Avrupa kavramı bütünleşme süreciyle paralel bir şekilde geliştirilmiş olsa da kökleri aslında Birliğin daha eski sürecine dayanmaktadır. 1975 tarihli Tindemans Raporu³¹³, Birlik içerisinde yapılan her uygulamanın ekonomik ve mali farklılıklar nedeniyle tüm üye devletlerde aynı anda ve aynı düzeyde uygulanamayacağından hareketle, bir kısım üye ülkenin daha hızlı ilerleme gösterdiği alanlarda kalan ülkelerin de bu ilerlemeye yetişebilmek için yardım alması önerisini getirmiştir.³¹⁴

³¹⁰Lizbon Antlaşması madde 2A/5 (ABİA madde 2).

³¹¹Lizbon Antlaşması madde 2E (ABİA madde 6).

³¹²“Flexibility And The Future Of The European Union: A Federal Trust Report on Flexible Integration In The European Union”, 2005, p. 7-8, http://mayapur.securesites.net/fedtrust/filepool/FedT_Flexibility_report.pdf. (23.04.2013).

³¹³Tindemans Raporu'nun orijinal metni için bkz. “Tindemans Report on European Union (29 December 1975)”, <http://www.fransamalingvongesusau.com/documents/cw/CH1/13.pdf>. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

³¹⁴Tolga Candan, “Avrupa Birliği'nde Esnek Bütünleşme Modelleri ve ‘Güçlendirilmiş İşbirliği’ Kavramı”, **Avrupa Birliği Temel Konular**, Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak, Deniz Senemoğlu (ed.), İmaj Yayınevi, Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak, Deniz Senemoğlu (ed), Ankara, 2011, ss.307-329, s.315-316.

Yani, tek bir amaca yönelik tüm üye devletlerin aynı usullerle aynı hedefe yönelmesinin yerine bir nevi farklı hız ve yöntemlerle farklılaştırılmış bir bütünleşmenin kanalları açılmaktadır.

Derinleşme sürecine esneklik katan yeni yönelimler bütünleşmeye ilişkin terminolojiyi de çeşitlendirmiştir. Bu bağlamda, çok vitesli Avrupa (*multi-speed Europe*), değişken geometrili Avrupa (*Europe of Variable Geometry*), derecelendirilmiş bütünleşme (*graduated integration*), yakın işbirliği (*closer cooperation*), güçlendirilmiş işbirliği (*enhanced cooperation*), ana çekirdek (*hard core*), tek merkezli iç içe geçmiş halkalar (*concentric circles*), á la carte Avrupa (*à la carte Europe*) gibi kavramlar bütünleşmeyi açıklamaya çalışan farklı yaklaşımları yansıtmaktadır.³¹⁵ Her ne kadar Birlik için farklı bütünleşme modelleri öne sürülse de tamamının üye devletler arasındaki işbirliğini güçlendirmeyi amaçladığı ifade edilebilir.

Güçlendirilmiş işbirliği ilk olarak, Amsterdam Antlaşması'nda adli ve cezai konularda işbirliği yapılmasına ilişkin hükümler doğrultusunda tanımlanmış ve sonrasında Nice Antlaşması'nda basitleştirilmiş bir şekilde ele alınmıştı. Lizbon Antlaşması'nda ise savunmaya ilişkin konular da bu alana dahil edilerek kapsamı genişletilmiş ve ek olarak savunmaya yönelik kalıcı yapısal işbirliğine (*permanent structured cooperation*) gidilebileceği ifadesine yer verilmiştir.³¹⁶

Güçlendirilmiş işbirliği özü itibarıyla kurumsal esnekliğin bir yansıması olarak ele alınabilir. Birlik hukukunda Amsterdam Antlaşması ile “son başvuru mekanizması” olarak ortaya koyulan güçlendirilmiş işbirliği, tüm üye devletleri bünyesine alan bir faaliyet alanı oluşturulmadığında, bu faaliyet alanında mutabık kalan üye devletlerin ortak istekleri doğrultusunda uygulanabilecek bir mekanizmayı ifade eder. Bununla birlikte, güçlendirilmiş işbirliğinin ancak Birlik Müktesebatı (*Acquis Communautaire*) kapsamında ve Antlaşmalar doğrultusunda yapılabileceği, Birliğin cevaz vermediği hiçbir alanda bu mekanizmaya başvurulamayacağı da önemle belirtilmiştir.³¹⁷ Bir başka deyişle, üye devletler güçlendirilmiş işbirliğini yalnızca Birliğin verdiği yetkiler çerçevesinde kullanabileceklerdir. Bu hakların sınırsız bir şekilde kullanılamayacağı ve hatta Birlik hukukuna ters düşen uygulamaların yapılamayacağı vurgulanmıştır.

³¹⁵ Elif Uçkan Dağdemir, “Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Sürecinde Esneklik Kavramı: Amsterdam Antlaşması Çerçevesinde Bir Değerlendirme” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56-2, ss.22-41, s.23, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/471/5413.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.04.2013).

³¹⁶ “Enhanced Cooperation”, t.y., http://en.wikipedia.org/wiki/Enhanced_cooperation. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

³¹⁷ Hervé Bribosia, “Multispeed Europe? Flexibility And Enhanced Cooperation In The EU”, Challenge Europe, Issue: 17, December 2007, p.26-27, <http://www.sant.ox.ac.uk/people/knicolaidis/atonement1.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.04.2013).

Lizbon Antlaşması Birliğin amaçlarının gerçekleştirilmesi için güçlendirilmiş işbirliğinin koşullarına yönelik ayrıntılı ve esnek hükümler içermektedir. Lizbon Antlaşması madde 10/1'e göre, güçlendirilmiş işbirliğinin amacı, entegrasyon sürecini güçlendirerek Birliğin çıkarlarını korumak ve hedeflerini geliştirmektir. Böyle bir işbirliği süreci tüm üye devletlere daimi olarak açıktır.³¹⁸ Bununla ilgili ayrıca madde 280C/1 de bu sürecin katılım koşullarını sağlayan tüm üye devletlerin katılımına açık olduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Ayrıca, Komisyon ve işbirliğine katılan üye devletler, mümkün olduğunca çok sayıda üye devletin güçlendirilmiş işbirliğine katılımını teşvik etmekle yükümlü kılınmıştır.³¹⁹

Lizbon Antlaşması'nda sayısı yirmi yediye ulaşan Birliğin karar alma sürecinin daha esnek bir yapıya kavuşturulması ile ilgili, Adalet ve İç İşleri başta olmak üzere birçok alanda nitelikli çoğunlukla karar alınacağı hükmedilmiştir. Böylece tek bir üyenin veto ederek karar alma sürecini tıkaması ve uygulamayı engellemesinin de yolu kapatılmış olmaktadır.³²⁰

Bu bağlamda esnekliğe referans veren son düzenlemelerle güçlendirilmiş işbirliği (*enhanced cooperation*) "son başvuru mekanizması" olmaktan çıkarılarak, bu mekanizmanın AB Konseyi kararı uyarınca karar alma sürecinin başında da kullanılabilmesinin önü açılmıştır. Bunun yanında, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) alanı dışındaki AB Konseyi kararlarının nitelikli çoğunlukla alınması kararlaştırılmıştır. ODGP'ye ilişkin kararlar ise istisnai bir şekilde oybirliği ile alınacaktır. Ayrıca AB Konseyince alınacak kararların, üye devletlerin katılımı ve kapasitenin test edilmesi gibi koşulları belirleyeceğinin de altı çizilmiştir.³²¹

Güçlendirilmiş işbirliğine ilişkin en radikal değişim ise "passerelle" sisteminde gerçekleşmiştir. Bu sistem, güçlendirilmiş işbirliğinin uygulanması aşamasında katılan üye devletlere belirtilen usulleri değiştirme yetkisi vermektedir. Böylece bu devletler karar alım mekanizması ile ilgili nitelikli oy çoğunluğu sistemi veya olağan yasama usulünü kullanmayı tercih edebileceklerdir.³²²

Güçlendirilmiş işbirliğinin kurulması için gerekli asgari üye devlet sayısı Nice Antlaşması'nda 8 iken, Lizbon Antlaşması'nda bu sayı en az 9 olarak belirlenmiştir.³²³ Bu doğrultuda münhasır yetki alanları ile ODGP dışında aralarında güçlendirilmiş işbirliği kurmak isteyen üye devletlerin öncelikle Komisyona talepte bulunmaları gerekmektedir. Komisyon, güçlendirilmiş işbirliğinin kapsamı ve

³¹⁸ Lizbon Antlaşması madde 10/1 (ABA madde 20).

³¹⁹ Lizbon Antlaşması madde 280C/1 (ABIA madde 328).

³²⁰ Candan, a.g.m., s.324.

³²¹ "Güçlendirilmiş İşbirliği (Enhanced Cooperation)", t.y., http://www.ikv.org.tr/sozluk.asp?bas_harf=G&anahtar=&sayfa=&id=2956. (Erişim Tarihi: 23.04.2013).

³²² Bribosia, a.g.m., p. 29, <http://www.sant.ox.ac.uk/people/knicolaidis/atonement1.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.04.2013).

³²³ Candan, a.g.m., s.325.

hedeflerini içeren bu talebe ilişkin AB Konseyine bir öneri sunacaktır. Ancak, sunmadığı takdirde durumu üye devletlere nedenleriyle açıklama yükümlülüğü altındadır.³²⁴

Güçlendirilmiş işbirliği kapsamında ele alınması gereken bir diğer konu da bu terimin kalıcı yapısal işbirliği (*permanent structured cooperation*) ile arasındaki benzerlik ve farklılıklara ilişkindir. Her iki işbirliği de AB Konseyi kararıyla oluşturulması bakımından benzer olmasına karşın; kalıcı yapısal işbirliği katılım koşullarının önceden tespit edilmesi ve kapsamının daha geniş nitelikte olması ve kalıcı bir yapıya sahip olması açısından güçlendirilmiş işbirliğinden farklılık göstermektedir.³²⁵

Güçlendirilmiş işbirliğinin esas değeri, Birlik hukuku içerisinde farklı uygulamalar oluşturan bir platform sağlamasında saklıdır.³²⁶ Ancak güçlendirilmiş işbirliği, farklı alanlarda farklı gruplaşmalara yol açacağı ve bunun da Birliğin ahenkli yapısını değiştireceği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Çünkü böyle bir işbirliği, Birlik genelinde uygulanacak politikaların yolunu kapayacağı riskini de taşımaktadır. Ancak, doğasını özgürlük üzerine temellendiren Birliğin böylesi uygulamalar olmaksızın da devamlılığını sağlaması güç görünmektedir. Bu çerçevede genişlemeye paralel bütünleşmenin ve derinleşmenin Birliğin tek sesliliğini etkilemeden farklı fikirlere açık olabilmesi ve bu bıçak sırtı dengenin sağlanabilmesi güçlendirilmiş işbirliğinin demokratikliği ile doğru orantılıdır.

2013 itibariyle, güçlendirilmiş işbirliği AB tarihinde ilk kez uluslararası evlilik yapan çiftlerin boşanmalarındaki hukuki süreçlere ilişkin konu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Buna göre çiftler, boşanma esnasında hangi ülkenin hukukuna göre boşanmak istedikleri hususunda seçimlik hakka sahip olmuşlardır. 22 Temmuz 2010'da AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanan bu kanunla amaçlanan, boşanma aşamasında çiftlerin yaşayacakları muhtemel sorunların önüne geçmektir.³²⁷ Bu işbirliği sürecine dahil olan devletler ise, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Fransa, Almanya, Macaristan İtalya, Letonya, Lüksemburg, Malta, Portekiz, Romanya, Slovenya ve İspanya'dan oluşan 14 devlettir.³²⁸

Bununla birlikte, bu işbirliğini müteakip 12 üye devlet de bir başka alanda güçlendirilmiş işbirliğine gitmek üzere Aralık 2010'da AB çapında uygulanacak bir

³²⁴ Lizbon Antlaşması madde 280D/1 (ABİA madde 329).

³²⁵ Mindek ve Özler, *a.g.e.*, s.63-64.

³²⁶ Jan-Jaap Kuipers, "The Law Applicable to Divorce as Test Ground for Enhanced Cooperation", *European Law Journal*, Vol: 18, No:2, March 2012, 201–229, p.211.

³²⁷ "A First In EU History: Enhanced Cooperation To Help International Couples Is In Force", 05.08.2010, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-1035_en.htm. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

³²⁸ "The European Union's First Use Of Enhanced Cooperation To Help International Couples Approved By EU Governments", 12.07.2010, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-917_en.htm?locale=en. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

patent sistemi için talepte bulunmuştur. Bu düzenleme ile üye devletler arasındaki patent haklarına ilişkin farklılıkların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Aynı zamanda, AB kapsamında mucitlerin patent haklarının daha kolay ve ucuz olacak şekilde korunarak, Avrupa'nın yenilikçi işletmeleri için bu hakların ihlalleri karşısında yasal bir mücadele alanının yaratılması amaçlanmıştır.³²⁹

Son olarak 22 Ocak 2013 tarihinde AB Konseyi, 11 üye devleti de kapsayan "mali işlem vergisi"ne ilişkin güçlendirilmiş işbirliği kararını kabul etmiştir. Belçika, Almanya, Estonya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Avusturya, Portekiz, Slovenya ve Slovakya da bu işbirliği kapsamında yer alan ülkelerdir.³³⁰

Mali işlem vergisinin üç temel hedefi vardır: İlki farklı ulusal yaklaşımları azaltarak Tek Pazar'ı güçlendirmek, ikincisi kamu gelirlerine adil ve önemli bir gelir sağlamak, son olarak da reel ekonomiye yönelik daha sorumlu faaliyetlerde mali sektörü destekleyecek ve teşvik edecek düzenlemeleri sağlamaktır. Ancak güçlendirilmiş işbirliği başlamadan önce üye devletlerin oybirliğiyle kabul edilmesi ve Avrupa Parlamentosu'na danışılması gerekmektedir.³³¹

2.2.5. Bütçeye İlişkin Yenilikler

Lizbon Antlaşması, bütçeye ilişkin yenilikleri ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Öncelikle Lizbon Antlaşması'na göre, 1 Ocak-31 Aralık tarihleri mali yıl kabul edilmiş, madde 272 uyarınca da yıllık bütçenin Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyi tarafından oluşturulacağı hükme bağlanmıştır. Böylece Antlaşmayla Avrupa Parlamentosu'nun yetki alanı da genişletilmiştir. Bununla birlikte, daha etkin bir bütçe planı oluşturmak için harcamalardaki zorunlu olan ve olmayan ayrımı da kaldırılmıştır.³³²

Bütçenin hazırlanma usulüne ilişkin değişiklikler de yine madde 272'de yer almaktadır. Buna göre AB Merkez Bankası dışında tüm kurumlar, gelecek yıl için harcama tahminlerini 1 Temmuz'dan önce düzenlemesinin ardından Komisyon tüm bu gelir ve gider tahminlerini içeren taslak bir bütçe hazırlar.³³³ Ardından bütçenin

³²⁹“EU Patent: Parliaments Gives Go-Ahead For Enhanced Cooperation”, 15.02.2011, <http://www.europarl.europa.eu/news/en/pressroom/content/20110215IPR13680/html/EU-patent-Parliament-gives-go-ahead-for-enhanced-cooperation>. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

³³⁰“Financial Transaction Tax: Council Agrees To Enhanced Cooperation”, 22.01.2013, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/134949.pdf. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

³³¹“Financial Transaction Tax Under Enhanced Cooperation: Commission Sets Out Details, 14.02.2013, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-115_en.htm. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

³³²Sevda Akar, “Lizbon Antlaşmasının Avrupa Birliği Bütçe Sürecine Getirdiği Yenilikler ve 2010 Avrupa Birliği Bütçesi, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Yıl: 2010, Cilt: XXVIII, Sayı: I, ss.161-170, s.164, http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2010_1/09_akar.pdf. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

³³³Lizbon Antlaşması madde 272/1 (ABİA madde 314).

uygulanacağı yıldan önce en geç 1 Eylül'de taslak bütçeyi Avrupa Parlamentosuna ve AB Konseyine iletir. Komisyon, Uzlaşma Komitesi (*The Conciliation Committee*) toplanana kadar taslak bütçeyi değiştirebilir.³³⁴ AB Konseyi, bütçenin uygulanacağı yıldan önceki yıl en geç 1 Ekim'e kadar kabulüne ilişkin tüm nedenleri de içeren tutumunu Avrupa Parlamentosuna bildirir.³³⁵ Bu bildirimi müteakip kırk iki gün içinde Avrupa Parlamentosu, AB Konseyinin tutumunu onaylarsa bütçe kabul edilmiş, karar almaz ise kabul edilmemiş sayılır. Parlamento, üyelerinin çoğunluğu ile değişiklikleri kabul ederse, değiştirilen taslak AB Konseyine ve Komisyona sunulur. Avrupa Parlamentosu Başkanı, AB Konseyi Başkanı ile anlaşarak derhal Uzlaşma Komitesi'ni toplar. Ancak, değiştirilen taslak bütçenin sunulmasından itibaren on gün içinde AB Konseyi, Avrupa Parlamentosu'na tüm değişiklikleri onayladığını bildirirse Uzlaşma Komitesi toplanmaz.³³⁶

Uzlaşma Komitesi, AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosu'nu temsil eden eşit sayıdaki üyelerden oluşur. Toplanmasından itibaren, yirmi bir gün içinde Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyinin görüşlerini de göz önünde bulundurarak ortak bir metinde anlaşmakla görevli Uzlaşma Komitesi, bu süre zarfında ortak bir metinde anlaşırsa, Parlamento ve AB Konseyi anlaşma tarihinden itibaren on dört gün içinde ortak metni onaylar. Komisyon, Parlamento ve AB Konseyinin görüşlerinin uzlaştırılması amacıyla gerekli girişimleri sağlar.³³⁷

Bu on dört günlük süre içerisinde Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyi, ortak metni onaylarsa veya herhangi bir karar alamazsa ya da ikisinden biri kabul eder diğeri karar almazsa bütçe onaylanmış sayılır. Her iki kurumun üyelerinin çoğunluğu ile ortak metni reddederse veya biri reddeder diğeri karar almazsa, Komisyon yeni bir taslak bütçe hazırlar. Eğer Uzlaşma Komitesi yirmi bir gün içinde ortak metin üzerinde anlaşamazsa Komisyon, bu durumda da yeni bir taslak bütçe hazırlar. Bütçe süreci tamamlandığında Avrupa Parlamentosu Başkanı bütçenin kesin olarak kabul edildiğini beyan eder.³³⁸

Lizbon Antlaşması bütçeye ilişkin usulü basitleştirmiş ve hazırlanma aşamasındaki kurumların rollerini ve prosedürlerini daha net bir biçimde düzenlemiştir. Buna ek olarak, çok yıllık mali çerçeve (*multiannual financial framework- MFF*) Antlaşmanın bir parçası haline gelirken, öz kaynaklara ilişkin hükümler, değişmeden kalmıştır. Ayrıca Lizbon Antlaşması ile ilk kez "mali perspektif sistemi" birincil mevzuata dahil edilmiştir. Çok yıllık mali çerçeve ile uzun

³³⁴Lizbon Antlaşması madde 272/2 (ABİA madde 314).

³³⁵Lizbon Antlaşması madde 272/3 (ABİA madde 314).

³³⁶Lizbon Antlaşması madde 272/4 (ABİA madde 314).

³³⁷Lizbon Antlaşması madde 272/5-6 (ABİA madde 314).

³³⁸Lizbon Antlaşması madde 272/7-8-9 (ABİA madde 314).

vadeli harcama programları kapsamında, Birliğin öz kaynaklarını aşmadan harcama yapılarak verimliliğin artışı hedeflenmiştir. Bütçe aynı zamanda artık Avrupa Parlamentosunun onayına tabi kılınmıştır.³³⁹

Son olarak, 8 Şubat 2013 tarihinde Avrupa Zirvesi, 2014-2020 yıllarının AB bütçe önceliklerini ortaya koyan “çok yıllık mali çerçeve” (*multiannual financial framework- MFF*) üzerinde anlaşmaya varmıştır. Kabul edilen bu çok yıllık mali çerçevede büyümenin geliştirilmesi, araştırma fonları, yeniliklerin ve eğitim oranlarının artması, özellikle de genç işsizliği ile mücadele etme gibi konulara odaklanılmıştır.³⁴⁰

Bütçeye ilişkin Lizbon Antlaşması ile getirilen yeniliklerden bir diğeri de bütçe alanında Parlamento ve AB Konseyinin eşit duruma getirilmesidir. Ayrıca, artık Avrupa Parlamentosu’nun bütçesel kurumlar üzerinde siyasi denetim yetkisi vardır. Yani, Parlamantonun yalnızca kendi bütçesini değil, Birliğin bütçesini de kontrol etme yetkisi ve görevi vardır.³⁴¹ Yeni bütçe prosedüründe, eskisi gibi Birlik vergisinin alınması kabul edilmediğinden kural olarak kaynak yaratılması da kapsam içerisinde yer almamıştır.³⁴²

2.2.5.1. Lizbon Stratejisi

Lizbon Antlaşması aktarılırken doğrudan doğruya bağlantısı olmasa da bütçeyle ilgili olarak Lizbon Stratejisi’ne de değinilmelidir. Çünkü Lizbon Stratejisi Lizbon Antlaşması’ndan bağımsız bir sürece referans vermektedir. Ancak AB bütçesinin etkin ve bilgi ekonomisi odaklı kullanılması hedefi her iki sürecin kesişim noktasını teşkil etmektedir.

AB, 90’lı yıllarda ekonomi, büyüme, istihdam, işgücü verimliliği, AR-GE, eğitim gibi belli alanlarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Japonya’nın gerisinde kaldığını fark ederek 2000 yılında Lizbon Stratejisi’ni ortaya koymuştur. Her ne kadar hedeflenen başarıya ulaşılamasa da Strateji, küresel düzeyde yaşanan ekonomik krizin atlatılmasında etkili olmuştur.³⁴³

³³⁹“Explaining The Lisbon Treaty”, 01.12.2009, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-09-531_en.htm. (Erişim Tarihi: 25.04.2013).

³⁴⁰ “MFF Agreed By EU Leaders”, 08.02.2013, <http://consilium.europa.eu/homepage/highlights/mff-agreed-by-eu-leaders?lang=en>. (Erişim Tarihi: 25.04.2013).

³⁴¹ Özkan, *a.g.e.*, s.150-152, 155.

³⁴² Füsün Arsava, “Lizbon Sözleşmesi – Reform Sözleşmesinin Önemli- Unsurları”, 1457-1479, s.1460, <http://web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz11-9-ozel/kamu/1%20arsava.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012.).

³⁴³ Sema Gençay Çapanoğlu, “Geçmişten Günümüze Lizbon Stratejisi Ve 2020 İçin Yeni Bir Vizyon Işığında ‘AB 2020’ Stratejisi”, Nisan 2010, s.1-3, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/gecmisten_gunumuze_lizbon_stratejisi_ve_2020_in_ye_ni_bir_vizyon_isiginda_ab_2020_stratejisi.pdf. (Erişim Tarihi: 15.05.2013).

Lizbon Stratejisi ile hedeflenen, Avrupa ekonomisini dünyanın en rekabetçi bilgi temelli ekonomisi haline getirmek ve ulusal uygulamaların etkileşimi çerçevesinde AB'nin hedeflerine yönelik ekonominin yönetimini gerçekleştirmektir.³⁴⁴

2.2.6. Birliğin Temel Haklar Katalogu: AB Temel Haklar Şartı

“İnsan hakları” kavramı AB mevzuatında ilk olarak, Avrupa Tek Senedi'nin Önsözünde yer almış, AB'nin temel haklara saygılı olacağına ilişkin ilk hüküm ise Maastricht Antlaşması'nın 6. maddesinde yer almıştır. İnsan haklarının Topluluk hukukuna girmesi ABAD'ın içtihatları aracılığı ile gerçekleşmiştir.³⁴⁵ Birliğin haklar bildirgesi niteliğinde bir belgeye kavuşması da AB Temel Haklar Şartı'yla mümkün olmuştur. AB Temel Haklar Şartı Lizbon Antlaşması ile gelen yeniliklerden olmamakla birlikte, bu Antlaşma ile bağlayıcılık kazandığından ve Şart'la ilgili hükümlere yer verildiğinden konuyla oldukça yakından ilgilidir.

Komisyon, Parlamento ve AB Konseyinin 1997 tarihli ortak bildirisi ile Parlamentonun 1989 tarihli kararı ile oluşturduğu temel haklar katalogu, AB Temel Haklar Şartı'nın öncüsü olarak kabul edilmektedir. Arturo Spinelli yönetimindeki Avrupa Parlamentosu 1989 tarihli kararıyla beş yıl içinde Birliğin kendine ait bir temel haklar bildirisi hazırlanmasını öngörmüştür. Bununla birlikte bu sürecin nihai aşaması 3-4 Haziran 1999 tarihli Köln Zirvesi'dir. AB Temel Haklar Şartı'nın oluşma sürecinin en önemli özelliğini bu Zirve'nin misyonu ışığında Devlet ve Hükümet Başkanları'nın mutabık kaldıkları temel hakların bir metinde somutlaştırılması teşkil etmiştir.³⁴⁶

1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'nda üye devletlerin anayasal gereklilikleri ile paralel olarak AİHS ile garanti altına alınan haklara saygı gösterileceği hükme bağlanmıştı. Ancak böyle bir hükme yer verilmesi, AB kapsamında insan haklarının korunması için yeterli görülmemişti. Bu nedenle 1999 yılında gerçekleştirilen Zirve'de AB Temel Haklar Şartı'nın hazırlanmasına karar verilmişti. AB Temel Haklar Şartı'nın üye devletlerin hükümet ve ulusal parlamento temsilcileri ile Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosunun katılımıyla oluşturulan Konvansiyonun çalışmalarıyla hazırlanmasına karar verilmişti. 62 kişilik Konvansiyon ilk toplantısını 1999 yılında yapmış ve hazırladığı taslak metni 2 Ekim

³⁴⁴David Natali, “The Lisbon Strategy, Europe 2020 And The Crisis In Between”, 31.05.2010, *European Social Observatory- EU 2020 Contract- Deliverable 4*, 1-26, p.4, http://www.ose.be/files/publication/2010/Natali_2010_Lisbon%20StrategyEU2020&Crisis.pdf. (Erişim Tarihi: 15.05.2013).

³⁴⁵Özkan, *a.g.e.* s.125.

³⁴⁶Yanıkdağ, s.123-124, <http://bilgestrateji.com/en/images/stories/bilgestrateji/BS2010-2/BS2010-2%20115-144.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

2000 tarihinde kabul etmiştir. 13-14 Ekim 2000 tarihinde Biarritz Zirvesi'nde onaylanan taslak Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu'na gönderilmiştir. Son olarak da, Temel Haklar Şartı 2000 yılının Aralık ayında resmen açıklanmış ancak bağlayıcı bir nitelik kazanamamıştı.³⁴⁷

Bu sebeple AB hukukunda insan haklarına ilişkin uygulamalar ABAD'ın içtihatları, uluslararası antlaşmalar ve üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri çerçevesinde şekillenmiştir. Diğer taraftan bu süreçte Şart'ın yürürlüğe girmesine yönelik çalışmalar devam etmiş, bu doğrultuda Şart'ın AB Anayasası'nın 2. Bölümünü teşkil edecek şekilde bir girişimde daha bulunulmuştur. Bu kez de Anayasa'nın onaylanmaması sebebiyle Şart yine yürürlüğe girememiştir.³⁴⁸

7 Aralık 2000 tarihinde Nice Zirvesi'nde Avrupa Parlamentosu, AB Konseyi ve Komisyon Başkanlarınca imzalanan Temel Haklar Şartı ile temel hak ve özgürlükler Birlik vatandaşları için daha görünür ve somut bir duruma gelmiştir. Ancak, hukuki çerçevede yasal bir niteliğe kavuşması Lizbon Antlaşması sonrasında gerçekleşmiştir.³⁴⁹ Bununla ilgili Lizbon Antlaşması'nın 6. maddesinin 1.fıkrasında³⁵⁰ Temel Haklar Şartı'nın AB'nin diğer Antlaşmaları ile aynı hukuki değere sahip olduğu ifade edilerek, Şart'ın bu Antlaşmalarla arasında hukuki statü bakımından hiçbir fark olmadığına işaret edilmiştir.

AB Temel Haklar Şartı 54 maddeden oluşmakta ve "Saygınlık, Özgürlükler, Eşitlik, Dayanışma, Vatandaş Hakları, Adalet ve Genel Hükümler" başlıklı yedi bölüme ayrılmaktadır.³⁵¹ "Saygınlık" isimli birinci bölümde insan saygınlığı (md. 1), yaşama hakkı (md. 2), kişisel bütünlük hakkı (md. 3), işkence, insanlık dışı veya alçaltıcı muamelenin ve cezaların yasaklanması (md. 4) ile köleliğin ve zorla çalıştırmanın yasaklanması (md. 5) gibi haklar düzenlenmiştir. İkinci bölüm olan "Özgürlükler" başlıklı kısımda ise özgürlük ve güvenlik hakkı (md. 6), özel hayata ve aile hayatına saygı (md. 7), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (md. 10), ifade ve bilgilenme özgürlüğü (md. 11), toplanma ve dernek kurma özgürlüğü (md. 12), gibi haklar ile "Eşitlik" başlıklı bölümde kanun önünde eşitlik (md. 20), kültür, din ve dil

³⁴⁷ Dilek Yiğit, "Avrupa Vatandaşları ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", 27.04.2012, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1861/-avrupa-vatandaslari-ve-avrupa-birligi-temel-haklar-sarti.aspx>, (01.12.2012); "Temel Haklar Şartı (Charter Of Fundamental Rights)", t.y., <http://www.ikv.org.tr/print.asp?id=1203&baslik=AB%20KAVRAMLAR!%20S%D6ZL%DC%D0%DC>. (Erişim Tarihi: 09.06.2013).

³⁴⁸ Aurora Ciucă, "On The Charter Of Fundamental Rights Of The European Union And The EU Accession To The European Convention On Human Rights", *Eastern Journal Of European Studies*, Volume: 2, Issue: 1, June 2011, 57-65, p. 58-59.

³⁴⁹ Yüksel Metin, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57-4, 35-63, s.36, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/469/5370.pdf>. (Erişim Tarihi: 25.04.2013).

³⁵⁰ Lizbon Antlaşması madde 6/1 (ABA madde 6).

³⁵¹ AB Temel Haklar Şartı orijinal metni için bkz. "Charter Of Fundamental Rights Of The European Union", 14.12.2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

çeşitliliği (md. 22) gibi haklar yer almıştır. “Dayanışma” başlıklı bölümde ise iş hayatı, çalışma koşulları, sosyal güvenlik ve sosyal yardıma ilişkin konular yer almıştır. “Vatandaşlık Hakları” bölümünde seçme, seçilme, dilekçe hakları gibi haklar ve “Adalet” isimli bölümde de adil yargılanma hakkı (md. 47), masumiyet karinesi ve savunma hakkı (md. 48) ile aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı (md. 50) hükme bağlanmıştır. Nihayetinde, son bölümde de “Genel Hükümler”e yer verilmiştir.³⁵²

Şart, AB vatandaşlarının sahip olduğu temel hakların yanında; Avrupa Konseyi Sosyal Şartı ve İşçilerin Temel Sosyal Haklarının Topluluk Şartı’ndaki ekonomik ve sosyal hakları da bünyesinde barındırmaktadır. Şart’ın hükümleri, AİHS ve üye ülkelerin ortak anayasal gelenekleriyle uyumlu bir bütünlük içerisinde.³⁵³ Buna karşın AB içerisindeki bireyleri ortak bir paydada buluşturan Şart, bünyesindeki hükümleri genişletecek şekilde yorumlanmasına yer vermemektedir.³⁵⁴ Bununla birlikte Şart, Birlik tarihinde ilk kez AB vatandaşlarının sosyal haklarının bütünlük içerisinde toplandığı bir metin olma özelliğini taşımaktadır.³⁵⁵

Şart’ın bu özellikleri ve yetkilerine Lizbon Antlaşması’na ekli 1 Numaralı Deklarasyon’da da yer verilerek durumun ehemmiyeti bir kez daha vurgulanmıştır. Deklarasyon’da Birliğin Antlaşmalar kapsamında sahip olduğu yetki ve görevlerinin bu alanın dışına yayılamayacağı vurgulanmıştır. Böylece Birlik, kendi eylem ve yetkilerini kendi mevzuatıyla sınırlandırarak üye devletlerin tepki göstermesini engellemek istemiştir. Aynı zamanda, Şart’ın AİHS tarafından korunan temel hakları ve üye devletlerin anayasal gelenekleri teyit ettiğinin de bir kez daha altı çizilmiştir.³⁵⁶

Şart, içerdiği hakların bağlayıcılığının, AB hukukunun tüm hükümleriyle uyumlu bir biçimde garanti altına alınarak AB kurumları ve eylemleri üzerinde etkili olmayı hedeflemenin yanı sıra “ikincillik” ilkesine saygı çerçevesinde AB hukuku standartları ile bağdaştırmayı da amaçlamaktadır.³⁵⁷ Lizbon Antlaşması’yla AB

³⁵²AB Temel Haklar Şartı’nın tüm hükümleri için bkz. “Charter Of Fundamental Rights Of The European Union”, 14.12.2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

³⁵³“Charter of Fundamental Rights”, 06.05.2010, http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/combating_discrimination/l33501_en.htm. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

³⁵⁴Elsbeth Guild, “The European Union After The Treaty Of Lisbon Fundamental Rights And EU Citizenship”, *CEPS*, ‘Liberty And Security, In Europe/June 2010, 1-7, p.2 <http://www.ceps.eu/book/fundamental-rights-and-eu-citizenship-after-treaty-lisbon>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

³⁵⁵“Charter of Fundamental Rights of The European Union”, t.y., http://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

³⁵⁶Lizbon Antlaşması’na Ekli 1 Numaralı Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’na İlişkin Deklarasyon.

³⁵⁷Timothy S. Boylan, “ Does the Treaty of Lisbon Need A European Version of the Federalist Papers?”, *Paper for the Presentation at the Annual Meeting of the European Council for Political*

Temel Haklar Şartı bağlayıcı hukuki bir belge olması dolayısıyla bireyi temel alan tüm hükümlerin de koruyucusu bir belge statüsündedir.

Bu bağlamda, davacıların haklarının koruyuculuğu Şart'ın temel haklar katalogu çerçevesinde yasal zemin kazanmıştır. Daha önce AİHS ile genel çerçevesi belirlenen temel hakların Şart'ın bağlayıcılık kazanması ile yargısal uygulama alanının nasıl olacağına ilişkin tartışmalar da gündeme gelmiştir³⁵⁸ Ancak AİHS, AB Temel Haklar Şartı ile ne zıtlık ne de çelişki içerisindedir. Her iki hukuki belge de Avrupa vatandaşlarının haklarını korumaya yönelik paralel hükümlere sahiptir. Bu nedenle uygulama alanları da birbirini tamamlayıcı nitelikte olacaktır.

Ancak AB Temel Haklar Şartı tüm hükümleriyle tüm üye devletler için bağlayıcı nitelik taşımamaktadır. İngiltere ve Polonya, Şart'ın yasal etkileriyle ilgili belli endişeler taşıdıklarından Lizbon Antlaşması'na Şart'ın istenmeyen etkilerini kendi yasal sistemlerinde sınırlayan özel bir Protokol eklemiştir.³⁵⁹ İngiltere Şart'ın genel olarak bağlayıcılığına karşı olup, kendi iç işlerine müdahale edebileceği endişesindeydi. Sonrasında, Polonya da bu Protokole katılmaya karar vermiştir. Polonya'nın karşı olmasının nedeni ise siyasi olmakla birlikte Şart'ın eşcinsel evliliği yasalaştırma ihtimali ve bunun Polonya'nın kültürel mirasına zarar verebileceği sorunsalı idi.³⁶⁰

Ülkelerin bu endişeleri, özellikle Lizbon Antlaşması'nın onayı sırasında ön plana çıkmış, dahası Antlaşma'yı onaylanmama noktasına getirmiştir. AB Anayasası'nda da görülen benzer süreç Birlik içerisinde dejavu yaşanmasına neden olmuştu. Bu sefer, aynı krizin yaşanmaması için gerekli tüm gayretler gösterilerek bir onay krizinin yaşanmasının da önüne geçilmiştir.

Onay aşamasında özellikle de Polonya'nın endişeleri yoğun bir şekilde sürece yansımıştır. Kararsız bir tutum içerisinde olan Polonya, bir yandan muhafazakar hükümetinin Şart'ın ahlaki konulara ilişkin hoşnutsuz yaklaşımının etkisi, diğer yandan ticari birliklerin sosyal haklar katalogunu destekleme baskısı altında

Research, April 11-16 2008, p. 1-32, <http://verfassungswandel.files.wordpress.com/2008/10/21-boylan-paper.pdf>. (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

³⁵⁸ Brisard, a.g.m., p.2, <http://www.ceps.eu/book/european-court-justice-empowered-after-lisbon>. (Erişim Tarihi: 25.04.2013).

³⁵⁹ Şart'ın ABAD, Polonya veya Birleşik Krallık mahkemelerinin yetkilerinin, Polonya ve Birleşik Krallık mevzuatının eylem ve faaliyetlerini AB Temel Haklar Şartı ile tutarsız olduğunu tespit edecek şekilde genişlemeyeceğini belirtmektedir. (madde1/1) Aynı maddenin 2. fıkrasında bu ülkelerin kuşkuvarlıklarının bertaraf edilmesi için AB Temel Haklar Şartı'nın "Dayanışma" başlıklı hiçbir unsurun Birleşik Krallık ve Polonya'nın ulusal mevzuatının onayladığı hususlar dışında, Polonya veya Birleşik Krallığa uygulanabilir yargısal haklar yaratmayacağı da hükme bağlanmıştır. (madde 1/2). Protokolün 2. Maddesinde de Şart'ın hükümlerinin ancak Polonya ve Birleşik Krallığın mevzuatıyla uyumlu olduğu ölçüde uygulanacağı ifade edilmiştir. Protokol için bkz. Lizbon Antlaşması'na Ekli Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın Polonya ve Birleşik Krallığa Uygulanması Hakkında Protokol.

³⁶⁰ Jan Jirasek, "Application Of The Charter Of Fundamental Rights Of The EU In The United Kingdom And Poland According To The Lisbon Treaty", 1-9, p.4-5, http://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2008/files/pdf/evropa/jirasek_jan.pdf. (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

olduğundan oldukça zor ve belirsiz bir ikilem içerisinde kalmıştır. Ancak nihayetinde Polonya, İngiltere'yi AB Temel Haklar Şartı dışında tutan Protokol'e katılmayı istediğini açıklayarak tutumunu net bir biçimde ifade etmiştir.³⁶¹

Görüldüğü üzere, İngiltere ve Polonya'ya Temel Haklar Şartı ve ABAD'a ilişkin belirli teminatlar verilerek anayasal süreçte yaşanan onay krizinin bir kez daha tekrarlanması engellenmiştir. Buna göre bu ülkelerin, kendi ulusal düzenlemelerinin ve ABAD'ın düzenlemelerinin Şart'ın hükümlerine uyup uymadığına ilişkin tespit yetkileri yoktur. Ayrıca, Şart'ın temel sosyal haklar düzenlemelerine istinaden bireysel dava açılmayacağı da teminatlara eklenen ek hükümlerdir.³⁶²

Çek Cumhuriyeti de İngiltere ve Polonya'dan sonra bu Protokol hükümlerinin uygulanmasının söz konusu olduğu üçüncü ülke olmuştur. Çek Cumhurbaşkanı Václav Klaus, II. Dünya Savaşı sonunda Çekoslovakya'dan sürülen etnik Alman ve Macarların Beneş Kararnamesi (*Benes Decrees*) ile el konulan mülklerinin iadesine ilişkin mücadelesine mahal vermemek adına AB Temel Haklar Şartı dışında kalmayı tercih etmenin tek yol olduğunu ifade etmekteydi.³⁶³

Çek Cumhuriyeti'nin kendisine AB Temel Haklar Şartı konusunda muafiyet tanınmaması durumunda Lizbon Antlaşması'nı imzalamayacağını belirtmesi üzerine Avrupa Konseyi'nin 29/ 30 Ekim 2009 tarihli toplantısında muafiyet konusunda mutabakata varılmış, Başkanlık Sonuç Bildirgesi'ne ekli Ek 1 "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın Çek Cumhuriyeti'ne Uygulanması Hakkında Protokol"ün bir sonraki katılım Antlaşması'nın yapılacağı sırada ABA ve ABİA'ya eklenmesine karar verilmiştir. Buna göre İngiltere ve Polonya için geçerli olacak Protokol, Çek Cumhuriyeti için de geçerli olacaktır.³⁶⁴ Ancak 2013 itibariyle henüz yeni bir katılım gerçekleşmediğinden şu an için böyle bir muafiyet söz konusu değildir.

2.2.7. AİHS ve AB Temel Haklar Şartı

AB Temel Haklar Şartı ve AİHS ilişkisi ile ilgili Lizbon Antlaşması madde 6/2'de Birliğin AİHS'ye katılacağı ve bu katılımın Birliğin Antlaşmalardan doğan yetkilerini etkilemeyeceği belirtilmiştir. Aynı maddenin 3. fıkrası AİHS kapsamında yer alan temel hakların Birlik hukukunun genel ilkeleri olduğu ifade edilmiştir.³⁶⁵

³⁶¹Mark Beunderman, "Poland To Join UK In EU Rights Charter Opt-Out", 07.09.2007, <http://euobserver.com/institutional/24723>. (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

³⁶²Arsava, a.g.m., s.1465, <http://web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz11-9-ozel/kamu/1%20arsava.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012.).

³⁶³Andrew Gardner, "Klaus Gets Opt-Out", 29.10.2009, <http://www.europeanvoice.com/article/2009/10/klaus-gets-opt-out/66305.aspx>. (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

³⁶⁴Poroy, a.g.e., s. 70-71.

³⁶⁵Lizbon Antlaşması madde 6/2-3 (ABA madde 6).

Böylece AİHS ile AB Temel Haklar Şartı arasında bir ikilem veya çatışma olacağına ilişkin eleştiriler de bu hükümler ışığında bertaraf edilmiş olmaktadır. Ayrıca, AB Temel Haklar Şartı'nın 52. maddesinin 3. fıkrası da AİHS ile AB Temel Haklar Şartı'nın temel hakların korunmasında ortak bir frekans teşkil edeceği ifade edilmiştir.³⁶⁶ Özetle, Şart'tın kapsamında bulunan haklar ile AİHS'de yer alan hakların terminolojik bakımdan birbiri ile uyumlu olduğuna ve içerik bakımından da örtüştüğüne dikkat çekilmiştir.

Bu doğrultuda AB Temel Haklar Şartı'nın bağlayıcılık kazanmasıyla Avrupa Konseyi'nin ve AİHS'nin Birlik için öneminin azalacağına ilişkin eleştirilerle ilgili belirtilmelidir ki, AİHS ulusal mevzuatı tamamlayıcı nitelikte bir haklar katalogu iken AB Temel Haklar Şartı AB organları için bağlayıcı ve Birliğin bir parçası niteliğindedir. Bununla birlikte bugüne dek ABAD'ın içtihatları sonucunda ne Avrupa Konseyi'nin rolünde bir değişiklik olmuş, ne de Strazburg'daki İnsan Hakları Mahkemesi'nin etkisi azalmıştır. Ayrıca ABAD, AİHM'in içtihatlarını da benimsediğinden uygulamada herhangi bir ikiliğin çıkması söz konusu olmayacaktır.³⁶⁷

AİHS'nin önemi, AB'nin katılımıyla birlikte iç hukuk düzenleri bakımından da değişiklik arz edecektir. AİHS, AB hukuku kapsamında uluslararası antlaşma statüsündedir ve bu nedenle bütün hükümleri Lizbon Antlaşması madde 188L³⁶⁸ uyarınca üye devletler için bağlayıcı olacaktır. Yani, AB Antlaşmalarının bağlayıcılığı, AİHM kararları için de geçerli olup, iç hukuk düzeninde doğrudan bir etkiye sahip olacaktır.³⁶⁹

Birliğin AİHS'ne katılımı ile Birlik dahilinde insan haklarını güçlendirmenin yanı sıra üye devletlerin insan haklarına ilişkin iç hukuk düzeyinde de AİHS ile uyumlu bir biçimde hareket etmesi hedeflenmiştir. Böylelikle AB, Lizbon Antlaşması'nda AİHS'ne taraf olunmasını öngörerek ikili bir kontrole tabi olmayı seçtiğini göstermiş ve insan haklarına atfettiği önemin altını bir kez daha çizmiştir.³⁷⁰

³⁶⁶ AB Temel Haklar Şartı madde 52 ve orijinal metni için bkz. "Charter Of Fundamental Rights Of The European Union", 14.12.2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

³⁶⁷ Metin, "Avrupa Birliği Temel...", s.57, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/469/5370.pdf>. (Erişim Tarihi: 25.04.2013).

³⁶⁸ Lizbon Antlaşması madde 188L/2 maddesine göre Birliğin akdettiği antlaşmaların Birliğin kurumları ve üye devletler için bağlayıcı olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Lizbon Antlaşması madde 188L/2 (ABIA madde 216).

³⁶⁹ Wolfgang Weiß, "Human Rights in the EU: Rethinking the Role of the European Convention on Human Rights After Lisbon", EuConst 7 (2011), 64-95, p.65.

³⁷⁰ Ciucă, a.g.m., p. 62; Elizabeth F. Defeis, "The Treaty Of Lisbon And Accession Of The European Union To The European Convention On Human Rights", *ILSA Journal of International & Comparative Law*, Vol: 18:2, 2012, 387-394, p. 387.

AB'nin anayasal süreçte insan haklarına ilişkin haklar bildirgesi niteliğinde bir hukuki belgeye sahip olması oldukça önemlidir. Nihayet yürürlüğe giren AB Temel Haklar Şartı, meşruiyeti bir kez daha tescillenmiş olan Birliğin anayasal anlamda bir adım öteye gidilmiş olmasının da yasal kanıtıdır.

2.2.8. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile Savunma Alanı

II. Dünya Savaşı sonrası ekonomi odaklı kurulan AB, bütünleşme doğrultusunda, dış politika ve güvenlik alanlarını da yapısına dahil etmiştir. İlk olarak Maastricht Antlaşması ile yasal bir statüye kavuşan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve bu alanın bir parçası olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) devletlerin bütünleşme sürecinde egemenliklerinden feragat etmek istemedikleri en zor alanlardan olmuştur.³⁷¹

ABA'da Başlık V kapsamında düzenlenmiş olan ve daha önce Birliğin ikinci sütununu oluşturan ODGP'nin ismi "Birliğin Dış İlişkilerine İlişkin Genel Hükümler ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na İlişkin Özel Hükümler" olarak değiştirilmiştir. Bu başlık altında ise "Birliğin Dış Faaliyetine İlişkin Genel Hükümler" ile "Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına İlişkin Özel Hükümler" yer almakta ve ikinci kısım "Ortak Hükümler" ve "Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası" başlıklı iki bölümden oluşmaktadır.³⁷²

Lizbon Antlaşması'nın 28A/1. maddesinde Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (OGSP), ODGP'nin tamamlayıcı bir parçası olduğu ve Birliğe sivil, askeri değerleri de içeren faaliyet kapasitesi sağladığı ifade edilmiştir. Birlik bu değerleri Birleşmiş Milletler (BM) Şartı doğrultusunda uluslararası güvenliği güçlendirme ve çatışmayı önleme amacıyla da kullanabilecektir.³⁷³ Bu perspektifle bakıldığında güvenlik ve savunma politikalarının birbiri ile yakından ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Jeostratejik bakımdan önemli bir bölgede yer alan Avrupa'nın güvenlik ve savunmaya ilişkin politikaları birbiri ile ilişkili parametreleri içerdiğinden görev alanlarının iç içe geçmesi doğaldır. Dış politikada önemli bir aktör olabilmenin koşulu da etkin bir güvenlik mekanizmasına ve gerektirdiğinde savunma yeterliliğine sahip olmayla yakından ilgilidir.

³⁷¹ Sinem Kocamaz, "Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının Geleceği", Ege Akademik Bakış, 10 (3) 2010, ss. 951-980, http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/2054/makaleler/10/3/arastirmax_2604_pp_951-980.pdf. (Erişim Tarihi: 27.04.2013).

³⁷² Güneş, "Lizbon Antlaşması Sonrasında...", s. 752, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_29.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

³⁷³ Lizbon Antlaşması madde 28A/1 (ABA madde 42).

Bu yeterliliğe erişebilme ve mevcut imkanların geliştirilmesi konusunda Avrupa Savunma Ajansı'nın (*European Defence Agency- EDA*) oldukça önemli görevleri vardır. Ajansın misyonu Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında Birliğin savunmaya ilişkin yeteneklerini geliştirmek, bu hususta üye devletleri ve AB Konseyini desteklemektir. Ayrıca, Avrupa savunma projelerini destekleyerek bu alandaki teknolojik gelişmeleri takip etmek de görevleri arasında yer almaktadır.³⁷⁴

Lizbon Antlaşması'nın hazırlanmasındaki önemli nedenlerden biri de, Birliğin dış faaliyetlerinde etkinliği ve tutarlılığı sağlamaktır. Bunun yanında, özellikle sivil amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla Birliğin askeri yeterlilik düzeyini artırmak da Lizbon Antlaşması'nın hazırlanmasında etkili olmuştur. "Petersberg Görevleri"nin³⁷⁵ kapsamını da genişleten Lizbon Antlaşması mevcut insani yardım görevlerine çatışma sonrası stabilizasyon, barışın korunması gibi konuları eklemiştir.³⁷⁶

Bununla birlikte, OGSP'nin AB Konseyinin belirlediği hedefler doğrultusunda ancak, üye devletlerin sivil ve askeri yeteneklerini hazır etmesi gerektiği vurgulandığından, dolaylı olarak, AB'nin kendine ait daimi bir askeri gücün yani ordusunun bulunmadığına işaret edilmiştir.³⁷⁷

ODGP'nin tamamlayıcı bir parçası olan Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na (OGSP) ilişkin Birliğin görevleri ise Lizbon Antlaşması'nda madde 28B/1'de yer almaktadır. Bunlar, silahsızlanma operasyonlarına katılmak, insani ve kurtarma görevleri, askeri danışma ve yardım görevleri, çatışmanın önlenmesi ve barışı koruma görevleri, kriz yönetiminde muharip güç görevleridir. Tüm bu görevler üçüncü ülke topraklarındaki terörle mücadelenin desteklenmesini de içermektedir.³⁷⁸ Gerçekten de, Petersberg Görevleri'nin kapsamı genişletilmekle kalmamış, 3.ülkelere yapılacak insani müdahalelerle barışın tesis edilmesine yönelik düzenlemelere de yer verilmiştir. Burada, Birliğin içsel istikrarını sağlamanın ötesinde uluslararası sorunlara kayıtsız kalmadığına, bir başka deyişle evrensel

³⁷⁴ "What We Do", t.y., <http://www.eda.europa.eu/Aboutus/Whatwedo>. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

³⁷⁵ Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın bir parçası olan Petersberg Görevleri, 1992 yılında Bakanlar Konseyi'nde kabul edilen Petersberg Deklarasyonu ile açıklanmıştır. Bu görevler ise insancıl müdahale ve kurtarma görevleri, çatışmaların önlenmesi ve barışın korunması, barışın tesisi dahil olmak üzere kriz yönetiminde muharip güçlerin görevleri, silahsızlanmaya ilişkin görevler, askeri tavsiye ve yardım görevleri ile çatışma sonrası stabilizasyon olarak son halini almıştır. Konunun devamında da Lizbon Antlaşması hükümleri kapsamında bu görevlere tekrar yer verilecektir. Konu ile ilgili bkz. "Petersberg Tasks", t.y., http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/petersberg_tasks_en.htm. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

³⁷⁶ Julia Schmidt, "Common Foreign And Security Policy And European Security And Defence Policy After The Lisbon Treaty: Old Problems Solved?", 239-259, p. 240, <http://www.cyelp.com/index.php/cyelp/article/view/90/64>. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

³⁷⁷ Galym Zhussipbek, "2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası'nın Tanımı Ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB'nin Nitelikleri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 8, No:1, Yıl: 2009, 139-164, s. 147, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1014/12316.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

³⁷⁸ Lizbon Antlaşması madde 28B/1 (ABA madde 43).

sorunlara çözüm arayışı içerisinde aktif rol oynayan bir aktör olduğuna işaret edilmiştir.

Bu görevlerle bağlantılı bir şekilde Dayanışma Hükümü (*solidarity clause*) başlıklı kısımda madde 188R'de Birlik dahilinde, üye devletlerden birinin terörist saldırılara maruz kalması durumunda Birliğin ve üye devletlerin dayanışma ruhu içerisinde hareket edeceği öngörülmüş; üye devletin sınırları içinde terör tehdidini önleme, demokratik kurumlar ile sivil toplumu terör saldırılarından koruma ve terör saldırısı durumunda, siyasi otoritelerin talebi üzerine üye devleti sınırları içerisinde desteklemek amacıyla Birliğin üye devletlerce tedarik ettiği askeri kaynakları da içeren tüm kaynakları kullanıma açacağı ve siyasi otoritelerin talep etmesi halinde üye devleti sınırları içerisinde destekleyeceği açık bir şekilde ifade edilmiştir.³⁷⁹

Bu hükümle bağlantılı olarak Lizbon Antlaşması "karşılıklı savunma hükümü"nü (*mutual defence clause*) getirerek dış tehditlere karşı üye devletler arasındaki dayanışmayı güçlendirmektedir. Lizbon Antlaşması'nın 28A/7. maddesinde şekillenen bu hükümde üye devletlerin kendi sınırlarında silahlı saldırıya maruz kalması durumunda, diğer üye devletlerin BM Şartı madde 51³⁸⁰ uyarınca kendi imkanlarıyla destek olacağını belirtmektedir. Bu konudaki taahhütlerin ve işbirliğinin NATO altındaki taahhütler ve üye devletlerin güvenlik ve savunma politikaları ile çelişmeyeceği ifade edilmiştir. Lizbon Antlaşması ile getirilen bu düzenleme oldukça yenilikçidir. Çünkü bu hüküm tıpkı NATO Antlaşması'nın 5. maddesi³⁸¹ gibi ortak bir savunma öngörmektedir.³⁸²

Dayanışmanın yanı sıra üye devletlere Lizbon Antlaşması'nın getirdiği bir başka yenilik de savunma alanında kalıcı yapısal işbirliği imkanıdır. Bu mekanizmayla savunma alanında daha yüksek kapasiteye ve işbirliğine hazır olan

³⁷⁹ Lizbon Antlaşması madde 188R/1 (ABİA madde 222).

³⁸⁰ BM Şartı madde 51 şu şekildedir: "Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez." Madde 51 ve BM Şartı için bkz. "Birleşmiş Milletler Antlaşması", <http://www.kamudenetligi.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>. (Erişim Tarihi: 17.06.2013).

³⁸¹ NATO'nun 5. maddesinde tarafların Avrupa veya Kuzey Amerika'daki taraflardan birine ya da birden fazlasına yapılan silahlı saldırının Antlaşma taraflarının tümüne yapılmış sayılacağı ve taraflardan her birinin BM Şartı'nın 51. maddesi uyarınca bireysel veya toplu savunma hakkını kullanarak saldırıya uğrayan taraf veya taraflara yardım edeceği belirtilmiştir. Ayrıca böyle bir saldırı durumunda alınan tüm önlemlerin Güvenlik Konseyi'ne bildirileceği ifade edilmiştir. Antlaşma metni için bkz. "The North Atlantic Treaty", 04.04.1949, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm. (Erişim Tarihi: 17.06.2013).

³⁸² "Mutual Defence Clause", t.y.,

http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/mutual_defence_en.htm. (Erişim Tarihi: 17.06.2013);

Aslıhan Turan, "AB'nin Güvenlik Yaklaşımları ve Sorunları", 06.07.2010,

http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=725. (Erişim Tarihi: 17.06.2013); Lizbon Antlaşması madde 28A/7 (ABA madde 42).

üye devletler için kalıcı nitelikte işbirliğinin önü açılarak Petersberg Görevleri kapsamında gerekli nitelikleri taşıyan devletlerin işbirliği yapmak suretiyle görevlendirilebileceği de hükme bağlanmıştır.³⁸³

Üye devletlerin her alanda olduğu gibi Ortak Güvenlik ve Savunma alanında da işbirliği yapması Birlik tarafından ısrarla teşvik edilen konular arasında yer almıştır. Birliğin hedefleri ve çıkarları temelinde ortak güvenlik ve savunma politikalarıyla harmanlanmış bir dış politika oluşturulmasının yolu üye devletleri dayanışma içerisinde işbirliğine kanalize etmekten geçmektedir.

Lizbon Antlaşması madde 10C’de Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının dış faaliyet hedefleri doğrultusunda üye devletlerin karşılıklı siyasi dayanışma içerisinde yürütüleceği belirtilmiştir. Bu bağlamda ODGP’nin yetkilerinin ortak savunmaya dönüşebilecek ortak savunma politikasının kademeli olarak oluşturulması da dahil dış politikanın tüm alanları ve Birliğin güvenliğine ilişkin tüm sorunları kapsadığı vurgulanmıştır.³⁸⁴

ODGP kapsamında ele alınması gereken önemli konulardan biri de üye devletlerin dış işleri bakanlarından oluşan Dış İşleri Konseyi’dir. Dışişleri Konseyi, dış ilişkilerin tutarlılığını sağlamakla yükümlüdür. Bununla birlikte, Nihai Senede Ekli 13 Numaralı Bildiri’de Lizbon Antlaşması’nda yer alan ODGP’ye ilişkin hükümlerin üye devletlerin, üçüncü devletler ve uluslararası kuruluşlarda ulusal temsilcilerini etkilemeyeceği ifade edilmiştir.³⁸⁵ Dışişleri ile ilgili daha önce AB Anayasası çerçevesinde AB Dışişleri Bakanı oluşturulması öngörülmüştü. Ancak Anayasa’nın kabul edilmemesi nedeniyle böyle bir yenilik de onay aşamasında kalmıştı. Üstelik Dışişleri Bakanlığına yönelik genel bir tepki de söz konusu olduğundan Lizbon Antlaşması’na eklenmesi de mümkün olmamıştır. Ancak farklı bir isimle, Birliğin farklı sütunlarında (Avrupa Toplulukları isimli birinci sütun ve ODGP olarak adlandırılan ikinci sütun) yer alan diplomasi, ticaret, kalkınma, güvenlik, insani yardım gibi farklı alanların Birliğin dış politikasındaki tutarlılığını sağlamak amacıyla Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi’nin, ODGP Yüksek Temsilcisi görevi ile beraber Komisyonun Dış İlişkilerinden sorumlu üyesi görevlerini de üstlenmesi kabul edilmiştir.³⁸⁶

³⁸³Ömer Kurtbağ, “Lizbon Antlaşması ve ODGP’de Değişiklikler”, 26.11.2009, <http://www.abanaliz.com/haberdetay.asp?ID=33>. (Erişim Tarihi: 15.04.2013).

³⁸⁴ Lizbon Antlaşması madde 10C (ABA madde 20).

³⁸⁵“Lizbon Antlaşması Işığında Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikasının İşleyişi”, t.y., <http://www.bilgesam.org/tr/images/documents/emine.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

³⁸⁶ Zhussipbek , a.g.m., s. 146, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1014/12316.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

2.2.8.1. Birlik Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi

AB Anayasası'nda Dış İlişkiler için Avrupa Komisyonu görevi ile Yüksek Temsilci'nin görevlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Birlik Dışışleri Bakanlığı öngörölmüşü. Ancak AB Anayasası kabul edilmemesiyle hayata geçirilemeyen bu yenilik, Lizbon Antlaşması'nda yer almamaktadır. Bununla birlikte yüzeysel bir değışiklik yapılarak farklı bir isimle bu kurum yine muhafaza edilmiştir. Bu kez, Birlik Dış İşleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi adını alan temsilcinin, Anayasa'da olduğı gibi Dış Faaliyet Servisince (*European External Action Service*) desteklenmesi öngörölmüşü. Dış Faaliyet Servisi ile birlikte görevini icra edecek olan Yüksek Temsilcilik makamının kurumsal yapısı da bütünleştirilerek Avrupa kimliğinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.³⁸⁷

Lizbon Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra AB Zirvesi, Birlik Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliğı görevine Catherine Ashton'u atamıştır. Yüksek Temsilci, Dışışleri Konseyi'ne başkanlık etmenin yanı sıra ODGP'yi de yürütmektedir. Ayrıca, Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcılığı göreviyle de AB'nin dış eylemlerinde tutarlılığı ve koordinasyonu sağlamaktadır.³⁸⁸ Bu nedenle, Birlik Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliğı, hem Komisyon Başkan Yardımcılığı hem de dış politika alanında geniş yetkilere sahip olduğundan söz konusu görev "iki şapkallı" olarak anılmaktadır.³⁸⁹

Dış politikada etkinliğin artırılması amacıyla atanan Yüksek Temsilci uluslararası platformda tüm üye devletlerin onayladığı konularda Birlik adına söz alma ve konuşma yetkisine sahiptir. Bununla birlikte farklı AB Antlaşmalarında bulunan dış politika konuları da tek bir metinde toplanarak, Yüksek Temsilci'nin görev alanı netleştirilmiştir.³⁹⁰

Yüksek Temsilci, AB Zirvesi ve Komisyon Başkanı'nın fikir birliğı temelinde nitelikli çoğunluk ile atanır. Zirve bu kişinin görevine yine aynı usul ile son verebilir.³⁹¹ Lizbon Antlaşması uyarınca Yüksek Temsilci'nin görevleri ise şunlardır:

³⁸⁷"High Representative of The Union For Foreign Affairs and Security Policy", t.y., http://en.wikipedia.org/wiki/High_Representative_of_the_Union_for_Foreign_Affairs_and_Security_Policy. (Erişim Tarihi: 19.04.2013); Daniel Thym, "The Intergovernmental Constitution of the EU's Foreign, Security & Defence Executive", *European Constitutional Law Review*, 7: 453-480, 2011, p.453.

³⁸⁸"High Representative of The Union For Foreign Affairs and Security Policy", t.y., <http://www.consilium.europa.eu/policies/council-configurations/foreign-affairs/high-representative-of-the-union-for-foreign-affairs-and-security-policy?lang=en>. (Erişim Tarihi: 19.04.2013); Maciej Pleszka, "High Representative of The Union For Foreign Affairs and Security Policy-Analysis of The Lisbon Treaty Provisions", *Yearbook of Polish European Studies*, 13/2010, 81-106, p.93-94, http://www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/y13_pleszka.pdf. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

³⁸⁹Bayraktaroğlu Özçelik, a.g.m., s.213.

³⁹⁰Hakan Keskin, "2009 Lizbon Antlaşması ve Türkiye'nin Avrupa Birliğı Tam Üyeliğı", *SAREM/ Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:8, Sayı: 14, Ocak 2010, ss.230-243, s.237-238, Ankara, Genelkurmay Basımevi.

³⁹¹Lizbon Antlaşması madde 9E/1 (ABA madde 18).

- Birliğin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasını yürütür.³⁹²
- Dışişleri Konseyi'ne Başkanlık eder.³⁹³
- Komisyon Başkan yardımcılarında biri de olan Yüksek Temsilci, Birliğin dış faaliyetlerinde tutarlılığı sağlar ve Komisyon'un sorumluluğu kapsamında Birliğin dış faaliyetlerindeki koordinasyonundan da sorumludur.³⁹⁴
- Dışişleri Konseyine başkanlık etmenin yanı sıra Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının hazırlanmasına kendi önerileri ile katkıda bulunur.³⁹⁵
- Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile ilgili konularda temsil eder ve Birlik adına üçüncü kişiler adına siyasi diyalogu yürütür. Uluslararası kuruluş ve konferanslarda Birliğin tutumunu açıklar.³⁹⁶

2.2.9. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet

Lizbon Antlaşması, Maastricht Antlaşması müzakereleri sırasında meydana getirilen üçüncü sütununun kaldırılarak Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanı çerçevesinde önemli değişimlerin yaşandığı Birlik gelişiminin lokomotif niteliğinde bir Antlaşma olmuştur.³⁹⁷

AB çatısı altında yer alan "Cezai Konularda Polis ve Adli İşbirliği" konulu üçüncü sütun, sığınma ve göç konularında işbirliğini hedeflemekteydi. Göçün temel nedenlerinin bir politika alanına taşınması, onun Orta ve Doğu Avrupa'dan yapılan göçün bir tehdit algısına dönüşmesi ile başlamıştır.³⁹⁸ Üçüncü sütun kapsamında yer alan bu konuların zamanla dönüşüme uğraması ve genişlemesi doğrultusunda yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü daha önce üçüncü sütunda yer alan bu konularda Birlik organlarının yetkisi olmadığından yasama işlemi de yapılamamaktaydı. Lizbon Antlaşması ile sütunlar ortadan kaldırılarak yerine Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanı oluşturulmuştur.³⁹⁹

³⁹² Lizbon Antlaşması madde 9E/2(ABA madde 18).

³⁹³ Lizbon Antlaşması madde 9E/3 (ABA madde 18).

³⁹⁴ Lizbon Antlaşması madde 9E/4 (ABA madde 18).

³⁹⁵ Lizbon Antlaşması madde 13a/1 (ABA madde 27).

³⁹⁶ Lizbon Antlaşması madde 13a/2(ABA madde 27).

³⁹⁷ Christian Kaunert, "The Area Of Freedom, Security And Justice In The Lisbon Treaty: Commission Policy Entrepreneurship?", European Security, Vol: 19, No:2, June 2010, p.169-189, p. 169, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09662839.2010.531705>. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

³⁹⁸ Channe Lindström, "European Union Policy on Asylum And Immigration. Addressing The Root Causes Of Forced Migration: A Justice And Home Affairs Policy Of Freedom, Security and Justice?", Social Policy&Administration, Vol: 30, No:6, December 2005,587-605, p. 589.

³⁹⁹ "Area Of Freedom, Security And Justice", 09.04.2010, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0022_en.htm. (06.05.2013).

Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanı cezai konularda adli/polis işbirliğini, sivil konularda ise vize, göç, sınır kontrol politikalarına ilişkin adli işbirliğini hedef almaktadır. Vize, göç, sınır kontrolleri ve sığınmaya ilişkin konular Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşma'ya Amsterdam Antlaşması ile eklenmişti. Cezai konularda yargısal ve polis işbirliği ise AB'nin üçüncü sütununa dahil olarak kalmıştı.⁴⁰⁰ Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile polis ve yargısal işbirliğine ilişkin konular uluslar üstü bir hukuk düzeninin parçası olmuştur. Aynı şekilde, sığınma, göç ve sınır kontrollerine ilişkin düzenlemeler de Lizbon Antlaşması'nın 5. Başlığı altında yer alan Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanı dahilinde düzenlenerek AB'nin yetki kapsamına alınmıştır.⁴⁰¹

Birlik başlarda Avrupa entegrasyonuna odaklanırken, zamanla bu hedeflerini yeni alanları da içerecek şekilde genişletmiştir. Son yıllarda ekonomik entegrasyon ve ortak pazarın yanı sıra siyasi konuları da politikaları arasına ekleyen Birlik, iç güvenlik, göç, sığınma, yargısal işbirliği, vatandaşlık ve temel haklar alanlarını da AB hukuku kapsamına dahil etmiştir.⁴⁰² Birlik için olmazsa olmaz (*conditio sine qua non*) bir gelişmeyi yansıtan entegrasyon olgusu Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanında da kurumsal bir gelişmeye zemin hazırlamıştır.⁴⁰³

Bu alanla ilgili ayrıca, Lizbon Antlaşması'nın 2/2. maddesinde Birliğin, dış sınır denetimleri, iltica, göç, suçun önlenmesi ve suçla mücadele çerçevesindeki tedbirlerle uyumlu bir biçimde, kişilerin serbest dolaşımlarının sağlandığı bir Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanı sağladığı ifade edilmiştir.⁴⁰⁴ Antlaşma'nın 61/1. maddesinde de bu alanın üye devletlerin farklı yasal sistem ve gelenekleri ile temel haklara saygı çerçevesinde şekilleneceği ifade edilmiştir.⁴⁰⁵

Lizbon Antlaşması ile birlikte, AB'nin ceza hukuku alanındaki yetkisi de Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanına taşınmıştır. AB, ABAD dışında kendisine ait başka bir yargılama mekanizmasına sahip olmamakla birlikte, üye devletlerin özerk ceza adalet sistemleri arasındaki işbirliği ve etkileşimi kuvvetlendirerek sınırları

⁴⁰⁰Bu konuların üçüncü sütunda kalmasından mütevellit, sütunun ismi de Amsterdam Antlaşması ile birlikte değiştirilmiştir. Daha önce i "Adalet ve İçişlerinde İşbirliği" olan üçüncü sütunun ismi Amsterdam Antlaşması'ndan sonra "Cezai Konularda Polis ve Adli İşbirliği" olarak değiştirilmiştir. Bkz. T.C. AB Bakanlığı, "AB'ye Genel Bakış", t.y., No:2, http://www.abgs.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

⁴⁰¹"Area Of Freedom Security And Justice", t.y., <http://en.euabc.com/word/55>. (Erişim Tarihi: 06.05.2013); Goranka Lalić Novak and Ivan Padjen, "The Europeanization of Asylum Policy: From Sovereignty via Harmony to Unity", *Politička Misao*, Vol. 46, No. 5, 2009, 75-101, p.84.

⁴⁰²Stephen Coutts, "The Lisbon Treaty And The Area Of Freedom, Security And Justice As An Area Of Legal Integration", *Advanced Issues Of European Law*, 9th Session Dept.Of Law, EUI Dubrovnik, April, 2011, 87-107, p.87-88, http://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/SCoutts_Paper.pdf. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

⁴⁰³Koen Lenaerts, "The Contribution Of The European Court Of Justice To The Area Of Freedom, Security And Justice", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol: 59, April 2010, 255–301, p.256-257.

⁴⁰⁴Lizbon Antlaşması madde 2/2 (ABA madde 3).

⁴⁰⁵Lizbon Antlaşması madde 61/1 (ABİA madde 67).

olmayan bir Avrupa hedefi temelinde Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanı oluşturmayı amaçlamaktadır.⁴⁰⁶

Lizbon Antlaşması'nın 61. maddesinde bütünüyle Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanının tanımı, amacı ve kapsamı ifade edilmiştir. Buna göre, Birlik kapsamında kişilere yönelik sınır kontrollerinin kaldırılması ve bunun yanında göç, sığınma gibi konularda üye devletlerin dayanışma temelinde ortak politikalar oluşturulması hükme bağlanmıştır.⁴⁰⁷ Birliğin ayrıca, suç, ırkçılık, yabancı düşmanlığını önlemek amacıyla, polis ve yargı makamlarının işbirliği yapılmasını sağlamanın yanında, cezai konularda uyumluluğun sağlanması için gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması konusunda çaba göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Bunlara ek olarak, Birliğin adalet erişimi kolaylaştırma yükümlülüğü altında olduğu da vurgulanmıştır.⁴⁰⁸

Lizbon Antlaşması'nın yenilikleri kapsamında ABAD'a Özgürlük, Güvenlik, Adalet alanına ilişkin AB mevzuatının geçerliliği ile ilgili genel yargısal inceleme yapma ve yorumlama yetkisi verilmiştir. Buna karşın, üye ülkelerin polis ve diğer kolluk birimlerinin yürüttüğü operasyonların orantısallığı ve geçerliliğine ilişkin yargısal yetkisi yoktur. Üye ülkelerin güvenliği ile ilgili bu sınırlandırma AB Anayasası ile de paralellik arz etmektedir. Ayrıca, İngiltere, İrlanda ve Danimarka, Mahkeme'nin yetki kapsamı konusunda mevzuata ekleyecekleri çekince ile ABAD'ın yetki kapsamı dışında kalabileceklerdir. Mahkemenin Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanında Lizbon Antlaşması'nın imzalanmadan önceki üçüncü sütun mevzuatı kapsamındaki sınırlı yetkisi Lizbon Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki beş yıl süreyle de devam edecektir.⁴⁰⁹

Lizbon Antlaşması'nın bu alanla ilişkili içerdiği önemli yeniliklerden biri de Avrupa Kamu Savcısı Ofisi'nin kurulmasıdır. Ofisin, mali suçların soruşturulması ve kovuşturulması görevlerinin yanı sıra sınırı aşan ciddi suçlara ilişkin de yetkisi bulunmaktadır.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ Bahadır Yakut, "Lizbon Sonrası Avrupa Birliğinin Cezai Meselelerde Yetkisinin Kapsamı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 9, No:2, Yıl: 2010, 169-207, s. 170, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1506/16603.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

⁴⁰⁷ Lizbon Antlaşması madde 61/2 (ABİA madde 67).

⁴⁰⁸ Lizbon Antlaşması madde 61/3-4 (ABİA madde 67).

⁴⁰⁹ Bahadır Yakut, "Lizbon Sonrası AB'nin Yeni Kurumsal Yapısı ve Karar Alma Süreçlerinin Özgürlük, Güvenlik, Adalet Alanındaki Yansımaları", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi(TAAD)**, Temmuz 2010, Yıl:1, Sayı:2, 53-92, s.62-63, www.humanlawjustice.gov.tr/Uploads/Mizanpaj/154.doc. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

⁴¹⁰ Lizbon Antlaşması madde 69E (ABİA madde 86).

2.2.10. Komitoloji Prosedüründe Değişiklikler

Lizbon Antlaşması komitoloji prosedüründe de değişiklikler öngörmüş ve komitoloji komitelerinin hesap verebilirliklerine ilişkin iki kısımdan oluşan kontrol uygulaması öngörmüştür. Lizbon Antlaşması'nın madde 249B ve madde 249C maddeleri de bu kapsamda gerekli yasal çerçeveyi sunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, yeni uygulamalar hesap verebilirlik konusunda yeterince şeffaf olamamıştır. Çünkü hala komitoloji toplantıları kapalı kapılar ardında yapılmaktadır.⁴¹¹

Komitoloji prosedürü Birliğin yasama organları olan Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyinin, Komisyona verdiği yürütme yetkilerini bu amaçla kurulmuş çeşitli komitelerle işbirliği içinde hayata geçirme sürecidir. AB Müktesebatı'nın büyük bölümü, Komisyonca kabul edilen yürütme düzenlemelerince kanunlaşmaktadır. Üye ülke temsilcilerinin ve Komisyon yetkililerinin yer aldığı komitelerin şeffaflığı büyük ölçüde önemlidir.⁴¹²

Lizbon Antlaşması madde 249B'de bir yasama düzenlemesinin, Komisyona, bir yasama düzenlemesinin esaslı olmayan unsurlarında değişiklik yapılabilmesi için genel uygulanan yasama dışı düzenlemeler kabul etme yetkisi verebileceği belirtilmiştir. Bu yetkinin içeriği, amaçları, kapsamı ve süresi açıkça yasama düzenlemelerinde belirtilebilir. Bu düzenlemelerde ayrıca, yetkilendirme şartları da belirtilmektedir. Bu şartlar, Parlamento ve AB Konseyinin yetki devrini yürürlükten kaldırabilmesi veya yetkilendirilmiş düzenlemenin yalnızca yasama düzenlemesinde verilen süre içerisinde AB Konseyi tarafından itiraz edilememesidir.⁴¹³ Bununla birlikte üye devletlerin bağlayıcı Birlik düzenlerini uygulamak için gerekli ulusal hukuki önlemleri almaları gerektiği, bu uygulamalar için yeknesak durumlar gerektiğinde, bu düzenlemelerin Komisyona veya usulüne uygun özel durumlarda AB Konseyine yetki vereceği hükme bağlanmıştır. Parlamento ve AB Konseyinin olağan yasama usulü uyarınca düzenlemeler aracılığı ile hareket ederek yürütme yetkilerinin Komisyon tarafından icrasının üye devletlerce denetlenmesine ilişkin genel ilke ve kurallarını belirleyeceği yine Antlaşma'da belirtilmiştir.⁴¹⁴

Komitoloji prosedürü kurumların birbirlerini denetleyebilmesinin önünü açan uygulamalara yer vermektedir. Komitelerde üye ülke temsilcilerinin yer alması, AB'nin bütünleşmesi ve hukuki uygulamalarda eşgüdümün sağlanması açısından

⁴¹¹Steve Peers and Marios Costa, "Accountability for Delegated and Implementing Acts after the Treaty of Lisbon", *European Law Journal*, Vol. 18, No. 3, May 2012, 427–460, p. 459-460.

⁴¹²"Avrupa Birliği'nde Komite Prosedürü: Komitoloji", t.y., <http://www.ikv.org.tr/pdfs/f7e29638.pdf>. (Erişim Tarihi: 31.05.2013).

⁴¹³Lizbon Antlaşması madde 249B (ABİA madde 290).

⁴¹⁴Lizbon Antlaşması madde 249C (ABİA madde 291).

önemlidir. Bu yüzden teoride demokratik bir biçimde sunulan bu hakların uygulamada şeffaflıkla tamamlanmasıyla ancak komitoloji prosedürü hedeflenen noktaya ulaşacaktır.

2.2.11. Vatandaş Girişimi

Vatandaş Girişimi AB’de “demokratik eksiklik” olduğu ile ilgili gelen eleştirilere yanıt niteliğinde bir yeniliktir. Üye devlet sayısının artış göstermesiyle birlikte her devletin yönetime katılması ve aktif rol almasının önemi de artmıştır. Yalnızca üye devlet yöneticilerinin değil, bizzat AB vatandaşlarının da yönetimde söz sahibi olabilmesi, temsil edildikleri makamları denetleyebilmesi ve kararlarını etkileyebilmesi çağdaş demokrasinin bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Hele ki, prensiplerini hukuka ve demokrasiye dayandıran Birliğin liderlik rolüyle bu vazifeyi üstlenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Elitist bir yapıdan ziyade halkla sürekli bir diyalog içerisinde politikaların uygulanması Birlik için bir zorunluluk arz etmektedir.

Daha önce Birlik Müktesebatında yer almayan Vatandaş Girişimi (*European Citizens’ Initiative*) , Lizbon Antlaşmasıyla düzenlenen yeniliklerden biridir. Böylece, AB vatandaşları bir milyon imza toplayarak Komisyondan bir girişim başlatmasını talep edebileceklerdir.⁴¹⁵ Ancak böylesi önemli bir gelişmenin ayrıntıları, prosedürleri Antlaşma ile düzenlenmediğinden nasıl uygulanacağı belirsiz kalmıştı. Bu sebeple Avrupa Parlamentosu, 9 Mayıs 2009’da aldığı bir karar ile Komisyonun Vatandaş Girişiminin nasıl uygulanacağına ilişkin usulleri içeren bir tüzük hazırlaması gerektiğine karar vermiştir. Bunun üzerine 11 Kasım 2009’da Komisyon, “Vatandaş Girişimi Hakkındaki Yeşil Kitap’la (*Green Paper*)”⁴¹⁶ paralel olarak bir halk katılımı/konsültasyonu (*public consultation*) başlatılmasını öngörmüştür.⁴¹⁷

Vatandaş Girişimi’nin uygulanmasına ilişkin ayrıntıların yer aldığı Yeşil Kitap’ta ise (i) üye devletlerin katılması gereken asgari vatandaş sayısı, (ii) üye devlet başına asgari imza sayısı, (iii) vatandaş girişimine katılabilmenin yeterlilik koşulu ve asgari yaş sınırı, (iv) vatandaş girişiminin şekil ve ifadeleri, (v) imzaların toplanması ve doğrulanması için gerekli düzenlemeler ile zaman kısıtı (vi) organizatörlerin ihtiyaç duyduğu düzenlemeler ve finansman, (vii) Komisyonca girişimin incelenmesi gibi usule ilişkin konular düzenlenmiştir.⁴¹⁸

⁴¹⁵Keskin, a.g.m., s.242.

⁴¹⁶ Yeşil Kitap (*Green Paper*) orijinal metni için bkz. “Green Paper On A European Citizens’ Initiative”, 11.11.2009, 1-14, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0622:FIN:EN:PDF>. (Erişim Tarihi:17.05.2013).

⁴¹⁷ Poroy, a.g.e., s.195.

⁴¹⁸Pietro De Matteis, “The European Citizens’ Initiative”, 12.01.2010, <http://www.european-citizenship.org/2010/01/initiative/>. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

11 Kasım 2009'da kabul edilen Yeşil Kitap'la başlatılan halk konsültasyonu, 31 Ocak 2010'da sona ermiştir. Geniş bir katılımı ile gerçekleşen konsültasyondan 329 yanıt elde edilmiştir. Bu yanıtların 160'ı vatandaşlardan, 133'ü kurumlardan ve 36'sı kamu otoritelerinden elde edilmiş ve oldukça yenilikçi görüşler ortaya atılmıştır.⁴¹⁹ Halk konsültasyonu ile elde edilen bu görüşlerden yola çıkılarak Komisyon tarafından 31 Mart 2010'da oluşturulan tüzük önerisi, Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyine sunulmuştur.⁴²⁰

Tüzük 16 Şubat 2011 tarihinde sonuçlanmış ve 11 Mart 2011 tarihinde Birliğin Resmi Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Tüzüğün 23. maddesine göre Vatandaş Girişiminin 1 Nisan 2012 tarihinden itibaren uygulanabileceği hükme bağlanmıştır. 7. maddede Vatandaş Girişiminin başlatılabilmesi için imzacıların üye devlet sayısının en az dörtte birlik kısmından toplanması gerektiği belirtilmiştir. Bu imzacı sayısı Vatandaş Girişimi önerisinin kaydının yapıldığı tarihte Tüzüğün ekinde belirtilen asgari imzacı sayısına karşılık gelmektedir. Bu sayılar, her üye devletten seçilen Avrupa Parlamentosu üye sayısının 750 katına tekabül etmektedir.⁴²¹ (Bkz. Tablo-2).

Buna göre öngörülen "Vatandaş Girişimi"nde, bunu düzenleyecek Vatandaş Komitesi'nin en az yedi farklı üye devlette ikamet eden en az yedi farklı AB vatandaşından oluşması gerektiği ifade edilmiştir. Öncelikle Vatandaş Girişimiyle getirilen önerinin kaydı yapılmalı, sonrasında ise bu başvuru Komisyon tarafından incelenerek kabul edilmelidir.⁴²²

Bu yeniliğe istinaden, Greenpeace, Aralık 2010'da Avrupa'da GDO'lu (genetiği değiştirilmiş organizmalar) ürünlere verilen izne tepki amacıyla sunulacak dilekçe için Avrupa'da bir milyon imza toplamıştı. Hatta bu girişim medyada "Vatandaş Girişimi" olarak geniş yankı bulmuştu. Ancak bu girişim hem Komisyonca kayıt edilmediğinden, hem de 1 Nisan 2012 tarihinden önce gerçekleştiğinden Vatandaş Girişimi olarak kabul edilmemişti.⁴²³

⁴¹⁹ "Outcome Of The Public Consultation On The Green Paper On A European Citizens' Initiative Accompanying Document To The Proposal For A Regulation Of The European Parliament And Of The Council On The Citizens' Initiative", 31.03.2010, 1-6, p.2, http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/citizens_initiative/docs/sec_2010_370_en.pdf. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

⁴²⁰ Poroy, *a.g.e.*, s.195-196.

⁴²¹ "Regulation (EU) No 211/2011 Of The European Parliament And Of The Council Of 16 February 2011 On The Citizens' Initiative", 11.03.2011, *Official Journal of the European Union*, L65, 1-22, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

⁴²² "Avrupa Vatandaşları Girişimi" 1 Nisan'da Yürürlüğe Girdi", *AB Bülten*, 2-8 Nisan 2012, Sayı: 129, http://www.uib.org.tr/files/downloads/ab_bultenleri/sayi_129_2-8nisan-2012_abbulten.pdf. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

⁴²³ "European Citizens' Initiative", t.y., http://en.wikipedia.org/wiki/European_Citizens'_Initiative. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

Tablo-2: Her Üye Devletin Asgari İmza Sayısı⁴²⁴

Belçika	16 500
Bulgaristan	13 500
Çek Cumhuriyet	16 500
Danimarka	9 750
Almanya	74 250
Estonya	4 500
İrlanda	9 000
Yunanistan	16 500
İspanya	40 500
Fransa	55 500
İtalya	54 750
Kıbrıs	4 500
Letonya	6 750
Litvanya	9 000
Lüksemburg	4 500
Macaristan	16 500
Malta	4 500
Hollanda	19 500
Avusturya	14 250
Polonya	38 250
Portekiz	16 500
Romanya	24 750
Slovenya	6000
Slovakya	9 750
Finlandiya	9 750
İsveç	15 000
Birleşik Krallık	54 750

2.2.12. Diğer Değişiklikler

Lizbon Antlaşması yeni politika sahalarını Birliğin bünyesine dahil ederek yetki sahibi olduğu alanları da oldukça genişletmiştir. Spor, uzay, yönetsel işbirliği, turizm, fikri hakların korunması, insan sağlığının korunması, doğal afetlerden korunma gibi alanlar yeni Antlaşma ile öngörülmüştür. Çevrenin korunması, iklim değişikliğine ilişkin konular, sosyal politika ve ayrımcılık gibi güncel ve oldukça büyük boyutlarda sorunlara neden olan konular da Antlaşma'ya dahil edilerek bu konulara yasal bir

⁴²⁴Tablo için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

dayanak oluşturulmuştur.⁴²⁵ Antlaşma ayrıca Birliğin sosyal boyutuna ilişkin hükümlere de yer vermiştir. Bu doğrultuda ayrımcılık yapmama, kadın erkek eşitliğinin sağlanması, tam istihdam, sosyal piyasa ekonomisi ve sosyal gelişme ile kuşaklar arası dayanışmanın teşvik edilmesi gibi Birliğin sosyal boyutuyla ilgili konulara yer verilmiştir.⁴²⁶

Her ne kadar Antlaşma kapsamında ayrıntıları düzenlenmemiş olsa da ortak ticaret politikasının ODGP ile uyumlu bir biçimde uygulanacağı da ek bir bilgi olarak yer almıştır.⁴²⁷

Antlaşmayla getirilen önemli bir değişiklik de madde 49A ile eklenen herhangi bir üye devletin kendi anayasal kurallarıyla uygun olarak Birlikten çıkmaya karar verebilmesi imkanındır. Bu bağlamda, AB'den ayrılmak isteyen üye devletin bu talebini AB Zirvesine bildirmesi gerektiği belirtilmiştir. İzleyen prosedürde, AB Zirvesinin öngördüğü şartlar ışığında Birliğin gerekli müzakereleri yapması ve ayrılmak isteyen devletle gelecek ilişkilerinin çerçevesini belirleyen bir anlaşma akdetmesi öngörülmüştür. Öte yandan, Birlikten çıkan Devletin yeniden katılması da mümkündür.⁴²⁸ AB'den ayrılmaya ilişkin hükümler, son genişleme dalgasıyla katılan devletlerce talep edilen düzenlemelerdir.⁴²⁹ Lizbon Antlaşması'ndan önce ne Kurucu Antlaşmalar, ne de birbiri ardına gelen tadil edici Antlaşmalar AB'den veya Avrupa Para Birliği'nden çıkılmasına dair herhangi bir hüküm içermiyordu.⁴³⁰

2.3. LİZBON ANTLAŞMASI VE AB ANAYASASI ARASINDAKİ FARKLAR

Lizbon Antlaşması, AB Anayasası'nın federal devleti çağrıştıran hükümlerinin dışarıda bırakılması ve yeniden şekillendirilmesiyle elde edilmiştir. Buna göre, Lizbon Antlaşması'nda "anayasa" ibaresi kullanılmamış, AB'nin sembolleri ve milli marşı Lizbon Antlaşması'nın metni dışında bırakılmıştır. Özellikle İngiltere'nin itirazları üzerine, AB Dışişleri Bakanlığı yerine Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği makamı oluşturulmuştur. Ayrıca yasa, çerçeve yasa gibi normal bir anayasal belgede yer alan kavramların Lizbon Antlaşması'nda yer almamasına

⁴²⁵ Güneş, "Lizbon Antlaşması Sonrasında...", s.755-756, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_29.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

⁴²⁶ "Treaty Of Lisbon", 30.11.2010, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/treatyoflisbon.htm>. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

⁴²⁷ "AB'de Önemli Bir Adım: Lizbon Antlaşması", t.y., <http://www.mess.org.tr/content/LizbonAntlasmas%C4%B1.pdf>. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

⁴²⁸ Lizbon Antlaşması madde 49A/1-2-4 (ABA madde 50).

⁴²⁹ Arsava, a.g.m., Fusun Arsava, s.1475, <http://web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz11-9-ozel/kamu/1%20arsava.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012.).

⁴³⁰ Phoebus Athanassiou, "Withdrawal And Expulsion From The EU And EMU Some Reflections", *Legal Working Paper Series*, No:10, December 2009, 4-49, p.9, <http://www.ecb.int/pub/pdf/scplps/ecblwp10.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.04.2013).

özellikle dikkat edilmiştir.⁴³¹ Slogan ve ulusüstü öğelerle oluşturulmak istenilen Avrupa'ya aidiyet bilincinden de geri adım atılmıştır.⁴³²

Ancak belirtilmelidir ki, yasal zeminde yer verilmeyen bu değişiklikler pratikte uygulanmaya devam edilmektedir. Ancak, bu durum gelecekte yaşanacak genişleme dalgasını da yakından ilgilendirmektedir. Çünkü görünürde ulus devletin Birliğe karşı bir zaferi söz konusudur.⁴³³ Referandum sonuçları da bu zaferi desteklemektedir. Sonuçların olumlu çıkacağına şüpheyile dahi yaklaşılmazken alınan red sonuçları göstermiştir ki, Birlik içerisinde bütünleşmenin içselleştirilemeyen parametreleri bulunmakta ve ulus devlet varlığını tüm unsurlarıyla sürdürmektedir.

Bu bağlamda, Birliğin kurucu üyelerinden Fransa spesifik ve dikkat çekici bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. AB Anayasası'na red cevabı veren ve ulus devletin güçlü bir biçimde mevcudiyetinin korunduğu Fransa'da dünyada bir ilke imza atılarak "Milli Kimlik Bakanlığı" kurulmuştur. Uzun adıyla "Göç, Uyum, Ulusal Kimlik ve Dayanışmalı Gelişme Bakanlığı" olarak kurulan bu bakanlık ülke çapında gelen tepkiler sonucunda 16 Kasım 2007'de lağvedilmiştir. İçişleri Bakanlığı bünyesinde görevini icra edecek bir birime dönüştürülen bu bakanlığın kurulma sebebi göç ve entegrasyonun ulusal kimliğe zarar verdiğinin düşünülmesi olmuştur. Gelen tepkilerin yanı sıra Sarkozy'nin yeni cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde daha olumlu bir imaj çizmek istemesi de bakanlığın kaldırılmasında etkili olan diğer bir faktördür. Hollanda'da Anayasa'ya verilen red cevabı ise iki türlü değerlendirilmelidir. Öncelikle Fransa ile benzer bir şekilde kimliğe ilişkin korumacılık politikaları Hollanda'da da etkili olmuştur. Özellikle 11 Eylül sonrası, milliyetçilikle birlikte bu politikaların yükselişe geçmesi ve AB Anayasası'nın yasal bir belge olarak Birliği ulusüstü bir yapıya taşıması Hollanda'daki referandumda red cevabı verilmesine neden olan faktörler arasında yer almıştır.⁴³⁴

⁴³¹Börekçi ve Yurdakul, *a.g.e.*, s.60-61.

⁴³²Şahin, *a.g.m.*, s.10, www.sbekongre.sakarya.edu.tr/kongre2/ornek_bildiri.doc. (Erişim Tarihi: 09.05.2013).

⁴³³Sebastian Kurpas, "The Treaty Of Lisbon- How Much 'Constitution' Is Left?", *Centre For European Policy Studies*, No:148, December 2007, <http://www.ceps.eu/book/treaty-lisbon-how-much-constitution-left-overview-main-changes>. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

⁴³⁴"Dünyanın İlk 'Milli Kimlik' Bakanlığı Kuruldu", 19.05.2007, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haberArchive&ArticleID=14481>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013); Angelique Chrisafis, "Nicholas Sarkozy Says Sorry For National Identity Ministry", 17.11.2010, *The Guardian*, <http://www.guardian.co.uk/world/2010/nov/17/nicolas-sarkozy-immigration-apology>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013); Ayşim Parlakyıldız, "Fransa: Ulusal Kimlik Bakanlığı ve Kimlik Tartışmaları", 24.01.2011, http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1308:fransa-ulusal-kimlik-bakanl-ve-kimlik-tartimlar&catid=167:ab-analizler. (Erişim Tarihi: 13.06.2013); "Hollanda'da AB Anayasasının Reddedilmesinin Nedenleri", t.y., <http://www.usakgundem.com/haber/665/hollanda%E2%80%99da-ab-anayasasinin-reddedilmesinin-nedenleri.html>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

Görüldüğü üzere gerek küresel düzeyde gerekse Birlik düzeyinde entegrasyon kendisini güçlü bir biçimde hissettiriyor olsa da, Birlik bünyesinde ulusal politikalar etkin bir biçimde uygulanmaktadır. Öyle ki, zaman zaman Birlik politikalarının da önüne geçen bu uygulamalar Birliğin anayasal projesini de sekteye uğratmıştır. Bir meşruiyet sendelemesine neden olan referandum krizleri sonrasında oluşturulan Lizbon Antlaşması'nın, anayasal unsurların çıkarılmasıyla yeniden şekillendirilmesi bu nedenle ulus devletlerin zaferi olarak nitelendirilmektedir. Kimlik, ulusal egemenlik, ulusa dair politikalar ve içsel dinamikler ulus devlete ilişkin unsurların varlığını canlı kılmaktadır. Bu nedenle Türkiye'ye yöneltilen ulusal değerlere bağlılığa ilişkin eleştirilerin yaşanan güncel olaylar eşliğinde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AB’YE ÜYELİK SÜRECİNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN LİZBON ANTLAŞMASI ODAĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Lizbon Antlaşması AB’nin işleyişine getirdiği yenilikler ve yapısal değişiklikler bakımından önceki diğer antlaşmalardan farklı bir konuma sahiptir. Öncelikle Lizbon Antlaşması AB’nin genişleme ve derinleşme hedefini kolaylaştırmış ve bu perspektifle kurumsal yapıları reforme etmiştir. Gerek üye devletleri gerekse aday ülkeleri yakından ilgilendiren bu gelişme Birliğin meşruiyetini perçinlemenin yanı sıra yakın gelecekte ve uzun vadede izlenecek politikaların da yol haritasını belirlemektedir. Türkiye’nin her şeyden önce coğrafi yakınlık bakımından Avrupa’daki gelişmelerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Hele ki AB’ye aday bir ülke olarak bu süreçle doğrudan bağlantılı olması, konunun Türkiye odağında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bunun için ilk olarak Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecini tarihsel bir çerçevede sunmak Lizbon Antlaşması’nın Türkiye açısından değerlendirilmesinde konuya ışık tutacaktır.

3.1. TARİHSEL BAKIŞ İÇERİSİNDE TÜRKİYE’NİN AB’YE ÜYELİK SÜRECİ

Türkiye’nin AB’ye üyelik süreci AET (Roma) Antlaşması’nın yürürlüğe girmesini müteakip 31 Temmuz 1959 tarihinde AET’ye ortaklık başvurusu yapmasıyla başlamıştır. Bu başvurunun üzerine 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ve AB arasında Türkiye’nin tam üyeliğine yönelik ortaklık kuran Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile hazırlık, geçiş ve son dönemden oluşan üç dönem öngörülmüş, bu dönemlerin tamamlanmasının ardından Türkiye’nin tam üyeliğinin gerçekleşmesi hedeflenmiştir.⁴³⁵

Ankara Antlaşması’nı Kasım 1970’te Brüksel’de imzalanan Ek Protokol izlemiştir. Sonrasında ise Türkiye 1987 yılında tarihi bir adım atarak AB’ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.⁴³⁶ Türkiye’nin AB’ye tam üyelik için adaylığı ancak 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi’nde kabul edilmiştir.⁴³⁷

⁴³⁵ Nurettin Bilici, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s.70; Lerzan Özkale, “Turkey And The European Union: A Never-Ending Story Or An Irrevocable Membership?”, *EuroTimes*, 01.09.2009, 120-128, p. 126-127.

⁴³⁶ “EU-Turkey Relations”, t.y.,

http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/turkey/eu_turkey_relations_en.htm. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

⁴³⁷ Poroy, *a.g.e.*, s.218.

17 Aralık 2004 tarihinde de Brüksel’de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde 1999’da Helsinki’de alınan karar teyit edilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’nin siyasi kriterleri yeterince yerine getirmiş olduğu ifade edilerek, katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılmasına karar verilmiştir.⁴³⁸ Böylelikle kırk yılı aşkın bir süre sonra ilk kez tam üyelik müzakerelerine başlanılmasına karar verilerek tarihi dönemece girilmiştir.

Alınan tarihi bir kararla müzakerelerin 130.000 sayfadan oluşan AB Müktesebatının gruplandırılmasıyla⁴³⁹ oluşturulan 35 fasıl⁴⁴⁰ kapsamında gerçekleştirileceği belirtilmiştir:

- Malların Serbest Dolaşımı
- İşçilerin Serbest Dolaşımı
- İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sağlama Serbestisi
- Sermayenin Serbest Dolaşımı
- Kamu Alımları
- Şirketler Hukuku
- Fikri Mülkiyet Hukuku
- Rekabet Politikası
- Mali Hizmetler
- Bilgi Toplumu ve Medya
- Tarım ve Kırsal Kalkınma
- Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı
- Balıkçılık
- Taşımacılık Politikası
- Enerji
- Vergilendirme
- Ekonomik ve Parasal Politika
- İstatistik
- Sosyal Politika ve İstihdam
- İşletmeler ve Sanayi Politikaları
- Trans-Avrupa Şebekeleri
- Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
- Yargı ve Temel Haklar
- Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

⁴³⁸T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-AB İlişkileri”, t.y., <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerine-genel-bakis.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

⁴³⁹“Negotiation Chapters”, t.y., <http://www.avrupa.info.tr/turkey-the-eu/accession-negotiations/negotiation-chapters.html>. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

⁴⁴⁰T.C. AB Bakanlığı, “Türkiye’nin AB Müktesebatına Uyum Programı (2007-2013)”, 13.04.2010, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=6&l=1>. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

- Bilim ve Araştırma
- Eğitim ve Kültür
- Çevre
- Tüketicinin ve Sağlığın Korunması
- Gümrük Birliği
- Dış İlişkiler
- Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları
- Mali Kontrol
- Mali ve Bütçesel Hükümler
- Kurumlar
- Diğer Konular.

Bu fasılların görüşülmesinin, tarama aşaması ve müzakere aşaması olmak üzere iki aşamada gerçekleşeceği öngörülmüştür. Tarama aşamasında her faslın AB Müktesebatı ile Türkiye mevzuatının karşılaştırılması, ikinci aşamada ise müzakere edilen başlıkla ilgili bakanlık ve teknik heyetin konuyla ilgili uyum çalışmalarının yer alması kararlaştırılmıştır. Müzakereler süresince her yıl Komisyon tarafından gelişmelerle ilgili “ilerleme raporu” yayımlanmaktadır.⁴⁴¹

Müzakere sürecinin başlamasının ardından 35 fasıldan yalnızca 13’ü müzakereye açılmış ve sadece biri (Bilim ve Araştırma) geçici olarak kapatılmıştır. 2006’da ise 8 fasıl⁴⁴², Gümrük Birliği sözleşmesine ekli Ek Protokol’ün Türk liman ve havaalanlarının Güney Kıbrıs bayraklı gemi ve uçaklarına açılmaması suretiyle uygulanmaması gerekçe gösterilerek dondurulmuştur. 2007 yılında doğrudan AB üyeliği ile ilintili olduğu gerekçesiyle 5 faslın daha müzakereye açılması Fransa tarafından engellenmiştir. 2009 yılında, Türkiye’nin Ek Protokol’ü uygulamamaya devam etmesi üzerine Güney Kıbrıs bir başka 5 faslın (bunlardan bir tanesi Fransa’nın engellediği fasılla örtüşmektedir) daha müzakere edilmesini veto ederek engellemiştir. Bu vetoya ek olarak, Türkiye ile petrol arama hakları konusunda çıkan bir anlaşmazlık nedeniyle enerji faslı da veto edilen fasıllar arasında yer almıştır.⁴⁴³ Son olarak AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış terörizmin ulusal

⁴⁴¹ Bilici, *a.g.e.*, s.77-79.

⁴⁴² Engellenen fasıllar, Malların Serbest Dolaşımı (1. Fasıl), İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sağlama Serbestisi (3. Fasıl), Mali Hizmetler (9. Fasıl), Tarım ve Kırsal Kalkınma (11.Fasıl), Balıkçılık (13. Fasıl), Taşımacılık Politikası (14. Fasıl), Gümrük Birliği (29. Fasıl) ve Dış İlişkiler (30.Fasıl)dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. CASINI Carlo, “EU And Turkey: Accession Prospects”, Turkish Policy Quarterly, Vol: 11, No:1, 2012, 57-63,p.58, <http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/2012-1-CarloCasini.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

⁴⁴³ TOCCI Nathalie, “Unblocking Turkey’s EU Aaccession”, Insight Turkey, Vol: 12, No: 3, 2010, 27-31, http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight_turkey_vol_12_no_3_2010_tocci.pdf. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

problemlerden biri olduğunu ifade ederek, bu konunun terörle mücadele ismiyle bir fasıl başlığı olabileceğinin sinyallerini vermiştir.⁴⁴⁴

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin üyelik sürecinde 2000'li yıllarda önemli mesafeler kat edilmiş olsa da, siyasi engeller nedeniyle istenilen netice elde edilememiştir. Yakın gelecekte de bu zor ve sancılı sürecin devam edeceği söylenebilir. Ülkelerin ön yargılarının kırılarak, Türkiye'nin üyeliğine pozitif bir perspektiften bakılmasının sağlanması büyük ölçüde önem arz etmektedir. Çünkü Türkiye'ye yönelik dışlayıcı bir yaklaşım hiçbir surette Türkiye'nin benimsenmesiyle sonuçlanmayacaktır. Aksi takdirde, Türkiye ne yaparsa yapsın ne kadar ilerleme gösterirse gösterebilir AB'nin bir ferdi olamayacaktır.

Bu bağlamda Fransa Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy'nin Lizbon Zirvesi'ndeki Türkiye'nin üyeliğine yönelik muhalif tavrı bu bakış açısına örnek gösterilebilir. Sarkozy, AB Konseyi Karar Metni'nde yer alan "katılım müzakereleri" ifadesinin çıkarılmasını sağlamış ve bu ifade "hükümetlerarası müzakereler" olarak değiştirilmiştir.⁴⁴⁵ Mualif düşüncelerin izleri Lizbon Antlaşması'nın imzalanmış olduğu Zirve'nin Sonuç Bildirisi'nde onaylanan Genel İşler ve Dışilişkiler Konseyi'nin 10 Aralık tarihli kararında yer alan Türkiye ve Kıbrıs'a ilişkin paragraflarında da görülmektedir. Bu bölümler şu şekildedir⁴⁴⁶:

"Konsey⁴⁴⁷, bu yılın başlarında Türkiye'de ortaya çıkan siyasi ve Anayasal krizin çözüme kavuşturulmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Krizin sonucunda demokrasi güçlenmiştir. Kısa süre önce yapılan Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri demokratik standartlar ve hukukun üstünlüğüne tam saygı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Seçimlere yüksek katılım oranı ve yeni Parlamentoda daha geniş bir temsilin mevcut olması, Türk halkının demokrasi, istikrar ve gelişme isteğini ortaya koymaktadır. Bu, reform sürecinin yenilenmesi ve yoğunlaştırılması açısından bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Avrupa Birliği Türkiye'ye bu konuda yardımcı olmaya devam edecektir.

Konsey, Türkiye'de 2007 yılında siyasi reformlar alanında sınırlı ilerleme sağlanmış olmasından dolayı üzüntü duymaktadır. Bununla birlikte, Türk Hükümetinin reform sürecini sürdürme ve mevcut eksikliklere hitap etme konusunda açıklamış olduğu niyeti ve yenilediği taahhüdünü memnuniyetle karşılamaktadır.

⁴⁴⁴ A New Chapter For Turkey's Struggle With Terrorism-Implications For The EU Accession Process", 10.04.2013, http://www.epc.eu/events_rep_details.php?cat_id=6&pub_id=3470. (Erişim Tarihi: 23.05.2013); Meltem Müftüler Baç, "Turkey's Accession to the European Union: The Impact Of The EU's Internal Dynamics", *International Studies Perspectives*, 2008, 9, 201-219, p. 201, 208.

⁴⁴⁵ Karluk, *a.g.e.*, s.255.

⁴⁴⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Avrupa Birliği Konseyi Genişlemeye İlgili Konsey Kararları 2840'ıncı Dış İlişkiler Konseyi Toplantısı Brüksel, 10.12.2007, <http://www.mfa.gov.tr/bruksel-zirvesi-14-aralik-2007.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

⁴⁴⁷ Burada Konsey olarak geçen kurum AB Konseyi'dir. Metin alıntı olduğu için değiştirilmemiş bir biçimde aktarılmıştır.

Konsey bu taahhütlerin kısa süre içinde gerçek ve somut eyleme dönüştürülmesini beklemektedir.

Konsey, Anayasanın gözden geçirilmesine ilişkin olarak devam etmekte olan süreci not etmektedir. Bu, Türk Anayasa Hukukuna Avrupa standartlarının bütünüyle dercedilmesi bakımından kilit bir fırsat teşkil etmektedir. Bununla birlikte Konsey, bu sürecin özellikle ifade özgürlüğü ve dini özgürlükler gibi Türkiye'nin zaman kaybetmeden ilerleme kaydetmesi gereken ve uzun süreden beri beklenen reformların gecikmesine yol açmaması gerektiğinin altını çizer.

Yargı reformu, yolsuzlukla mücadele, azınlık hakları ile kültürel hakların kuvvetlendirilmesi, kadın hakları, çocuk hakları, sendikal haklar ve ordunun sivil denetimi gibi alanlarda da önemli ilave çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Doğu ve Güneydoğu konusunda ise Konsey, bu bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasını garanti altına alacak kapsamlı bir stratejinin hızla geliştirilmesi ve uygulanmasına ihtiyaç duyulduğunu hatırlatır. Konsey, Türkiye toprakları üzerindeki bütün terörist saldırılar ile şiddeti kınar ve Türk halkı ile dayanışma içinde olduğunu ifadeyle, insan hakları, temel hürriyetler ve uluslararası hukuka saygı göstererek ve bölgesel barış ile istikrarı gözeterek Türkiye'nin vatandaşlarını korumasına ve terörizmle mücadelesine desteğini belirtir.

Müzakere Çerçeve Belgesi ve önceki Avrupa Konseyi ile Konsey Sonuçları doğrultusunda, Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz taahhüdü ile uyuşmazlıkların gerektiğinde Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisi de dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak barışçı yollarla çözümlenmesine bağlılık göstermesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda, iyi komşuluk ilişkileri ve uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü olumsuz etkileyecek her türlü tehdit ve eylemden kaçınılması gerekmektedir.

Konsey, 11 Aralık 2006 tarihli Sonuçlarını hatırlatarak, Türkiye'nin Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokolü ayırım gözetmeksizin bütünüyle uygulaması yükümlülüğünü yerine getirmemiş olduğunu ve Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilişkilerini normalleştirme yönünde ilerleme kaydetmediğini üzüntüyle not eder. Konsey 11 Aralık 2006 tarihli Sonuçlara uygun olarak ve Avrupa Topluluğu ile üye devletler tarafından 21 Eylül 2005 tarihinde yapılan Deklarasyon kapsamında bu konuları izlemeye ve değerlendirmeye devam edecektir. Bu konularda hızlı bir ilerleme kaydedilmesi beklenmektedir.

Konsey, Müzakere Çerçeve Belgesini hatırlatarak, Türkiye'nin, üzerinde mutabakata varılan Kıbrıs sorununun BM çerçevesinde ve Birliği kuran ilkelere uygun olarak böyle bir kapsamlı çözüm için uygun ortamın oluşturulmasına katkı sağlayacak somut adımlar da dahil olmak üzere, kapsamlı ve kalıcı çözümüne

yönelik 8 Temmuz sürecinin uygulanması çabalarını aktif bir şekilde desteklemesini beklemektedir.”

Zirve Sonuç Bildirisi’nde onaylanan bu kararla ilgili Türkiye Dışışleri Bakanlığı yaptığı açıklamayla AB’nin üyelik sürecinin siyasi etki altında kalmasından duyduğu hoşnutsuzluğu açık bir biçimde ifade etmiştir⁴⁴⁸:

“...Bu hoşnutsuzluğumuzun altında yatan temel unsur bir üye ülkenin üyelik sürecimiz ile ilgili siyasi ve hukuki konumumuzu aşındırma çabalarıdır... Bu tarz sağduyudan yoksun tutum ve davranışların Türkiye-AB ilişkileri üzerinde olduğu kadar bu ülkelerle olan ikili ilişkilerimiz üzerinde de olumsuz yansımaları olması kaçınılmazdır...”

Bununla birlikte, Türkiye’nin müzakere sürecinde Kıbrıs ile ilgili sorunun sürece yansımalarının AB’nin üyeliğinin önünün tıkanmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca müzakerelerin “açık uçluluğu”na yapılan vurgunun Türkiye’ye karşı yapılan çifte standarda zemin hazırladığı ve Kopenhag Kriterleri’nin her üye devlet için eşit bir biçimde uygulanmamasının Türkiye’nin ayrımcılığa maruz kaldığı kanaatini oluşturduğundan hareketle AB’ye üyelik süreciyle ilgili tartışmalar yükselmektedir.⁴⁴⁹ Bu ayrımcılığın ve karşılaşılan siyasi engelin en açık örneği aslında Türkiye’nin aynı anda müzakere sürecine başladığı Hırvatistan’da görülmektedir. Hırvatistan 2013 tarihinde AB’ye tam üyelik hakkını elde edecek iken, Türkiye’nin üyeliği için 10-15 yıl daha vade verilmektedir.⁴⁵⁰

3.2. TÜRKİYE’NİN AVRUPALILIĞINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Avrupalılık veya Avrupalılaşıma temelde AB dış politikaları ile ulusal politikaların etkileşimine referans vermekle birlikte farklı tabirlerle⁴⁵¹ açıklanmaktadır:

- AB düzeyinde adaptasyona bağlı olarak ulusal karar alım mekanizmalarında, politikalarda, değerlerde ve kimlikte meydana gelen değişimler
- Yerel dış politika araçlarının AB ile yakınlaştırılması

⁴⁴⁸T.C. Dışışleri Bakanlığı, “No:181 -14 Aralık 2007, AB GİDİK Zirvesi Sonuç Bildirgesi HK”, http://www.mfa.gov.tr/no_181--14-aralik-2007_-ab-gidik-zirvesi-sonuc-bildirgesi-hk_.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 14.06.2013).

⁴⁴⁹Nilgün Arisan ve Atilla Eralp, “The State Of Turkey-EU Negotiations”, Mediterranean PoliticsTurkey-Balkans, 2010, 199-204, s.201-202, http://www.iemed.org/anuari/2010/aarticles/Arisan_Eralp_Turkey_EU_en.pdf. (Erişim Tarihi: 24.05.2013).

⁴⁵⁰“EU Enlargement”, 23.04.2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11283616>. (Erişim Tarihi: 24.05.2013).

⁴⁵¹Stephan Keukeleire and Jennifer MacNaughtan, *The Foreign Policy Of The European Union*, Palgrave Macmillian, New York, 2008, p.142.

- AB düzeyinde dış politikaların genel ve özel ulusal konularda nüfuzunun artması
- AB değer yargılarının ihracı.

Kimlik konusu, Türk kamuoyunun AB'ye bakışını oldukça yakından etkileyen bir konudur. Ulusal kimliğe bağlılığın güçlü ve Avrupalılık kimliğinin zayıf olduğu toplumlarda AB üyeliği nezdinde Avrupa bütünleşmesine verilen destek de zayıf olmaktadır. Bu nedenle milli duyguları ağır basan bireyler arasında AB'ye üyeliğin ulusal değerlere bir tehdit unsuru olduğuna ilişkin görüşler de yaygınlık göstermektedir. Kimlik algılarını dışlayıcı bir milliyetçi çerçeveye dayandıran bireylerin Avrupa bütünleşmesine yönelik endişe ve tehdit algılarının, çok katmanlı kimlik (hem Türk, hem Avrupalı gibi) anlayışına sahip bireylere nazaran da yoğun olduğu gözlemlenmektedir.⁴⁵²

Avrupa perspektifinden Türkiye'ye bakıldığında, genelde Türkiye'nin doğu-batı arasında kimlik krizi yaşayan, geçmişi Osmanlı'ya dayanan, laik bir devlet olduğu ifade edilmektedir. Yani Türkiye'nin tüm bu unsurların etkisinde kaldığına işaret edilerek kimlik çerçevesinde kendisini net bir biçimde ortaya koyamadığı iddia edilmektedir. Coğrafi bakımdan Avrupalı olarak addedilen Türkiye'nin, kültürel bakımdan Ortadoğu'ya yönelimli ve ideolojik açıdan Batı değerlerini özümsemiği ifade edilmektedir.⁴⁵³

Türkiye'de milli duyguların daha ağır bastığı göz önünde bulundurulacak olursa, AB'ye üyeliğin ulusal değerleri ve egemenliği aşındıracağı düşüncesinin yaygınlık gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle ortak bir kimliğin inşasının ulusal ve kültürel değerlerden feragat ederek Avrupalı kültürün benimsenmesiyle gerçekleşeceği kanısı güçlü bir biçimde varlığını korumaktadır.

"Faydacılar", AB'nin genişlemeye yönelik problemlerinin fayda-maliyet analizi çerçevesinde alınacak kararlarla çözülmesini salık vererek ancak, bütünleşmenin sağlıklı bir biçimde gerçekleşeceğini savunurlarken, "moralistler" (ahlakçılar) bütünleşmenin ortak kimlik, tarih, kültür ve değerleri paylaşmakla mümkün olabileceği düşüncesini coğrafyayı da katarak savunmaktadırlar. Bu nedenle moralistler, Türkiye'nin Avrupa'nın coğrafi olarak da bir parçası olduğundan hareketle üyeliğine destek vermektedirler. Son olarak, post-ulusalcı görüşü savunanlar da demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü temelinde oluşturulacak

⁴⁵² Özgehan Şenyuva, "Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri ve Kamuoyu", Oğuz Esen ve Filiz Başkan (ed.), **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri Beklentiler ve Kaygılar**, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009, ss.33-60, s.39.

⁴⁵³ Chris Rumford and Hasan Turunç, "Identity Dimension: Postwesternisation: A Framework For Understanding Turkey-EU Relations", 136-157, **Fifty Years Of EU-Turkey Relations: A Sisyphean**, Armağan Emre Çakır (ed.), Routledge, New York, 2011, s.144.

ortak kimlik ve aidiyet hissinin bütünleşmeye hizmet edeceğini ve AB'ye aday ülkelerin bu değerleri taşıdıkları oranda Birliğe ait olacaklarını belirtmişlerdir.⁴⁵⁴

Tüm bu görüşlerin sentezlenmesiyle oluşan çok kültürlülük kavramı da AB için bir seçenek olmaktan ziyade artık bir zorunluluk teşkil etmektedir. Çünkü yalnızca Türkiye'de değil AB içerisinde de milli değerlerin ağır bastığı ülkeler vardır. Ayrıca AB gerek kültürel gerekse ekonomik bakımdan bir cazibe merkezi haline geldiğinden oldukça fazla göç almaktadır. Bu da kültürel çeşitliliğin artmasına ve dolayısıyla farklı kültürlerin bir arada yaşamasına yönelik politikaların uygulanmasına yol açmaktadır.

Artık kültürlerin bir potada eritilmesi suretiyle gerçekleştirilecek bir bütünleşmenin karşısında yer alan çok kültürlülük kavramı hali hazırda Avrupa'da çözüm bulmayı bekleyen önemli konular arasında yer almaktadır. Türkiye ise bu konuda yapılan tartışmaların tam kalbinde yer almaktadır.⁴⁵⁵ Çünkü Türkiye'nin üye olması durumunda kültürel bir dejenerasyona uğrayacağı veya Avrupa kültürünün benimsenmesiyle kendi kültürel değerlerinden yoksun kalacağı düşünülmektedir.

Ancak AB gerek üye devletlerin ve aday ülkelerin endişelerinden yola çıkarak, gerekse bünyesindeki kültürel çeşitliliği göz önünde bulundurarak, "çeşitlilik içinde birlik" sloganıyla politikalar izlemektedir. Bu politikaların yasal çerçevesi Lizbon Antlaşması'nda yer alan hükümlere dayanmaktadır. Bu bağlamda Lizbon Antlaşması'nın 2. maddesinin 3. fıkrasında Birliğin, zengin kültürel ve dilsel çeşitliliğe saygı göstereceği net bir biçimde ifade edilmiştir.⁴⁵⁶ Benzer biçimde Lizbon Antlaşması'na ekli 16 Numaralı Avrupa Birliği Antlaşması Madde 53/2 Hakkında Deklarasyon'da da Birliğin Avrupa'nın kültürel çeşitliliğine bağlılığı teyit edilmiştir.⁴⁵⁷ Son dönemlerde artan kültürel çeşitliliğe bağlı olarak Lizbon Antlaşması kapsamında hukuki güvence altına alınan bu konunun Türkiye açısından olumlu karşılanacağı muhtemeldir. Bu nedenle kültürel alana ilişkin endişelerin bir nebze olsun azalması beklenirken, asıl bu özenin pratiğe yansıtılması oldukça büyük önem taşımaktadır. Çünkü teoride kalan bir politikanın gerçeklikten uzaklaşması Birliğin hukukiliğine de zarar vermiş olacaktır.

⁴⁵⁴Sophie Di Francesco-Mayot, "Should Turkey Be Admitted Into The European Union? The Debate", *Australian And New Zeland Journal Of European Studies*, Vol: 2, Issue 2, December 2010, 80-91, p.84-85.

⁴⁵⁵Richard Laming, "The Future Of The EU After The Lisbon Treaty", 08.10.2009, 1-10, p.4, http://www.euromove.org.uk/fileadmin/files_euromove/downloads/EU_after_Lisbon_Treaty_RACL_211_009.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁴⁵⁶Lizbon Antlaşması madde 2/3 (ABA madde 3).

⁴⁵⁷Lizbon Antlaşması'na ekli 16 Numaralı Avrupa Birliği Antlaşması Madde 53/2 Hakkında Deklarasyon.

3.3. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ AB EKSENİNDE İNCELENMESİ

AB'nin dış politikası ile üye devletlerin dış politikaları birbirinden ayrı ve bağımsız değildirler. İnteraktif bir biçimde diyalogun sürdürülmesi yoluyla paralel ve ahenkli bir dış politika izlemektedirler. Bu nedenle AB'nin dış politikasının anlaşılması için ulusal dış politikaların ve bu politika süreçlerinde etkili olan aktörlerin analiz edilmesi gerekmektedir.⁴⁵⁸

Ancak uluslararası arenada meydana gelen olayların AB'yi doğrudan etkilediği de yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle üye devletlerin AB ile arasındaki diyalogun etkili bir işbirliği çerçevesinde sürdürülerek uluslararası alana taşınması ve bu doğrultuda izlenecek dış politikaların formüle edilmesi son derece önemlidir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası sistemdeki tüm ülkeler açısından bir kırılma noktasını teşkil etmektedir. Güvenlik algılarının değiştiği, tüm dengelerin yeniden şekillendiği bir sürecin başlangıcına işaret eden bu dönüşümün dış politikaya ilişkin parametreleri etkilemesi kaçınılmazdır. Daha güçlü işbirliklerine zemin hazırlayan bu değişimin etkileri AB politikalarında da bir dönüm noktasına temel hazırlamıştır.

Değişen güvenlik algıları AB'nin üstlendiği uluslararası aktör rolünü yumuşak güç (*soft power*) olabilme çerçevesinde yeniden biçimlendirmiştir. Ekonomik ve sosyal alanların yanı sıra ticaret, insani yardım, teknik ve mali yardım ile arabuluculuk konularında da işbirliğini destekleyici geniş bir politika yelpazesi oluşturulmuştur. Bununla beraber izleyen süreçte yaşanan Körfez Savaşı, AB'nin Bosna Savaşı'na hatalı tepkisi ve 2001 sonrası Amerika'nın dış politikasına karşı büyüyen kin bir kez daha Avrupalılaşma ve dış politikada işbirliğinin önemini ortaya koymuştur.⁴⁵⁹ Soğuk Savaş sonrası güvenliğe yönelik tehdit algılarının değişmesiyle askeri yeteneklerin yerini stratejik hedefler temelinde güçlü işbirliği ve örgütlenmeler almıştır. AB de bu doğrultuda dış politikada yumuşak güç olarak yer almıştır.

Türkiye ve AB farklı güvenlik kültürüne sahip olmalarına rağmen, Türkiye'nin NATO (*North Atlantic Treaty Organisation-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü*) dahilinde yani Batı kanadında yer alması, her iki tarafı da ortak paydada buluşturan güvenlik faktörü olmuştur. Soğuk Savaş sonrası Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde güvenlik kültürünün askeri olmayan enstrümanlarla yapılandırılmasının yanı sıra, kimi faktörler de caydırıcılık bakımından klasik güvenlik anlayışının uzantılarını taşımaktaydılar. Bu perspektifle Türkiye'nin güvenlik algısı çeşitli olgular etrafında

⁴⁵⁸Keukeleire and MacNaughtan, *a.g.e.*, p.124.

⁴⁵⁹Kıvanç Ulusoy, "The Europeanization Of Turkey And Its Impact On The Cyprus Problem", *Journal Of Southern Europe And The Balkans*, Vol: 10, Number: 3, December 2008, 309-329, p.310-311; Grosaru, *a.g.m.*, p.233.

şekillenmiştir. PKK terörü, Sovyet yayılcılığı, İran, Irak, Suriye gibi zor komşuluk ilişkilerinin sürdürüldüğü bir coğrafi bölgede yer alması gibi faktörler Türkiye'nin güvenlik algısını şekillendiren ve bu bağlamda askeri yeterliliğe ağırlık vermesini gerektiren olgular olmuştur.⁴⁶⁰

Türkiye güçlü ordusu sayesinde dünya devletleri arasında ve NATO'da ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Güvenliğin teminatı olarak görülen askeri yetenekler, Soğuk Savaş müddetince özellikle bu alana yönelik ittifakların yapılmasına olanak vermişti. Oysa ki Soğuk Savaşın bitimiyle güvenlik dengelerinin değişmesiyle askeri olmayan boyuta doğru bir geçiş süreci yaşanmış, bu bağlamda NATO ile birlikte NATO'nun önemli bir gücü olan Türkiye'nin üstlenmiş olduğu güvenli rolün önemi de azalışa geçmiştir.⁴⁶¹

Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın bitimiyle oluşan dinamik konjonktür içerisinde kıta bağlantılarını yeniden değerlendirilmesinin gerekliliği, kültürel ve jeostratejik konumunun da avantajlarını göz önünde bulundurarak bir dış politika izlemesini zorunlu kılmıştır. Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasında jeokültürel bir geçiş hattında yer alması AB'nin Ortadoğu ilgisini Türkiye bağlantısıyla sürdürmesini sağlamış, bu bağlamda Türkiye de Asya derinliğine sahip pozisyonunu lehine çevirmeyi başarmıştır. Çift kutuplu sistemde yaşanan bu radikal değişimin etkileri yalnızca Türk Dış Politikası ile sınırlı kalmamış Kafkasya, Ortadoğu gibi coğrafyaları da derinden etkilemiştir. Bu süreç Türkiye'nin bu coğrafyalara yönelmesinde de etkili olmuştur.⁴⁶²

Yaşanan bu gelişmelerin ışığında Türkiye, yakın havzasını da dikkate alarak dış politikasını dinamik bir biçimde geniş bir coğrafi yelpaze içerisinde yeniden biçimlendirmiştir. Bu doğrultuda Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar'a yönelerek çok yönlü dış politik ilişkilerle stratejik konumunu güçlendirmiş, bu da AB'nin Türkiye'yi önemli bir müttefik olarak göz ardı edememesinde etkili olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla genişleme yönünü Doğu'ya çeviren AB'nin ağırlık merkezi de bu bağlamda Doğu'ya kaymıştır. Bu yüzden de Türkiye'nin AB'ye katılımı son derece önemli bir hale gelmiş, AB nezdinde Batı ile entegrasyonu, kültürel bakımdan akraba olduğu Orta Asya'nın eski Sovyet ülkeleri için de bir örnek

⁴⁶⁰ Pınar Bilgin, "Security Dimension: A Clash Of Security Cultures? Differences Between Turkey And The European Union Revisted", 67-82, *Fifty Years Of EU-Turkey Relations: A Sisyphean*, Armağan Emre Çakır (ed.), Routledge, New York, 2011, s.72-73.

⁴⁶¹ Pınar Bilgin, "Return To 'Civilisational Geopolitics' In The Mediterranean? Changing Geopolitical Images Of The European Union And Turkey In the Post-Cold War Era", *Geopolitics*, Vol:9, No: 2, Summer 2004, 269-291, p.281.

⁴⁶² Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2010, s.522; Maria do Céu Pinto, "Turkey's Accession To The European Union In Terms Of Impact On The EU's Security And Defense Policies- Potential And Drawbacks", *Revista Brasileira de Política Internacional*, 53 (1): 89-110, p. 90.

teşkil etmiştir. Çünkü bu ülkeler de daha sonra AB ile bütünleşme sürecine gireceklerdi.⁴⁶³

3.4. TÜRKİYE’NİN AB’YE ÜYELİĞİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Türkiye’nin AB’ye üye olmasının olumlu ve olumsuz taraflarını ele almak için konuya her iki taraftan da yaklaşmakta yarar vardır. Çünkü gerek AB’nin gerekse Türkiye’nin karşılıklı bakış açılarının ortaya koyulmasıyla ancak gerçekliklerin net bir biçimde aktarılması mümkündür.

Öncelikle Avrupa’da oldukça yaygınlık gösteren tarihsel bir yanlış algıdan söz edilmelidir. Türk tarihinde geçmişte yaşanan kimi olayların bugün de tekerrür edebileceği, AB’nin ise buna meşru bir zemin hazırlayacağı düşüncesi halihazırda oldukça geniş ölçüde yaygındır. Avrupalıların birçoğu Türkiye’nin AB’ye üye olmasıyla Türk-İslam ordularının yeniden Avrupa’ya geleceği endişesine sahiptir. Bununla bağlantılı bir şekilde geniş bir çoğunluk tarafından da Türkiye’nin tarihi bir misyonla Balkan devletlerini yeniden fethetme planları içerisinde olduğu ve bu nedenle AB konusunda oldukça ısrarlı bir tutum sergilediği düşünülmektedir.⁴⁶⁴ Ancak tarihsel korkularla kurgulanan endişelerden ziyade günümüz koşullarıyla Türkiye’nin AB’ye üyeliğini değerlendirmek her iki tarafın da yararına olacaktır.

Her şeyden önce Türkiye’nin coğrafi konumu sebebiyle sahip olduğu önem AB’nin stratejik ortaklığı için oldukça önemlidir. Buna karşın Türkiye’nin üyeliğine ilişkin olumsuz görüşler de Birlik içerisinde ağır basmaktadır. Bu görüşler daha çok Türkiye’nin nispeten daha fakir bir ülke olması, insan haklarıyla bağlantılı bir şekilde demokrasi sorunu, Kıbrıs’a ilişkin meseleler ve Türkiye’nin ağırlıklı olarak Müslüman nüfusa sahip olması etrafında toplanmıştır.⁴⁶⁵

Diğer taraftan, Türkiye’nin AB’ye üye olması durumunda çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede Batı tarzı demokrasi ve ekonomik refahın uygulanamaz olduğu savı da tersine çevrilmiş olacaktır.⁴⁶⁶ Türkiye’nin bu potansiyelinin farkında olan AB’nin siyasi ve resmi kurumları, Türkiye tam üyeliğe kabul edilmese dahi karşılıklı bağlarını sürdürecektir. Çünkü her iki tarafın da bu ilişkiden çıkarları söz konusudur.

⁴⁶³Mario Zucconi, “The Impact Of The EU Connection On Turkey’s Domestic and Foreign Policy”, *Turkish Studies*, Vol: 10, No: 1, March 2009, 25–36, p.31; W. John Hopkins, “A Tale of Two Europes: European Regions from Berlin to Lisbon”, *Australian and New Zealand Journal of European Studies*, Hopkins, ANZJES, Vol. 2(1), 55-68, p.62.

⁴⁶⁴Ahmad Anzaruddin vd., “European Union’s Refusal On Turkey’s Membership: Another Episode Of Western Religious Agenda”, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 5(12), 2011, 2965-2972, p. 2965-2966.

⁴⁶⁵Laming, a.g.m.,

http://www.euromove.org.uk/fileadmin/files_euromove/downloads/EU_after_Lisbon_Treaty_RACL_211009.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁴⁶⁶Francesco-Mayot, a.g.m., p.82.

Sırf bu sebeple dahi AB'nin Türkiye'yi reddetme gibi bir durumunun söz konusu olamayacağı değerlendirilmeleri yapılmaktadır.⁴⁶⁷

Bunun yanında Türkiye AB için kültürel, tarihi ve sistem dönüştürücü bir etkiye sahip uluslararası sistemde kilit bir rol üstlenen bir aday ülkedir. "Sürdürülebilir ekonomik kalkınma" hedefini istikrarlı bir şekilde rayına oturtan Türkiye'nin değeri AB için paha biçilemez nitelikte olacaktır. Çünkü Türkiye farklı kültürlerle sahip demografik yapısıyla Birliğe dinamizm katmanın yanı sıra genç nüfusunun da etkisiyle AB'yi dünya içerisinde gerek ekonomik, bilimsel, eğitim alanında olsun gerekse ticari alanda olsun lider bir konuma taşıyabilme potansiyeline sahiptir.⁴⁶⁸

Buna ek olarak Türkiye de AB'ye üyeliği konusunda bazı beklentiler içerisindedir. İşsizliğin azalması, işçilerin serbest dolaşımı, daha kolay vize alımı, teknolojik gelişmelerin yanında demokrasi, insan hakları, kaliteli eğitim ve hukuki işlem, sosyal ve siyasal beklentiler gibi konularda da Türkiye'nin olumlu beklentileri vardır.⁴⁶⁹

Türkiye'nin üyeliğinin birçok avantaj ve fırsatı beraberinde getireceğine ilişkin inanç varsa da bu, fazlaca önyargıyı içerisinde barındırmaktadır. Dünya çapında yükselişe geçen peşi sıra terör saldırıları Avrupa'da güvenlik endişelerini hat safhaya taşımıştır. Amerika'daki 11 Eylül saldırıları, 11 Mart 2004'te Madrid metrosunda meydana gelen bombalama olayları, Hollandalı film yapımcısının öldürülmesi, 2005 yılında Londra'da yaşanan patlamalar, Danimarka'daki karikatürlere karşı Fransız banliyölerinde gerçekleşen ayaklanmalar ile Katolik Papa XVI. Benedict'in Avrupa'nın güvenliğine yönelik İslam tehdidinden söz etmesi Avrupa'nın İslam-terör bağdaştırması bağlamında Müslümanlara yönelik kinini tırmandırmıştır.⁴⁷⁰ Bu nedenle ağırlıklı olarak Müslüman nüfusuna sahip olan Türkiye'nin AB'ye üyeliği de riskli ve tehlikeli olarak görülmektedir. Eklemek gerekir ki bu olaylar çoğu zaman Türkiye'nin üye olmasına engel olmak için bir nevi bahane olarak sunulmaktadır.

Lizbon Antlaşması ile Birliğin genişlemesindeki engellerin kaldırılmasıyla Türkiye'nin üyeliğine ilişkin umutlar da bir adım öteye taşınmıştır. Ancak önyargı ve siyasi engeller bu konuda da Türkiye'nin karşısına çıkmıştır. Lizbon Antlaşması'nın Birliğin geleceğini belirlemesi henüz net değilken ve bir dizi sorun mevcutken, büyük ve pek çok açıdan sorunlu bir ülkenin üye olmasının bu sorunları daha da

⁴⁶⁷ Erol Manisalı, "Turkey And European Community Problems And Prospects", *Turkey's Place In Europe And In The Middle East*, Erol Manisalı (ed.), Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, ss.87-92, s.92.

⁴⁶⁸ Fuat Keyman, "Türkiye-AB İlişkileri, Güven ve Tam Üyelik, Oğuz Esen ve Filiz Başkan (ed.), *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri Beklentiler ve Kaygılar*, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009, ss.5-19, s.9-10.

⁴⁶⁹ Şenyuva, a.g.m., s.46.

⁴⁷⁰ Anzaruddin vd, a.g.m., p.2966.

büyüteceği ve yeni problemleri tetikleyeceği iddia edilmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin üye olması durumunda Birlik içerisindeki güç dengeleri değişecek ve AB dahilindeki lokomotif ülkelere yeni bir rakip ortaya çıkacaktır.⁴⁷¹

Avrupalılığın, Avrupalı değerlerin demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ile harmanlanmasıyla oluşan kimliği ifade ettiği daha önce de belirtilmiştir. Dine her ne kadar referans verilmiyor olsa da Türkiye'ye karşıtlığın dine dayanan boyutu da olduğu iddialar arasındadır. Yapılan tartışmalarda Türkiye'nin demografik olarak sahip olduğu Müslüman çoğunluğa bu denli ağırlık verilmesi ve bunun özellikle güvenlik algısıyla ilintilendirilmesi konunun bir de bu tarafıyla ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

3.5. TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİK SÜRECİNİN DİNİ PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Konunun bütünlüğü açısından Türkiye'nin üyeliğine yönelik eleştirilerde din faktörünün ne derece önemli yer tuttuğunu ve güvenlik konusuyla ne kadar bağlantılı olduğunu ele almak faydalı olacaktır. Çünkü Lizbon Antlaşması ODGP ile OGSP bağlamında çeşitli değişiklikler getirmekte ve bu bağlamda Türkiye'nin askeri yetenekleri ile engin tecrübelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak başta din olmak üzere kimi önyargılarla Türkiye'nin AB'ye üyeliğine değil de stratejik ortaklığına vurgu yapılmaktadır. Sorunların tabanına inmek açısından bu önyargıların dayandırıldığı argümanlar kısaca ele alınmalıdır.

2000'li yıllarda yaşanan siyasi, ekonomik, kültürel değişim ve dönüşümler, Türkiye'nin başta Avrupa olmak üzere dünya siyasi yaşamındaki önemini artırmıştır. Özellikle 11 Eylül sonrası uluslararası ilişkilerin savaş endeksli bir yapıya dönüşmesi ve "Medeniyetler Arası Çatışma"⁴⁷² tezine ağırlık verilmesi dünyada bir İslam terörü estiği izlenimi uyandırmıştır. Türkiye ise tüm bu tartışmaların müstesna bir örneği olarak ayrı bir yerde tutulmaktadır. Çünkü modernleşme, demokratikleşme ve İslam ilişkisinin zorunlu olarak çatışma içereceğine dayanan "Medeniyetler Arası Çatışma" tezine karşı Türkiye alternatif bir ülke olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁷³ Laik, demokratik ve hukuk devleti olarak dünya siyasi sahnesinde yerini alan Türkiye'nin AB'nin Ortadoğu ile ilişkilerinde de aracı ve model bir ülke olarak liderlik etmesi Türkiye'yi ayrı bir konuma taşımaktadır. Bu yönüyle bir yandan "Medeniyetler Arası Çatışma"

⁴⁷¹Seyfettin Gürel ve Beril Dedeoğlu, *Türkiye-Avrupa Birliği Sarmalında Ayrıcalıklı Ortaklık İlişkisi*, Hoşgör Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.82.

⁴⁷²Burada geçen "medeniyetler arası çatışma" tezi esasında "Medeniyetler Çatışması"dır. Ancak kaynakta bu şekilde ele alındığından metnin özüne sadık kalmak amacıyla bu şekilde aktarılmıştır.

⁴⁷³Keyman, a.g.m., s.13.

tezini çürüten Türkiye, bu tezin aksine medeniyetler arası diyalogun gelişmesi için kilit bir rol üstlenmiştir.⁴⁷⁴

Batı'nın İslam coğrafyası olarak tanımladığı Ortadoğu'nun dönüşümü için, Ortadoğu'daki devletler için de modern Batılı bir görünümde olan Türkiye'nin yumuşak bir güç olarak buranın dönüşümünü de sağlayacağı düşünülmektedir.⁴⁷⁵ AB için stratejik bir aktör durumuna gelen Türkiye'nin çatışmaların sürdüğü coğrafyanın dönüşümünü sağlamasıyla, gerçekleşecek muhtemel çatışmaların da önüne geçilmiş olacaktır. Bu bakımdan Türkiye'nin AB'ye üye olmasıyla, Avrupa'nın Irak, İran, Suriye gibi ülkelerle sınır komşusu haline gelmesi, Türkiye'nin bir tampon bölge oluşturarak yumuşak bir güç halinde ön plana çıkmasını sağlayacaktır. İstikrarsızlık söz konusu olduğunda veya askeri, insani müdahale gerektiren durumlarda da Türkiye, AB politikaları doğrultusunda faaliyet gösterecektir.

Son dönemlerde Lizbon Antlaşması nezdinde güvenliğe özel bir önem atfeden AB, Türkiye'nin üyeliğine ilişkin çeşitli sebeplerle görüş ayrılıklarına sahne olsa da söz konusu güvenlik olduğunda çoğu üye devletin mutabık olduğu görülmektedir.

3.6. LİZBON ANTLAŞMASI'NIN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Lizbon Antlaşması için AB Anayasası'nın B planı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Çünkü AB Anayasası ile büyük ölçüde benzerlikler gösteren Lizbon Antlaşması kimi yüzeysel değişikliklerle tekrar üye ülkelerin onayına sunulmuştur. AB Anayasası ile neredeyse federal bir yapıya dönüşmek üzere olan Birlik bu hedefini, Lizbon Antlaşması ile bir adım geriden takip etmektedir.

Bununla ilgili olarak Çiğdem Nas, federal Avrupa yapılanmasına ilerleme yolunda Lizbon Antlaşması'nın supranasyonal bir entegrasyona işaret edebileceğini, bu nedenle Türkiye'nin, üyelik sürecini AB'nin son zamanlarda egemenlik ve federal devlete ilişkin gerçekleştirdiği reformları göz önünde bulundurarak değerlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁷⁶

Lizbon Antlaşması gerek üye devletler gerekse aday ülkeler için önemli değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Üye ülkeleri bağlayıcı nitelikte getirilen bu düzenlemeler, aday ülkelerin yakın gelecekteki politikalarını belirlemeleri açısından da önem taşımaktadır.

⁴⁷⁴Tuncay Babalı, "Loosing Turkey Or Strategic Blindness?", *Turkish Policy Quarterly*, Vol: 8, No: 3, 2009,27-38,p.33, http://www.turkishpolicy.com/images/stories/2009-03-tpq/TUNCAY_BABALI.pdf. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

⁴⁷⁵Zucconi, a.g.m., p.33-34.

⁴⁷⁶Yonca Poyraz Doğan, "IKV's Nas: EU's Future With Lisbon Treaty Should Concern Turkey, 21.12.2009, *Today's Zaman Gazetesi*, <http://www.todayszaman.com/news-196138-8-ikvs-nas-eus-future-with-lisbon-treaty-should-concern-turkey.html>. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

Lizbon Antlaşması hukuki bakımdan AB'nin işleyişine ve yapısına birçok değişiklik ve yenilikler getirmiştir. Bu bağlamda Birliğin genişlemesi ve derinleşmesine yönelik bir dizi hukuki sonuçlar elde edilmiştir. İkinci bölümde ayrıntılı bir biçimde yer verilen bu sonuçların Türkiye açısından değerlendirilmesine de bu bölümde yer verilmiştir. Her ne kadar mevcut genel kanı Lizbon Antlaşması'nın doğrudan Türkiye açısından sonuçları olmadığı yönündeyse de Birliğe kırkı aşkın senedir üye olmaya çabalayan Türkiye'nin bu hedefine yönelik veya bu amacını kolaylaştıran tüm gelişmelerden yakından etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle AB'nin genişlemesini mümkün kılacak bu Antlaşma'nın hukuki sonuçlarının Türkiye açısından değerlendirilmesi bir gereklilikten öte zorunluluk arz etmektedir.

Konuya başlarken Türkiye'nin AB'ye katılmasına yönelik planlar hem AB açısından hem de Türkiye açısından ele alınmıştır. AB için Türkiye'ye yönelik kimi önyargıların ve çekincelerin bulunduğu belirtilmiş, ancak başta güvenlik olmak üzere çeşitli açılardan Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin pek çok avantajı bulunduğu altı çizilmiştir. Ancak güvenlik konusunda Türkiye'nin tecrübeli askeri geçmiş, donanımlı ordusu ve kalifiye personeli ile aktif faaliyetleri Türkiye'nin konumunu ayrı bir şekilde değerlendirmeyi gerektirmektedir. Çünkü Türkiye'nin bu konuda bir ayağı sürekli AB içerisinde olmuştur.

3.6.1. Lizbon Antlaşması Kapsamında ODGP ve OGSP'ye İlişkin Düzenlemelerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Tarih boyunca güvenlik, tüm devletlerin temel bir ilgi odağı olmuştur. Güvenliklerinin korunması adına ittifaklara başvuran devletler yüzyıllar sonra bu müttefikliklerini kurumsal bir çatı altında birleştirmeye karar vermişlerdir. Ancak bu aşamaya gelmesi kolay olmamış uzun zaman bu düşünceler teorik olarak idealize edilen fikirler arasında yer almıştır. Bu hususta II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçları güvenliğin kolektif bir koruma altında bütünleştirilmesine yönelik kurumsallaşmanın önünün açılmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda NATO'nun kurulması uluslararası sistemin güvenlileştirilmesinde bir rol model olmuştur. Soğuk Savaş sonrası ise güvenlik enstrümanlarının netlik kazanması, dünyadaki güç odaklarının konumunun şekillenmesinde etkili olmuştur. Benzer çabalar Avrupa'da da görülmüş ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (*Europe Security and Defence Identity- ESDI*) ile Ortak Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası çağrışımları daha kuvvetli politikalar haline gelmiştir. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) kurulana kadar

AB'nin NATO ile doğrudan bir ilişkisi yoktu. Ancak AGSP'nin kurulmasından itibaren NATO ile girift ilişki ağı içerisinde güvenlik politikaları izlenmiştir.⁴⁷⁷

Avrupa çapında güvenliğin oluşturulması AB'nin gündemine aldığı birincil konular arasında yer almıştır. Başlarda Avrupa Topluluğu temelinde ekonomik gelişmişliğe ağırlık veren AB, güvenlik konusunda NATO kapsamında kolektif savunmayla sert güce (*hard power*) ağırlık verirken, yumuşak gücü (*soft power*) göz ardı etmişti. Daha sonra genişleme ve derinleşme ile paralel olarak güvenlik kimliğinde de değişimler baş göstermiştir.⁴⁷⁸

Güvenlik konusunda AB ile Türkiye arasında farklı tehdit algıları vardı. Bu nedenle her iki tarafın kültürleri de farklı bir biçimde evrildiğinden aralarında “güvenlik kültürlerinin çatışması” (*clash of security cultures*) söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin AB içerisindeki rolü de sorgulanmaya başlamıştır. Ancak 1999 yılı Türkiye-AB ilişkilerinin değişmesine, Türkiye'nin aday ülke statüsüne geçmesiyle rolünün güçlenmesine zemin hazırlamıştır.⁴⁷⁹ Bununla birlikte, dış politikasında her ne kadar Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRK) ile sorunlar yaşasa da Türkiye'nin, Birlik politikalarının da etkisiyle Suriye, İran ve Yunanistan'la ilişkileri normalleşmeye başlamıştır. Bir diğer deyişle, Türkiye'nin güvenlik algısı AB'nin tutumuna tedrici bir şekilde yaklaşmıştır.⁴⁸⁰

Türkiye güvenliğin kurumsallaşması aşamasında, yakın bir müttefik olarak Avrupa'nın yanında konumunu almıştır. Özellikle Soğuk Savaş sırasında Avrupa'nın güvenliğinin korunmasına önemli yardımları dokunmuştur. AB'ye üyeliği doğrultusunda Birliğe paralel güvenlik politikaları izlemiştir. Bu doğrultuda geline son noktayı teşkil eden Lizbon Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'ni güçlendirmek amacıyla geliştirilen OGSP'nin de güçlü destekçisi olmuştur. Bu çerçevede daha öncesinde Avrupa Savunma Ajansı (*Europe Defence Agency- EDA*) ile imzalanacak İdari Düzenlemeler Belgesi ile Türkiye, Avrupa'nın savunma yeteneklerine yapacağı katkıyı resmiyete taşıyacaktı. Ancak Güney Kıbrıs Rum Kesimi, 14 Nisan 2005'te Brüksel'de yapılan AB teknik

⁴⁷⁷ Ömür Orhun, “European Security And Defence Identity - Common European Security And Defence Policy: A Turkish Perspective”, t.y., 1-5, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/OmurOrhun.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.05.2013);

Münevver Cebeci, “NATO-EU Cooperation And Turkey”, *Turkish Policy Quarterly*, Fall 2011, Vol: 10, No:3, 93-103, p. 94, [http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Munevver%20Cebeci\(1\).pdf](http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Munevver%20Cebeci(1).pdf). (Erişim Tarihi: 30.05.2013).

⁴⁷⁸ Seiju Desai, “Turkey In The European Union: A Security Perspective – Risk Or Opportunity?”, *Defence Studies*, Vol: 5, No: 3, September, 2005, 366–393, p.369.

⁴⁷⁹ Bilgin, “Security Dimension: A Clash Of Security...”, s.67-68.

⁴⁸⁰ Ulusoy, a.g.m., p.314.

düzeyindeki toplantısında “siyasi mülahazalar” olduğu gerekçesiyle Türkiye ile gerçekleştirilecek bu düzenlemeyi engellemiştir.⁴⁸¹

Türkiye'nin güvenlikle ilgili kurumsal girişimleri yalnızca Avrupa nezdinde gerçekleştirilen kurumsal düzenlemelerle de sınırlı değildir. Türkiye, demokratik, laik ve ekonomik gelişmişliğiyle donanmış bölgesel konumuyla yalnızca AB içerisinde güçlü bir aktör değildir. Aynı zamanda Avrupa Konseyi'ne, NATO, OECD (*Organisation For Economic Co-Operation And Developmen-Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü*), G-20 ve İslam Konferansı Örgütü'ne üye olan Türkiye, Suriye ve İsrail görüşmelerinde, Afganistan ve Pakistan yakınlaşmasında, Lübnan ve İsrail arasında, Irak, Suriye, İran ve ABD arasında arabulucu rolü üstlenerek bölgede merkezi bir rol üstlenmiştir. ODGP kapsamında savunma politikaları doğrultusunda Balkanlar ve Afrika'daki operasyonlara da katılarak aktif faaliyetler gösteren Türkiye gerek bölgesel ve yakın havzasında gerekse uluslararası örgütler uzantısıyla barışın tesisinde, insani müdahalelerde ve güvenliğin sağlanmasında AB'nin normatif gücünden destek alarak gerekli çabayı fazlasıyla göstermiştir.⁴⁸² Benzer şekilde Lizbon Antlaşması'nın “Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası” başlıklı kısmında madde 28A/1'de ODGP'nin bir parçası olan OGSP doğrultusunda Birliğin barışı koruma, çatışmayı önleme amacıyla üye devletlerin sağladığı olanaklarla girişimlerde bulunabileceği ve hatta bu olanakların uluslararası güvenliği güçlendirmek için BM uyarınca Birlik dışındaki görevlerde de kullanılabileceği belirtilmiştir.⁴⁸³ Türkiye AB'ye tam üye değilse de, aday ülke olarak başta kendi dış politikası gereğince, sonrasında ise NATO, BM ve AB politikalarıyla paralel bir şekilde uluslararası güvenliğin tesisine gerekli desteği vermektedir. Bu bağlamda gerek sivil gerekse askeri teçhizatlarını seferber etmektedir. Bağlantılı bir biçimde Lizbon Antlaşması'nın 28B/1. maddesinde Birliğin sivil ve askeri araçlarını çatışma sonrası istikrarın sağlanması, insani ve kurtarma görevlerinde kullanabileceği ifade edilmiştir. Bu görevlerin üçüncü ülke sınırlarında da icra edilebileceği belirtilmiştir.⁴⁸⁴ Bu hükümler ışığında üye devletlerin yalnızca AB'nin değil AB'yi çevreleyen bölge ve gerektiğinde uluslararası alanda güvenli bir ortamın sağlanması amacıyla uluslararası örgütlerle işbirliği içerisinde sivil ve askeri faaliyetlere katılması gerektiğine işaret edilmiştir. Konuya Türkiye odağında bakıldığında Türkiye AB üyesi olmadan da uluslararası örgütler nezdinde çeşitli barış operasyonlarına aktif bir

⁴⁸¹T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) Ve NATO-AB Stratejik İşbirliği”, t.y., http://www.mfa.gov.tr/iii_-turkiye_nin-nato_ya-askeri-katkilari.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

⁴⁸²Babalı, a.g.m., p.32-33,

http://www.turkishpolicy.com/images/stories/2009-03-tpq/TUNCAY_BABALI.pdf. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

⁴⁸³Lizbon Antlaşması madde 28A/1. (ABA madde 42).

⁴⁸⁴Lizbon Antlaşması madde 28B/1. (ABA madde 43).

şekilde katılmaktadır. Öte yandan AB ile interaktif biçimde yakın gelecekteki dış politikasını şekillendirmektedir. Üye olması durumunda geriye yalnızca tüm bu faaliyetlerin diğer üye devletlerle eşgüdümünün sağlanması kalacaktır. Bu bakımdan Türkiye uzun yıllardır AB ile yakın komşuluk ilişkisi ve diyalogu içerisinde olduğundan pratikte üye devletlerin görevleriyle uyumlu bir şekilde gereğini yerine getirmektedir.

Uluslararası örgütler paralelinde ve devletlerarası ilişkilerle güvenlik alanında aktif bir rol üstlenen Türkiye kendi içerisinde yaptığı düzenlemelerle de ulus-ötesi politikalara katkı sağlamayı hedeflemiştir. AB Askeri Karargah'ında Türk İrtibat Subaylığı oluşturularak kabul edilen antlaşmalar çerçevesinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası bağlamında güvenlik ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu işbirliğinde TSK'nın uluslararası düzeyde gerçekleştirdiği barışı koruma, destekleme faaliyetlerinin önemi büyüktür. TSK'nın terörizm konusundaki deneyimi, tarihsel süreç içerisindeki köklü ve kurumsal yapısı, savunmaya ilişkin teknolojik gelişmişliği, dayanışmacı ruhu ve TSK personelinin kültürel birikimi de bu işbirliğinde göz önünde bulundurulacak unsurlar arasında yer almıştır.⁴⁸⁵

3.6.2. Lizbon Antlaşması Bağlamında Yapılan Kurumsal Değişikliklerin Türkiye Özelinde Değerlendirilmesi

Lizbon Antlaşması kabul edilmeden önce Nice Antlaşması yalnızca yirmi yedi üyeli bir Birlik için işleyiş mekanizması düzenlemekteydi. Yani üye sayısının yirmi yediden bir üye daha fazla olması durumunda dahi kurumsal dengelerin bozulması söz konusuydu. Bu yüzden Lizbon Antlaşması'nın imzalanması genişleme sürecinin önündeki kurumsal engelleri kaldırmış ve olabilecek muhtemel tıkanıklıkların önünü açmıştır.⁴⁸⁶ Böylelikle Lizbon Antlaşması ile genişleme ve derinleşme hedefiyle Birliğin kurumsal yapısı ve karar alma süreçleri daha etkin bir hale getirilmiştir. Bu da hazmetme kapasitesini artırarak, Birliği yeni üye devletlere hazır bir şekle getirmiştir.

İlk olarak, Lizbon Antlaşması ile Avrupa Parlamentosu'nda parlamenterlerin sayısının 785'ten 750'ye inmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Türkiye'nin üye olması durumunda parlamenterlerin sayısının yeniden düzenlenmesi gündeme gelecektir. Çünkü İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin sandalye sayısının Türkiye'nin katılımıyla daha da azalacak olması ve neredeyse 82 milyon nüfuslu Almanya ile

⁴⁸⁵Mesut Hakkı Caşın vd., *Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi: Avrupa Birliği*, Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s.488-489.

⁴⁸⁶Bilçen, a.g.m., s.8-9, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/docs/lizbonsumru24032010.pdf. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

aynı sayıda sandalyeye sahip olması söz konusu olacaktır. Daha önce sandalye eklenerek yapılan bu düzenleme, Lizbon Antlaşması ile sınırlandırıldığından Türkiye'nin karşısına zaten mevcut olan nüfus problemi ortaya çıkabilecektir.⁴⁸⁷ Fransa ve Almanya'nın Türkiye'ye muhalefet olduğu konuların başında gelen bu meselenin, diğer ülkelerin tepkisini de çekmesi muhtemeldir. Uzun süredir Türkiye'nin karşısına getirilen bu sorun, düzenleme yapılmadığı takdirde üye olması durumunda bile huzursuz bir ortam yaratacaktır.

AB Zirvesi ile ilgili Lizbon Antlaşmasıyla getirilen yenilik bu kurumun başkanlık sistemine ilişkindir. Zirve başkanlığı oluşturulmasının Türkiye'ye doğrudan bir etkisi yoktur. Ancak Lizbon Antlaşması'nın kabul edilmesinden sonra bu kuruma atanan Herman Van Rompuy'un Türkiye karşıtlığı AB içerisinde olumsuz bir atmosfer yaratmaktadır.⁴⁸⁸

Bununla birlikte, Van Rompuy'un karşıtlığı yeni bir sorun değildir. Daha önce 2004 yılının Aralık ayında Belçika Parlamentosu'nda Türkiye'nin, Avrupa'nın bir parçası olmadığını ve hiçbir zaman da olamayacağını belirten Van Rompuy, konuşmasında ayrıca Türkiye'nin Birliğe kabul edilmesi durumunda Avrupa'nın Hristiyan temel değerlerinin zarar göreceğini ifade etmiştir.⁴⁸⁹

Nas, Zirve Başkanlığı'na atanan Herman Van Rompuy'un Türkiye'nin AB'ye üyeliğine ilişkin geçmişte yapmış olduğu olumsuz açıklamaları da göz önünde bulundurarak, Van Rompuy'un kişisel fikirlerinin aşikâr olduğundan hareketle Türkiye ile ilgili önemli kararlarda tarafsız veya çekimser kalarak da negatif etki yaratabileceği değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁹⁰

Van Rompuy, göreve geldiği 1 Ocak 2010'dan beri de Türkiye'yi görmezden gelen bir tavır içerisinde. Mayıs 2013'te Türkiye'yi ziyaret eden Van Rompuy'un Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde konuşma talebi reddedilmiştir.⁴⁹¹ Van Rompuy Türkiye ziyareti sırasında Türkiye'nin 2010 yılından bu yana özellikle de yargı alanında gerçekleştirilen reformlarının, terörle mücadeleye ilişkin faaliyetlerinin ve Suriye ile ilgili çabalarının Birlik tarafından memnuniyetle karşılandığını ifade etmiş, Türkiye'nin, AB'nin önemli bir ticari müttefiki olduğunun altını çizmiştir.⁴⁹²

⁴⁸⁷Keskin, a.g.m., s.239.

⁴⁸⁸Keskin, a.g.m., s.237.

⁴⁸⁹Leigh Phillips, "Van Rompuy 'Turkey Will Never Be Part Of Europe", 18.11.2009, <http://euobserver.com/political/29016>. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁴⁹⁰Poyraz Doğan, a.g.m., <http://www.todayszaman.com/news-196138-8-ikvs-nas-eus-future-with-lisbon-treaty-should-concern-turkey.html>. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

⁴⁹¹Güven Özalp, "AB Başkanı'na TBMM'den İzin Yok", 19.05.2013, Milliyet Gazetesi, <http://dunya.milliyet.com.tr/ab-baskani-na-tbmm-den-izin-yok/dunya/detay/1710743/default.htm>. (Erişim Tarihi: 20.03.2013).

⁴⁹²AB Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy, Ankara'da Temaslarda Bulundu", 24.05.2013, <http://www.abhaber.com/ozel-haberler/haber/ozel-haberler/ab-konseyi-baskani-herman-van-rompuy-ankara-da-temaslarda-bulundu-050109>. (Erişim Tarihi: 26.05.2013).

AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosuyla ilgili Lizbon Antlaşması'nın getirdiği yenilikler bağlamında Türkiye'nin üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin bu kurumlardaki temsili de daha güçlü bir hal alacaktır. Nüfusu nedeniyle ortaya çıkacak böyle bir sonuç Türkiye için Birlik içerisinde imtiyazlı ortaklık söylemlerini de yükseltmektedir.⁴⁹³ Her iki kuruma yönelik bir başka yenilik olan AB Konseyi ile Avrupa Parlamentosu'nun eşit konuma getirilmesi suretiyle oluşturulan ortak karar usulünde Türkiye'nin nüfusuyla bağlantılı olarak karar alım sürecinde baskın bir konuma gelmesi ve avantajlı durumunun ön plana çıkması gündeme gelecektir.⁴⁹⁴

Komisyondun Birlik içerisindeki görevi başlı başına önemli bir konudur. Genişleme sürecinde aday ülkelerin ilerleme raporlarını hazırlayan Komisyon, teknik bakımdan Türkiye'nin üyeliğine onay verecek kurumdur.⁴⁹⁵ Öte yandan Komisyona ilişkin Lizbon Antlaşmasıyla getirilen yeniliklerin doğrudan Türkiye'ye etkisi olmamakla beraber ilerleme raporlarının önemi açısından Komisyonun bağımsız çalışması son derece önemlidir.

Komisyon yasama sürecini başlatmaya yetkili olduğu alanlarda birçok aktörün baskısı altındadır. Başta Parlamento olmak üzere AB Konseyi, üye devletler ve çıkar grupları Komisyonun çalışmasında etkili olmaktadır. Özellikle Parlamendonun Komisyon üzerindeki etkisi Komisyonun siyasallaşması ve üye devletlerin etkisinde kalması sonucunu doğurduğundan bu kurumların bağımsızlıklarına ilişkin eleştiriler yükselmiştir.⁴⁹⁶

Tartışma düzeyindeki bu görüşlerden yola çıkılarak ifade edilebilir ki, Komisyonun bağımsız ve tarafsız olması genelde aday ülkeler ve özelde Türkiye için oldukça önemlidir. Çünkü Komisyonun hazırlayacağı raporlar çerçevesinde Türkiye'nin üyeliğe ilişkin akıbeti tespit edilmiş olacaktır. Ancak tam tersi durum söz konusu olduğunda, Türkiye'ye muhalif devletlerin Komisyon üzerindeki baskıları artacağından AB'nin hukukilik yaklaşımı da zedelenmiş olacaktır. Bu da Türkiye'nin nezdinde Birliğin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olacaktır.

Son olarak Lizbon Antlaşması'nın, Dışışleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilciliği'ne ilişkin getirdiği yenilik de değerlendirilmelidir. Her şeyden önce yine belirtmek gerekir ki, Yüksek Temsilcilik makamı AB Anayasası'nda öngörülen Birlik Dış İşleri Bakanlığı'nın yerini almıştır. Teoride farklı bir isimle ortaya çıksa da pratikte her iki kurum da aynı görev ve işleyiş doğrultusunda hareket etmektedir. Burada Yüksek Temsilcinin ön planda olması nedeniyle bu kuruma atanan kişinin

⁴⁹³Yakut, "Lizbon Sonrası AB'nin Yeni Kurumsal Yapısı...", s.64, www.humanlawjustice.gov.tr/Uploads/Mizanpaj/154.doc. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

⁴⁹⁴ Bilçen, a.g.m., s.9, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/docs/lizbonsumru24032010.pdf. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

⁴⁹⁵Keskin, a.g.m., s.238.

⁴⁹⁶Mindek ve Özler, **a.g.e.**, s.48-49.

görev bilinci ve karakteri ile görüşlerinin görevinde etkili olduğu sonucunu doğrulamaktadır. Bu durum her ne kadar istenilmeyen bir durumu yansıtsa da uygulamadaki gerçekliği ortaya koymak açısından açıklanmalıdır.

Birlik Yüksek Temsilciliği'ne atanan Catherina Ashton, Van Rompuy'un tersine Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin son derece önemli olduğu kanaatindedir. Ashton, AB'nin dış politika temsilcisi olarak Türkiye ile çalışmanın, stratejik ortaklığın gerek bölge çapında gerekse dünya çapında hayati önem arz ettiğini ifade etmiştir. Açıklamalarına Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin gelişmesini önemsendiğini eklemiştir.⁴⁹⁷

Yüksek Temsilcinin Komisyon içerisindeki göreviyle ilgili Lizbon Antlaşması madde 9D/4'te Yüksek Temsilcinin de Komisyonun bir üyesi olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹⁸ Yani, buradan yola çıkılarak az önce ifade edilen Komisyonun siyasallaşması durumunda Yüksek Temsilci'nin de tarafsız olamayacağı sonucu doğabilir. Dolaylı bir biçimde de olsa Türkiye açısından olumsuz sonuçlara yol açabilme ihtimali söz konusu olabilir.

Diğer taraftan Lizbon Antlaşması'nın bir yeniliği olarak düzenlenen Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği AB'nin dış politikası ile üye devletlerin dış politikaları arasında eşgüdümü sağlayarak Birlik dışında tek sesli bir biçimde faaliyet göstermesini sağlayacağından Türkiye, üye olması durumunda bütünüyle iş bölümünü gerçekleştirmiş tam manasıyla kurumsal bir Birliğe dahil olacaktır.

Birliğin diğer kurumları olan Avrupa Birliği Adalet Divanı, Avrupa Birliği Merkez Bankası ve Sayıştay ile ilgili değişiklikler daha çok Birliğe üye devletleri yakından ilgilendirdiğinden Türkiye'ye yönelik etkisi şimdilik yoktur. Esasen Lizbon Antlaşması'nda ABAD dışında bu kurumlara ilişkin çok büyük değişiklikler de öngörülmemiştir.

3.6.3. Birliğin İşleyişine Yönelik Düzenlemeler ve Türkiye

Lizbon Antlaşması ile ulusal parlamentoların rollerinin artırılması tıpkı diğer üye ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de egemenliğin devrine ilişkin endişeleri gidermesi açısından olumlu bir sonuca işaret etmektedir.⁴⁹⁹ AB'ye üye olan veya üye olmaya hazır devletler her ne kadar egemenliklerinin bir kısmını üst bir otorite olan Birliğe devrediyor olsalar ve bunu kabul ediyor olsalar da yine de bir takım endişeler

⁴⁹⁷“EUs Ashton Lauds Turkish Partnership”, 04.04.2013, http://www.upi.com/Top_News/Special/2013/04/04/EUs-Ashton-lauds-Turkish-partnership/UPI-13871365080879/. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁴⁹⁸Lizbon Antlaşması madde 9D/4 (ABA madde 17).

⁴⁹⁹Yakut, “Lizbon Sonrası AB'nin Yeni Kurumsal Yapısı...”, s.64, www.humanlawjustice.gov.tr/Uploads/Mizanpaj/154.doc. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

taşılmaktadırlar. Bu endişeler Birliğin federal bir yapıya doğru ilerlemesine yönelik kaygıları da barındırmaktadır. Devlet ve hükümetlerden çok halkın endişelerini yansıtan bu durum, Birlik tarafından göz ardı edilmemiş ve Lizbon Antlaşması'nda düzenleme kapsamında değişikliğe uğramıştır. Ulusal parlamentolara ilişkin karar alım mekanizmasında Lizbon Antlaşması ile meydana getirilen değişiklikler ulusal parlamentoların rolünü güçlendirici ve etkinleştirici niteliktedir. Her üye devletin ulus- inşaa süreci farklı seyir izlediğinden, bütünlüğü sağlamak adına ulusal parlamentoların seslerine kulak verilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda da Lizbon Antlaşması'nda ulusal parlamentoların yetkileri artırılmıştır.

Lizbon Antlaşması ile öngörülen bir başka düzenleme de en az dokuz ülkenin bir araya gelerek oluşturabileceği güçlendirilmiş işbirliği mekanizmasıdır. Bu mekanizmanın Türkiye açısından olumlu veya olumsuz sonuçlanması üye devletlerin Türkiye'ye bakış açılarıyla yakından alakalıdır. Türkiye'ye yönelik olumsuz bakış açılarının ağırlıkta olduğu ve buz dağının görünmeyen kısmında siyasi içerikli birçok önyargının bulunduğu da göz önüne alınırsa, güçlendirilmiş işbirliği Türkiye karşıtı gruplaşmalara ortam hazırlayabilir. Örneğin, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin bu anlamda Türkiye'nin üyeliğine karşı inisiyatif başlatması mümkün olabilecektir.⁵⁰⁰

Lizbon Antlaşması'nın sahip olunan nüfusla yakından ilgili olan bir diğer düzenlemesi de çifte çoğunluk sistemidir. Bu sistemde Birlik kapsamında alınacak kararlarda, üye ülke sayısının %55'inin oyu ve toplam nüfusun %65'inin oyu gerekmektedir. İki ayrı çoğunluk sistemine işaret eden bu sistem kalabalık ülkelerin karar alma süreçlerinde daha avantajlı duruma gelmesini sağlayacaktır.⁵⁰¹

3.6.4. Diğer Alanlara İlişkin Düzenlemelerin Türkiye'ye Etkileri

Enerji de Lizbon Antlaşması kapsamında düzenlenen alanlardan biridir. Bununla ilgili Lizbon Antlaşması'nın 176A maddesinde Birliğin enerji politikasına ilişkin amaçları arasında Birliğin enerji arzının güvenliğini sağlamak da yer almaktadır.⁵⁰² Özellikle enerjinin sağlandığı geçiş yolların güvenliği son derece önemlidir.

Bu bağlamda Türkiye, AB'nin enerjisini çeşitlendirmesi hedefiyle yürüttüğü Nabucco Boru Hattı, Türkiye-Yunanistan-İtalya gaz ara bağlantısı gibi enerji

⁵⁰⁰Keskin, a.g.m., s.241.

⁵⁰¹Bilçen, a.g.m., s.9, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/docs/lizbonsumru24032010.pdf. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

⁵⁰²Lizbon Antlaşması madde 176A (ABİA madde 194).

yollarında önemli bir merkezdir ve bu enerjinin güvenliğinin sağlanmasında Türkiye'nin yeri ayrıca öncelikli ve önemlidir.⁵⁰³

Turizm de Birlik için oldukça önemli olduğundan Lizbon Antlaşması kapsamında düzenlenmiştir. Buna göre, Lizbon Antlaşması'nın 176B/1 maddesinde AB, üye devletlerin turizm sektöründeki faaliyetlerinin geliştirilmesini, bu alanda rekabet edebilirliğin ve girişimciliğin teşvik edilmesini, sektördeki girişimlerin cesaretlendirilmesi ve üye devletler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesini salık vermektedir.⁵⁰⁴

Türkiye, turizm konusunda konum bakımından oldukça avantajlı ve bu avantajını en iyi şekilde değerlendiren ülkelerden biridir. Son dönemde izlediği politikalarla adından sıkça söz ettiren Türkiye'nin turizm açısından oldukça ilerleme kaydettiği söylenebilir. Bugün Türkiye yalnızca komşu olduğu ülkelere değil dünyanın dört bir yanından turist kabul etmektedir.

Son 10 yılda Türkiye'ye gelen turist sayısı %144.8 artış göstermiştir. Bu sayı, 2002 yılında 12 milyon 927 bin 693 iken, 2012'de 31 milyon 655 bin 188'e yükselmiştir. Avrupa'dan gelen turist sayısı ise son 10 yılda 8.7 milyon kişi artış göstermiştir.⁵⁰⁵

3.6.5. Türkiye'nin AB'ye Uyum Sürecinde Yapmış Olduğu Anayasa Değişikliklerinin AB Temel Haklar Şartı ve AİHS Bağlamında İncelenmesi

Yargı ve Temel haklar alanı genişleme süreciyle paralel bir şekilde önem kazanan konular arasında yer almıştır. "Yargı, yolsuzlukla mücadele, ifade özgürlüğünü de içeren insan hakları ve AB vatandaşlık hakları" başlıklarından oluşan Yargı ve Temel Haklar alanı ilk kez Hırvatistan ve Türkiye müzakerelerinde bir fasıl olarak yer almıştır. Türkiye için bu fasıl henüz müzakerelere açılmamış olsa da, Türkiye'nin bu yönde çalışmaları devam etmektedir. Bu doğrultuda, Yargı ve Temel Haklar fasılının müzakereye açılması durumunda Türkiye bu alanda oldukça yol kat etmiş olacaktır.⁵⁰⁶

Temel haklar konusu Birlik için son derece önemli bir konu olmakla birlikte üye ve aday üye devletlerde aranan kriterler arasında da yer almaktadır. Birliği haiz

⁵⁰³Babalı, a.g.m., p.35, http://www.turkishpolicy.com/images/stories/2009-03-tpq/TUNCAY_BABALI.pdf. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

⁵⁰⁴Lizbon Antlaşması madde 176B/1 (ABİA madde 195).

⁵⁰⁵"Turist Sayısı 10 Yılda Yüzde 144 Arttı", 20.02.2013, Milliyet Gazetesi, <http://ekonomi.milliyet.com.tr/turist-sayisi-10-yilda-yuzde-144-artti/ekonomi/ekonomidetay/27.02.2013/1674088/default.htm>. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

⁵⁰⁶Feridun Karakeçili, "Yargı Ve Temel Haklar Alanı Açısından AB Adaylığı ve AB Üyeliği: 'Söylediğimi Yap, Yaptığımı Yapma'", Nisan 2013, 1-7, s.2-4, [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/degerlendirme_notu_-_67\(2\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/degerlendirme_notu_-_67(2).pdf). (Erişim Tarihi: 21.05.2013).

bağlayıcı bir belge şimdiye kadar olmasa bile AİHS ve ABAD'ın içtihatları bu alanda yol gösterici nitelikte olmuşlardır.

Lizbon Antlaşması ile bağlayıcı olan Temel Haklar Şartı ile birlikte, Antlaşma'da ayrıca AİHS'ye de taraf olunacağı belirtilmiştir. Böylelikle her iki belge kapsamında yer alan haklar Birliğin haklar katalogunu temsil etmiş olacaklardır. Ayrıca AİHS'ye taraf olunmasıyla Birlik aynı zamanda kendisini yargısal bir kontrole tabi kılmış olacaktır. Böylelikle Temel Haklar Şartı'nın da bağlayıcı kılınmasıyla Türkiye'nin üyelik sürecinde insan hakları konusu daha net bir baskı aracı olacaktır. Bu bağlamda yükümlülükleri ve sorumluluklarının da artacağı beklenmektedir.⁵⁰⁷

Bu yönde Türkiye, AB'ye uyum sürecinde bir dizi anayasal değişiklik yapmış, özellikle de insan haklarına ilişkin konularda yaptığı düzenlemelerle temel hak ve özgürlükleri daha iyi bir düzeye taşımaya çalışmıştır. Bağlantılı bir biçimde hukukun üstünlüğü güçlendirilerek demokratik kurumlar yeniden yapılandırılmıştır.⁵⁰⁸

AB Müktesebatına uyum konusunda yapılan en kapsamlı değişiklik 2002 yılında gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda, göz altına alma veya tutuklamada hakim önüne çıkarma süreleri AİHS ile uyumlu bir duruma getirilmiştir. Özel hayatın gizliliği, haberleşme hürriyeti, derneklere üye olma ve üyelikten çıkma hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşleri, kamulaştırma, seçim kanunu, parti kapatma, dilekçe hakkı gibi konularda yasal düzenlemeler yapılarak demokratik uygulamalar geliştirilmiştir. İzleyen yıllarda da ölüm cezası kaldırılmış ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri de kapatılmıştır.⁵⁰⁹

12 Eylül 2010'da yapılan Türkiye Anayasa Değişikliği Referandumu %42.12 Hayır oyuna karşılık, %58.88 Evet oyuyla kabul edilmiştir. AB standartlarıyla uyumlu bir biçimde yapılan Anayasal değişikliklerin, evet oyu kullananlarca Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini kolaylaştıracağı düşünülmektedir.⁵¹⁰ AB Genişlemeden Sorumlu Komiseri Ştefan Füle bu reformları, AB'nin uzun süredir belirttiği kriterlere yönelik Türkiye'nin attığı doğru bir adım olarak değerlendirmiştir. AB genelinde ise referandum sonuçları olumlu olarak değerlendirilmiştir.⁵¹¹

Avrupa Konseyi⁵¹² de anayasal değişikliğin ülkenin demokratik gelişimi için oldukça önemli olduğunu ifade etmiştir. Genel Sekreter Thorbjorn Jagland,

⁵⁰⁷Yakut, "Lizbon Sonrası AB'nin Yeni Kurumsal Yapısı...", s.64, www.humanlawjustice.gov.tr/Uploads/Mizanpaj/154.doc. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

⁵⁰⁸Bilgin, "Security Dimension: A Clash Of Security...", s.67.

⁵⁰⁹"1987'de 2013'e Anayasa Değişiklikleri", 31.03.2013, <http://www.anayasa2011.com/?p=11375>. (20.05.2013).

⁵¹⁰"Turkish Constitutional Referandum, 2010", 10.03.2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_constitutional_referendum,_2010. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁵¹¹Gabriel Borrud and Dorian Jones, "European Union Welcomes Turkey's Constitutional Reform Victory", 13.09.2010, <http://www.dw.de/european-union-welcomes-turkeys-constitutional-reform-victory/a-5999622>. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁵¹²Burada sözü edilen kurum örgüt olan Avrupa Konseyi'dir.

bireylerin, insan haklarına ihlallerine yönelik bir ihlale karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkına yönelik yeniliğin, AİHM'nin yükünü hafifleteceğini belirtmiştir. Çoğunlukla olumlu tepkiler alan Türkiye'nin referandum sonuçlarının evet çıkması hem vatandaşların AB sürecine verdiği destek, hem de Türkiye'nin AB'ye üyeliği açısından net bir adım olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.⁵¹³

Burada, AB Temel Haklar Şartı ve AİHS ile uyumlu bir biçimde İlerleme Raporları ile Birlik Müktesebatı doğrultusunda yapılan Anayasal değişikliklerin bir kısmına değinilecektir. İlk olarak madde 10'da yapılan eşitliğe ilişkin değişiklik vurgulanmıştır. *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar"* ifadesine *"bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz"* ifadesi eklenmiştir.⁵¹⁴ Anayasada mevcut eşitlik hükümlerine eklenen bu ibare ile pozitif ayrımcılığa yer verilerek, İlerleme Raporları'nda vurgulanan "ayrımcılıkla mücadele"ye yönelik yeni düzenlemeler öngörülmüştür.⁵¹⁵

Eşitlik ilkesine ilişkin değişiklikler başta AB Müktesebatı olmak üzere AB Temel Haklar Şartı ve AİHS ile de uyumlu pozitif bir adımdır. Bu bağlamda, AB Temel Haklar Şartı'nın "Eşitlik" başlıklı III. Bölümü de benzer hükümleri içermektedir. Kanun önünde eşitlik, ayrımcılık yapmama, kültür, din ve dil çeşitliliği, kadın ve erkek arasında eşitlik, çocuk hakları, yaşlıların hakları, engellilerin topluma kazandırılması gibi konular bu başlık altında yer alan ve pozitif ayrımcılığa farklı hükümler altında yer veren düzenlemelerdir.⁵¹⁶ AİHS'nin "Ayrımcılık Yasağı" başlıklı 14. maddesinde ve AİHS'ye ekli 7 Numaralı Protokol'ün 5.maddesinde eşler arasında eşitliğe ve 12

⁵¹³ "Western Powers Back Turkish Referandum Results", 13.09.2010, *Hurriyet Daily News*, <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=western-powers-back-turkish-referendum-results-2010-09-13>. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁵¹⁴ "Anayasa Değişiklik Paketi", 12.09.2010, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_tam_metin_web.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁵¹⁵ Melih Özsoz ve M. Özgür Bozçağa, "Anayasa Değişiklik Paketinin Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyumuna Etkisi", 22.09.2010, 1-6, s.1, [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_notu\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_notu(1).pdf). (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

⁵¹⁶ AB Temel Haklar Şartı "Eşitlik" başlıklı III. Bölüm madde 20-26 için ve orijinal metni için bkz. "Charter Of Fundamental Rights Of The European Union", 14.12.2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

Numaralı Protokol’de yine ayrımcılığın genel olarak yasaklanmasına özel vurgu yapılmıştır.⁵¹⁷

Eşitlik ilkesine bağlantılı bir biçimde Türkiye’ye yönelik son üç İlerleme Raporu’nda⁵¹⁸ genel olarak ana dilin kullanımına ilişkin haklara değinilmiştir. Her üç raporda da ortak olan nokta, Türkiye’deki radyo ve televizyon yayınlarında, cezaevi ziyaretleri ile mektuplaşmalarında Türkçe dışında birden fazla dilin kullanımı konusunda gelişmelerin yaşandığına ancak siyasi yaşam ve kamu hizmetlerine erişim ile eğitim alanlarında da bu konuya ilişkin gerekli düzenlemelerin yapılması ve kısıtlamaların kaldırılması gerektiğine işaret edilmiş olmasıdır. Ancak, ne AB Temel Haklar Şartı ne de AİHS genel olarak anadile ilişkin özel olarak da anadilde eğitim ve anadilde savunmaya ilişkin haklara yer vermemektedir. AB Temel Haklar Şartı’nın 21. maddesinde dil ve ulusal aidiyetin de içerisinde bulunduğu kişisel özelliklere dayalı her türlü ayrımcılığın yasaklandığı ifade edilmiştir. Ayrıca Şart’ın 14. maddesinin 3. fıkrasında da “...ebeveynlerin çocuklarına kendi dini, felsefi ve eğitim konusundaki inançlarına uyumlu bir biçimde eğitim ve öğretiminin sağlanması hakkı ulusal mevzuata uygun bir biçimde düzenlenir” ifadesiyle bu alana ilişkin düzenlemelerin ulusal hükümlere bırakıldığı belirtilmiştir. Bu konuda AİHS ile ilgili Sibel Özel “Anadilde eğitim AİHS’ye göre bir hak değildir. AİHM önüne gelen davalarda anne babaların çocuklarının eğitimi konusunda dinsel ve felsefi inançlara ilişkin taleplerini gözetir, dil tercihlerine ilişkin eğitim taleplerini gözetmez” açıklamasını yapmıştır.⁵¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 42. maddesinde⁵²⁰ de bu konuda “...Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır” denilerek Türkçe dışında hiçbir dilin ana dil olarak eğitim alanında kullanılamayacağına altı çizilmiştir. Savunmaya ilişkin AİHS’nin “Adil Yargılanma

⁵¹⁷ “European Convention On Human Rights”, t.y., http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/Convention_ENG.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁵¹⁸ European Commission, **Turkey 2010 Progress Report**, Commission Staff Working Document, Brüksel, 09.11.2010, p.33, http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/File/key%20documents-Turkish/tr_rapport_2010_en.pdf. (Erişim Tarihi: 13.06.2013); European Commission, **Turkey 2011 Progress Report**, Commission Staff Working Document, Brüksel, 12.10.2011, p. 40, http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/File/key%20documents-Turkish/tr_rapport_2011_en.pdf. (Erişim Tarihi: 13.06.2013); European Commission, **Turkey 2012 Progress Report**, Commission Staff Working Document, Brüksel, 10.10.2012, p. 32, http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/File/key_documents-Turkish/tr_rapport_2012_en.pdf. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

⁵¹⁹ “Lozan Türkiye’nin Tapusudur”, 21.07.2012, <http://www.istanbulbarosu.org.tr/detail.asp?CatID=1&SubCatID=1&ID=7229>. (Erişim Tarihi: 10.06.2013).

⁵²⁰ T.C. Anayasası için bkz. “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, 07.11.1982, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

Hakki”nın düzenlendiği 6. maddesinin 3. fıkrasında kendisine suçlama yöneltlen kişiye anladığı dilde açıklama yapılması gerektiği ve mahkemede kullanılan dili anlamadığı takdirde bir tercüman yardımından yararlanabileceği ifade edilmiştir. Yani, hem AB Temel Haklar Şartı, hem de AİHS ana dilde eğitim ve ana dilde savunmaya ilişkin haklara yer vermemektedir. Bu noktada Türkiye’nin ulusal mevzuatının öncelikli olarak uygulanması gerektiği sonucu bu yasal belgelerle desteklenmiş bulunmaktadır.

AB’ye uyum sürecinde “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı”⁵²¹nda da değişiklik yapılmıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeden önce zorunlu tutulan izin alma uygulaması kaldırılmıştır.⁵²² Benzer düzenlemeler AB Temel Haklar Şartı’nın 12. maddesi ve AİHS’nin 11. maddelerinde de düzenlenerek herkesin barışçıl olarak toplanabileceği öngörülmüştür. Bununla birlikte AİHS’de ek olarak kamu düzeninin korunması için gerekli meşru sınırlamaların yapılabileceği, ancak gerekli olan sınırlamaların dışına çıkılamayacağı belirtilmiştir.⁵²³ Bu bilgiler ışığında Türkiye’de yaşanan Gezi Parkı Protestoları ile ilgili AB’nin tutumunun ortaya koyulması son derece önemlidir. AB’nin Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle, demokratik toplumların barışçıl gösteriler yapma hakkı olduğunu ve polis şiddetinin kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır. Birlik çatısı altında bir olmak isteyen AB ülkelerinin mümkün olan azami düzeyde demokratik standartların uygulanmasından sorumlu olduğunu ve bu sorumluluğa ifade özgürlüğü, barışçıl toplanma özgürlüğü ile medya özgürlüğünün dahil olduğunu altını çizmiştir.⁵²⁴ Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton da Gezi Parkı Protestoları ile ilgili olarak şimdi Türkiye ile bağların kesilmesinin değil, daha yakın

⁵²¹T.C. Anayasası’nın 34. Maddesinde düzenlenen “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı” şu şekilde ifade edilmektedir: “Herkes, önceden izin almadan, silahlı ve saldırgan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.” Bkz. “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, 07.11.1982, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

⁵²²“1987’de 2013’e Anayasa Değişiklikleri”, 31.03.2013, <http://www.anayasa2011.com/?p=11375>. (20.05.2013).

⁵²³Düzenlemelerin ayrıntıları için bkz. “European Convention On Human Rights”, t.y., http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B4575C9014916D7A/0/Convention_ENG.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013); . “Charter Of Fundamental Rights Of The European Union”, 14.12.2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

⁵²⁴“EU Defends Turkish Peoples’ Right To Protest; Denounces Harsh Crackdown By The Erdogan Govt”, 07.06.2013, <http://www.foxnews.com/world/2013/06/07/eu-defends-turkish-peoples-right-to-protest-denounces-harsh-crackdown-by/>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

ilişkiler kurulmasının zamanı olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkin de yeni fasılların açılmasının yakın olduğunu ifade etmiştir.⁵²⁵

Yine bir başka değişiklik Siyasi Hak ve Ödevler arasında yer alan "Dilekçe Hakkı"nın "Dilekçe, Bilgi Edinme ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı"na⁵²⁶ dönüştürülmesidir. İdarenin işleyişiyle ilgili şikayetleri inceleyen Kamu Denetçiliği Kurumu'nun kurulması daha önce 2008 yılında Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'da öngörülme-yen kurumların kurulmasının idarenin bütünlüğünü sarsacağına ilişkin kararının ardından yapılan bu değişiklikle AB'de kullanım şekliyle Ombudsmanlığın anayasal zemini de hazırlanmıştır.⁵²⁷ AB Temel Haklar Şartı ise Ombudsmanlık kurumuna yer vermemekle birlikte paralel bir düzenlemeyle madde 47'de "Etkili Bir Kanun Yoluna Başvuru ve Adil Yargılanma Hakkı"nı düzenlemiştir. Bu maddede ise Birlik hukukunca korunan temel hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkesin mahkemeye başvurmadan önce etkili bir çözüm yoluna başvurma hakkı hüküm altına alınmıştır.⁵²⁸ AİHS'de ise bu düzenlemeye 13. maddede "Etkili Başvuru Hakkı" başlığı altında yer verilmiştir. Buna göre AİHS kapsamında korunan hak ve özgürlüklerin ihlali durumunda herkes, bu ihlalin resmi otoritelerce yapılması söz konusu olsa dahi ulusal mercilere başvurma hakkına sahiptir.⁵²⁹

Bir başka önemli konu da Çocuk Hakları'na⁵³⁰ ilişkin değişiklik ve yeniliklerdir. Türkiye'de çocuklar önemli ölçüde yoksulluk içerisindeyler. Bunun yanında çocuk

⁵²⁵"European Parliament Discusses Protests In Gezi Park", 13.06.2013, <http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=111019>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

⁵²⁶Madde 74: "Vatandaşlar (Ek ibare:3/10/2001-4709/26 md.) ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar, kendileriyle veya kamuyla ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazıyla başvurma hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir." şeklinde olan maddeye 2010 değişikliği ile şu ifade eklenmiştir. "**Herkes bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler. Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş olur. Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.**" Bkz. "Anayasa Değişiklik Paketi", 12.09.2010, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_tam_metin_web.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁵²⁷Özsöz ve Bozçağa, a.g.m., s.4, [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_notu\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_notu(1).pdf). (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

⁵²⁸AB Temel Haklar Şartı madde 47 için bkz. "Charter Of Fundamental Rights Of The European Union", 14.12.2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

⁵²⁹AİHS madde 13 için bkz. "European Convention On Human Rights", t.y., http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/Convention_ENG.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁵³⁰Çocuk haklarına ilişkin AB'ye uyum sürecinde Türkiye, "Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi"ne taraf olmuştur. Konuyla ilgili Resmi Gazete yayımına ulaşmak için bkz. "Milletlerarası Sözleşme", **Resmi Gazete**, 10.09.2011, Sayı: 28050, Karar Sayısı:

işçiliği de oldukça yaygındır. Bu anlamda AB Müktesebatıyla yapılan düzenlemelerin önemi büyüktür. Bu bağlamda Anayasa'nın "Ailenin Korunması" başlıklı 41. Maddesi "Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları" olarak değiştirilmiştir. Ayrıca mevcut hükme⁵³¹, "her çocuk, yeterli himaye ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, çocuk istismarı, cinsellik ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır" ifadesi eklenmiştir.

Anayasa'nın "Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti" başlıklı 23. maddesi⁵³² de 2010 yılında yapılan bireyin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin önemli bir değişikliktir. Buna göre, vatandaşların yurtdışına çıkma yasağı ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle ve ancak hakim kararıyla sınırlanabilecektir. Yani daha önce hükümde yer alan "vatandaşlık ödevi" nedeniyle koyulan yurtdışına çıkma yasağı böylece bireylerin seyahat özgürlüğünü kısıtlayamayacaktır. Söz konusu vatandaşlık ödevi ile kastedilen ise askerlik veya vergi borcudur.⁵³³ Seyahat özgürlüğü ile bağlantılı olarak, AB'ye uyum çerçevesinde 4 Nisan 2013 tarihinde "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" kabul edilmiştir. Yabancıların Türkiye'ye girişleri, kalışları, çıkışları ve bu süreçte sağlanacak korumalar AB ile uyumlu hale getirilmiştir. Kanunla vatansızlara Türkiye'de yasal ikamet edebilme hakkını veren "vatansız kişi kimlik belgesi" düzenleneceği ve bu kanun kapsamındaki hiç kimsenin işkenceye, insanlık dışı, onur kırıcı cezaya tabi tutulacağı ya da ırkı, dini, aidiyeti, siyasi fikirleri nedeniyle özgürlüğünün tehdit altında kalabileceği bir yere gönderilemeyeceği hükme bağlanmıştır.⁵³⁴

2011/2060,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110910.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110910.htm>.

(Erişim Tarihi: 18.06.2013).

⁵³¹ Daha önce "Ailenin Korunması" başlıklı hüküm şu şekildedir: "Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar." şeklindeydi. Madde 41'in eski hali ve değiştirilmiş şekli için bkz. "Anayasa Değişiklik Paketi", 12.09.2010, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_tam_metin_web.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁵³² Anayasa'nın 23. Maddesi değiştirilmiş haliyle şu şekildedir: "Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. Yerleşme hürriyeti, suç islenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak; Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç islenmesini önlemek; Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir. Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir. Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından mahrum bırakılamaz." Değişikliklere ilişkin detaylı bilgi için bkz. "Anayasa Değişiklik Paketi", 12.09.2010, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_tam_metin_web.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁵³³ Özsöz ve Bozçağa, a.g.m., s.2, [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_notu\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_notu(1).pdf). (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

⁵³⁴ "Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu'na Onay", 10.04.2013, <http://www.haberler.com/yabancılar-ve-uluslararası-koruma-kanunu-na-onay-4514291-haber/>. (Erişim Tarihi: 07.06.2013); Kanun için bkz. "Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu", 11.04.2013, Sayı:

AB Temel Haklar Şartı'nın "Dolaşım ve İkamet Özgürlüğü" başlıklı 45. maddesinde ise Birliğe üye vatandaşların diğer üye ülke topraklarında serbest dolaşım hakkından ve üye devletlerin ancak ABİA kapsamında üçüncü devlet vatandaşlarına ancak dolaşım ve ikamet özgürlüğü tanıyabileceklerinden söz edilmiştir.⁵³⁵ AİHS'ne ekli 4 Numaralı Protokol'ün 2. maddesi serbest dolaşımı düzenlemektedir. Herkesin kendi ülke toprakları içerisinde hukuka uygun bir şekilde dolaşma özgürlüğüne sahip olduğu ve ancak bu maddede belirtilen kamu güvenliği ve yararı gibi durumlar için sınırlanabileceği belirtilmiştir. Aynı Protokol'ün 1. maddesinde ise hiç kimsenin borcundan dolayı özgürlüklerinden yoksun bırakılamayacağı ifade edilmiştir.⁵³⁶

Bundan başka, İlerleme Raporları'nda sıklıkla vurgulanan sendikal haklar, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt hakkı gibi haklara ilişkin değişiklikler de yine 2010 yılı Anayasa Paketinde yer almaktadır.⁵³⁷

3.6.6. Türkiye ve İmtiyazlı Ortaklığa İlişkin Meseleler

Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı çıkan, şüpheli bulan veya mümkün görmeyen, ancak Türkiye'nin sağlayacağı yararları da göz ardı etmeyen taraflar Türkiye için "imtiyazlı ortaklık" (*privileged partnership*) söylemlerini yükseltmişlerdir. Türkiye'nin üye olmaması, ancak tamamıyla da bağlarını koparmaması amacıyla verilecek özel statüye referans veren bu kavram, Fransa, Almanya, Avusturya başta olmak üzere Avrupa genelinde Hristiyan demokrat merkez sağ eğilimler tarafından önerilmiştir. Buna karşın böyle bir ortaklığın sınırları ve detayları belirsizdir. Belirli olsaydı da Türkiye'nin böylesi bir öneriye nasıl ikna edileceği soru işaretidir. Bununla birlikte böyle bir ortaklık kendi içerisinde de belirsizliğini korumaktadır. Çünkü imtiyazlı ortaklığa ilişkin birden fazla kavram kullanılmaktadır. Özel anlaşma (*accord spécifique*), ayrıcalıklı ilişki (*relation privilegiee*), işbirliği ve ortaklık paktı (*un pacte de' partenariat et de cooperation*), ortaklık sözleşmesi (*contrat de partenariat*),

28615, Kanun No: 6458, **Resmî Gazete**, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>. (Erişim Tarihi: 08.06.2013).

⁵³⁵ AB Temel Haklar Şartı madde 45 için bkz. "Charter Of Fundamental Rights Of The European Union", 14.12.2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

⁵³⁶ AİHS'ne ekli 4 Numaralı Protokol'ün 1. Ve 2. maddesi için bkz. "European Convention On Human Rights", t.y., http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/Convention_ENG.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

⁵³⁷ Özsöz ve Bozçağa, a.g.m., s.4, [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_notu\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_notu(1).pdf). (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

ayrıcalıklı işbirliği (*cooperation privilegiée*), üç halkalı Avrupa'nın ikinci halkasına kabul ve Akdeniz Birliği bu kavramlar arasında yer almaktadır.⁵³⁸

Bu kavramlara ek olarak bir de 2010 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başmüzakereci Egemen Bağış'ın dile getirmiş olduğu "Norveç Modeli"ne değinilmelidir. Bu model Norveç'in AB'ye üye olmayıp çeşitli alanlarda yaptığı işbirliğini açıklamaktadır. Norveç'in bu statüde olmasına Norveç'te yapılan AB'ye üyelikle ilgili referandum sonuçlarının olumsuz çıkması, Norveç'in ekonomisinin petrol, doğal gaz ve balıkçılık alanlarında güçlü olması sebep olmuştur. Türkiye için de böyle bir modelin alternatif olarak uygulanabileceği öngörülmüştür. Ancak, Türkiye'nin refahı ve ekonomik, coğrafi ve kültürel koşulları göz önünde bulundurulduğunda Norveç Modeli'nin Türkiye için uygun olduğunu dile getirmek mümkün değildir.⁵³⁹

Türkiye için imtiyazlı ortaklığın önerilmesindeki temel nedenler esasen AB'ye üyeliğinin istenmemesine ilişkin nedenlerle örtüşmektedir. Üye devletlerin kendi ülkelerindeki Müslüman azınlıklara tedirgin bir bakış açısıyla yaklaşan Hristiyan Demokratlar, kültürel bakımdan Ortadoğu ülkesi olarak gördüğü Türkiye'nin AB'ye üye olmasıyla Ortadoğu'daki problemleri AB'ye de ihraç edeceği kanaatindedirler. Bu yüzden Avrupa ülkelerinin bir kısmı Türkiye için imtiyazlı ortaklığı güçlü bir biçimde desteklemekte veya öneri olarak sunmaktadırlar. Bu bağlamda Fransa, Türkiye'ye "özel statü" verilmesini, Almanya'daki Hristiyan Demokratlar serbest ticaret, güvenlik ve askeri konuları kapsayan "imtiyazlık ortaklık statüsü"nü önermektedirler.⁵⁴⁰

İmtiyazlı ortaklığın dış politika ve güvenlik uzantıları ele alındığında bu alanlara ilişkin stratejik ortaklığın önerildiği görülmektedir. Bu bağlamda yasadışı göç, denizlerin denetimi ve özelde Türkiye-AB arasında Boğazları konu alan bir örgütün kurulması, dış politika ve askeri konuların eklenmesi için yakın işbirliği ve ortaklıkların kurulması, Akdeniz İçin Birlik girişiminin ortaklık ilişkisine dahil edilmesi ile Türkiye'nin AB de dahil her türlü bloğun dışında tutulması imtiyazlı ortaklık kapsamında önerilen işbirliği alanlarıdır.⁵⁴¹

⁵³⁸Gürsel ve Dedeoğlu, *a.g.e.*, s. 36-39.

⁵³⁹Çiğdem Nas, "Türkiye-AB İlişkilerinde Norveç Modeli: Ne Kadar Geçerli?", Ekim 2010, **AB Ve Türkiye'de Güncel Konular ve Gelişmelere Dair Değerlendirmeler 2010-2011**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 255, İstanbul, 2012, ss.132-135, s.132-135.

⁵⁴⁰David L. Phillips, "Turkey's Dreams Of Accession", *Foreign Affairs*, September / October 2004, 86-97, p.95-96.

⁵⁴¹Gürsel ve Dedeoğlu, *a.g.e.*, s. 127.

3.6.7. Lizbon Antlaşması Sarmalında Egemenlik ve Ulus-Devlete İlişkin Tartışmaların Türkiye Açısından Analizi

Egemenlik kavramından bahsedilmeden önce, onu anlamlı kılan devletin hangi unsurlara dayandığını ifade etmek gerekir. Devlet; insan topluluğu, toprak parçası ve egemenlik gibi üç unsurdan oluşmaktadır. Belirli bir toprak üstünde yaşayan insanların millet olabilmesi için de birbirine bağlı olması aranmaktadır. Bu bağlamda *objektif* ve *sübjektif* millet anlayışına değinmekte yarar vardır. Objektif millet anlayışı, ırksal, dinsel, dilsel bağlarla bağlı olmayı ifade eder. Sübjektif millet anlayışı ise, ortak acı, paylaşım, mücadele gibi psikolojik unsurlara referans verir ve bağımsızlık savaşı, ulusal marş, ulusal ölçekte hizmet ve faaliyetleri kapsar.⁵⁴²

Ulus-devlet ise, insanların kendi kaderlerini milli politik mekanizmalar ve kurumlar çerçevesinde belirledikleri bir devlet modelini ifade etmektedir. Kendi egemenlik alanlarını sınırlar vasıtasıyla ayıran ulus-devlet, bu alanda başka bir egemenlik kaynağını kabul etmemektedir. “Toprak” ve “otorite” kavramları çevresinde cebir kullanma ve yaptırım gücünü içerisinde barındırır. Ancak küreselleşme ile birlikte karar alma mekanizmalarının yegane aktörü olan ulus-devletin artık önemini yitirdiği söylemi gündemdedir. Soğuk Savaş süresince varlığını koruyan ulus-devletin, bu sürecin sona ermesi ve ABD’nin küresel bir güç haline gelmesiyle anlamını yitirmeye başladığı ifade edilmektedir.⁵⁴³

Özellikle Doğu bloğu ülkelerinin Soğuk Savaş sonrası AB’ye katılımı ile daha girift ilişkiler çerçevesinde kurumsallaşması, Avrupa’da ulus-devletin yerini AB’ye bıraktığının bir göstergesi olmuştur. AB, kendisine üye devletlerin egemenliklerinin bir kısmının üst bir otorite olarak kendisine devredilmesini öngördüğünden beraberinde egemenliklerin aşınması sonucunu da getirmektedir. Hele ki bunu üye devletlerin baştan gönüllü bir şekilde kabul ederek üye olduğu farz edilirse, görünürde gerçekten ulus-devletlerin AB düzeyinde anlamsızlaştığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Ancak, AB Anayasası’nın reddi ile ulus-devletin sahip olduğu bayrak, marş, para birimi gibi milli sembolleri AB’nin de taşımasına tepki gösterilmiş, bu durum üye devletlerce hoş karşılanmamıştı. Göz ardı edilmemesi gereken asıl nokta ise, AB’nin ortak politikalar izlemesine rağmen, özünde çıkar ve politika farklılıkları bulunan ulus-devletlerden oluşan bir yapılanma olmasıdır. Hatta AB’ye üye devletlerin

⁵⁴²Sibel Özel, “Anayasa m. 66/1 Hükmünde Yer Alan Türk Tanımı Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt: 86, Sayı: 6, Yıl: 2012, 40-59, s.49-50, <http://www.istanbulbarosu.org.tr/Yayinlar/BaroDergileri/20126.pdf>. (Erişim Tarihi: 09.06.2013).

⁵⁴³Kemal Cebeci, “Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 71, 23-39,s.24-27, <http://www.sayistay.gov.tr/dergi/icerik/der71m2.pdf>. (Erişim Tarihi: 09.06.2013).

vatandaşları kendi hükümetlerini ulusal çıkarların koruyucusu olarak görmektedirler.⁵⁴⁴

Anayasal sürecin ardından üye devletler ile üye ülke yöneticileri arasındaki kopukluğun farkına varılmasıyla, Lizbon Antlaşması ile endişeye mahal veren bu unsurlar dışarıda bırakılarak yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bir anlamda, bünyesinde anlamını yitirdiği ifade edilen ulus-devletin AB’de aslında tam tersine tüm canlılığını koruduğu görülmektedir. Gerek ulusal parlamentoların rollerinin artırılması gerekse üye devletlerin karar alma mekanizmalarında etkin bir konuma getirilmesi yoluyla oluşan tepkileri azaltmaya gayret gösteren AB’nin ulus-devlete alternatif bir yapı sunmadığı görülmektedir. Ulusüstü bir yapıyı içselleştiremediği ve federatif olma yolunda daha ilk virajı alamadığı göz önünde bulundurulursa, AB’nin entegrasyon amacıyla çıktığı yolun yarısında kaldığı ifade edilebilir. Bu anlamda Lizbon Antlaşması her ne kadar AB Anayasası ile oldukça yakın ibareler taşıyor olsa da devletlerin rızalarını tam bir biçimde alamadığı için meşruiyet krizi yaşayarak diğer Avrupa kimliği ve entegrasyon sorunlarına da köken teşkil etmiştir. Yeterince Avrupalılığı ve bütünleşmeyi özümseyemeyen üye devletlerin, AB’ye tam bir yetki devri ile bağlanacak olması hem üye devletler hem de onların vatandaşları için tehdit edici nitelikte olmuştur. Bu yüzden Lizbon Antlaşması aslında bir çözüm olmaktan ziyade AB Anayasası’nın apar topar hazırlanmış bir B Planı olmaktan öteye gidememiştir.

Benzer konular Türkiye’de de en çok tartışılan hususlar olmuştur. AB’ye üye olmayı egemenliğin devri ile beraber toprak kaybı, kültür yozlaşması ve devletin parçalanarak yok olması ile eşdeğer düzeyde tutan görüşler mevcuttur. Milliyetçi düşüncelerin ağır bastığı bu tartışmalar, tam üyelik sürecinde AB tarafından Türkiye’ye de öne sürülen meseleler arasında yer almaktadır. Türkiye’nin AB’ye üyeliğine yeterince hazır olmadığı, Avrupalılık hissiyatı içerisinde tam bir bütünleşme sağlayamadığı ve sağlayamayacağı ifade edilmektedir. Buna dayanak olarak da Türkiye’nin kuvvetli ulus-devlet eğilimi içerisinde olduğundan milliyetçi tarafının ağır bastığı, bu yüzden de AB ile uyumlu olamayacağı düşünülmektedir. Ancak anayasal süreç açık bir biçimde göstermiştir ki, AB’ye üye devletler arasında da ulus-devlet güçlü bir biçimde varlığını korumaktadır ve Türkiye’ye sunulan bu eleştiriler temelsiz kalmaktadır.

⁵⁴⁴Muzaffer Akdoğan, “Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Devletler Arasında Egemenlik İlişkisi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 6, Sayı: 24, 2010, 55-76,s.64,68, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/h2Vd73xFdKLd3YcZV7DgpOgq2PSRda.pdf>. (Erişim Tarihi: 09.06.2013).

Özetle, AB bugün üye devletlerin egemenlik yetkilerini tamamen devrettiği ulusüstü bir örgüt değildir. Öyle olsaydı, AB'nin kurucu üyesi olan Fransa'da Milli Kimlik Bakanlığı aktifleştirilmemiş olurdu. Ayrıca hala üye devletler, kendi milli kimlik ve politikalarından vazgeçerek üst bir kimliği kabullenmekten imtina etmektedirler. Bu yüzden AB hukukunda, egemenlik unsurundan çok yetki alanı düzenlenmektedir. AB gerçekleştirmiş olduğu işlemlerin yetkisini de AB dahilinde halihazırda yürürlükte olan antlaşmalardan almaktadır.⁵⁴⁵

⁵⁴⁵ Akdoğan, a.g.m, s.73,

<http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/h2Vd73xFdKLd3YcZV7DgpOgq2PSRda.pdf>. (Erişim Tarihi: 09.06.2013).

SONUÇ

Lizbon Antlaşması, AB'nin anayasal sürecinin gelişimi kapsamında geldiği son aşamayı teşkil etmektedir. Bir devletin örgütsel yapısını ve işleyişini konu alan hükümlerin anayasal olarak kabul edildiğinden hareket edilirse şimdiye kadar AB hukukunda yer alan mevcut antlaşmaların (Roma Antlaşması, Maastricht Antlaşması, Amsterdam ve Nice Antlaşması gibi.) anayasal nitelikte olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ancak Birliğin genişleme ve derinleşme gibi iki dinamiğin üzerinde temellenmesi bu yönde yaşanan gelişmeler doğrultusunda gerekli revizyonların da yapılmasını gerekli kılmaktaydı. Bu nedenle her bir Antlaşma hem bir önceki Antlaşmayı reforme etmekte hem de Birliğin ihtiyaçları doğrultusunda yeni yapısal değişiklikler getirmekteydi.

Birliğin yeterli düzeyde siyasal, ekonomik, yargısal ve kültürel entegrasyona ulaştığına kanaat getirildiğinde daha üst bir aşama olan federe bir devlet yapısına benzer bir şekilde bu ulusüstü örgütün bir anayasa ile taçlandırılması öngörülmüştür. Ortak değerler ile hukuki, siyasal ve sosyal bir yapı temelinde tam bir entegrasyonun öngörüldüğü AB Anayasası'nda, AB'ye ait bir marş, bayrak, AB günü ve Birliğin dış politikasını yürütecek bir Birlik Dışişleri Bakanı yer almaktaydı. Tüm üye devletlerce kabul edileceği düşünülen Anayasa'nın üye devletlerin onayı aşamasında Fransa ve Hollanda'da reddedilmesi Birlik içerisinde tam bir şok etkisi yaratmıştır. Çünkü AB'ye üye devletlerin egemenliklerinden feragat ederek yetkilerinin bir kısmını devretmeye hazır oldukları düşünülürken, referandum sonuçlarında aslında tahmin edildiği gibi olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bir yandan AB'nin kendi içerisinde yaşanan bu çatallaşmanın neden olduğu meşruiyet sorgulaması, diğer taraftan üye devletlerin halkıyla arasındaki kopukluğun ne denli büyük boyutlarda olduğunun gözler önüne serilmesi yalnızca Avrupa'da değil küresel boyutta da geniş yankı uyandırmıştır.

Her ne kadar üye ülkelerin yöneticileri böylesi bir yapı içerisinde bütünleşmeye tam destek verseler de referandumlarda halkın bu konuda endişelerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü ulus devletin modasının geçtiği ve artık ulusüstü ve uluslararası örgütlerin revaçta olduğu bir dönemin yaşandığına vurgu yapılsa da, kendisini supranasyonel olarak tanımlayan ve bu yönde rızalarının alındığı üye devletlere sahip olan bir yapıda dahi böylesi bir tepkinin ortaya koyulması aslında ulus devlet düşüncesinin hala varlığını tüm canlılığıyla korunduğunun en açık göstergesi olmuştur.

Kanımca bir yandan bütünleşmenin savunulması ve Avrupalı değerlerin benimsenmesi yoluyla Avrupalılaştırmanın sağlanması, diğer yandan da çok

kültürlülük politikalarının yaygınlaşması da ulus-devletlerin temsil ettiği kültürleri bir arada tutabilmenin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

AB Anayasası'nın reddedilmesiyle başlayan istişare sürecinde, Anayasa'nın istenmeyen hükümlerinin çıkarılması, yeniden değerlendirilerek üzerinde gerekli reformların yapılması veya yeniden bir AB Anayasası'nın hazırlanması gibi düşünceler üzerinde yoğunlaşan tartışmaların sonucunda Lizbon Antlaşması'nın hazırlanmasına karar verilmiştir. AB Anayasası'ndan farklı olarak daha önce kabul edilen Antlaşmaları yeniden numaralandırarak reforme eden Lizbon Antlaşması Birlik hukukuna ve işleyişine yeni düzenlemeler getirmiştir. Nitekim anayasal nitelik taşıyor olsa da Anayasa olarak nitelendirilmeyen Lizbon Antlaşması, AB Anayasası'ndan radikal bir biçimde farklılık göstermemekle birlikte kimi yüzeysel değişiklikler içermektedir. Örneğin, Birlik Dışişleri Bakanıyla neredeyse aynı görevi icra edecek olan Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği bu kategoride değerlendirilebilir. Öte yandan AB'nin bayrağı, marşı ve günü pratikte uygulanmaya devam edilirken Lizbon Antlaşması'nın dışında tutulmuştur. Buradan hareketle denilebilir ki, Lizbon Antlaşması AB Anayasası'ndan atılan bir geri adımı teşkil etmekle birlikte, anayasal sürece hazırlık niteliğinde, ön aşamayı yansıtan bir antlaşmadır.

Lizbon Antlaşması, hukuki bakımdan pek çok yenilikler öngörmüş Birliğin kurumsal yapısını ve işleyişini bir sonraki aşamada yaşanacak genişleme dalgasına hazırlamıştır. Antlaşmanın öncesinde Birliğin üye devlet sayısının 27+1 olması durumunda yaşanacak karmaşıklığın çözümleri öngörülemez durumundayken, Lizbon Antlaşması bu yönde yaşanacak bir muhtemel tıkanıklığın önünü açarak adeta geniş bir nefes payı bırakmıştır.

Her ne kadar genelde yakın hukuki süreçler tecrübe edilmiş ve benzer hukuki mekanizmalara sahip olursa da özelde üye devlet sayısı kadar mevzuat uygulaması ortaya çıkmıştır. Bu yapıların uyumlaştırılması, ortak bir paydada birleştirilmesi ise etkin ve üye devletlerin rıza göstermesiyle oluşturulan bir AB Müktesebatıyla mümkün olacaktır. Bu yüzden Lizbon Antlaşması'nın tüm üye devletlerce kabul edilmesi son derece büyük ölçüde önem arz etmektedir. Nefeslerini tutmuş bir şekilde onay sürecinin aşılmasını bekleyen üye devletlerin Lizbon Antlaşması ile birlikte halkın sesine kulak vermesi, hatta onların da AB karar alma süreçlerine müdahil olması şart olmuştur. Zira, Birliğin uluslararası arenada küresel bir aktör olabilmesinin yolu hukuki zeminde meşruiyetinin güçlü bir biçimde ortaya koyulmasından geçmektedir.

Bu bağlamda Lizbon Antlaşması kurumsal yeniliklerin yanında Birliğin sütunlu yapısını ortadan kaldırarak Birliği tek bir tüzel kişilik altında yapılandırmıştır. Yetki

alanlarını da yeniden düzenleyen Lizbon Antlaşması bilhassa ulusal parlamentoların güçlendirilmesi çerçevesinde yalnızca üye devletlerin yetkili olduğu alanlara yer vererek, üye devletlerin kendi iç işlerini ve üçüncü ülkelerle gerçekleştirmiş olduğu ilişkilerini üye devletlerin münhasır alanları arasına katmıştır. Üye devlet sayısının artacağından hareketle öngörülen güçlendirilmiş işbirliği mekanizması ise tüm üye devletlerin bir politika odağında toplanılamaması söz konusu olduğunda ortak bir şekilde icra edilecek politikalar üzerinde anlaşılan devletlerin işbirliğine gidebileceğini öngörmektedir. Yani Birlikçe alınacak bir kararın peşinden tüm devletlerin bu yönde uygulamalar yapması veya yapmamasının önündeki engellerin kaldırılmasıyla Birlik içerisinde çeşitli alanlarda güçlendirilmiş işbirliği yapılarak Birlik içerisinde demokratik koşullar tesis edilmiş olacaktır. Bir başka önemli bir alan olan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile savunma alanı da Birliğin güvenliğinin sağlanması ve dış politik süreçlerde uyum içerisinde hareket edilebilmesi için Birlik düzeyinde gerekli eşgüdümün sağlanmasını olanaklı kılmaktadır. Kalıcı barışın sağlanması ve istikrarın korunması amacıyla harekete geçirilecek Birliğin sivil ve askeri yeteneklerin operasyonel uygulama alanlarına da yer verilerek, bu yeteneklerin gerektiğinde BM şemsiyesi altında da harekete geçebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanlarına yönelik konular da yeniden düzenlenerek günümüz koşullarına uyumlaştırılmıştır.

Dış politikada tek sesliliğe verilen önem doğrultusunda Zirve Başkanlığı ile Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği oluşturularak dış politik süreçlerde eş güdümün sağlanması ve Birliğin daha sistematik, kurumsal bir yapıya ulaşması amaçlanmıştır.

Bir diğer önemli gelişme de Antlaşma'nın 6. maddesinde tıpkı diğer Antlaşmalar ile aynı hukuki değere sahip olduğunun ifade edilmesiyle bağlayıcılık kazanan AB Temel Haklar Şartı ile ilgilidir. AB'nin olmazsa olmaz değerleri arasında yer alan temel hak ve özgürlükler, demokrasi, hukukun üstünlüğü, eşitlik gibi ilkeler AB Müktesebatında yer almasının yanı sıra AİHS ile de korunmaktadır. Ancak sahip olduğunu ileri sürdüğü bu değerleri bir arada toplayan bir haklar kataloğuna daha önce sahip olmaması da AB'ye yöneltilen eleştiriler arasında yer almaktaydı. Böylece, AB Temel Haklar Şartı'nın bağlayıcı kabul edilmesiyle AB resmi bir haklar bildirgesine kavuşmuş oldu. Ayrıca AİHS ile uygulamada yaşanacak çatışmalar ve uyumsuzluklara ilişkin tartışmalar ise Lizbon Antlaşması ile açık bir şekilde bertaraf edilmektedir. Lizbon Antlaşması'nın 6. maddesinin 2. ve 3. fıkralarında Birliğin AİHS'ye taraf olacağı ve bu katılımın Antlaşmalarda belirtilen yetkileri etkilemeyeceği, AİHS ile korunan temel hakların Birlik hukukunun genel ilkeleri olduğu vurgulanmıştır. Görüldüğü üzere Antlaşma'da açık bir biçimde altı çizilen bu

hükümlerle AB Temel Haklar Şartı ile AİHS'nin birbirinin bütünleyici parçaları olduğuna işaret edilmiştir.

ODGP ile OGSP'de etkin bir dayanışma ve işbirliği öngörülerek sivil ve askeri değerlerin barışçıl amaçlar doğrultusunda kullanılması suretiyle asayişin sağlanması hedeflenmiştir. Tutarlı bir dış politika izlenmesine yönelik uygulamalara da referans veren Lizbon Antlaşması'nın bu yönde oluşturmuş olduğu en önemli yenilik Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği'dir. Dış politikada eş güdümün sağlanması amacıyla oluşturulan bu makam, AB Anayasası'nda yer alan Birlik Dışişleri Bakan için öngörülen dış politika temsilciliği görevlerini icra etmektedir. Bir diğer ifadeyle Lizbon Antlaşması'ndaki bu değişikliğin yüzeysel kaldığı ifade edilebilir.

Benzer biçimde "Özgürlük, Güvenlik ve Adalet" alanında da güçlü bir işbirliğini öngören Lizbon Antlaşması'nda polis ve yargı makamlarının, Birlik içinde ve uluslararası alanda sınır kontrolleri, göç, yabancı düşmanlığı, terörle mücadele alanlarında birlikte hareket etmelerinin yasal çerçevesi oluşturulmuştur.

Birliğe yönelik yapılan önemli eleştirilerden diğerleri de demokratik eksiklik, şeffaflık ve Birliğin halkla arasındaki kopukluğuna yönelik olmuştur. Karar alma süreçlerinin kapalı kapılar ardında kalması, yönetimin halktan uzak elitist bir görünümü yansıtması ve bu durumun AB Anayasası'nda yapılan referandumlarda açık bir şekilde ortaya koyulması bu alana yönelik Vatandaş Girişimi düzenlemelerinin yapılmasını sağlamıştır. AB'nin katılımcı demokrasiye ağırlık vermesinin önünü açan bu düzenlemelerin etkinliğinin ancak pratiğe döküldüğünde anlaşılabilceği göz ardı edilmemelidir.

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, eşitlik gibi ilkelerin altının sıklıkla çizildiği bir yapıda kabul edilen Lizbon Antlaşması'nın Türkiye'ye etkilerinin olumlu tarafları göz ardı edilmese de ağırlıklı olarak olumsuz olduğu ifade edilebilir. Mevcut durumda Türkiye'ye yöneltilen demokrasi ve hukuka ilişkin sorunlarda önemli aşamalar kaydedilmiş olsa da, bakış açıları önyargıların ve siyasetin etkisinde kalmıştır. Neredeyse kuruluşundan beri AB'ye tam üyelik için beklemekte olan Türkiye'ye bir yandan demokratik, yargısal ve hukuki alanlarda aşmaları gereken sorunlar öne sürülürken, diğer yandan kalabalık ve Müslüman ağırlıklı nüfusu, Ortadoğu'da yaşanan politik problemlerin taşıyıcısı ve Avrupalı bir ülke olmadığı gibi söylemlerle AB'ye üyeliğinin mümkün olmadığı eleştirileri yapılmıştır. Özellikle 11 Eylül sonrası değişen güvenlik algıları sebebiyle Müslümanlığın terörizm çağrışımı yapması gibi nedenler de Türkiye'ye bakış açılarını olumsuz etkilemiştir. Öte yandan Türkiye'nin güçlü bir orduya sahip olması özellikle de NATO içerisinde bu yönüyle ön plana çıkması, Türkiye'nin coğrafi konumu, Ortadoğu ve Kafkasya ile yakın ilişki içerisinde

bulunması ve bu açıdan AB'nin bu coğrafyalarla Türkiye aracılığıyla yakın temasa geçebilmesi gibi avantajlarının da göz önünde bulundurulması gerektiği düşünceleri yükselmektedir. Ancak diğer yandan Türkiye'yi yalnızca bu avantajlarının imtiyazlı ortaklık çerçevesinde yakın müttefiki statüsüne taşıyarak, AB'ye üye olması durumunda AB'nin kurumsal yapısı içerisinde güçlü konuma gelmesi ve karar alma süreçlerinde etkin rol oynayabilmesi ihtimalinin dışarıda bırakılması da gündemdedir. Bu bakımdan ifade edilebilir ki, Türkiye ile aynı tarihte müzakerelere başlayan Hırvatistan'ın 2013 yılının Temmuz ayında⁵⁴⁶ tam üye olacak olması da göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'ye adil ve eşit davranılmadığı aşikârdır. Ayrıca Türkiye için öne sürülen içsel problemlerin Birliğe üye devletlerde ve hatta AB'nin kendisinde de yaşandığı söylenebilir. Ulus-devlet kimliğinin ön planda olduğu ve milliyetçi yanının kuvvetli olduğuna yönelik eleştirilere karşılık ise AB referandumlarında da açıkça görüldüğü üzere ulus-devletin diğer üye devletlerde de kuvvetli bir şekilde varlığını sürdürdüğünü ifade etmek yanlış olmaz. Ulusal kaygılar, egemenliğin devrine ilişkin endişeler, kültürel erozyon ve kimliğin yitirilmesine dair korkular AB'ye üye devletlerde ve hatta AB'nin kurucusu Fransa'da dahi tüm canlılığını korumaktadır.

Özetle, Lizbon Antlaşması'nın AB'yi hedeflediği şeffaf, demokratik ve hukuksal seviyeye taşıyamadığı ifade edilebilir. Belki yeni bir genişleme dalgasının önünü açacak olan bu Antlaşmanın demokratik çözümler sunduğu, karar alma süreçlerini etkinleştirdiği, AB vatandaşlarını aktif bir biçimde yönetime dahil ettiği mutlak suretle göz ardı edilemez. Fakat Lizbon Antlaşması'nın öngördüğü geçiş düzenlemeleri, AB Temel Haklar Şartı, ODGP gibi alanlarda yer açtığı muafiyetlere de bakıldığında, bu Antlaşma'nın AB'yi uzun vadede yeni bir düzenleme yapmaya itebileceği ihtimalinin söz konusu olduğu söylenebilir. Üye ülkelerin ve vatandaşlarının fikirlerine daha çok kulak vermesi gereken AB yönetiminin demokrasi kanallarını sonuna kadar açık tutması gerektiği ve hukuksal tarafına ağırlık vererek ancak meşru küresel bir aktör olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

⁵⁴⁶ Çalışmanın tamamlanmasından sonra yaşanan son bir gelişmeyi de burada aktarmakta yarar vardır. Hırvatistan 1 Temmuz 2013 tarihinde AB'ye üye olmuştur. Gelişmenin ayrıntıları için bkz. "Ve Hırvatistan AB Üyesi", 01.07.2013, *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23622754.asp>. (Erişim Tarihi: 09.07.2013).

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ARI Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Alfa Yayınları, 2004, 3. Baskı.

AYBAY Rona, Kamusal Uluslararası Hukuk, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

BALKIR Canan, Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010.

BİLİCİ Nurettin, Avrupa Birliği ve Türkiye, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.

BOZKURT Enver vd., Avrupa Birliği Hukuku, Asil Yayın, 5. Baskı, Ankara, 2011.

BOZKURT Veysel, Avrupa Birliği ve Türkiye: Siyasal Kurumlar, Çıkar Grupları, Kamuoyu, Ortaklık Belgeleri, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007.

BORCHARDT Klaus-Deiter, "The ABC Of European Union Law", Publications Office Of The European Union, Luxembourg, 2010.

BÖREKÇİ Havva ve YURDAKUL Mehmet Onur, "Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Birliğe Katılım Sürecinde MASAK", Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2011/ 411, Ankara, 2011.

BULUT Mehmet A., Avrupa Birliği Nedir?, Vipajans Yayınları, Sakarya, 2005.

CAŞIN Mesut Hakkı vd., Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi: Avrupa Birliği, Nokta Kitap, İstanbul, 2007.

DAVUTOĞLU Ahmet, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.

DEDEOĞLU Beril, Adım Adım Avrupa Birliği, Çınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1996.

DEMİRBULAK Selçuk, Avrupa Birliği Hukuku ve Haklarımız, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2011.

FLANZ Gisbert H., XIX Avrupasında Anayasa Hareketleri: Anayasacılık Hareketlerinin Mukayeseli Olarak İncelenmesine Giriş, Çev. Necat Erder, Şerif Mardin, Aydın Sinanoğlu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 53-35, Müşterek Yayınlar Serisi, No: 2, Ankara, 1956.

GÖZLER Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007.

GÜREL Seyfettin ve DEDEOĞLU Beril, Türkiye-Avrupa Birliği Sarmalında Ayrıcalıklı Ortaklık İlişkisi, Hoşgörü Yayıncılık, İstanbul, 2010.

HORSPOOL Margot and HUMPHREYS Mathaw, European Union Law, Oxford University Press, USA, 2010.

KABAALIOĞLU Haluk, AB Kurumları ve Avrupa Hukukunun Uluslarüstü Özellikleri Işığında Avrupa Birliği ve Kıbrıs: Parlamento, Konsey, Komisyon, Adalet Divanı

Bölgeler Komitesi Aaland Adalarının Statüsü Amsterdam Antlaşması ve AB'nin Geleceğine İlişkin Projeler, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997.

KARAKAŞ Işıl, Avrupa Birliği Hukukunda Anayasal İlkeler, Yenilik Basımevi, İstanbul, 2003.

KARAKAŞ Işıl, Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği, İstanbul, 1993.

KARLUK Rıdvan, Avrupa Birliği Kuruluşu Gelişmesi Genişlemesi Kurumları, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2011.

KESKİN Hakan M., Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2010.

KEUKELEIRE Stephan and MacNAUGHTAN Jennifer, The Foreign Policy Of The European Union, Palgrave Macmillian, New York, 2008.

KOCATEPE Atalay, Silahlı Çatışma Hukuku Açısından Cenevre Sözleşmeleri Ve Ek Protokolleri El Kitabı, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.

KODAKCI Devrim, Genişleme, Avrupa Birliğinde Demokrasi Eksikliği ve Çözüm Önerileri, Ulusal Program Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2004.

McCORMIC John, The European Union: Politics and Policies, Westview Press, Forth Edition, The United States of America, 2008.

MİNDEK Can ve ÖZLER Zeynep, AB'de Anayasa Süreci ve Lizbon Antlaşması, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008.

ODER Bertil Emrah, Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004.

ÖZKAN Işıl, Avrupa Birliği Kamu Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

PALABIYIK Serdar ve YILDIZ Ali, Avrupa Birliği, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2007.

PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

TEKİNALP Gülgören ve TEKİNALP Ünal, Avrupa Birliği Hukuku, Katkıda Bulunanlar: Yeşim M. Atamer, Bertil Emrah Oder, Gül Okutan, Beta Yayınları, 1. Bası, İstanbul, 1997.

TEZCANERCÜMENT, Avrupa Birliği Komisyonu, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, Ankara, 2007.

TEZCANERCÜMENT, Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, Ankara, 2005.

TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.

ÜLGER İrfan Kaya, Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme: Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2002.

MAKALELER

AGGESTAM Lisbeth and HILL Christopher, "The Challenge Of Multiculturalism In European Foreign Policy", *International Affairs*, 2008, Vol: 84, Issue: 1, 97–114.

AKGÜL AÇIKMEŞE Sinem, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1 (Bahar 2004), 1-32.

ANZARUDDİN Ahmad vd., "European Union's Refusal On Turkey's Membership: Another Episode Of Western Religious Agenda", *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 5(12), 2011, 2965-2972.

BALKIR Canan and SOYALTIN Didem, "The Limits To Europeanization: Analyzing Domestic Change In Turkey", Çiğdem Nas and Rana İzci (ed.), *Changing Europe And Turkey: Current Debates*, Marmara University European Union Institute, Marmara University Publication No: 786, European Union Institute Publication, No: 15, 29-58, İstanbul, 2010.

BAYKAL Sanem, "Avrupa Birliği'nde Anayasallaşma", Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak, Deniz Senemoğlu (ed.), *Avrupa Birliği Temel Konular*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, 129-202.

BAYKAL Sanem, "Avrupa Birliğinde Yetki Sorunu ve Lizbon Antlaşması", Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (ed.), *Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, 235-273.

BAYRAKTAROĞLU ÖZÇELİK Gülüm, "Avrupa Birliğinin Kurumsal Yapısı ve Lizbon Antlaşması", Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (ed.), *Avrupa Birliğinin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, 203-233.

BİELIAUSKAİTĖ Jolanta, "The Impact of The Principle of Subsidiarity on The Implementation of Socio-Economic Human Rights in Lithuania: Theoretical Approach", *Jurisprudence*, 2012, 19(1), 231–248.

BİLGİN Pınar, "Return To 'Civilisational Geopolitics' In The Mediterranean? Changing Geopolitical Images Of The European Union And Turkey In the Post-Cold War Era", *Geopolitics*, Vol:9, No: 2, Summer 2004, 269–291.

BİLGİN Pınar, "Security Dimension: A Clash Of Security Cultures? Differences Between Turkey And The European Union Revisted", *Fifty Years Of EU-Turkey Relations: A Sisyphean*, Armağan Emre Çakır (ed.), Routledge, New York, 2011, 67-82.

CANDAN Tolga, "Avrupa Birliği'nde Esnek Bütünleşme Modelleri ve 'Güçlendirilmiş İşbirliği' Kavramı", *Avrupa Birliği Temel Konular*, Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak, Deniz Senemoğlu (ed.), İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, 307-329.

CETTI Fran, "Asylum and The European 'Security State' : The Construction Of The 'Global Outsider'", Leila Simona Talani (ed.), *Globalisation, Migration, And The Future Of Europe*, Routledge, New York, 2011, 9-21.

CIUCĂ Aurora, "On The Charter Of Fundamental Rights Of The European Union And The EU Accession To The European Convention On Human Rights", *Eastern Journal Of European Studies*, Volume: 2, Issue: 1, June 2011, 57-65.

DEFEIS, Elizabeth F. "The Treaty Of Lisbon And Accession Of The European Union To The European Convention On Human Rights", *ILSA Journal of International & Comparative Law*, Vol: 18:2, 2012, 387-394.

DESAI Seiju, "Turkey In The European Union: A Security Perspective – Risk Or Opportunity?", *Defence Studies*, Vol: 5, No: 3, September, 2005, 366–393.

FLAMINI Roland, "Judicial Reach: The Ever-Expanding European Court of Justice", *World Affairs*, November/December, 2012, 55-61.

FRANCESCO-MAYOT Sophie Di, "Should Turkey Be Admitted Into The European Union? The Debate", *Australian And New Zeland Journal Of European Studies*, Vol: 2, Issue 2, December 2010, 80-91.

GÖÇMEN İlke, "Ulusal Parlamentoların Avrupa Bütünleşmesindeki Rolü ve Lizbon Antlaşması", Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (ed.), *Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, 275-313.

GROSARU Florin-Eduard, "European Political Developments In South Eastern Europe After The Lisbon Treaty", *Revista Academiei Fortelor Terestre*, No: 3 (67), 2012, 229-235.

HOPKINS W. John, "A Tale of Two Europes: European Regions from Berlin to Lisbon", *Australian and New Zealand Journal of European Studies*, Hopkins, ANZJES, Vol. 2(1), 55-68.

KESKİN Hakan, "2009 Lizbon Antlaşması ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Tam Üyeliği", *SAREM/ Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:8, Sayı: 14, Ocak 2010, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 230-243.

KEYMAN Fuat, "Türkiye-AB İlişkileri, Güven ve Tam Üyelik", Oğuz Esen ve Filiz Başkan (ed.), *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri Beklentiler ve Kaygılar*, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009, 5-19.

KUIPERS Jan-Jaap, "The Law Applicable to Divorce as Test Ground for Enhanced Cooperation", *European Law Journal*, Vol: 18, No:2, March 2012, 201–229.

KYMLICKA Will and BANTING Keith, "Multiculturalism and Welfare", *DISSENT / Fall* 2003, 59-66.

LENAERTS Koen, "The Contribution Of The European Court Of Justice To The Area Of Freedom, Security And Justice", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol: 59, April 2010, 255–301.

MANİSALI Erol, "Turkey And European Community Problems And Prospects", *Turkey's Place In Europe And In The Middle East*, Erol Manisalı (ed.), Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, 87-92.

MÜFTÜLER BAÇ Meltem, , "Turkey's Accession to the European Union: The Impact Of The EU's Internal Dynamics", *International Studies Perspectives*, 2008, 9, 201–219.

NAS Çiğdem, "Türkiye-AB İlişkilerinde Norveç Modeli: Ne Kadar Geçerli?", Ekim 2010, *AB Ve Türkiye'de Güncel Konular ve Gelişmelere Dair Değerlendirmeler 2010-2011*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 255, İstanbul, 2012, 32-135.

NOVAK Lalić Goranka and PADJEN Ivan, "The Europeanization of Asylum Policy: From Sovereignty via Harmony to Unity", *Politička Misao*, Vol. 46, No. 5, 2009, 75-101.

ÖZER Utku, YILDIRIMKAYA Gül Seniye, *The Turkish Identity: A part of European Identity or an Eternal Other?*, *International Journal of Turcologia*, Vol: VII, No: 14, 01.10.2012, 31-43.

ÖZER Yonca, "The EU's Impact On Democratisation In Turkey: Europeanisation Through Political Conditionally", Çiğdem Nas and Yonca Özer (ed.), *Turkey And The European Union: Process Of Europeanisation*, Asgate Publishing Company, United Kingdom, 2012, 45-69.

ÖZKALE Lerzan, "Turkey And The European Union: A Never-Ending Story Or An Irrevocable Membership?", *Eurotimes*, 01. 09.2009, 120-128.

PEERS Steve and COSTA Marios, "Accountability for Delegated and Implementing Acts after the Treaty of Lisbon", *European Law Journal*, Vol. 18, No. 3, May 2012, 427–460.

PHILLIPS David L., "Turkey's Dreams Of Accession", *Foreign Affairs*, September / October 2004, 86-97.

PINTO Maria do Céu, "Turkey's Accession To The European Union In Terms Of Impact On The EU's Security And Defense Policies– Potential And Drawbacks", *Revista Brasileira de Política Internacional*, 53 (1): 89-110.

RUMFORD Chris and TURUNÇ Hasan, "Identity Dimension: Postwesternisation: A Framework For Understanding Turkey-EU Relations", 136-157, *Fifty Years Of EU-Turkey Relations: A Sisyphean*, Armağan Emre Çakır (ed.), Routledge, New York, 2011.

SCHÜTZE Robert, "Subsidiarity After Lisbon: Reinforcing The Safeguards Of Federalism?", *Cambridge Law Journal*, 68(3), November 2009, 525–536.

ŞENYUVA Özgehan, "Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri ve Kamuoyu", Oğuz Esen ve Filiz Başkan (ed.), *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri Beklentiler ve Kaygılar*, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009, 33-60.

THYM Daniel, "The Intergovernmental Constitution of the EU's Foreign, Security & Defence Executive", *European Constitutional Law Review*, 7: 453–480, 2011.

TORMA András, "The Public Administration Of The European Union And The Member States, In Terms Of The Lisbon Treaty", *Curentul Juridic*, 23-37.

TRONCHETTI Fabio, "National Parliaments As Guardians Of Subsidiarity: A Feasible Task Or An Utopist Chimera?", *Journal of US-China Public Administration*, September 2010, Volume:7, No:9, Serial No.59, 15-26.

ULUSOY Kıvanç, "The Europeanization Of Turkey And Its Impact On The Cyprus Problem", *Journal Of Southern Europe And The Balkans*, Vol: 10, Number: 3, December 2008, 309-329.

WEIß Wolfgang, "Human Rights in the EU: Rethinking the Role of the European Convention on Human Rights After Lisbon", *EuConst* 7 (2011), 64-95.

VARDAR Deniz, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri ve Vatandaşlık Sorunu”, Küreselleşme, Avrupalılaşıma ve Türkiye’de Vatandaşlık, E. Fuat Keymen ve Ahmet İçduygu (der.), Çev. Bahar Ulukan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

ZUCCONI Mario, “The Impact Of The EU Connection On Turkey’s Domestic and Foreign Policy”, Turkish Studies, Vol: 10, No: 1, March 2009, 25–36.

İNTERNET KAYNAKLARI

AKAR Sevda, “Lizbon Antlaşmasının Avrupa Birliği Bütçe Sürecine Getirdiği Yenilikler ve 2010 Avrupa Birliği Bütçesi, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl: 2010, Cilt: XXVIII, Sayı: I, http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2010_1/09_akar.pdf. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

AKDEMİR Müslim A., “Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2004, Cilt: 3, Sayı:1, 43-50, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/view/75/69>. (Erişim Tarihi: 25.02.2013).

AKDOĞAN Muzaffer, “Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Devletler Arasında Egemenlik İlişkisi”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 6, Sayı: 24, 2010, 55-76, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/h2Vd73xFdKLd3YcZV7DgpOgq2PSRda.pdf>. (Erişim Tarihi: 09.06.2013).

AKDOĞAN Muzaffer, “Yarım Asırlık AB”, 18.01.2012, <http://www.uiportal.net/yarim-asirlik-ab.html>, (Erişim Tarihi: 06.03.2013).

AKILLI Erman, “Laeken Zirvesinden Lizbon Antlaşması’na: Anayasalaşmayan Anayasallaşma Süreci”, Uluslararası Hukuk ve Politika, 2010, Cilt: 6, Sayı: 24, 35-54, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/yLc4EdJXFnQ7UDoJtXybLyKR4J8eF3.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.12.2012).

AKŞEMSETTİNOĞLU Gökhan, “Avrupa Bütünleşme Projesinin ve Genişleme Sürecinin Değişen Dinamikleri”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 2011, Cilt: 10, No:1, 1-18, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1583/17163.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.02.2013).

ALGANER Yalçın ve ÇETİN Müzeyyen Özlem, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri(I)”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl: 2007, Cilt: XXIII, Sayı:2, 285-309, http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_17-ALGANER-CETIN.pdf. (Erişim Tarihi: 17.03.2013).

ALKAN Nail, “Lizbon Antlaşması ve Sonrası...”, http://www.ekoformdergi.com/yazi_oku.php?id=19. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

ALTINBAŞ Deniz, “Lizbon Anlaşması Yürürlükte”, 21.12.2009, <http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=272>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

ARAN Latif, “Avrupa Birliği’nde Anayasallaşma Kavramı ve Anayasal Antlaşma’nın Getirdiği Yenilikler”, 14.02.2011, <http://europeslog.weebly.com/2/post/2011/2/avrupa-brlnde-anayasalama-kavrami-ve-anayasal-antlamanin-getrd-yenikler-latif-aran.html>. (Erişim Tarihi: 15.03.2013).

ARISAN Nilgün ve ERALP Atilla, "The State Of Turkey-EU Negotiations", Mediterranean Politics Turkey-Balkans, 2010, 199-204, http://www.iemed.org/anuari/2010/aarticles/Arisan_Eralp_Turkey_EU_en.pdf. (Erişim Tarihi: 24.05.2013).

ARSAVA Fusun, "Lizbon Sözleşmesi – Reform Sözleşmesinin Önemli- Unsurları", 1457-1479, <http://web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz11-9-ozel/kamu/1%20arsava.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012.).

ATHANASSIOU Phoebus, "Withdrawal And Expulsion From The EU And EMU Some Reflections", Legal Working Paper Series, No:10, December 2009, 4-49, <http://www.ecb.int/pub/pdf/scplps/ecblwp10.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.04.2013).

AYANLAR Ayça, " 'Daha Güçlü' Avrupa İçin Lizbon, Çek Engeli ve Başkanlık Yarışı Süreci", 01.11.2009, <http://www.turksam.org/gençbakis/a1849.html>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

BABALI Tuncay, "Loosing Turkey Or Strategic Blindness?", Turkish Policy Quarterly, Vol: 8, No: 3, 2009, 27-38, http://www.turkishpolicy.com/images/stories/2009-03-tpq/TUNCAY_BABALI.pdf. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

BAYKAL Nazan, "AB Anayasa Sürecinde D Planı", 10.12.2008, <http://www.makaleler.com/universite-makaleleri/ab-anayasa-surecinde-d-planı-değerlendirme-sureci.htm>. (Erişim Tarihi: 09.04.2013).

BAYKAL Sanem, "Reform Antlaşması ve Getirdikleri", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 7, No:1, Güz 2007, 5-67, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1125/13238.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

BEUNDERMAN Mark, "Poland To Join UK In EU Rights Charter Opt-Out", 07.09.2007, <http://euobserver.com/institutional/24723>. (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

BİLÇEN Sumru, "AB'de Önemli Bir Adım: Lizbon Antlaşması", 24.04.2010, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/docs/lizbonsumru24032010.pdf. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

BORRUD Gabriel and JONES Dorian, "European Union Welcomes Turkey's Constitutional Reform Victory", 13.09.2010, <http://www.dw.de/european-union-welcomes-turkeys-constitutional-reform-victory/a-5999622>. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

BOYLAN Timothy S., " Does the Treaty of Lisbon Need A European Version of the Federalist Papers?", Paper for the Presentation at the Annual Meeting of the European Council for Political Research, April 11-16 2008, 1-32, <http://verfassungswandel.files.wordpress.com/2008/10/21-boylan-paper.pdf>. (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

BRIBOSIA Hervé, "Multispeed Europe? Flexibility And Enhanced Cooperation In The EU", Challenge Europe, Issue: 17, December 2007, 26-34, <http://www.sant.ox.ac.uk/people/knicolaidis/atonement1.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.04.2013).

BRISARD Sébastien, "The Court Of Justice Of The European Union And The Treaty Of Lisbon:Towards A Stronger System Of European Justice, Epiworking Paper No:

31/September 2011, 1-2, <http://www.ceps.eu/book/european-court-justice-empowered-after-lisbon>. (Erişim Tarihi: 25.04.2013).

BÜYÜKTANIR Derya, “Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği’nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 7, Sayı 27 (Güz 2010), 87-110, <http://www.uidergisi.com/wp-content/uploads/2013/02/dis-iliskiler-lizbon-antlasmasi.pdf>. (Erişim Tarihi: 14.04.2013).

CASINI Carlo, “EU And Turkey: Accession Prospects”, Turkish Policy Quarterly, Vol: 11, No:1, 2012, 57-63, <http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/2012-1-CarloCasini.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

CEBECİ Kemal, “Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 71, 23-39, <http://www.sayistay.gov.tr/dergi/icerik/der71m2.pdf>. (Erişim Tarihi: 09.06.2013).

CEBECİ Münevver, “NATO-EU Cooperation And Turkey”, Turkish Policy Quarterly, Fall 2011, Vol:10, No:3, 93-103, [http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Munevver%20Cebeci\(1\).pdf](http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Munevver%20Cebeci(1).pdf). (Erişim Tarihi: 30.05.2013).

COUTTS Stephen, “The Lisbon Treaty And The Area Of Freedom, Security And Justice As An Area Of Legal Integration”, Advanced Issues Of European Law, 9th Session Dept.Of Law, EUI Dubrovnik, April, 2011, 87-107, http://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/SCoutts_Paper.pdf. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

ÇELİK Hacer, “Çokkültürlülük Ve Türkiye’deki Görünümü”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 15, 2008/2, 319-332, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=91869_ed3582ff4c04b6bf13556d4ae4539dfa. (Erişim Tarihi: 25.02.2012).

DAĞDEMİR UÇKAN Elif, “Avrupa Birliği’nin Bütünleşme Sürecinde Esneklik Kavramı: Amsterdam Antlaşması Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 56-2, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/471/5413.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.04.2013).

DEMİRBULAK Selçuk, “Avrupa Birliği Hukuku”, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 80, Sayı:1, 2006, 11-23, <http://www.istanbulbarosu.org.tr/yayinlar/BaroDergileri/ibd/20061/ibd2006112.pdf>. (Erişim Tarihi: 16.03.2013).

ERDOĞAN Hasan, “Avrupa Birliği’nde Anayasa Hazırlık ve Onay Sürecinin Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2008, Cilt:13, Sayı:3, 341-368, <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2008-3-18.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

GARDNER Andrew, “Klaus Gets Opt-Out”, 29.10.2009, <http://www.europeanvoice.com/article/2009/10/klaus-gets-opt-out/66305.aspx>. (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

GENÇAY ÇAPANOĞLU Sema, “Geçmişten Günümüze Lizbon Stratejisi Ve 2020 İçin Yeni Bir Vizyon Işığında ‘AB 2020’ Stratejisi”, Nisan 2010,

http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/gecmisten_gunumuze_lizbon_stratejisi_ve_2020_icin_yeni_bir_vizyon_isiginda_ab_2020_stratejisi.pdf. (Erişim Tarihi: 15.05.2013).

GENÇTÜRK Tuğçe, “AB Lizbon(Reform) Antlaşması”, 29.05.2012, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/3074-ab-lizbon-reform-anlasmasi>. (Erişim Tarihi: 11.04.2013).

GENÇTÜRK Tuğçe, “Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi”, 01.06.2012, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/3086-avrupa-birliginin-tarihsel-gelisimi>, (Erişim Tarihi: 06.03.2013).

GRUBER Annie, “Avrupa Birliğinin İşleyiş Sürecinde Avrupa Yurttaşlığı”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt No: 22, 2005, 140-153, s.143-144, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg22/gruber.pdf. (Erişim Tarihi: 14.03.2013).

GUILD Elspeth, “The European Union After The Treaty Of Lisbon Fundamental Rights And EU Citizenship”, CEPS ‘Liberty And Security In Europe/June 2010, 1-7, <http://www.ceps.eu/book/fundamental-rights-and-eu-citizenship-after-treaty-lisbon>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

GÜNEŞ Ahmet M., “Avrupa Birliği Hukukuna Giriş”, 2012, <http://www.belgeler.com/blg/2x7k/avrupa-birlii-hukukuna-giri-i-dr-ahmet-m-gne-stanbul-2012>, (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

GÜNEŞ Ahmet Mithat, “Avrupa Birliği Hukukunun Kaynakları”, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Sayı 41-42 (Ocak-Şubat 2008), s. 74-91, <http://www.belgeler.com/blg/2x7q/gne-ahmet-m-avrupa-birlii-hukukunun-kaynaklari-kazanci-hakemli-hukuk-dergisi-sayi-41-42-ocak-ubat-2008-s-74-91>. (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

GÜNEŞ Ahmet M., “Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XII, Yıl: 2008, Sayı: 1-2, s. 739-772, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_29.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

IVIC Sanja, “European commission’s plan D for democracy, dialogue and debate: The path towards deliberation?”, Journal of Law and Conflict Resolution, Vol:3(2), 14-19,February2011, <http://www.academicjournals.org/jlcr/PDF/pdf%202011/Feb/Ivic.pdf>. (Erişim Tarihi: 09.04.2013).

JIRÁSEK Jan, “Application Of The Charter Of Fundamental Rights Of The EU In The United Kingdom And Poland According To The Lisbon Treaty”, http://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2008/files/pdf/evropa/jirasek_jan.pdf. (Erişim Tarihi: 30.04.2013).

KARAKEÇİLİ Feridun, “Yargı Ve Temel Haklar Alanı Açısından AB Adaylığı ve AB Üyeliği: ‘Söylediğimi Yap, Yaptığımı Yapma’”, Nisan 2013, 1-7, [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/degerlendirme_notu_-_67\(2\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/degerlendirme_notu_-_67(2).pdf). (Erişim Tarihi: 21.05.2013).

KAUNERT Christian, “The Area Of Freedom, Security And Justice In The Lisbon Treaty:Commission Policy Entrepreneurship?”, European Security, Vol: 19, No:2, June 2010, p.169-189,

<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09662839.2010.531705>. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

KOCAMAZ Sinem, "Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savanuma Politikasının Geleceği", Ege Akademik Bakış, 10 (3) 2010, 951-980, http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/2054/makaleler/10/3/arastirmax_26_04_pp_951-980.pdf. (Erişim Tarihi: 27.04.2013).

KORUMAZ Emre, "AB Anayasa Taslağı ve Lizbon Antlaşması: Karşılaştırmalı Bir Analiz", t.y., <http://akademik.zdergisi.com/?p=49>. (Erişim Tarihi: 14.04.2013).

KURPAS Sebastian, "The Treaty Of Lisbon- How Much 'Constitution' Is Left?", Centre For European Policy Studies, No:148, December 2007, <http://www.ceps.eu/book/treaty-lisbon-how-much-constitution-left-overview-main-changes>. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

KURTBAğ Ömer, "Lizbon Antlaşması ve ODGP'de Değişiklikler", 26.11.2009, <http://www.abanaliz.com/haberdetay.asp?ID=33>. (Erişim Tarihi: 15.04.2013).

LAMING Richard, "The Future Of The EU After The Lisbon Treaty", 08.10.2009, 1-10, http://www.euromove.org.uk/fileadmin/files_euromove/downloads/EU_after_Lisbon_Treaty_RACL_211009.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

LİNDSTRÖM Channe, "European Union Policy on Asylum And Immigration. Addressing The Root Causes Of Forced Migration: A Justice And Home Affairs Policy Of Freedom, Security and Justice?", Social Policy&Administration, Vol: 30, No:6, December 2005, p.587-605

MAHONY Honor, "Germany Sends Letter to Salvage EU Constitution", 23.04.2007, <http://euobserver.com/institutional/23921>. (Erişim Tarihi: 11.04.2013).

MAHONY Honor, "EU Treaty Blueprint Sets Stage For Bitter Negotiations", 20.06.2007, <http://euobserver.com/institutional/24317>. (Erişim Tarihi: 16.04.2013).

MAHONY Honor, "European Council Seen As Winner Under Lisbon Treaty", 25.05.2013, <http://euobserver.com/institutional/30142>. (Erişim Tarihi: 17.04.2013).

MATTEIS Pietro De, "The European Citizens' Initiative", 12.01.2010, <http://www.european-citizenship.org/2010/01/initiative/>. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

METİN Yüksel ve ALTAN Yakup, "Lizbon Antlaşması Sonrasında Subsidiarite İlkesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2011, Cilt: 16, Sayı: 3, ss.131-147, s. 142, <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2011-3-8.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

MILLER Joshua Louis, "A New 'Democratic Life For The European Union? Administrative Lawmaking, Democratic Legitimacy, and The Lisbon Treaty", Contemporary Politics, Vol. 17, No. 3, September 2011, p.321-334.

MILLER Vaughne and TAYLOR Claire, "The Treaty of Lisbon: Amendments To The Treaty On European Union", Research Paper, 08/09, 24.01.2008, 1-85, p.10-11, <http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/working%20papers/House%20of%20Commons%202008b.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.05.2013).

MİNDEK Can, "Federal Almanya Anayasa Mahkemesi'nin Lizbon Antlaşması Kararı", 01.07.2009, ss.1-13, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/1-federal_almanya_anayasa_mahkemesi-can_mindek-temmuz_09.pdf. (Erişim Tarihi: 11.01.2013).

NATALI David, "The Lisbon Strategy, Europe 2020 And The Crisis In Between", 31.05.2010, European Social Observatory- EU 2020 Contract- Deliverable 4, 1-26, http://www.ose.be/files/publication/2010/Natali_2010_Lisbon%20StrategyEU2020&Crisis.pdf. (Erişim Tarihi: 15.05.2013).

ORHUN Ömür, "European Security And Defence Identity - Common European Security And Defence Policy: A Turkish Perspective", t.y., 1-5, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/OmurOrhun.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

ÖZCAN Mehmet, "Avrupa Birliği Anayasası", 28.10.2008, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=100>. (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

ÖZEL Sibel, "Anayasa m. 66/ı Hükmünde Yer Alan Türk Tanımı Üzerine Bir Değerlendirme", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 86, Sayı: 6, Yıl: 2012, 40-59, <http://www.istanbulbarosu.org.tr/Yayinlar/BaroDergileri/20126.pdf>. (Erişim Tarihi: 09.06.2013).

ÖZGÖKER Uğur,, "Küresel Finansal Krizin Işığında Küreselleşmenin Unsurlarının En Başarılı Uygulaması Olarak AB'nin Kuruluşu ve Alman-Fransız İşbirliği", Maliye Finans Yazıları, Yıl: 23, Sayı: 83, Nisan 2009, 115-130, http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/83/MFY_83_Ugur_OZGOKER_Ku resel_Finansal_Krizin_Isiginda_Kuresellesmenin_Unsurlarinin_En_Basarili_Uygulama si.pdf. (Erişim Tarihi: 17.03.2013).

ÖZLER Zeynep, "Lizbon Antlaşması", Ekim 2009, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

ÖZSÖZ Melih ve BOZÇAĞA M. Özgür, "Anayasa Değişiklik Paketinin Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyumuna Etkisi", 22.09.2010, [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_n otu\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_n otu(1).pdf). (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

PALMER John, " The Laeken Summit- A Milestone for Europe", 17.12.2001, <http://www.euractiv.com/future-eu/laeken-summit-milestone-europe/article-117058>, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

PHILLIPS Leigh, "Van Rompuy 'Turkey Will Never Be Part Of Europe", 18.11.2009, <http://euobserver.com/political/29016>. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

PŁESZKA Maciej, "High Representative of The Union For Foreign Affairs and Security Policy-Analysis of The Lisbon Treaty Provisions", Yearbook of Polish European Studies, 13/2010, 81-106, http://www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/y13_pleszka.pdf. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

RADAELLİ Claudie M, "Ehither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change", European Integration Online Papers (EIoP), Vol: 4, No: 8,2000, 1-25, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-008.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.03.2014).

SCHMIDT Julia, "Common Foreign And Security Policy And European Security And Defence Policy After The Lisbon Treaty: Old Problems Solved?", 239-259, <http://www.cyelp.com/index.php/cyelp/article/view/90/64>. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

SHACKLETON Michael, "The European Parliament: The Major Winner of The Lisbon Treaty?", Maastricht Monnet Paper Series, No: 4, 2011, 1-12, [http://www.mceg-maastricht.eu/pdf/2011\(4\)%20Shackleton.pdf](http://www.mceg-maastricht.eu/pdf/2011(4)%20Shackleton.pdf). (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

SOMUNCU Başak, "Üye Ülkeler, Kamu Teşebbüsleri ve Diğer Teşebbüsler Arasındaki Mali İlişkilerin şeffaflığı", t.y., <http://www.belgeler.com/blg/29m0/ab-rekabet-politikasi>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

şAHİN Köksal, "Avrupa Birliği Kurumsal Reform Sürecine Lizbon (Reform) Antlaşması Eksenli Bir Bakış", www.sbkongre.sakarya.edu.tr/kongre2/ornek_bildiri.doc. (Erişim Tarihi: 09.05.2013).

TAPAN Mehmet Nuri, Avrupa Birliği (AB) Hukukunun Kaynakları ve Ulusal Hukuka Etkileri Avrupa Adalet Divanı, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Yıl: 1998, Sayı: 3, ss. 971- 1020, http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/1998-19983-879.pdf, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

TEZCAN Ercüment, "Lizbon Antlaşmasının Onay Süreci Üzerine Değerlendirmeler", 05.01.2009, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=801>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

TOCCI Nathalie, "Unblocking Turkey's EU Aaccession", Insight Turkey, Vol: 12, No: 3, 2010, 27-31, http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight_turkey_vol_12_no_3_2010_tocci.pdf. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

TURAN Aslıhan, "AB'nin Güvenlik Yaklaşımları ve Sorunları", 06.07.2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=725. (Erişim Tarihi: 17.06.2013).

TURHAN Mehmet, "Anayasa ve Anayasacılık", Amme İdaresi Dergisi, Eylül 1994, Cilt: 27, Sayı:3, 3-13, yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDQ4MDU1MDU2MDU1. (Erişim Tarihi: 15.03.2013).

ÜNAY Nisa, "Avrupa Birliğinde Devlet Tekelleri ve İnhisari Haklara Karşı İzlenen Liberalizasyon Politikasının Hukuki Çerçevesi(I)", Rekabet Bülteni, Yıl: 2002, Sayı: 7, <http://www.escrc.com/article/1407/avrupa-birliginde-devlet-tekelleri-ve-inhisari-haklara-karsi-izlenen-liberalizasyon-politikasinin-hukuki-cercevesi-i>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

YAKUT Bahadır, "Lizbon Sonrası Avrupa Birliğinin Cezai Meselelerde Yetkisinin Kapsamı", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 9, No:2, Yıl: 2010, ss.169-207, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1506/16603.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

YAKUT Bahadır, "Lizbon Sonrası AB'nin Yeni Kurumsal Yapısı ve Karar Alma Süreçlerinin Özgürlük, Güvenlik, Adalet Alanındaki Yansımaları", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi(TAAD), Temmuz 2010, Yıl:1, Sayı:2, s.53-92, www.humanlawjustice.gov.tr/Uploads/Mizanpaj/154.doc. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

YANIKDAĞ Tülin, “Anayasallaşma Sürecinde Avrupa: Temel Haklar Şartı’ndan Lizbon Antlaşması’na”, Bilge Strateji, Güz 2010, Cilt: 2, Sayı: 3, <http://bilgestrategy.com/en/images/stories/bilgestrategy/BS2010-2/BS2010-2%20115-144.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

YİĞİT Dilek, “Avrupa Vatandaşları ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, 27.04.2012, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1861/-avrupa-vatandaslari-ve-avrupa-birligi-temel-haklar-sarti.aspx>, (01.12.2012).

YÜCE İbrahim, “AB Hukukunda Tüzüklerin Doğrudan Uygulanması ve Doğrudan Etkisi”, 23.12.2012, <http://marmaraacademy.com/2012/12/23/ab-hukukunda-tuzuklerin-dogrudan-uygulanmasi-ve-dogrudan-etkisi/>. (Erişim Tarihi: 16.03.2013).

ZHUSSIPBEK Galym , “2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası’nın Tanımı Ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB’nin Nitelikleri”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 8, No:1, Yıl: 2009, 139-164, s. 147, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1014/12316.pdf>. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

“A First In EU History: Enhanced Cooperation To Help International Couples Is In Force”, 05.08.2010, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-1035_en.htm. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

“A New Chapter For Turkey’s Struggle With Terrorism-Implications For The EU Accession Process”, 10.04.2013, http://www.epc.eu/events_rep_details.php?cat_id=6&pub_id=3470. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

“AB Anayasası: Metin, İçerik ve Onay Süreci”, 02.06.2005, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=37778&l=1>. (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

“AB”de Önemli Bir Adım: Lizbon Antlaşması”, t.y., <http://www.mess.org.tr/content/LizbonAntlasmas%C4%B1.pdf>. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

“AB Genişlemesi: Avrupa Birliği Genişleme Süreci”, t.y., <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abgenislemesi&baslik=AB%20Geni%C3%BEI emesi>. (Erişim Tarihi: 06.03.2013).

“AB’ye Genel Bakış”, t.y., No:2, http://www.abgs.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

“AB Hukuku Kaynakları”, 26.10.2009, <http://www.abpe.org.tr/abpe/content-detail.php?lang=2&detail=30>, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

“AB Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy, Ankara’da Temaslarda Bulundu”, 24.05.2013, <http://www.abhaber.com/ozel-haberler/haber/ozel-haberler/ab-konseyi-baskani-herman-van-rompuy-ankara-da-temaslarda-bulundu-050109>. (Erişim Tarihi: 26.05.2013).

“Accession Criteria (Copenhagen Criteria)”, http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/accession_criteria_copenhagen_en.htm, (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

“Anayasa Değişiklik Paketi”, 12.09.2010, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_tam_metin_web.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

“Area Of Freedom Security And Justice”, t.y., <http://en.euabc.com/word/55>. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

“Area Of Freedom Security And Justice”, 09.04.2010, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0022_en.htm. (Erişim Tarihi: 06.05.2013).

“Avrupa Birliği Anayasal Antlaşması Onay Süreci Ve Türkiye’ye Etkileri”, <http://www.arem.gov.tr/Arem/defaultarem.aspx?icerik=83>. (Erişim Tarihi: 11.03.2013).

“Avrupa Birliği’nde Komite Prosedürü: Komitoloji”, t.y., <http://www.ikv.org.tr/pdfs/f7e29638.pdf>. (Erişim Tarihi: 31.05.2013).

“Avrupa Birliği Kurumlar”, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_2_kurumlar/ab_kurumlar.pdf, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

“Avrupa’da Bütünleşme Süreci”, 2010, <http://www.jurnal.net/dunya/2010/06/01/avrupa-da-butunlesme-sureci.htm>. (Erişim Tarihi: 13.03.2013).

“Avrupa Birliği Lizbon Antlaşması”, t.y., http://www.styleturkish.com/documents/content/file/LISBON_DECEMBER_2009.pdf. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

“Avrupa Birliği’nin Önemli Kurum ve Kuruluşlarının İşleyişi”, http://eski.barobirlik.org.tr/ui/kuruluslar/avrupa_isleyis_bilgi_notu.aspx, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

‘Avrupa Vatandaşları Girişimi’ 1 Nisan’da Yürürlüğe Girdi”, AB Bülten, 2-8 Nisan 2012, Sayı: 129, http://www.uib.org.tr/files/downloads/ab_bultenleri/sayi_129_2-8nisan-2012_abbulten.pdf. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

“Charter of Fundamental Rights of The European Union”, t.y., http://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

“Declaration on The Future of The Union”, http://www.cvce.eu/content/publication/2005/1/11/3ada83cf-5d6f-4c53-ab49-1f229554c6d2/publishable_en.pdf. (Erişim Tarihi: 21.04.2013).

“Demographic Balance And Crude Rates”, 04.06.2013, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en. (Erişim Tarihi: 07.06.2013).

“Double Majority”, t.y., http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/double_majority_en.htm. (Erişim Tarihi: 10.05.2013).

“Dünyanın İlk ‘Milli Kimlik’ Bakanlığı Kuruldu”, 19.05.2007, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haberArchive&ArticleID=14481>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

“Enhanced Cooperation”, t.y., http://en.wikipedia.org/wiki/Enhanced_cooperation. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

“European Citizens’ Initiative”, t.y., http://en.wikipedia.org/wiki/European_Citizens'_Initiative. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

“European Council-Council of The European Union-Council of Europe”, t.y., <http://www.consilium.europa.eu/contacts/faq?lang=en&faqid=79267>. (Erişim Tarihi: 17.04.2013).

“EUs Ashton Lauds Turkish Partnership”, 04.04.2013, http://www.upi.com/Top_News/Special/2013/04/04/EUs-Ashton-lauds-Turkish-partnership/UPI-13871365080879/. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

“EU Defends Turkish Peoples’ Right To Protest; Denounces Harsh Crackdown By The Erdogan Govt”, 07.06.2013, <http://www.foxnews.com/world/2013/06/07/eu-defends-turkish-peoples-right-to-protest-denounces-harsh-crackdown-by/>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

“EU Enlargement”, 23.04.2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11283616>. (Erişim Tarihi: 24.05.2013).

“EU Patent: Parliaments Gives Go-Ahead For Enhanced Cooperation”, 15.02.2011, <http://www.europarl.europa.eu/news/en/pressroom/content/20110215IPR13680/html/EU-patent-Parliament-gives-go-ahead-for-enhanced-cooperation>. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

“EU-Turkey Relations”, t.y., http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/turkey/eu_turkey_relations_en.htm. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

“European Parliament Discusses Protests In Gezi Park”, 13.06.2013, <http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=111019>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

“Explaining The Lisbon Treaty”, 01.12.2009, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-09-531_en.htm. (Erişim Tarihi: 25.04.2013).

“Financial Transaction Tax: Council Agrees To Enhanced Cooperation”, 22.01.2013, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/134949.pdf. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

“Financial Transaction Tax Under Enhanced Cooperation: Commission Sets Out Details, 14.02.2013, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-115_en.htm. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

“Flexibility And The Future Of The European Union: A Federal Trust Report on Flexible Integration In The European Union”, 2005, http://mayapur.securesites.net/fedtrust/filepool/FedT_Flexibility_report.pdf. (23.04.2013).

“Green Paper On A European Citizens' Initiative”, 11.11.2009, 1-14, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0622:FIN:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

“Güçlendirilmiş İşbirliği(Enhanced Cooperation)”, t.y., http://www.ikv.org.tr/sozluk.asp?bas_harf=G&anahtar=&sayfa=&id=2956. (Erişim Tarihi: 23.04.2013).

“Gündem 2000 (Agenda 2000)”, AB Kavramları Sözlüğü, http://www.ikv.org.tr/sozluk.asp?bas_harf=G&anahtar=&sayfa=&id=1105, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

“High Representative of The Union For Foreign Affairs and Security Policy”, t.y., http://en.wikipedia.org/wiki/High_Representative_of_the_Union_for_Foreign_Affairs_and_Security_Policy. (Erişim Tarihi: 19.04.2013).

“High Representative of The Union For Foreign Affairs and Security Policy”, t.y., <http://www.consilium.europa.eu/policies/council-configurations/foreign-affairs/high-representative-of-the-union-for-foreign-affairs-and-security-policy?lang=en>. (Erişim Tarihi: 19.04.2013).

“Hollanda’da AB Anayasasının Reddedilmesinin Nedenleri”, t.y., <http://www.usakgundem.com/haber/665/hollanda%E2%80%99da-ab-anayasasinin-reddedilmesinin-nedenleri.html>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

“Ioannina Compromise”, t.y., http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/ioannina_compromise_en.htm. (Erişim Tarihi: 10.05.2013).

“İrlanda Halkı “Hayır” Dedİ”, 13.06.2008, <http://www.cnnturk.com/2008/dunya/06/13/irlanda.halki.hayir.dedi/469809.0/index.html>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

“Kurumsal Yapı”, Ankara Valiliği AB Temas Noktası Projeler Destek Merkezi, <http://www.ankara.gov.tr/Portal.asp?X=AB10>, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

“Laeken Declaration”, http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/laeken_declaration_en.htm, (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

“Laeken Declaration on The Future of The European Union”, <http://european-convention.eu.int/pdf/lknen.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.04.2013).

“Lisbon Treaty Explained”, t.y., <http://www.lisbonreformtreaty.ie/background/>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

“Lizbon Antlaşması Çek Cumhuriyeti’nde Klaus Engeline Takıldı”, 07.05.2009, <http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/lizbon-antlamasi-cek-cumhuriyetinde-klaus-engeline-takildi-005656>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

“Lizbon Antlaşması Işığında Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikasının İşleyişi”, t.y., <http://www.bilgesam.org/tr/images/documents/emine.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

“Lizbon Antlaşması İçin El Kılavuzu”, 2009, 1-16,
<http://www.abbilgi.eu/web/Portals/0/docs/pdf/lisbon-final.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

“Lozan Türkiye’nin Tapusudur”, 21.07.2012,
<http://www.istanbulbarosu.org.tr/detail.asp?CatID=1&SubCatID=1&ID=7229>. (Erişim Tarihi: 10.06.2013).

“Maastricht Antlaşması”,
t.y., <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf>. (Erişim Tarihi: 18.03.2013).

“MFF Agreed By EU Leaders”, 08.02.2013,
<http://consilium.europa.eu/homepage/highlights/mff-agreed-by-eu-leaders?lang=en>. (Erişim Tarihi: 25.04.2013).

“Mutual Defence Clause”,
t.y., http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/mutual_defence_en.htm. (Erişim Tarihi: 17.06.2013)

“Negotiation Chapters”, t.y., <http://www.avrupa.info.tr/turkey-the-eu/accession-negotiations/negotiation-chapters.html>. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

“New EP: More Power, More Responsibility”, t.y.,
<http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/0042423726/Parliament-and-the-Lisbon-Treaty.html>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

“Organisation and Work”,
t.y., <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/0025729351/Organisation-and-work.html>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

“Outcome Of The Public Consultation On The Green Paper On A European Citizens' Initiative Accompanying Document To The Proposal For A Regulation Of The European Parliament And Of The Council On The Citizens' Initiative”, 31.03.2010,1-6,
http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/citizens_initiative/docs/sec_2010_370_en.pdf. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

“Petersberg Tasks”,
t.y.,http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/petersberg_tasks_en.htm. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

“Plan D for Democracy, Dialogue and Debate”, 22.01.2007,
http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/decisionmaking_process/a30000_en.htm. (Erişim Tarihi: 09.04.2013).

“Q&A: The Lisbon Treaty”, 17.01.2011,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6901353.stm>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

“Ratification”, t.y., <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/ratification.html>. (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

“Regulation (EU) No 211/2011 Of The European Parliament And Of The Council Of 16 February 2011 On The Citizens' Initiative”, 11.03.2011, Official Journal of the European Union, L 65, 1-22, <http://eur->

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:EN:PDF.
(Erişim Tarihi: 17.05.2013).

“Temel Haklar şartı (Charter Of Fundamental Rights)”, t.y.,
<http://www.ikv.org.tr/print.asp?id=1203&baslik=AB%20KAVRAMLARI%20S%D6ZL%DC%D0%DC>. (Erişim Tarihi: 09.06.2013).

“Treaty Of Lisbon”, 30.11.2010,
http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/treaty_of_lisbon.htm. (Erişim Tarihi: 17.05.2013).

“The Council Of European Union”, 24.12.2009,
http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0008_en.htm. (Erişim Tarihi: 10.05.2013).

“The European Union’s First Use Of Enhanced Cooperation To Help International Couples Approved By EU Governments”, 12.07.2010, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-917_en.htm?locale=en. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

“The History of European Union”, http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_en.htm, (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

“The Lisbon Treaty 10 Easy-to-Read Fact Sheets”, Fondation Robert Schuman, Aralık 2007, 1-47,
<http://www.robert-schuman.eu/doc/divers/lisbonne/en/10fiches.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.01.2013).

“The Reform Treaty: The British Approach to the EU”, Intergovernmental Conference, July 2007, ss. 1-37,
http://www.eerstekamer.nl/eu/publicatie/20070723/the_reform_treaty_the_british_document. (Erişim Tarihi: 08.05.2013)

“Treaty of Nice: A Comprehensive Guide”, 11.01.2008,
http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/nice_treaty/nice_treaty_introduction_en.htm, (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

“The President of The European Council”, t.y., <http://www.european-council.europa.eu/the-president/the-presidents-role>. (Erişim Tarihi: 17.04.2013).

“Turkish Constitutional Referandum, 2010”, 10.03.2013,
http://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_constitutional_referendum,_2010. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

“What We Do”, t.y., <http://www.eda.europa.eu/Aboutus/Whatwedo>. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

“Western Powers Back Turkish Referandum Results”, 13.09.2010, Hurriyet Daily News, <http://www.hurriyetaailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=western-powers-back-turkish-referendum-results-2010-09-13>. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

“Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu’na Onay”, 10.04.2013,
<http://www.haberler.com/yabancilar-ve-uluslararasi-koruma-kanunu-na-onay-4514291-haber/>. (Erişim Tarihi: 07.06.2013).

“1987’de 2013’e Anayasa Değişiklikleri”, 31.03.2013,
<http://www.anayasa2011.com/?p=11375>. (20.05.2013).

ANTLAŞMALAR

“Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma”, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2011,
<http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.10.2013).

“Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma”,
<http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2827,rometrpdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 04.03.2013).
“Charter Of The United Nations And Statute Of The International Court Of Justice”, 1945,
<http://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf>. (Erişim Tarihi: 04.06.2013).

“Birleşmiş Milletler Antlaşması”,
<http://www.kamudenetcligi.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>. (Erişim Tarihi: 17.06.2013).

“Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973)”,
http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf. (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

“Charter Of Fundamental Rights Of The European Union”, 14.12.2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

“European Convention On Human Rights”, t.y.,
http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/Convention_ENG.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2013).

“The European Constitution: Post- Referendum Survey in the Netherland”, 2005,
http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf, (Erişim Tarihi: 12.03.2013).

“The Maastricht Treaty”, 7 February 1992, Maastricht,
<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

“The North Atlantic Treaty”, 04.04.1949,
http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm. (Erişim Tarihi: 17.06.2013).

“The Treaty Of Amsterdam: Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts”, 02.10.1997,
<http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

“Treaty Of Nice: Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts”, 2001,
http://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_nice.pdf. (Erişim Tarihi: 01.03.2013).

“Treaty Establishing A Constitution for Europe”, 24.01.2004, Part I,
http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/constitution_29.10.04/part_I_EN.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

“Treaty Establishing A Constitution for Europe”, 24.01.2004, Part II, http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/constitution_29.10.04/part_II_EN.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2013).

“Treaty of Lisbon”, 17.12.2007, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 28.10.2012).

KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

INEL Yusuf vd., I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu, Pegem Akademi, Ankara, 2009.

PROJELER

MURAT Sedat ve TAŐKESENLIOęLU Zehra, Avrupa Birliği Düzeyinde Göç, Entegrasyon ve Yerel Yönetimler[Göç ile Gelen Ailelerin Şehir Hayatına Adaptasyonu için Belediyeler Arası Diyalog Projesi, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları: 14, İstanbul, 2009.

TEZLER

ÇİÇEKSOY Yasemin, AB Değişim Programları, Türkiye’nin Avrupalılaşması, Kültürel Bütünleşme ve Tam Üyelik, Bahçeşehir Üniversitesi SBE Avrupa Birliği İlişkileri Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2008. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

GÜLLÜ Coşkun, Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Birliği’nde Genişleme-Derinleşme İkilemi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2010, www.tez2.yok.gov.tr. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Erişim Tarihi: 02.06.2012).

POROY Mehmet Akif, Avrupa Birliği Hukukunda Lizbon Antlaşması’nın Getirdiği Yapısal Değişiklikler ve Genişleme Sürecine Etkisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul, 2011. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

KARARLAR

“Amministrazione Delle Finanze Dello Stato V Simmentha”, Judgement Of 9.J. 1978- Case 106/77, 630-646, parag.21, p. 644, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61977CJ0106:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 04.03.2013).

“Commission Directive on the Transparency of Financial Relations Between Member States and Public Undertakings”, Dir.80/723 EEC, 29.07.1980, Official Journal of the European Communities, No L: 195/35, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1980:195:0035:0037:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

“Commission Directive on Competition in the Markets in Telecommunications Terminal Equipment”, Dir. 88/301 EEC, 27.05.1988, Official Journal of the European Communities, No L: 131/73, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1988:131:0073:0077:EN:PDF>. (Erişim Tarihi: 18.04.2013).

“Costa V ENEL”, Judgement Of 15.7.1964 - Case 6/64, 587-600, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61964CJ0006:EN:PDF>, (Erişim Tarihi: 04.03.2013).

“ Van Gend en Loos V Nederlandse Administratis der Belastingen”, Judgment Of 5.2.1963- Case 26/62, 2-16, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61962CJ0026:EN:PDF>, (Erişim Tarihi: 04.03.2013).

KANUNLAR

“Milletlerarası Sözleşme”, Resmi Gazete, 10.09.2011, Sayı: 28050,Karar Sayısı: 2011/2060, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110910.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110910.htm>. (Erişim Tarihi: 18.06.2013).

“Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 11.04.2013, Sayı: 28615, Kanun No: 6458, Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>. (Erişim Tarihi: 08.06.2013).

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, 07.11.1982, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf. (Erişim Tarihi: 29.10.2012).

KAMU KURUMLARI

İstanbul Büyükşehir Belediyesi İnternet Sayfası , “AB Kurumları”, 26.10.2009, <http://www.ibb.gov.tr/sites/Avrupa-Birligi/Sayfalar/ABKurumlari.aspx#abkonseyi>. (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi İnternet Sayfası, “Kurucu Antlaşmalar”, t.y., <http://www.ibb.gov.tr/sites/Avrupa-Birligi/Sayfalar/KurucuAntlasmalar.aspx>. (Erişim Tarihi: 18.03.2013).

T.C. Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, ALTINTAŞ Ömer Faruk, “Avrupa Birliği Hukukunun Kaynakları”, Ankara, 2007, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/ekutuphane/AVRUPA%20B%4%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0%20HUKUKUNUN%20KAYNAKLARI.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.03.2013).

T.C. Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, SEVDİM Ali Erdem, “Avrupa Birliği Kurumları”, t.y., http://www.abgm.adalet.gov.tr/ab_kurumlar.html, (Erişim Tarihi: 09.03.2013).

T.C. AB Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Avrupa Birliği Marşı”, 01.07.2011, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=262>. (Erişim Tarihi: 07.06.2013).

T.C. AB Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “AB’ye Genel Bakış”, t.y., No:2, http://www.abgs.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf. (Erişim Tarihi: 16.05.2013).

T.C. AB Bakanlığı, “Türkiye’nin AB Müktesebatına Uyum Programı (2007-2013)”, 13.04.2010, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=6&l=1>. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Avrupa Birliğı Konseyi Genişlemeyle İlgili Konsey Kararları 2840'ıncı Dış İlişkiler Konseyi Toplantısı Brüksel, 10.12.2007, <http://www.mfa.gov.tr/bruksel-zirvesi-14-aralik-2007.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Avrupa Birliğı Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) Ve NATO-AB Stratejik İşbirliğı”, t.y., http://www.mfa.gov.tr/iii_-turkiye_nin-nato_ya-askeri-katkilari.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Lizbon Antlaşması”, t.y., <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 09.04.2013).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “No:181 -14 Aralık 2007, AB GİDİK Zirvesi Sonuç Bildirgesi HK”, http://www.mfa.gov.tr/no_181--14-aralik-2007_-ab-gidik-zirvesi-sonuc-bildirgesi-hk_.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 14.06.2013).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye-AB İlişkileri”, t.y., <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerine-genel-bakis.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 23.05.2013).

T.C. İçişleri Bakanlığı AB Ve Dışilişkiler Dairesi Başkanlığı “Avrupa Birliğı'nin Genişleme Dalgaları”, t.y., <http://www.diab.gov.tr/ab-2-avrupa-birligi-nin-genisleme-dalgaları.html>. (Erişim Tarihi: 04.06.2013).

T.C. İçişleri Bakanlığı AB Ve Dışilişkiler Dairesi Başkanlığı “Avrupa Birliğı Tarihi”, t.y., <http://www.diab.gov.tr/ab-1-avrupa-birligi-tarihi.html>. (Erişim Tarihi: 04.06.2013).

Türk Dil Kurumu, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (Erişim Tarihi: 02.03.2013).

RAPORLAR

“Tindemans Report on European Union (29 December 1975)”, <http://www.fransamalingvongeusau.com/documents/cw/CH1/13.pdf>. (Erişim Tarihi: 24.04.2013).

European Commission, Turkey 2010 Progress Report, Commission Staff Working Document, Brüksel, 09.11.2010, http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/File/key%20documents-Turkish/tr_rapport_2010_en.pdf. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

European Commission, Turkey 2011 Progress Report, Commission Staff Working Document, Brüksel, 12.10.2011, http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/File/key%20documents-Turkish/tr_rapport_2011_en.pdf. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

European Commission, Turkey 2012 Progress Report, Commission Staff Working Document, Brüksel, 10.10.2012, http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/File/key_documents-Turkish/tr_rapport_2012_en.pdf. (Erişim Tarihi: 13.06.2013).

GAZETE HABERLERİ

CHRISAFIS Angelique, “Nicholas Sarkozy Says Sorry For National Identity Ministry”, 17.11.2010, The Guardian,

<http://www.guardian.co.uk/world/2010/nov/17/nicolas-sarkozy-immigration-apology>.
(Erişim Tarihi: 13.06.2013).

ÖZALP Güven, “AB Başkanı’na TBMM’den İzin Yok”, 19.05.2013, Milliyet Gazetesi,
<http://dunya.milliyet.com.tr/ab-baskani-na-tbmm-den-izin-yok/dunya/detay/1710743/default.htm>. (Erişim Tarihi: 20.03.2013).

POYRAZ DOĞAN Yonca, “IKV’s Nas: EU’s Future With Lisbon Treaty Should Concern Turkey, 21.12.2009, Today’s Zaman Gazetesi,
<http://www.todayszaman.com/news-196138-8-ikvs-nas-eus-future-with-lisbon-treaty-should-concern-turkey.html>. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

“Turist Sayısı 10 Yılda Yüzde 144 Arttı”, 20.02.2013, Milliyet Gazetesi,
<http://ekonomi.milliyet.com.tr/turist-sayisi-10-yilda-yuzde-144artti/ekonomi/ekonomidetay/27.02.2013/1674088/default.htm>. (Erişim Tarihi: 19.05.2013).

“Ve Hırvatistan AB Üyesi”, 01.07.2013, Hürriyet Gazetesi,
<http://www.hurriyet.com.tr/planet/23622754.asp>. (Erişim Tarihi: 09.07.2013).

ÖZGEÇMİŞ

Merve Çınar, 1988 yılında Tülay ÇINAR ve Yahya ÇINAR çiftinin kızı olarak İstanbul'da doğmuştur. 1995 yılında Eyüp Ergenekon İlköğretim Okulu'nda eğitim-öğretim hayatına başlayıp buradan 2002 yılında mezun olmuş ve aynı yıl içerisinde Fatih Gelenbevi Lisesi'nde lise öğrenimine başlayarak buradaki eğitimini de 2006 yılında tamamlamıştır.

2006-2010 yılları arasında Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans öğrenimini tamamlamasının ardından 2011-2012 yılında eğitim ve öğretim yılında Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde Harp/Harekât Hukuku yüksek lisans programına başlayan Merve Çınar, İngilizce bilmektedir.

